

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ
ΠΑΤΕΡΩΝ

ΜΕΓΑΛΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΝ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

«Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος Σου,
ὥς δεξαμένην τὸν λόγον Σου·
θαὶ οὗ θεοπρεπῶς ἐδογμάτισας,
τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐτράνωσας,
τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθι κατεχόσμησας·
Βασιλεῖον ἱεράτευμα, Πατέρ *Οοις,
πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ
σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ*

			Σελίς	
			Μ.	Κ.
Ἐπιστολὴ	56η	Πρὸς τὸν Περγάμιον	17	129
»	57η	Πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Μελέτιον ...	18	130
Εἰκὼν Ἀγίου Μελετίου			19	
Ἐπιστολὴ	58η	Πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον ...	23	131
»	59η	Πρὸς τὸν θεῖον Γρηγόριον	26	133
»	60η	Πρὸς τὸν θεῖον Γρηγόριον	30	136
»	61η	Πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας	32	137
Εἰκὼν Ἀγίου Ἀθανασίου			33	
Ἐπιστολὴ	62α	Πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Παρ- νασσού, παρηγορητικὴ	37	138
»	63η	Πρὸς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Νεοκαισα- ρείας	38	139
»	64η	Πρὸς τὸν Ἡσύχιον	40	140
»	65η	Πρὸς τὸν Ἀτάρδιον	41	141
»	66η	Πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας	43	142
»	67η	Πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας	46	145
»	68η	Πρὸς τὸν Μελέτιον, ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας	48	146
»	69η	Πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας	50	147
»	70η	Ἀνεπίγραφος, περὶ τῆς Συνόδου	55	150
»	71η	Πρὸς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιαν- ζηνὸν	57	152
»	72α	Πρὸς τὸν Ἡσύχιον	60	155
»	73η	Πρὸς τὸν Καλλισθένην	62	156
»	74η	Πρὸς τὸν Μαρτινιανὸν	64	158
»	75η	Πρὸς τὸν Ἀδούργιον	70	162
»	76η	Πρὸς τὸν μάγιστρον Σωφρόνιον	72	164
»	77η	Ἀνεπίγραφος χάριν τοῦ Θηρασίου	73	165
»	78η	Ἀνεπίγραφος χάριν τοῦ Ἐλπιδίου	74	166
»	79η	Πρὸς τὸν Εὐστάθιον, ἐπίσκοπον Σεδαστείας	74	166

* Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς (Μ) ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ματίφραξιν, ὁ δεύτερος (Κ) εἰς τὸ καίμενον.

»	80η	Πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας	75	167
»	81η	Πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἰννοκέντιον	76	168
»	82α	Πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας	79	170
»	83η	Πρὸς ἕνα Κηνσίτωρα	81	172
»	84η	Πρὸς τὸν ἡγεμόνα	83	173
»	85η	Περὶ τοῦ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑποχρεώσουν τὸν ὄρκον	86	175
»	86η	Πρὸς τὸν ἡγεμόνα	87	176
»	87η	Ἀνεπίγραφος χάριν τῶν ἰδίων ...	89	177
»	88η	Ἀνεπίγραφος δι' ἕνα εἰσπράκτορα φόρων	90	178
»	89η	Πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Μελέτιον ...	91	179
»	90η	Πρὸς τοὺς ἀγιωτάτους ἀδελφοὺς καὶ ἐπισκόπους τῆς Δύσεως	92	180
»	91η	Πρὸς τὸν Οὐαλεριανόν, ἐπίσκοπον Ἰλλυριῶν	96	183
»	92α	Πρὸς Ἱταλοὺς καὶ Γάλλους ἐπισκόπους	98	184
»	93η	Πρὸς τὴν πατρικίαν Καισαρίαν, περὶ θείας Κοινωνίας	104	189
»	94η	Πρὸς τὸν Ἠλίαν, τὸν ἀρχοντα τῆς ἐπαρχίας	106	190
»	95η	Πρὸς τὸν Εὐσέβιον, ἐπίσκοπον Σαμοσάτων	109	193
»	96η	Πρὸς τὸν μάγιστρον Σωφρόνιον	110	194
»	97η	Πρὸς τὴν δουλὴν τῶν Τυάνων	112	196
»	98η	Πρὸς Εὐσέβιον, ἐπίσκοπον Σαμοσάτων	114	197
»	99η	Πρὸς τὸν κόμητα Τερέντιον	116	200
»	100η	Πρὸς τὸν Εὐσέβιον, ἐπίσκοπον Σαμοσάτων	121	204
»	101η	Παρηγορητικὴ	122	206
»	102α	Πρὸς τοὺς Σαταλεῖς πολίτας	124	207
»	103η	Πρὸς τοὺς Σαταλεῖς	125	209
»	104η	Πρὸς τὸν ἐπαρχον Μόδεστον	125	209

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

πρὸς τὸν «ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΝ»

διὰ τὰ «ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ»

«...Ἡ ὑφ' ὑμῶν ἀναληφθεῖσα ἐκδοτικὴ προσπάθεια πολλὰς θὰ φέρῃ ὠφελείας εἰς τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐνισχύσῃ ὑμᾶς διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου».

Ἀριθ. Πρωτ. 69/Τ.Ε./1336/1972

ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΩΔΙΚΩΝ

Δι' ὅσους θὰ ἤθελον νὰ γνωρίζουν ἢ νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ κάτωθεν τοῦ κειμένου εὐρισκόμενον κριτικὸν ὑπόμνημα (apparatus) παραθέτομεν πίνακα τῶν κωδίκων - χειρογράφων μετ' ἐξηγήσεων. Τοῦτον εἶχομεν παραθέσει καὶ εἰς τὸν τόμ. 1MBA (σ. 40) λόγου γενομένου περὶ χειρογράφου παραδόσεως.

V = Vatopedinus 72, I' αἰ.

P = Patmiacus 57, I' αἰ.

B = Baroccianus 121, IA' αἰ.

M = Marcianus 61, IA' αἰ.

L = Laurentianus Mediceus IV—14, IA' ἢ IB' αἰ.

C = Parisinus Coislinianus 237, IA' αἰ.

Τὰ ἐξῆς τρία χειρόγραφα δὲν χρησιμοποιούνται ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἐπιστολῶν, ἀλλὰ δι' ὠρισμένας Ἐπιστολάς, γίνεται δὲ ἐκάστοτε σχετικὴ μνεία:

P = Parisinus Suppl. gr. 1020, IA' αἰ.

Par. = Parisinus gr. 967, ID' αἰ.

G. = Parisinus Suppl. gr. 1021, IG' αἰ.

*Ὅπου δὲ εἰς τὸ apparatus σημειοῦται Maur, ἐννοεῖται ἡ ἔκδοσις τῶν Βενεδικτίνων Garnier—Maran (Mauristes).

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 56 (ΝΣ'—LVI)¹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΕΡΓΑΜΙΟΝ²

- Είμαι δεδαίως ἐκ φύσεως ἐπιρρεπής εἰς τὴν λησμοσύ-
νην, ἀλλὰ μοῦ προσετέθη καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀσχολιῶν, τὸ
ὁποῖον ἐπαυξάνει τὴν φυσικὴν μου ἀδυναμίαν. Ἐπομένως,
ἂν καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔλαβον ἐπιστολάς³ ἀπὸ τὴν εὐ-
γένειάν σου, πείθομαι ὅτι μᾶς ἔχεις ἀποστείλει, ἐπειδὴ ὁ-
πωσδήποτε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ψευσθῇς. Διὰ τὸ ὅτι
5 ὁμως δὲν σοῦ ἀπήντησα, δὲν εὐθύνομαι ἐγὼ, ἀλλ' ἐκείνος ὁ
ὁποῖος δὲν ἐζήτησε τὰς ἀπαντήσεις. Ἀλλ' ἰδού τώρα σοῦ
ἀποστέλλεται αὐτὴ ἡ ἐπιστολή, ἡ ὁποία ἀφ' ἐνὸς μὲν πλη-
ρώνει τὸ κενὸν τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὰς προηγουμένας (ἐ-
πιστολάς σου) καὶ ἀφ' ἑτέρου~~ς~~ παρέχει τὴν ἀφορμὴν καὶ
δευτέρου φιλικοῦ χαιρετισμοῦ. Ὡστε λοιπόν, ὅταν θὰ μᾶς
γράφῃς, νὰ μὴ σκέπτεσαι ὅτι ἔκαμες ἀρχὴν δευτέρας σει-
10 ρᾶς ἐπιστολῶν, ἀλλ' ὅτι ἐξεπλήρωσες τὸ ὀφειλόμενον χρέος
διὰ τὴν παροῦσαν. Ἀλλωστε, καὶ ἂν ἀκόμῃ ἡ ἰδική μας θε-
ωρηθῇ ἀπάντησις εἰς τὰς προηγουμένας (ἰδικὰς σου), ὁμως,
ἐπειδὴ εἶναι ὑπερδιπλασία ὥς πρὸς τὴν ἑκτασιν, θὰ ἀνα-
πληρώσῃ τὴν θέσιν καὶ τῶν δύο. Βλέπεις ποῖα μᾶς ἐξαναγ-
κάζει ἡ ἀργία νὰ σοφίζώμεθα;⁴
15 Ἀλλ' ὁμως, ὦ ἄριστε, σταμάτησε νὰ ἀποδίδῃς δι' ἀσή-
μαντα πράγματα⁵ μεγάλας κατηγορίας, αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς

1. Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη μετὰ τὸ 370, ὅτε δικαιολογεῖται μᾶλλον «τὸ
τῶν ἀσχολιῶν πλῆθος» (στ. 2).

2. Ὁ Π ε ρ γ ἄ μ ι ο ς ἦτο ἀξιωματοῦχος (στ. 17—18) καὶ ἀπαν-
τᾷ μόνον ἐνταῦθα. Ἦτο γνωστὸς τοῦ Μ. Β., ἀλλ' ὅχι καὶ στενὸς φίλος τοῦ-
του, ἀποδὸν τὸν ἐλέγχει μέχρι ὁδρεως! (στ 15—17 καὶ 25—32). Ἡ Ἐπιστολὴ
εἶναι ὑπέρτοχος εἰς τὸ ὅφος καὶ τὰ νοήματα, κυρίως διὰ τὸν «προσωπικόν»
τόνον τῆς.

3. Εἶναι πιθανόν καὶ νὰ παρέπεσον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Περγαμίου.

4. Οἱ στ. 5—15 ἀποδεικνύουν ὅχι πνεῦμα «σοφιστικόν», ἀλλὰ ἱκανό-
τητα μεγάλου ἐπιστολογράφου.

5. Κατὰ Courtonne «ῥῆμα» = φράσις. Ἀλλ' ἐδῶ, νομίζομεν, «ῥη-

- δὲν ἔχουν ὑπερβολικὴν κακίαν. Διότι ἡ λησμοσύνη τῶν φίλων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἀλαζονεία⁶ τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ ἐξουσία ἀφ' ἑτέρου περιέχουν ὅλα μαζί τὰ κακά. Εἴτε δηλαδὴ δὲν ἀγαπῶμεν συμφῶνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου οὔτε ἔχομεν τὸν ἐπιβαλλόμενον εἰς ἡμᾶς χαρακτήρα⁷ εἴτε ἐπληρώθημεν ματαιοδοξίας καὶ ἀλαζονείας, ὥστε νὰ τυφλωθῶμεν ἐξ ὑπερβολικοῦ ἐγωῖσμοῦ, ὑποπίπτομεν ἀναποφεύκτως εἰς τὸ αὐτὸ κρίμα μετὰ τὸν Διάβολον. Ἐπομένως, ἐὰν θεθαίῳς τοιοῦτοτρόπως σκεπτόμενος δι' ἡμᾶς ἐχρησιμοποίησες τὰς λέξεις αὐτάς, νὰ εὐχηθῇς νὰ ἀποφύγῃς τὴν πονηρίαν τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψες εἰς τὸν χαρακτήρα⁸ μας. Ἐὰν ὅμως ἀπὸ μίαν ἐπιπολαίαν συνήθειαν προέφευγεν ἡ γλῶσσα⁹ τὰς λέξεις (αὐτάς), τότε θὰ παρηγορηθῶμεν, ἀλλὰ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν καλwsσύνην σου νὰ προσθέσῃ καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐκ τῶν γεγονότων. Διότι τοῦτο πρέπει νὰ γνωρίζῃς καλῶς, ὅτι δηλαδὴ ἡ παρούσα εὐκαιρία σκέψεως μᾶς ἐγένετο ἀφορμὴ ταπεινοφροσύνης. Ἐπομένως καὶ σὲ θὰ λησμονήσωμεν τότε (μόνον), ὅταν καὶ τὸν ἑαυτὸν¹⁰ μας θὰ παραδλέψωμεν. Λοιπὸν, ποτὲ νὰ μὴ θεωρήσῃς τὰς ἀσχολίας ὡς ἐνδεικτικὸν χαρακτήρος καὶ κακοηθείας.⁸

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 57 (ΝΖ'—LVII)⁹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΛΕΤΙΟΝ¹⁰

Ἐὰν κάπως ἐγνώριζεν ἡ θεοσεβεία σου πόσῃν μεγάλ-

μα¹¹ = τὸ περὶ οὗ γίνεται λόγος, τὸ πρᾶγμα.

6. Εἰς τὸ καίμ. «ὑπεροφία». Ὁ Περγάμιος χρησιμοποιεῖ βαρυτέρως λέξεις (στ. 20—21). Ὁ δὲ ἐγγενικὸς ἐλεγχος τῶν στ. 22—28 ἀποσκοπεῖ ὅχι εἰς τὴν αὐτοδικαίωσιν τοῦ Μ. Β., ἀλλὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Περγαμίου.

7. Οὐτε ἡ γλῶσσα προέφευγεν οὐτε ἡ χεὶρ ἔγραψεν, ἀλλ' ὁ νοῦς ἐσκέφθη καὶ ἐπίστευσεν.

8. Οἱ στ. 30—32 διδακτικώτατοι. Γέμουν αἱ Ἐπιστ. τοῦ Μ. Β. τοιοῦτων σπουδαίων καὶ γενικωτέρων κρίσεων.

9. Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγρᾶφη τὸ 371.

10. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀγίου Μελετίου, ἐπισκόπου Ἀντιοχείας τῆς Συρίας, τοῦ ὁμολογητοῦ (361—381), ὁ ὁποῖος ἐβρίσκετο τότε ἐξόριστος εἰς τὰ Γ ἡ τ α σ α τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Μ. Β. ἔστρεφεν εἰς αὐτὸν ἀπέραντον σεβασμὸν καὶ τὸν ὀνομάζει «ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ» καὶ «θαυμασιώτατον ἐπίσκοπον τῆς ἀληθινῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας» (Ἐπιστ. 214, 2, 7 καὶ 10—11). Ἡγωνίσθη δὲ ὁ Μ. Β., ὥς θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν Ἐπιστ. 67 κ.α., θαυμαστῶς ὄντως διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἀγ. Μελετίου καὶ τὴν περὶ τὸ πρόσωπόν του ἔνωσιν καὶ εἰρήνευσιν τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τὴν κατάπαυσιν οὕτων τοῦ λεγομένου Ἀντιοχείανος ἡ Μελετιανὸς Σχίσματος.

Διαγραμματικώτατα, τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα ἐγνώρισε τρεῖς φάσεις:

“Ο «στῦλος τῆς Ὁρθοδοξίας», “Αγιος Ἀθανάσιος ὁ Μέγας.

(Τοιχογραφία Ἱ. Μονῆς Μεταμορφώσεως Μετεώρων).

λην χαράν μᾶς προκαλεῖς ὁσάκις μᾶς γράφεις, εἶμαι δέ-
βαιος ὅτι ποτὲ δὲν θὰ παρέτρεχες τὴν οἰανδήποτε παρου-
σιαζομένην ἀφορμὴν ἐπιστολῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀκόμη καὶ
θὰ ἐπενόεις (τοιαύτας ἀφορμάς), διὰ τὴν μᾶς γράφης εἰς
ἐκάστην περίπτωσιν πολλὰς ἐπιστολάς, ἐπεὶ δὴ γνωρίζεις

α) ἀπὸ τοῦ 330—360, β) ἀπὸ τοῦ 360—381 καὶ γ) ἀπὸ τοῦ 381 καὶ ἔξ. μέχρι
σταδιακῆς λήξεως τούτου. Αἰτία ὑπῆρξεν ἡ ἀρειανὴ μάστιξ. Ὅπως οἱ Ἀ-
ρειανοὶ τὸ 327 καθήρεσαν τὸν γενναῖον πρόμαχον τῆς Α' Οἰκουμένης Συνό-
δου Εὐδοκίον Ἀντιοχείας καὶ τὸ 330 μετέθεσαν ἐκ Τύρου εἰς τὴν
Ἀντιόχειαν τὸν ἡμιαρεινὸν Παυλῖνον Α'. Τότε οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Εὐ-
στάθιον Ὀρθόδοξοι, οἱ ἀποκληθέντες «Εὐσταθιανοί», ἀπεσπάρθησαν τῆς ἐπι-
στάμης Ἐκκλησίας καὶ ἀπετίθεισαν ἰδίαν μερίδα ὑπὸ τὸν π ρ ε σ θ ὁ τ ε ρ
ο ν Π α υ λ ῖ ν ο ν. Μέχρι τοῦ 360 ἐπὶ τὴν ὅλην Ἀρειανὸν ἐπίσκοποι
κατέλαβον τὴν ἐπισκοπὴν, τελευταῖος δὲ τούτων ἦτο ὁ Εὐδοκίος, ὁ
ὁποῖος τὸ 360 προήχθη εἰς ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ἐξελέγη ὑπὸ
πάντων ἐπισκόπων Ἀντιοχείας ὁ Μελέτιος, τὸν ὁποῖον ἐπιστολὸν κακῶς οἱ
Ἀρειανοὶ ὡς ἀρειανόφρονα, οἱ δὲ Ὀρθόδοξοι δικαίως ὀρθόδοξον.

Ὅντως ὁ Ἅγιος Μελέτιος κατ' αὐτὴν τὴν ἐνθρόνισιν του ὡμολόγησε τὴν
Ὀρθοδοξίαν, διὸ καὶ μετὰ ἕνα μῆνα ἐξεθρονίσθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Μελετιην-
νὴν (361), τὴν θέσιν του δὲ κατέλαβεν ὁ Εὐδόκιος. Οἱ «Εὐσταθιανοὶ» δὲν εἶ-
χον ἀναγνωρίσει τὸν Μελέτιον, διότι ἐξελέγη καὶ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, διὸ
καὶ παρέμειναν ὑπὸ τὸν Παυλῖνον, ὁ ὁποῖος καὶ ἐχειροτονήθη τὸ 362 εἰς ἐπί-
σκοπον ὑπὸ τοῦ ἐξορίστου τότε εἰς Ἀνατολὴν δυτικοῦ ἐπισκόπου Καλάρεως
Λουκίφερος. Ἄλλ' οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Μελέτιον ἀπατέλεσαν νέαν ἰδίαν
μερίδα, τοὺς «Μελετιανούς», ὥστε αἱ μερίδες νὰ ἀνέρχωνται ἦδη εἰς τέσσα-
ρας: α) «Εὐσταθιανούς», β) Ἀρειανούς περὶ τὸν Εὐδόκιον, γ) «Μελετιανούς»
καὶ δ) Ἀπολιναριζόντας ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον Βιτάλιον.

Ἀλλὰ τὸ 362 διὰ τὸ διατάγματος περὶ ἀνεξιθρησκείας τοῦ Ἰουλιανοῦ
τοῦ Παραβάτου (361—363) ἐπανῆλθεν ὁ Μελέτιος, διὰ τὴν ἐξορισθῆ ἑμὺς καὶ
πάλιν ἐπὶ τοῦ Ἀρειανοῦ Οὐάλεντος (364—378) ἐπὶ τριετίαν (365—367)
καὶ διὰ τρίτην φοράν τὸ 371 (χρόνος παρούσης Ἐπιστολῆς. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ.
99). Ἡ ἐξορία αὐτῆς ἔληξε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος διὰ διατάγμα-
τος τοῦ Γρατιανοῦ. Ἐπανελθὼν ὁ Μελέτιος τὸ 369 συνεκάλεσε σύνοδον εἰς
Ἀντιόχειαν (τὸ αὐτὸ εἶχε πράξει καὶ τὸ 362), αἱ ὁποῖαι ἀνενέωσαν τὴν πί-
στιν τῆς Νικαίας, τῆς ὁποίας ὁ θρίαμβος ἐπῆλθε τὸ 381 διὰ τῆς Β' Οἰκουμ.
Συνόδου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τῆς Συνόδου προήδρυσεν ὁ Ἅγιος Μελέ-
τιος, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν (τὸν Μάιον τοῦ 381) ἀπεβίωσεν. Ἡ Ἐκκλησία ἀνεκή-
ρυξε τοῦτον Ἅγιον καὶ Ὁμολογητὴν καὶ τελεῖ τὴν μνήμην του τὴν 12ην
Φεβρουαρίου.

Περὶ τῆς γ' φάσεως τοῦ Ἀντιοχειανοῦ Σχίσματος καὶ γενικώτερον περὶ
τούτου καὶ τοῦ Ἁγ. Μελετίου βλ. ΘΗΕ, 8, 993—998 καὶ 926—938, ὅπου
ἐκτενὲς ἀρθρον ὑπὸ Γεωργ. Ἀ. Τσατσάνη, ἐνθα ἐπίσης καὶ διδωλογραφία.

Πρῶται καὶ σπουδαιὶται πηγαὶ περὶ τοῦ Ἁγ. Μελετίου εἶναι αἱ Ἐπιστ. τοῦ
Μ. Β. πρὸς αὐτόν, ἧτοι αἱ: 57, 68, 89, 120, 129 καὶ 217, ἐνθ' εἰς τὰς
Ἐπιστ. 67, 69, 92, 95, 98, 99, 210, 214, 258 καὶ 266 πρὸς διαφόρους μνη-
μονεύει τοῦτου ὀνομασί. Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ἐπιστολαὶ εἰς τὰς ὁποίας μνη-
μονεύει ἀπλῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἀνεργειῶν του χάριν
τῆς εἰρηνεύσεως αὐτῆς. Ἡ ἀλληλογραφία δὲ αὐτῆς ἀποτελεῖ σπουδαιότατον
τμήμα τῆς ὅλης ἐπιστολογραφίας τοῦ Μ. Β.

(Εἰς τὸν Ἅγιον Μελέτιον ἐντολὴ τῆς Β' Οἰκ. Συνόδου ἐξεφώνησεν ἐπι-
κτῆσιον - ἐπιτάφιον λόγον ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, Ρ.Γ 46, 851—864,
ἐγκωμιαστικὴν δὲ ὁμιλίαν ὁ ἱερός Χρυσόστομος, Ρ.Γ. 50, 515—520).

- 5 ποία ἀμοιβὴ ἐπιφυλάσσεται ὑπὸ τοῦ φιλανθρώπου Δεσπότης διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν θλίψεων. Διότι ὅλα τὰ ἐδῶ εἶναι πλήρη πόνου καὶ τὸ μόνον καταφύγιον ἀπὸ τὰ δεινὰ εἶναι ἡ ἐνθύμησις τῆς ὁσιότητός σου, τὴν ὁποῖαν καθιστᾷ ζωηροτέραν ἢ ἐπικοινωνία διὰ μέσου τῶν ἐπιστολῶν σου, αἱ ὁποῖαι εἶναι πλήρεις σοφίας καὶ χάριτος.
- 10 Διὰ τοῦτο, ὅταν πάρωμεν εἰς τὰς χεῖρας μας τὴν ἐπιστολήν σου, ἐν πρώτοις δεδαίως ἐξετάζομεν τὴν ἔκτασίν της καὶ τόσον περισσότερον τὴν ἀγαπῶμεν, ὅσον ἀκριδῶς ἤθελε περιέχει περισσότερα. Ἐπειτα, ἐνῶ τὴν ἀναγινώσκωμεν, χαίρομεν δεδαίως δι' ὅσα ἐν συνεχείᾳ γραφόμενα συναντῶμεν, ἀλλὰ καὶ λυπούμεθα καθὼς πλησιάζομεν πρὸς
- 15 τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὁ,τιδὴποτε ἀκριδῶς καὶ ἂν εἴπῃς εἰς τὰς ἐπιστολάς σου εἶναι καλόν,¹¹ ἐπειδὴ τῆς ἀγαθῆς καρδίας τὸ περίσσευμα¹² εἶναι ἀγαθόν. Ἐὰν μάλιστα ἐπρόκειτο νὰ εἴχομεν τὴν τιμὴν χάρις εἰς τὰς προσευχάς σου, ἐνόσφ' εὐρισκόμεθα εἰς τὴν γῆν, νὰ σὲ συναντήσωμεν προσωπικῶς¹³ καὶ νὰ πάρωμεν ὠφέλιμα διδάγματα ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ὁμιλίαν σου ἢ ἐφόδια διὰ τὴν παροῦσαν καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, τοῦτο θὰ τὸ ἐνομίζαμεν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ θὰ τὸ ἐθεωροῦμεν ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐδοκίας πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Μάλιστα θὰ εἴχομεν ἤδη ἐπιχειρήσει τοῦτο, ἐὰν δὲν μᾶς συνεκράτουν γνησιώτατοι καὶ καθ' ὅλα φιλάδελφοι γνωστοί. Περὶ
- 25 τούτων, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω εἰς τὴν ἐπιστολήν τὴν προαίρεσίν των, διηγῆθην λεπτομερῶς εἰς τὸν ἀδελφὸν Θεόφραστον,¹⁴ διὰ νὰ τὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν τελειότητά σου.

11. "Ὅ,τι γράφει ὁ Μ. Β. περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγ. Μελετίου ἰσχύει καὶ περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἰδίου τοῦ Μ. Β.

12. Πρὸς Ματθ. 12, 34—35.

13. Νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀκόμη δὲν εἶχεν ὁ Μ. Β. γνωρίσει προσωπικῶς τὸν Ἀγ. Μελέτιον; Πιθανόν, διότι ἡ φράσις «ἕως ἔσμεν ἐπὶ γῆς» (στ. 19) μᾶλλον δὲν προϋποθέτει προσωπικὴν γνωριμίαν.

14. Ὁ Θεόφραστος ἦτο διάκονος, πιστὸς εἰς τὸν Μ. Β., τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποιοῦσε καὶ διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἀγ. Εὐσεβίου Σαμοσατών. Εἰς τὴν Ἐπιστ. 95 ὁ Μ. Β. γράφει εἰς τὸν Ἀγ. Εὐσεβίον ὅτι ὁ Θεόφραστος παρέλαβε γράμματα τοῦ πρὸς αὐτόν (τὸν Εὐσεβίον), ἀλλ' ἂσθε νῆσας ἀπεβίωσε, πρὶν τὰ ἐπιδώσειν (στ. 4—7). Ὁ Θεόφραστος ἐκοιμήθη τὸ 372, ὅτε ἐγράφη ἡ Ἐπιστ. 95.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 58 (NH'—LVIII)¹⁵ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ¹⁶

Πῶς θὰ ἡδυνάμην νὰ σὲ ἀνταγωνισθῶ διὰ τῶν ἐπιστολῶν; Πῶς θὰ ἡδυνάμην νὰ ἐπιτεθῶ κατὰ τῆς γενικῆς ἀφελείας σου; Διὰ τρίτην φοράν,¹⁷ λέγε μου, ποῖος περιέπεσεν εἰς τὰ ἴδια δίκτυα; Διὰ τρίτην φοράν ποῖος περιέπεσεν εἰς τὴν ἰδίαν παγίδα; Ἀσφαλῶς οὔτε κανὲν ἄλογον ζῶον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πάθῃ τοῦτο εὐκόλως. Λοιπόν, ἀφοῦ συν-
 5 ἔρραψῃς τὴν πρώτην ἐπιστολήν, μοῦ τὴν παρέδωσες, ὡς δῆθεν ἀποστελλομένην ὑπὸ τοῦ αἰδουσιμωτάτου ἐπισκόπου καὶ κοινοῦ θεοῦ¹⁸ μας, καὶ μὲ ἐξηπάτησες, ἀγνοῶ διατί. Τὴν ἐδέχθην ὡς προερχομένην ἐκ τοῦ ἐπισκόπου καὶ διὰ σοῦ ἀποσταλείσαν. Τί ἄλλο ἐπρόκειτο νὰ κάμω; Ἀπὸ τὴν

15. Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη τὸ 371.

16. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μ. Β. Ἀγ. Γρηγορίου Νύσσης. Περί τούτου βλ. 1 MBA, Εἰσαγωγή, σ. 18. Εἶχεν ἐν τῇ μεταξὺ γίνετι πρεσβύτερος. Εἰς ἄλλας εἰς τὴν συνέχειαν Ἐπιστολάς θὰ ἴδωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν κατ' αὐτόν.

Ἡ Ἐπιστολὴ σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὰς δύο ἐπομένους πρὸς τὸν θεὸν ὁ ν των ἐπισκοπῶν Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ἀνήκεν εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἐπισκόπων οἱ ὁποῖοι δὲν ᾔθελον νὰ ἀναγνωρίσουν ὡς μητροπολίτην τὸν τὸν Μ. Β. Ὁ ἀδελφὸς Γρηγόριος, πρεσβύτερος τότε, διὰ τὴν συμφιλίωσιν τῶν ἔγραψεν ὁ ἴδιος τρεῖς Ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας δῆθεν ἀπέστελλεν ὁ θεὸς του πρὸς τὸν Μ. Β. Ἀλλ' ἡ «ἀφέλειά» σου («χρηστότης», στ. 2) ἀνεκαλύφθη.

Πρόκειται ἐδῶ περὶ «φεύδους», περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἡδύνατο νὰ λαθῇ τὸ γνωστὸν ἄτοπον: «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα»; Εἰς τοὺς θείους τῶν Ἀγίων ἀπαντοῦν παρόμοια παραδείγματα, τὰ ὁποῖα ὁμοῦ δὲν δύνανται νὰ «στηρίξουν» ἀναλόγους ἀνεργείας τοῦ οἰουδήποτε. Οἱ Ἅγιοι ὡς Ἅγιοι ἔχουν διὰ κ ρ ι σ ι ν καὶ σ ο φ ι α ν καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἱ «ἀκραίαι» ἀνεργεαὶ τῶν ποτὲ δὲν καταλήγουν εἰς κακόν, ἀλλ' εἰς τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δύο ἐπομένων Ἐπιστολῶν. Ἐνθ' κατ' ἀρχὰς ἡ «ἀπάτη» ἐλύπησε τὸν Μ. Β., διότι προήρξατο ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ διακρίσεως, κατέληξεν εἰς ἀγαθόν. Ὁ «χρυσὸς κανὼν» πάντως εἶναι τὰ Κυριακὰ λόγια: «...ναί, οὐδ' οὐδ'...» (Ματθ. 5, 37).

17. Ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ ἀρχαῖον γνωμικόν: «τὸ δις ἐξαμαρτεῖν οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ», πολὺ δὲ περισσότερο τὸ τρίς.

18. Ἦτο θεὸς ἐκ μ η τ ρ ὸς καὶ ἦτο ἐπίσκοπος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πόντου. Δὲν ἀναφέρεται ὁμοῦς ἡ πόλις - περιοχὴ τῆς ἐπισκοπῆς του. Ὡς ἀνεφάραμεν καὶ εἰς τὴν Εἰσαγωγήν τοῦ πρώτου τόμου (βλ. 1 MBA, σ. 28), ὁ ἀρειανόφρων Οὐάλης, ἐκμεταλλευόμενος καὶ τὴν δυσἀρεσκείαν περι- κῶν ἐπισκόπων κατὰ τοῦ Μ. Β., διὰ νὰ περιορίσῃ τοῦτον, διήρσαε πᾶν Ἀρ- χιεπισκοπὴν Καππαδοκίας τὸ 372 εἰς δύο μητροπόλεις, τὴν τῆς Καισαρείας καὶ τὴν τῶν Τυάνων (Πόντος), ὅπου μητροπολίτης ἀνεκλήρχθη ὁ Ἀνθίμος (στ. 17), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤσκειον ἐπιρροὴν οἱ Ἀρειανοί. Τὸ σχέδιον ὁμοῦς ταλι- κῶς ἀπέτυχε.

χαράν μου τὴν ἔδειξα εἰς πολλοὺς φίλους, ἐδόξασα τὸν
 10 θεόν.¹⁹ Ἄλλ' ἀνεκαλύφθη τὸ πλαστόν τῆς ἐπιστολῆς, διότι
 ὁ ἴδιος ὁ ἐπίσκοπος ἠρνήθη μὲ τὴν ἰδίαν του φωνὴν (ὅτι
 εἶναι ἰδική του). Ἡσθάνθημεν τόσῃ ἐντροπῇ ἐξ αἰτίας
 τῆς, ὥστε ἠυχήθημεν νὰ ἡνοιγεν ἡ γῆ (νὰ μᾶς καταπιῇ),
 διότι μᾶς προσήφθη ἡ κατηγορία ραδιουργίας, ψεύδους καὶ
 ἀπάτης.²⁰

Ἐπειτα μοῦ παρέδωσαν δευτέραν ἐπιστολήν, ὡς δῆθεν
 15 ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ἐπισκόπου ἀποσταλεῖσαν εἰς ἐμὲ διὰ μέ-
 σου τοῦ ὑπηρετοῦ σου Ἀστερίου. Οὐτε καὶ ἐκείνη ἦτο ἀλη-
 θινή, ὡς ὁ ἴδιος ὁ ἐπίσκοπος ὡμολόγησεν ἐνώπιον τοῦ αἰ-
 δεσιμωτάτου ἀδελφοῦ Ἀνθίμου, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς ἀνεκοί-
 νωσε.²¹ Καὶ τρίτῃ τέλος ἐπιστολὴ ἦλθεν εἰς ἡμᾶς μεταφέ-
 ρων ὁ Ἀδαμάντιος.²² Πῶς ἔπρεπε νὰ δεχθῶ ὅτι ἀπεστέλ-
 λετο διὰ μέσου σου καὶ τῶν ἰδικῶν σου; Ἠυχήθη νὰ εἶχον
 20 λιθίνην καρδίαν, διὰ νὰ μὴ ἐνθυμοῦμαι τὰ παρελθόντα οὐτε
 νὰ αἰσθάνωμαι τὰ παρόντα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑποφέρω
 κάθε κτύπημα μὲ σκυμμένην τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν γῆν, ὅπως
 τὰ ζῶα.

Ἄλλὰ τί νὰ κάμω μὲ τὸν λογισμόν μου. ὁ ὁποῖος μετὰ
 τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον πάθημα τίποτε δὲν δύναται χω-
 ρὶς ἔρευναν νὰ δεχθῇ; Γράφω ταῦτα κατηγορῶν τὴν ἀφέ-
 25 λειάν σου. ἡ ὁποία ἄλλωστε κρίνω ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς τοὺς
 Χριστιανούς, τοῦλάχιστον εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν.²³

19. Πολλὰκις θὰ ἴδωμεν κατωτέρω πόσον ἐπόθει τὴν εἰρηὴν ἢ ν
 μετὰ πάντων ὁ Μ. Β., ὁ μέγας καὶ ὡς «εἰρηνικός» καὶ «εἰρηνοποιός», καίτοι
 κακῶς ἀποδίδεται ἡ δυσἀρεσκεία εἰς τὴν δῆθεν ὀξύτητα του.

20. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ θεὸς Γρηγόριος καὶ ὁ Ἀνθίμος Τυάων καὶ οἱ
 περὶ αὐτοὺς, ἐφ' ὅσον ὁ ἀδελφὸς Γρηγόριος δὲν εἶχεν εἰπεῖ κάτι σχετικὸν
 εἰς τὸν θεῖον, θὰ ἐνόμιζαν ὅτι ἡ πλαστογραφία ἐγένετο ἐν γνώσει τοῦ Μ. Β.,
 ὁ ὁποῖος οὕτω παρουσιάζεται ὅτι ἤθελε νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν θεῖον εἰς συμ-
 φιλίαν, διὰ νὰ τὸν ταπεινώσῃ ἴσως. Ἐπομένως δικαιολογεῖται ἔτι μᾶλλον ἡ
 θλίψις καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Μ. Β. ἐναντι τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ φράσις «εἰ-
 κὼν «διαστῆναι τὴν γῆν», ἐν χρήσει καὶ σήμερον, χαρακτηριστικὴ.

21. Παρὰ τὴν διαφοράν, ὑπῆρχεν ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ Ἀνθίμου. Ἡ συμ-
 φιλίῳσις ἐπετεύχθη τελικῶς ὅχι μὲσω τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου Νύσσης, ἀλλὰ τοῦ
 Ἀγ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ. Περὶ τοῦ Ἀνθίμου θὰ κάμωμεν λόγον εἰς τὴν
 συνέχειν.

22. Ὡς ὁ Ἀστέριος (στ. 14), οὕτω καὶ ὁ Ἀδαμάντιος, φαίνεται ὅτι
 ἦτο ὑπηρετὴς ἐπίσης τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου Νύσσης, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ στ.
 19: «διὰ τῶν σῶν». Ἀπαντοῦν μόνον εἰς τὴν παροῦσαν Ἐπιστολήν.

23. Ἐννοεῖται ἡ διαφορά Μ. Β. καὶ θεῖου, ἡ ὁποία δὲν ἦτο προσωπι-
 κῆς, ἀλλ' ἐκκλησιαστικῆς φύσεως, «κανονικῆς». Διὰ τὴν ἐκκλῆσι-
 α σ τ ι κ ῆ ν π ο λ ι τ ι κ ῆ ν τοῦ Μ. Β. γράφει ὁ Ἀγιος Γρηγόριος ὁ
 Θεολόγος εἰς τὸν Ἐπιτάφιόν του (§ Μ'):

«Ἐπειτα τὸ στασιάζον πρὸς αὐτὸν μαλάσσει καὶ θεραπεύει λόγοις ἱα-

οὕτως ὥστε ἐφεξῆς τούλάχιστον καὶ τὸν ἑαυτὸν σου νὰ προφυλάττης, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ νὰ ἀποφεύγης. Διότι, πρέπει βεβαίως νὰ σοῦ τὸ εἶπω μὲ παρρησίαν, εἶσαι (πλέον) ἀναξιόπιστος διὰ μίαν τοιαύτην διακονίαν (συμφιλίωσης). Ἐν τούτοις, οἰοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἀποστολεῖς, ἀπηντήσαμεν εἰς αὐτοὺς τὰ δέοντα.²⁴ Εἴτε λοιπὸν διότι πάλιν μὲ δοκιμάζεις εἴτε διότι πράγματι ἐκ μέρους τῶν ἐπισκόπων²⁵ ἔλαβες καὶ ἀπέστειλες τὴν ἐπιστολήν, ἔχεις τὰς ἀπαντήσεις.

Βεβαίως τὸ ὀρθὸν θὰ ἦτο ἄλλα εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν νὰ σκέπτεσαι ὡς ἀδελφὸς καὶ νὰ μὴ εἶχες μέχρι τοῦδε λησμονήσει τὴν φύσιν (μας) οὔτε νὰ μᾶς δλέπης εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐχθροῦ. (Ὅπως τούναντίον ἔπρεπεν εἰς σέ), ἐπειδὴ ἔχομεν ἀναλάβει ἀποστολήν ἢ ὁποία μᾶς καταστρέφει τὸ σῶμα, ἀλλὰ μᾶς δλάπτει καὶ τὴν ψυχὴν, λόγῳ τοῦ ὅτι ὑπερβαίνει τὴν δύναμίν μας²⁶ Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ τοιοῦτοτρόπως μᾶς ἔγινες πολέμιος, διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶσαι τώρα παρὼν καὶ νὰ μετέχης τῶν δυσκολιών. Διότι, λέγει ὁ Ἐκκλησιαστής, «οἱ ἀδελφοὶ πρέπει εἰς τὰς ἀνάγκας νὰ εἶναι χρήσιμοι ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον».²⁷

Ἄλλ' ἐὰν πράγματι ἀποδέχωνται ἰδικὴν μας συνάντησιν οἱ αἰδεσιμώτατοι ἐπίσκοποι,²⁸ ἃς μᾶς γνωστοποιήσουν καὶ τὸν ὠρισμένον τρόπον καὶ χρόνον καὶ ἃς στείλουν ἰδι-

τρικοῖς μεγάλοφρονος· οὐ γὰρ θωπευτικῶς οὐδὲ ἀνελευθερῶς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ λίαν ναυικῶς (=ἀνδροπρεπῶς) καὶ μεγαλοπρεπῶς, ὡς ἂν τις οὐ τὸ παρὸν σκοπῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν μέλλουσαν εὐπαιθείαν οἰκονομῶν... οὐ τέχνην δουλούμενος, ἀλλ' εὐνοίᾳ σφετεριζόμενος· οὐ δυναστεύει προσκρῶμενος, ἀλλὰ τῇ δύνασθαι μὲν, φεῖδασθαι δὲ προσαγόμενος... Οὕτως ἐκόντες ὑπεχώρησαν καὶ ἡττήθησαν καὶ ὡς ἤχηθον βροντῆς ὑπεκλίθησαν, ἄλλος ἄλλον εἰς ἀπολογία ἀποφθάνοντες καὶ τὸ μέτρον τῆς ἀπεχθείας εἰς μέτρον μετενεγκόντες εὐνοίας καὶ εἰς ἀρετὴν ἐπιδόσεως...».

24. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Μ. Β. ἐγένετο ἀσφαλῶς ἀφορμὴ ἀποκαλύψεως τῆς πλαστογραφίας τοῦ ἀδελφοῦ, διὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ θεοῦ ὅτι ἀπέστειλεν ἐκεῖνος τὰς ἐπιστολάς.

25. Ὅπως ὁ θεὸς καὶ ὁ Ἀνθίμος δυνατόν νὰ ὑπέθεσαν ὅτι ἡ πλαστογραφία ἐγένετο ἐν γνώσει τοῦ Βασιλείου, διὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ εἰς συμφιλίωσιν, οὕτω δὲν ἀποκλείει ὁ Μ. Β. καὶ τὴν περίπτωσιν νὰ προήρχοντο ἀμέσως ἢ ἡμέσως αἱ ἐπιστολαὶ ἐκ μέρους τῶν ἐπισκόπων, ἴσως διὰ νὰ βολιδοσκοπήσουν τὰς διαθέσεις του. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀπῆντησε μόνον εἰς τὴν πρώτην (στ. 32).

26. Ἀναγνωρίζει ὁ Μ. Β. ὅτι τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις του. Ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπεδίωξεν· «... οὐ κλέψας τὴν ἐξουσίαν οὐδ' ἀρπάσας οὐδὲ διώξας τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τιμῆς διωχθεὶς» (Ἄγ. Γρηγ. Θεολ., Ἐπιτάφ. εἰς Μ. Β., ΚΖ' 6—7).

27. Παρμ. 17, 17.

28. Βλ. σημ. 25.

κούς των ανθρώπους νὰ μᾶς προσκαλέσουν. Διότι, ὅπως ἀκριδῶς ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν ἀρνοῦμαι νὰ συναντήσω τὸν θεῖον μου, οὕτω δὲν θὰ ἀνεχθῶ τοῦτο, ἐὰν ἡ πρόσκλησις δὲν γίνῃ μὲ τὸν ἀρμόζοντα τρόπον.²⁹

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 59 (ΝΘ'—LIX)³⁰ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΙΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ³¹

1. «Ἐτήρησα σιωπὴν. Ἀλλὰ μήπως καὶ πάντοτε θὰ σιωπῶ καὶ θὰ ἀνέχωμαι»³² ἐπὶ πολὺ περισσότερον νὰ ἐπιθάλω εἰς τὸν ἑαυτὸν μου (νὰ ὑφίσταται) τὴν βαρυτάτην θλάδην ἐκ τῆς σιωπῆς, χωρὶς οὔτε ὁ ἴδιος νὰ ἀποστέλλω ἐπιστολήν, οὔτε νὰ ἀκούω ἄλλον νὰ μὲ προσφωνῇ (δι' ἐπιστολῆς) ; Ἐγὼ δεδαίως μέχρι τοῦδε ὑπέμεινα τὴν θλιβεράν
5 ταύτην ἀπόφασιν καὶ νομίζω ἐφαρμόζουν καὶ εἰς ἐμὲ οἱ λόγοι τοῦ Προφήτου, ὁ ὁποῖος λέγει: «Ὑπέμεινα ὡς ἡ ἐπίτοκος γυνή».³³ Ἐπεθύμουν δηλαδὴ πάντοτε ἢ συνάντησιν ἢ συνομιλίαν, ἀλλὰ πάντοτε ἀπετύγχανον (εἰς τὴν προσδοκίαν μου) ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν μου. Διότι δεδαίως ἄλλην αἰτίαν δὲν δύναμαι νὰ φαντασθῶ, ἐκτὸς ἀσφαλῶς τῆς πεποισθήσεως ὅτι τιμωροῦμαι διὰ παλαιὰ μου ἁμαρτήματα³⁴
10 μὲ τὸν χωρισμὸν τῆς ἀγάπης σου, ἐὰν δεδαίως ἐπιτρέπεται κἂν ἡ χρῆσις τῆς λέξεως χωρισμὸς δι' ἐσὲ καὶ οἰονδήποτε τυχόντα ἄνθρωπον,³⁵ μάλιστα ἡμεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους

29. Δὲν πρόκειται περὶ προσωπικῆς ἐπιθυμίας ἢ ἐθιμοτυπίας, ἀλλὰ περὶ «κανονικῆς» τάξεως.

30. Ἐγράφη ἐπὶ τοῦ 371.

31. Βλ. σημ. 18. Ἰσως ὅχι ἀπλῶς ἦσαν στενοὶ συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ συνέμενον εἰς Νεοκαισάρειαν, ἀφοῦ «ἐν πατρὸς γέγονε χώρα» ὁ θεὸς (1, 13) καὶ «παρὰ πᾶν τὰ τὸν θεόν» τὴν κηδεμονίαν αὐτῶν ἐπεδείξατο» (1, 24—25).

32. Ἦσ. 42, 14.

33. Ἔ. ἀ., ἐν ἀμείσῃ συνεχείᾳ.

34. Ὡς ἐνταῦθα ἐπιρρίπτει εἰς ἑαυτὸν τὴν εὐθύνην, ἐνῶ προηγουμένως ἐζητεῖ τήρησιν τῆς τάξεως, «τοῦ πρόποντος σχήματος» διὰ τὴν συνάντησιν; (Ἐπιστ. 58, 45—46). Ἐν τούτοις, δὲν ἔχει δώσει συγκεκριμένην τινὰ αἰτίαν καὶ θεωρεῖ τοῦτο ὁ ο κ ι μ α σ ί α ν διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ γενικῶς. Ταπεινοῦται ὡς ἄτομον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ του, ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν ὑποχωρεῖ ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 65, 10—11.

35. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἐντολὴ γενικὴ καὶ ὑποχρεωτικὴ. Πρβλ. ὅμως περὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Μ. Β. καὶ Ἐπιστ. 56, 30, μίαν ἄλλην ὁψιν τοῦ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» (Ματθ. 19, 19). Τὴν ἐντολήν τῆς ἀγάπης ὅχι μόνον διὰ τῆς πράξεως, ἀλλὰ καὶ τῆς θεωρίας, τῆς ὑπερόχου διδασκαλίας, ὁ Μ. Β. ἰδιαίτερώς ἀνέπτυξε. Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ ἐν προκειμένῳ εἶναι χαρακτηριστικὴ.

- ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας εἶχες θέσιν πατρός. Ἐν τούτοις, ἡ ἁμαρτία μου τώρα, ἡ ὁποία μὲ κατέχει ὡς ἐν πυκνὸν νέφος, ἐπέφερε τὴν ἄγνοιαν ὅλων ἐκείνων. Διότι, ὅταν προσέξω
 15 (καὶ διαπιστώσω) ὅτι τὸ γεγονός, ἐκτὸς ὅτι προκαλεῖ εἰς ἐμὲ λύπην, καμμία ἄλλη ὠφέλεια δὲν ἐπιτυγχάνεται ἐξ αὐτοῦ, πῶς νὰ μὴ ἐπιρρίψω κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς τὰς ἰδικάς μου κακίας τὰ παρόντα; Ἄλλ', εἴτε εἶναι ἁμαρτίαι αἱ αἰτίαι τῶν γεγονότων, ἅς εἶναι τοῦλάχιστον τοῦτο δι' ἐμὲ τὸ τέλος τῶν δυσκολιῶν· εἴτε πάλιν εἶναι κάποιος πολιτι-
 20 κὸς χειρισμός,³⁶ πάντως ἱκανοποιήθη τὸ ἐπιδιωκόμενον. Διότι ἡ ζημία δὲν διήρκεσεν ὀλίγον χρόνον. Δι' αὐτὸ καὶ ἐγώ, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνάμην νὰ ὑπομείνω πλέον, πρῶτος³⁷ ἐξέβαλον φωνὴν καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ ἐνθυμηθῇς τόσον ἡμᾶς, ὅσον καὶ σὲ τὸν ἑαυτὸν σου, ὁ ὁποῖος περισσότερον παρ' ὅ,τι ἦτο φυσικὸν λόγῳ τῆς συγγενείας καθ' ὅλον τὸν δῖον ἔδειξες τὴν προστασίαν σου, καὶ χάριν ἡμῶν (σὲ παρακα-
 25 λῶ) νὰ ἀγαπᾷς τώρα τὴν πόλιν μας³⁸ καὶ νὰ μὴ ἀποξενώ-νεσαι τῆς πόλεως ἐξ αἰτίας μας.

2. «Ἐν ὀνόματι λοιπὸν τῆς ἐν Χριστῷ παρηγορίας, ἐν ὀνόματι τῆς μετοχῆς εἰς τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν ὀνόματι τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ οἰκτιρμοσύνης», ἱκανοποίησέ μας τὴν εὐχὴν: σταμάτησε ἐδῶ τὰ δυσάρεστα, κάμε κάποιαν ἀρχὴν τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ εὐχάριστα, γίνε ὁ ἴδιος καθοδηγὸς τῶν ἄλλων εἰς τὰ ἄριστα, ἀλλ' ὄχι νὰ ἀκο-
 5 λουθῇς ἄλλον εἰς ὅσα δὲν πρέπει. Ἀλλωστε δὲν ἐθεωρήθη ὁ σωματικὸς χαρακτήρ κάποιου τόσον προσιδιάζων εἰς αὐτόν, ὅσον εἰς τὴν ἰδικήν σου ψυχὴν ἢ εἰρηνικὴ καὶ πραεῖα κατὰστασις. Θὰ ἤρμοζε λοιπὸν εἰς ἓνα τοιοῦτον (ἄνδρα, ὡς σύ) νὰ ἐλκύῃ τοὺς ἄλλους πλησίον του.³⁹ θὰ ἔπρεπε νὰ

36. Εἰς τὸ καίμενον «οἰκονομούμενον», δηλ. «οἰκονομία». Ἄλλ' ἡ λέξις σημαίνει: α) ἐνέργειαν τῆς θείας Οἰκονομίας καὶ β) πολιτικὸν χειρισμὸν τῶν κρατούντων. Προτιμῶμεν ἐδῶ τὴν δευτέραν ἔννοιαν, διότι πράγματι καὶ διὰ λόγους «πολιτικοῦς» διηρέθη ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Καπαδοκίας εἰς δύο μητροπόλεις.

37. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀδελφοῦ του δὲν λαμβάνεται ὅτι ὅφει. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπῆρχε πρόθεσις καὶ ἐκ μέρους τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλων ἐπισκόπων νὰ συμφιλίωθοῦν μετὰ τοῦ Μ. Β., ἀλλ' ἐδίσταζον νὰ κάμουν «πρώτοι» τὴν ἀρχήν.

38. Ἐννοεῖται ἀσφαλῶς ἡ Καισάρεια. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἐννοεῖται τόσον ὡς «πόλις» γνωστὴ καὶ φίλη, ἀλλ' ὡς ἐκκλησιαστικὴ μὴ τ ῥ ὁ π ὁ λ ι ς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ ὁ θεῖος, καίτοι εἶχεν ἀποξενωθῇ. Ἡ φράσις εἶναι καὶ ἐμμεσοῦς ἑλεγχος. Δὲν ἔπρεπε ἡ προσωπικὴ δυσἀρέσκεια πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Μ. Β. νὰ καταλύῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν.

39. Ἀπρόσωπος καὶ προσωπικὴ συγχρόνως σύνταξις. Ἡ ἀντων. «τῷ τοιοῦτῳ» δύναται νὰ παραπλανήσῃ εἰς τὸ νὰ θεωρηθῇ γένος οὐδ., ὡς ἀναφε-

- μεταδίδης εἰς ὅλους ὅσοι σὲ πλησιάζουν, ὥσαν ἀκριβῶς ἡ
 10 εὐωδία κάποιου μύρου, νὰ πληροῦνται ἐκ τῆς ἀγαθωσύνης
 τοῦ χαρακτῆρος σου. Ἀλλωστε καὶ ἂν ἀκόμη ὑπάρχη τώρα
 κάποια μικρὰ μερίς ἡ ὁποία ἀντιδρᾷ,⁴⁰ μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὴ
 θὰ γνωρίσῃ τὸ ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης. Ἐνόςψῃ ὁμως αἱ λόγῳ
 τῆς διαφορᾶς συκοφαντῖαι συνεχίζονται, εἶναι κατ' ἀνάγκη
 15 ἐπόμενον πάντοτε νὰ αὐξάνωνται πρὸς τὸ χειρότερον
 αἱ ὑποψῖαι (ἐκατέρωθεν). Βεβαιότατα, οὕτε ἐκεῖνοι δὲν
 πρέπει νὰ μᾶς περιφρονοῦν,⁴¹ περισσότερο ὁμως ἐξ ὧν
 ἡ τιμιότης σου. Διότι καὶ ἂν ἀκόμη σφάλλωμεν εἰς κάτι, θὰ
 γίνωμεν καλλίτεροι ἐὰν νουθετούμεθα, πράγμα τὸ ὁποῖον
 εἶναι ἀδύνατον χωρὶς νὰ συναντώμεθα. Ἄν ὁμως δὲν δια-
 πράττωμεν, καμμίαν ἀδικίαν,⁴² (τότε) διατὶ μισοῦμεθα;
 Αὐτὰ λοιπὸν προβάλλω ὡς προσωπικὴν μου δικαιολογίαν
 (ἀπολογία)
 20 3. Ὅσο ὁμως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀπολογηθοῦν ὑπὲρ
 ἑαυτῶν αἱ Ἐκκλησίαι,⁴³ αἱ ὁποῖαι δὲν ὠφελοῦνται ἐκ τῆς
 μεταξύ μας διαστάσεως, εἶναι προτιμότερον νὰ τὰ ἀποσιω-
 πῶμεν. Διότι δὲν ὁμιλῶ διὰ νὰ λυπήσω (κανένα), ἀλλὰ διὰ
 νὰ σταματήσω ὅσα προκαλοῦν λύπην. Ἐξάπαντος ἀλλω-
 στε τίποτε δὲν διαφεύγει τὴν προσοχὴν τῆς συνέσεώς σου.
 Τοῦναντίον, θὰ ἦτο δυνατόν ὁ ἴδιος νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ εἴπῃς
 5 εἰς τοὺς ἄλλους πολὺ ἀνώτερα καὶ τελειότερα ὧν ἡμεῖς
 παρατηροῦμεν, διότι σὺ θεβαίως ἀφ' ἑνὸς ἐγνώρισες ἐνω-
 ρίτερον ἀπὸ ἡμᾶς τὰς ζημίας τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἀφ' ἑτέ-
 ρου αὐταὶ σὲ λυποῦν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἡμᾶς, καθ' ὅσον
 ἐξ ἀρχῆς ἐδιδάχθης ὑπὸ τοῦ Κυρίου νὰ μὴ περιφρονῇς οὐδὲ
 10 τὸ ἐλάχιστον. Τώρα μάλιστα ἡ ζημία δὲν περιορίζεται εἰς
 ἓνα ἢ δύο (ἀνθρώπους), ἀλλ' ὁλόκληροι πόλεις καὶ χῶραι⁴⁴

ρομ. εἰς «τὸ εἰρηνικὸν καὶ ἡμερον», ἀλλ' εἶναι γέν. ἀρεσινικοῦ.

40. Τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μ. Β. δὲν ἐπεδοκίμασαν ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ
 ὁποῖοι δὲν τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς μητροπολίτην καὶ ἀρχιεπίσκοπόν των. Τὴν
 δυσἀρέσκειαν αὐτὴν ἐξεμεταλλεύθη ὁ ἀρειανόφρων Οὐάλης διὰ τὴν διαίρεσιν
 τῆς Καππαδοκίας εἰς δύο μητροπόλεις, ἵνα οὕτω περιορισθῇ ὁ Μ. Β., ὅστις
 δὲν ὑπεχῶρει εἰς τὸν... Ἀρειανισμόν!

41. Δὲν ἐννοεῖ τὸ ἄτομόν του, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα του. Ὑποχώρησιν εἰς
 τὴν «κανονικὴν» τάξιν δὲν κάμνει ὁ Μ. Β.

42. Καίτοι ἐρωτᾷ, ὁμως εἰς οὐδὲν ἡδίκηαι, διό καὶ ἡ ἐρώτησις εἶναι ἐμ-
 μεσος ἔλεγχος.

43. Προσωποποιεῖ τὰς Ἐκκλησίας. Θὰ παρεπονοῦντο δηλ. ὅτι ἐνθ' ἡ αἴ-
 ρεσις θριαμβεῖ καὶ ἐπρεπε νὰ ὁρθόδοξος ἀντιδρασίς, στηριζομένη κυρίως
 εἰς τὴν ἐνότητά, νὰ εἶναι ἰσχυρά, οἱ εἰςθε χωρισμένοι διὰ προσωπικὰς δυσ-
 ἀρεσκείας!

44. Ἐννοεῖται γενικώτερον ἢ Ἀνατολὴ καὶ ἰδιαίτερος ἡ Καππαδοκία,
 τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος Οὐάλης ὑπελόγιζε καὶ ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα νὰ σφετερι-
 σθῇ.

υφίστανται τὰς ἰδικὰς μας συμφοράς. Ὡς πρὸς δὲ τὰς διαδόσεις περὶ τῆς ἐξορίας⁴⁵ εἶναι καὶ ἀνάγκη νὰ εἶπω ποῖον ἀντίκτυπον θὰ ἔχουν δι' ἡμᾶς;

- Ἐπομένως θὰ ἔπρεπεν ἡ μεγαλοψυχία σου νὰ ἀφήσῃ δι' ἄλλους τὸ φιλόνικον πνεῦμα ἢ μᾶλλον καὶ ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκείνων νὰ τὸ ἐκρίζωσῃ, ἐὰν βεβαίως εἶναι δυνατόν, ὁ ἴδιος δὲ μὲ τὴν ἀνεξικακίαν σου νὰ νικήσῃς ὅσα προκαλοῦν λύπην. Διότι τὸ νὰ ἀμύνεται κανεὶς χαρακτηρίζει καθένα ὁ ὁποῖος ὀργίζεται, ἐνῶ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἀνώτερος ἀκόμη καὶ αὐτῆς τῆς ὀργῆς, τοῦτο μόνον εἰς σέ προσιδιάζει καὶ εἰς ὅποιον ἤθελεν εἶναι ὁμοίός σου ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν. Περιττὸν δὲ νὰ εἶπω ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὀργίζεται ἐναντίον μας ἐκδηλώνει τὴν ὀργὴν τοῦ ἐναντίον ἀνθρώπων οἱ
20 ὁποῖοι δὲν διέπραξαν καμμίαν ἀδικίαν.⁴⁶

- Κατόπιν τοῦτων λοιπὸν εἴτε μὲ προσωπικὴν παρουσίαν εἴτε μὲ ἐπιστολὴν εἴτε μὲ πρόσκλησιν πλησίον σου εἴτε μὲ οἰονδήποτε τρόπον θὰ ἤθελες, παρηγόρησέ μας τὴν ψυχὴν. Διότι ἡμεῖς βεβαίως εὐχόμεθα νὰ ἐμφανισθῇ ἡ θεοσέβειά σου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν⁴⁷ (μας) καὶ τόσον ἡμᾶς, ὅσον καὶ τὸν λαὸν νὰ ὠφελήσῃς καὶ μὲ τὴν παρουσίαν σου καὶ μὲ
25 τοὺς χαριτωμένους λόγους σου. Ἐὰν βεβαίως τοῦτο εἶναι δυνατόν, αὐτὸ εἶναι τὸ ἄριστον. Ἐὰν ὁμως κάτι ἄλλο ἀποφασίσῃς, καὶ τοῦτο θὰ τὸ δεχθῶμεν. Μόνον σέ παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς γνωρίσῃς ποῖον ἢ φρόνησίς σου σκέπτεται νὰ πράξῃ.

45. Ἐννοεῖται προσωπικὴ ἐξορία τοῦ Μ. Β. Ὡς γνωστόν, ἀφοῦ ὁ ἀρειανόφρων Οὐάλης ἀπέφυγε μέσῳ τοῦ ἐπάρχου Μοδέστου νὰ κάμψῃ τὸν Μ. Β. «τὰ βασιλέως θρησκείαν (!) τῶν ἄλλων πάντων ὑποκλιθέντων καὶ ἡττηθέντων» (Ἀγ. Γρηγ. Θεολ., Ἐπιτάφ. εἰς Μ. Β., ΜΗ' 15—16), «κυροῦται κατὰ τοῦ ἀνδρός ἐξορία» καὶ οὐδὲν ἀπὴν τῶν εἰς τοῦτο φερόντων. Ἡ νύξ παρῆν, ὁ δῖφρος εὐτρεπῆς, οἱ μισοῦντες ἐν κρότοις...» (ἔ.δ., ΝΔ' 2—4). Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἡ ἐξορία ἐματαιώθη. Ἡοθένησεν αἰφνιδίως ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος καὶ οὐδεμίᾳ θεραπείᾳ τῶν ἱατρῶν ἴσχυσεν, ὅτε ἀντελήφθῃ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θείας τιμωρίας καὶ ἐζήτησε τὴν εὐχὴν τοῦ Μ. Β., ὁ ὁποῖος καὶ ἐθεράπευσε τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως. Οὕτως ἐματαιώθη ἡ ἐξορία (ἔ. δ., ΝΔ' 6—25). Διὰ τοῦ Ἁγίου ἐθεραπεύθη ἐπίσης καὶ ὁ ἐπαρχος Μόδεστος (ἔ. δ. ΝΕ' 1—8).

46. Βλ. σημ. 34 καὶ 42.

47. Ἐννοεῖται βεβαίως ἡ Ἐκκλησία τῆς Καισαρείας ἀπλῶς. Ἐν τοῖς τοῖς ὁμοῦς δύναται νὰ ἐννοῇται αὕτη καὶ ὡς μητρόπολις καὶ ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ἐπομένως ἡ «ἐμφάνισις» εἰς αὐτὴν τοῦ Γρηγορίου νὰ μὴ νοῆται ἀπλῶς ὡς ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπαναλόνθεσις τῆς διακοπείσης ἐκκλησιαστικῆς «κοινωνίας».

Θαυμάζει ὅπως κανεὶς πῶς εἰς τὴν Ἐπιστολὴν συνδυάζονται τόνοι προσωπικοῦ καὶ «συγγενικοῦ», ἐκκλησιαστικοῦ καὶ «κανονικοῦ», ταπεινώσεως καὶ ἀξιοπρέπειας, «ἰκονομία», «ἐνθα μὴ παρανομία», καὶ «ἀκριβεία».

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 60 (Ξ'—LX)⁴⁸ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΙΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ⁴⁹

- Καὶ προηγουμένως εὐχαρίστως εἶδον τὸν ἀδελφόν μου (διότι πῶς ἄλλως ἐπρόκειτο νὰ διατεθῶ ἀπέναντί του, ἀφοῦ εἶναι ἀδελφός μου καὶ μάλιστα τόσον σπουδαῖος;), ἀλλὰ καὶ τώρα, ὅτε ἦλθεν ἐδῶ, τὸν ἐδέχθην μὲ τὴν ἰδίαν (εὐχάριστον) διάθεσιν, χωρὶς καθόλου νὰ μεταβάλω τὴν στοργήν μου.⁵⁰ Καὶ εἴθε νὰ μὴ συμβῇ τίποτε παρόμοιον, τὸ ὁποῖον θὰ μὲ ἔκαμνε νὰ λησμονήσω τὴν φύσιν μου καὶ νὰ γίνω ἐχθρὸς πρὸς τοὺς συγγενεῖς μου. Ἄλλ' ἐπὶ πλέον ἐθεώρησα τὴν παρουσίαν τοῦ ἀνδρὸς ὡς παρηγορίαν τῶν σωματικῶν μου ἀσθενειῶν καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν πόνων, ὅπως ἐπίσης καὶ κατηυχαριστήθην μὲ τὴν ἐπιστολήν τὴν ὁποίαν μετέφερεν οὗτος ἐκ μέρους τῆς τιμιότητός σου. Ὅτι ἐνεκα τούτου καὶ ἀπὸ πολλὸν καιρὸν ἐπεθύμουν νὰ ἔλθῃ, ὅχι τόσον διὰ κάποιον ἄλλον λόγον, ὅσον διὰ νὰ μὴ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς μίαν θλιβεράν ἱστορίαν εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει κάποια διάστασις ἀκόμη καὶ μεταξύ τῶν στενοτάτων συγγενῶν,⁵¹ ἡ ὁποία εἰς μὲν τοὺς ἐχθροὺς δημιουργεῖ εὐχαρίστησιν, εἰς δὲ τοὺς φίλους δυστυχίαν, ἐνῶ δὲν εἶναι εὐάρεστος εἰς τὸν Θεόν, ὁ Ὅποιος ὀρίζει ὅτι τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἰδικῶν Του μαθητῶν πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ ἡ τελεία ἀγάπη.
- Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἀπαντῶν (εἰς τὴν ἐπιστολήν σου) λέγω ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ εὐχεσαι δι' ἡμᾶς καὶ σὲ παρακαλῶ καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα νὰ τὰ φροντίζῃς ὡς ἰδικὰ σου.⁵² Ὡς πρὸς δὲ τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων,⁵³ ἐπειδὴ

48. Ἐγγραφή ἐπίσης τὸ 371.

49. Βλ. σημ. 18 καὶ 31.

50. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἐπιστολήν τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν ὁ θεὸς Γρηγόριος μέσῃ τοῦ ἀδελφοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν Μ. Β., εἰς ἀπάντησιν τῆς προηγουμένης Ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Β. πρὸς αὐτόν, ἔγραψε δικαιολογῶν τὴν «πλαστογραφίαν» τοῦ ἀδελφοῦ Γρηγορίου. Καὶ τοῦτο ὅμως τὸ στοιχεῖον συνηγορεῖ ὅτι ὑπῆρχε μεταξύ τοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνεπίσημοι Γρηγορίων κάποια συνεννόησις. Βλ. καὶ σημ. 25.

51. Βλ. καὶ σημ. 35. Ἐν τούτοις ἡ ἀληθὴς ἀγάπη μεταξύ τῶν συγγενῶν καὶ πάντων ἀνθρώπων δὲν σημαίνει ὅτι θὰ συγκαλύπτονται καὶ θὰ ἀμνηστεύονται τὰ σφάλματά των. Ἡ ἀγάπη δὲν καταργεῖ οὐτε τὴν δικαιοσύνην οὐτε τὴν τάξιν, μάλιστα τὴν «κανονικὴν». Διὸ καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ὁ Μ. Β. δὲν θὰ δυσκολευθῇ νὰ γράψῃ τὸν τελευταῖον στίχον τῆς Ἐπιστολῆς.

52. Ἡ περίοδος, σαφὲς γενικῶς, παρουσιάζει δυσκολίαν εἰς τὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν, διότι τὸ ἐπίρρημα «ἀ ν α γ κ α ί ω ς» καὶ ἡ μετοχὴ

- οἱ ἴδιοι λόγῳ ἀγνοίας τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα εἰς τὰ πράγματα, ἀπεφασίσαμεν ἐκείνον νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἀληθεύει, τὸν ὁποῖον σὺ ὁ ἴδιος θὰ μᾶς κάμῃς τὴν τιμὴν νὰ ὀρίσῃς διὰ νὰ μᾶς ἐρμηνεύσῃ. Ἐπίσης εἶναι ἀνάγκη ἢ
- 20 μεγαλοφυΐα σου νὰ ὀρίσῃ καὶ τὰ ὑπόλοιπα, δηλαδή τὴν μεταξύ μας συνάντησιν, τὸν ἀρμόζοντα καιρὸν καὶ τὸν κατὰλληλον τόπον. Ἐὰν θεβαίως ὅλως ἐξαιρετικῶς καταδέχεται ἡ σεμνοπρέπειά σου νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν ταπεινότητά μας καὶ νὰ μᾶς εἴπῃ μερικά λόγια, εἴτε μαζί μὲ ἄλλους
- 25 εἴτε μετὰ σοῦ θέλεις νὰ γίνῃ ἡ συνάντησις, θὰ ὑπακούσωμεν, καθ' ὅτι ἅπαξ διὰ παντός ἀπεφασίσαμεν τοῦτο ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας, νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς σέ μετ' ἀγάπης καὶ μὲ κάθε τρόπον νὰ πράττωμεν ὅσα πρὸς δόξαν Θεοῦ ἢ εὐλόγειά σου μᾶς γράφει. Ὁ δὲ αἰδεσιμώτατος ἀδελφός μας δὲν ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ μᾶς εἴπῃ τίποτε
- 30 προφορικῶς, ἐπειδὴ οὔτε καὶ προηγουμένως εἶχε τὸν λόγον σύμφωνον μὲ τὰ ἔργα.⁵⁴

«παρακαλῶν» δύνανται νὰ συναφθοῦν καὶ πρὸς τὰς προηγουμένας καὶ πρὸς τὰς ἐπομένας αὐτῶν λέξεις, ὅποτε ἡ ἔ μ φ α σ ι ς πίπτει ἀναλόγως.

53. Ἐννοεῖται ἡ διάστασις - δυσαρέσκεια τῶν ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι ἤθελον ἐπιστρέφοντες εἰς «κοινωνίαν» μετὰ τοῦ Μ. Β. νὰ δικαιολογήσουν τὴν θέσιν των καὶ νὰ δώσουν τὰς ἐξηγήσεις των. Ἴσως νὰ ἐννοοῦνται ἄλλαι μεταξὺ των παρεξηγήσεις, ἂν μερικοὶ ἐνέμενον εἰς τὴν διάστασιν.

54. Βλ. σημ. 51.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 61 (ΞΑ'—LXI)⁵⁵ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ,⁵⁶ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ⁵⁷Ἀνέγνωσα τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ὀσιότητός σου,⁵⁸ μετὰ τὴν

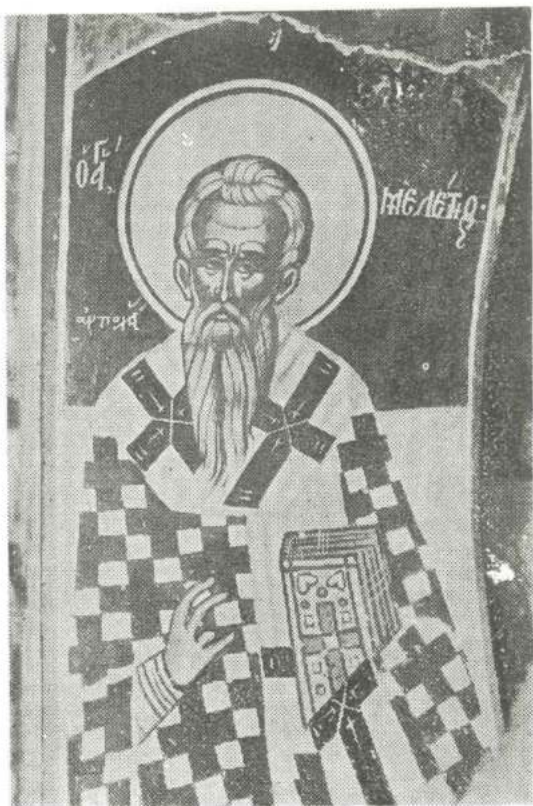
55. Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη τὸ 371. Κατὰ δὲ τὸν Deferrari εἶναι ἡ πρώτη ἐκ τῶν 22 σφισμένων ἐν ὧν Ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Β. πρὸς τὸν Ἅγιον καὶ Μέγαν Ἀθανάσιον. Πρέπει ὅμως νὰ υποθέσωμεν ὅτι μερικαὶ δὲν θὰ διασωθῶσαν, προγενέστεραι ἀσφαλῶς. Ὅτι ἡ πρώτη γνωριμία τῶν δύο Μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς μοναστικῆς περιόδου τοῦ Μ. Β., ὅτε ἐπεσκέφθη οὗτος τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἀλεξάνδρειαν καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἦτο ἐξόριστος (γ' ἐξορία: 356—362, εἰς τὴν ἔρημον τῆς Αἰγύπτου), εἶναι μᾶλλον ὑπόθεσις. Οἱ στ. 12—18 τῆς Ἐπιστ. 80 (βλ. κατωτέρω), ἡ ὁποία ἐγράφη τὸ 371 ἢ ἀρχὰς 372, μᾶλλον ἀποκλείουν τὴν προσωπικὴν γνωριμίαν τῶν δύο Μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας ἀνδρῶν.

Αἱ ἄλλαι τοῦ Μ. Β. Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον εἶναι αἱ 66, 67, 69, 80 καὶ 82, πᾶσαι εὐτυχῶς συμπεριλαμβανόμεναι εἰς τὸν παρόντα τόμον, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ περιγράφωμεν αὐτάς ἐνταῦθα. Ὡς θὰ ἴδῃ ὁ «φιλοπάτωρ» ἀναγνώστης εἰς αὐτάς, καίτοι εἶναι περιστάτικαί, ἀπέραντος εἶναι ὁ σεβασμὸς τοῦ Μ. Β. πρὸς τὸν «στόλον τῆς Ὀρθοδοξίας», πρὸς τὸν ὁποῖον οὗτος ἔγραψε: «...σὲ ἱατρὸν τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀρρωστικῶν μαρτύρων ὁ Κύριος ἡμῶν ἔταξε ὁ σάκκος» (Ἐπιστ. 82, 5—7). Ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλας πέντε πρὸς διαφόρους Ἐπιστολάς του ὁ Μ. Β. μνημονεύει ὄνομαστικῶς τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἥτοι τὰς: α) 89' β) 154 Ἀσχαλίῳ μονάζοντι..., πρὸς τὸν ὁποῖον γράφει: «Τὸ γὰρ περὶ τὸν μυκαριώτατον Ἀθανάσιον ἐσπουδακέναι δεῖγμα ἐναργέστατον τοῦ ὁγιῶς ἔχειν περὶ τὰ μέγιστα», δηλ. τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, στ. 23—25)· γ) 201 μνημονεύει ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου περὶ τοῦ πῶς δεῖ δέχεσθαι ἐπιστρέφοντας Ἀρειανούς καὶ λέγει: «νομίζων ἀναγκαῖον εἶναι ἀκολουθεῖν ἀνδρὶ τοσοῦτ' ὁ δὲ ἀξιοπύστων...», § 6, 25—37)· δ) 214 καὶ 258 (περὶ Ἀγ. Μελετίου Ἀντιοχείας). Τέλος ὁ Μ. Β. ἀπηθύνη τὸ 373 «τοῖς Ἀλεξανδρεῦσι» τὴν 139 Ἐπιστολὴν του, διὰ νὰ παρηγορήσῃ τοὺς διὰ τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμοὺς τῶν ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν, μᾶλλον μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ Μ. Ἀθανασίου.

56. Ὁ Ἅγιος καὶ Μέγας Ἀθανάσιος (τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη τελεῖται τὴν 18ην Ἰανουαρίου καὶ τὴν 2αν Μαΐου) ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸ 295 καὶ ἐκοιμήθη αὐτόθι τὸ 373. Ἡ περὶ τοῦτου διδωλογραφία εἶναι μεγάλη, εὐτυχῶς δὲ ὅτι ἀπὸ ἐτῶν ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας» τῆς Ἑλλάδος τὰ «Ἀπαντὰ» αὐτοῦ (μόνον κείμενον). Βιογραφικὰ κλπ. περὶ αὐτοῦ, πλὴν τῶν εἰς τὰς ἰδιαίτερας μελέτας, τὰς Πατρολογίας, τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Ἱστορίας καὶ Ἑγκυκλοπαιδείας, βλ. νεώτερον ἔκτενές καὶ τεκμηριωμένον ἄρθρον εἰς ΘΗΕ, 1, στ. 521—544, ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Παν. Χ. Δημητροπούλου.

Ὡς ὁ Μ. Β., ὅπως καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος νέος ἡ σκῆτισε πλῆθυσιν τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου, τοῦ ὁποίου τὸν ὑπέροχον βίον καὶ συνέγραψε (P.G. 26, 835—976), ὡς καὶ ἄλλα περὶ Μοναχισμοῦ συγγράμματα, ὥστε αἱ ρίζαι τῆς ἀρετῆς καὶ μεγαλοφυΐας του νὰ εἶναι ἀσκητικαὶ καὶ μοναχικαί. Θεωρεῖται δὲ καὶ εἶναι ὁ μεταφύτευτής τοῦ Μοναχισμοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν (κατὰ τὴν β' ἐξορίαν του, 340—346).

Τὸ ἐξαιρετικὸν ὅμως εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον εἶναι κυριώτατα τὸ ὅτι ὑπῆρ-

Ὁ Ἅγιος ΜΕΛΙΤΙΟΣ ὁ Ἀντιοχείας. Τοιχογραφία μονῆς
Πέτρας. Πίνδος.

- 5 ὅποῖαν ἐθρήνησες διαμαρτυρόμενος κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Λιθύης, τοῦ ἀκατονομάστου ἐκείνου ἀνδρός.⁵⁹ Βεβαίως ἐθρηνήσαμεν τὴν πατρίδα μας,⁶⁰ ἅ διότι εἶναι μήτηρ καὶ τροφὸς τοιούτων κακῶν. Ἄλλ' ἐπίσης ἐθρηνήσαμεν καὶ τὴν γειτονικὴν τῆς ἱδικῆς σου πατρίδος Λιθύην,⁶⁰ διότι ὑφίσταται καὶ ἰδικὰ μας κακὰ καὶ παρεδόθη εἰς τὸν θριώδη χαρακτῆρα ἐνὸς ἀνδρός, ὁ ὅποιος διάγει (βίον) μὲ σκληρότητα μαζί καὶ αἰσχύρτητα. Ἀσφαλῶς αὐτὴ ἦτο ἡ ἔννοια τοῦ σοφοῦ ρητοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ: «Ἀλλοίμονόν σου, πόλις, ἡ

ξεν ὁ «κ α θ α ι ρ ε τ η ς Ἀ ρ ε ῖ ο υ» καὶ τῶν Ἀρειανῶν γενικῶς, ὁ στυλοβάτης καὶ πρόμαχος τῆς πίστεως τῆς Νικαίας καὶ τοῦ «ὁμοουσίου», χάριν τοῦ ὁποίου ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Κατὰ τὴν μεγάλην του Ἀρχιερατείαν (328—373, ἦτοι 46 ἔτη). ἔξ ἀκ ρ ῆ ἔξ ω ρ ῖ ο θ η: α) 335—337, διότι δὲν ἐδέχθη τὴν ὑποκριτικὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀρείου, δικαιωθεὶς ἀπολύτως· β) 340—346, εἰς Ρώμην· γ) 356—362, εἰς τὴν ἔρημον τῆς Αἰγύπτου· δ) 362—363, ἐπίσης· και ε) 365—366. Εὐτυχῶς δὲ ἐτι ἀποθνήσκων τὸ 373 κατέλειπε διαδόχους στυλοβάτας τῆς Ὁρθοδοξίας τοὺς τ ρ ε ῖ ς Κ α π π α Ὡ κ α ς καὶ ἰδιὰ τὸν Μ. Β. Ὡς γνωστὸν δὲ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἔγραψε καὶ ὑπέροχον «ἐγκώμιον εἰς Μέγαν Ἀθανάσιον» (Ρ. Γ. 35, 1081—1128), τοῦ ὁποίου ἡ φράσις «Ἀ θ α ν ὶ ο ῖ ο ν ἔ π α ῖ ν ῶ ν ἄ ρ ε τ ῆ ν ἔ π α ῖ ν ἔ σ ο μ α ῖ» εἶναι μνημειώδης.

57. Ἡ Ἀ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ε ῖ α (ἡ κατ' Αἴγυπτον καὶ ἀγγὺς τοῦ π. Νεῖλου καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης), μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Μ. Β. Ἡ ἐθνικὴ ἱστορία τῆς εἶναι ἐνδοξος (332—331 π.Χ. κέξ.), ἀλλὰ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐνδοξοτέρα. Ὡς γνωστὸν, μέχρι τῆς Β' Οἰκ. Συνόδου (381) ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἤρχετο δεύτερος μετὰ τὸν Ρώμης, ἐνῶ μετὰ ταῦτα τάσσεται μετὰ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Σήμερον τὸ καλαίφατον καὶ ἐνδοξον Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας δοκιμάζεται ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων Ἀρράβων, ἀλλὰ πιστεύομεν ὅτι θὰ ἐπιζῇ ὡς «φ ἄ ρ ο ς» Ὁ ρ θ ο δ ο ξ ῖ α ς.

58. Ἡ π α ρ ο θ ο α Ἐ π ῖ σ τ ο λ ῆ εἶναι ἀπάντησις ἡ εἰς προσηλικὴν τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μ. Β., λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ περιγραφόμενος ἡγεμὼν ἦτο Καππαδόκης, ἡ εἰς εἶδος ἐγκυκλίῳ στηλιτευτικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀγίου. Εἶναι πάντως χαρακτηριστικὸν πόσον ἡγωνίζοντο οἱ Ἅγιοι καὶ κατὰ τῆς κοινωνικῆς διαφθορᾶς καὶ ἀδικίας μ ἡ φ ε ῖ ο θ ὶ μ ε ν ο ῖ ν ἄ σ υ γ χ ρ ο ὦ ν τ α ῖ καὶ πρὸς ἡγεμόνας διὰ τὴν ἐπικράτησιν τὸν Εὐαγγελίου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ Ἐπιστολὴ εἶναι ἔ π ῖ κ α ῖ ρ ο ς καὶ ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὸν Ι. Κλήρον καὶ ἰδιὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς, ἱκανοὶ τῶν ὁποίων πολλάκις οἰωποῦν ἡ καὶ συγκαλύπτουν σκάνδαλα «βοῶντα, κεκραγότα» τῶν ὑψηλὰ ἱσταμένων ἐν δυναστείᾳ καὶ πλούτῳ.

59. Πλὴν τῶν στοιχείων τῆς Ἐπιστολῆς περὶ τοῦ ἀκ Καππαδοκίᾳ καταγομένου αἰσχυροτάτου τούτου ἡγεμόνος οὐδὲν ἄλλοθεν γνωρίζομεν. Πρέπει νὰ ἦτο τερατώδης, διὰ νὰ ἐξεγερθεὺς ἐναντίον του μετὰ τῆς ἀγανακτήσεως δύο γίγαντες ἐπίσκοποι.

59α. Εἰς τὸ καίμενον: «Ὡδοράμεθα μὲν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα». Πρβλ. Ὁμ. Ὁδῶ. V 219: «ὁ δ' ὁδῶρετο πατρίδα γαῖαν».

60. Ἀ ῖ Ὡ ἡ τὸν ἄν. αἰ. ὠνομάζετο ἡ δόριος ἐπάκτιος ζώνη τῆς Ἀφρικῆς, διεκρίνετο δὲ εἰς τὴν Κάτω Λιθύην ἢ Μαρμαρικὴν καὶ τὴν Ἀνω Λιθύην ἢ κατὰ Κυρήνην, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, περὶ τῆς ὁποίας καὶ πρόκειται ἐνταῦθα.

10 ὅποια ἔχεις βασιλέα πολὺ νέον (ἐδῶ ὁμῶς ὑπάρχει κάτι ἀκόμη βαρύτερον) καὶ οἱ ἄρχοντές σου δὲν τρώγουν ἐκτὸς τῆς νυκτός»,⁶¹ ἀλλὰ διαπράττουν αἰσχροτήτας κατὰ τὸ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνοητότεροι τῶν ἀλόγων ζώων ἐπιτίθενται μανιωδῶς εἰς ξένας συζύγους.

15 Λοιπὸν, ἐκείνῳ δεδαίως τὸν περιμένουν αἱ τιμωρίαι τοῦ δικαίου Κριτοῦ, ὡς ἀνάλογος ἀνταπόδοσις ἐκείνων τὰς ὁποίας πρῶτος αὐτὸς ἐπέφερε κατὰ τῶν Ἀγίων Του.⁶² Ἐγνωστοποιήθη δὲ ἡ διαγωγή του καὶ εἰς τὴν ἰδικήν μας Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὴν Ἐπιστολὴν τῆς θεοσεβείας σου καὶ θὰ τὸν θεωροῦν πλέον ὄλοι ἀπαίσιον, οὔτε θὰ ἔχουν μαζί του σχέσεις φιλοξενίας ἢ ἄλλης ἐπικοινωνίας, «μὴ πυρός, μὴ ὕδατος, μὴ σκέπης»,⁶³ ἐὰν δεδαίως ὑπάρχη κάποια ὠφέλεια⁶⁴

61. Ἐκκλ. 10, 16. Εἰς τὸ κειμ. τῶν Ο' ἀντὶ οὐκ ἀπὸ νυκτός· γράφεται· «πρωί». Τὸ νόημα εἶναι ὅτι δὲν συμποσιάζονται καὶ ἀσωταῖον τὴν νύκτα, ὡς συνήθως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν, πόσον εἶναι ἀναίσχυτοι!

62. Πλὴν τῶν αἰσχυροτήτων, εἶχε διαπράξει ὁ ἀκατανόμητος ἐκεῖνος ἡγεμὸν καὶ «ὀρσίνετα» καὶ διωγμοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο κατάλοιπον εἰδωλυλάτρου ἄρχοντος ἐξ ἐκείνων τοῖς ὁποίοις διῆρταν ὁ Ἰουλιανὸς (361—363): ἢ ὅτι ἦτο φίλος τοῦ Θεόκλητου, καίτοι οὐδαμῶν πιστὸν ἐπίσταυν οὗτος; Πιθανὸν καὶ τὰ δύο. Ἰσως νὰ ἐνοσοῦνται καὶ διωγμοὶ Χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι τὸν ἤλαξαν.

63. Πρόκειται, φαίνεται, περὶ φράσεως «ἀφορισμοῦ». Ἰπὸ τὸ «πῦρ» καὶ «ὕδωρ» νοεῖται ἡ συνεισφορά καὶ ὑπὸ τὴν «σκέπην» ἢ «στέγη», ἡ φιλοξενία γανικώτερον καὶ ἡ παροχὴ βοήθειας, ἡ προστασία. Πρόκειται περὶ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ «ἀφορισμοῦ» ἀναλόγου καὶ συμφάνου πρὸς ἐκεῖνον τοῦ αἰρομήκτου τῆς Κορίνθου (Α' Κορ. 5, 1 κξ.).

Σήμερον, δυστυχῶς, τὸ παιδαγωγικώτατον καὶ σωτήριον τοῦτο μέτρον τῆς Ἐκκλησίας ἔχει περιέλθει εἰς ἀχρησίαν πόσον, ὥστε νὰ αἰρωνεῖσθαι τὸν μνημονεύοντα κἄν τὴν λέξιν ἀκόμη καὶ «ἐκκλησιαστικὰ» πρόσωπα! Τὴν «ἀχρησίαν» αὐτὴν ἐπέφερε καὶ ἐπιφέρει ὁ ἐσκήψας ὡς λοιμικὴ νόσος καὶ εἰς τὴν «Ὁρθόδοξον» Ἐκκλησίαν Οἰκουμένην καὶ Μὲντερινισμόν, οἱ ὁποῖοι τὰ πάντα δικαιολογοῦν καὶ ἀνέχονται ἐν ὀνόματι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὁμῶς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε — καὶ γράφει: «Ἐάν τις ἀδελφὸς ἐνομιζόμενος (=Χριστιανὸς) ἢ πόρνος ἢ πλῆστον ἐκ τῆς ἡ εἰδομολάτρης ἢ λαοῖς ὁρῶς ἢ μέθυρος ἢ ἀρπαξ, τῷ τοιούτῳ μὴ δεῖ συνεσθῆαι» (στ. 11). Δηλαδή «μὴ πυρός, μὴ ὕδατος, μὴ σκέπης αὐτῷ κοινωνοῦντας» κατὰ τὸν Μ. Β. (στ. 17—18).

64. Ἐάν «ἐντραπή» καὶ συνέλθῃ, θὰ σωθῇ. Εἶναι τὸ ἔσχατον μέτρον φιλάνθρωπις, ἀπὸ εἰς τὰς νοσηρίας καὶ παρανοήσεις καὶ τοὺς ἐλέγχους κωφεύουν ἢ καὶ ἀποθρασύνονται οἱ παρόμοιοι τύποι. Ἀπαιτεῖται φιλάνθρωπος «ἀφορισμός». Πρέπει, λέγει ὁ Courtonne, νὰ θαυμάζῃ κανεὶς τὸ «κουράγιο» τοῦ Μ. Β., ὁ ὁποῖος δὲν διατάζει νὰ ἀποκηρύξῃ τὸν ἱπάρχον... Βεβαίως, διότι ὁ Μ. Β. ἦτο ἀληθινὸς ἐπισκοπος, μιμητὴς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως. Ἡ παρομοία στάσις τοῦ πρὸς τὸν Μόδεστον καὶ τοὺς διαφόρους κοσμικοὺς ἄρχοντας εἶναι γνωστὴ καὶ μνημειώδης (βλ. Ἀγ. Γρηγ. Θεολ., Ἐπιστ. εἰς Μ. Β., ΜΗ'—ΝΖ' καὶ 1 MBA, Εἰσαγωγή, σ. 28, σημ. 86).

- 20 ἀπὸ μίαν τοιαύτην γενικὴν καὶ ἀπὸ συμφώνου γενομένην
καταδίκην δι' ὅσους κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔχουν ὑποδου-
λωθῇ. Ἀλλωστε εἶναι δι' αὐτὸν ἀρκετὴ στηλίτευσις καὶ μό-
νη ἢ ἀνάγνωσις παντοῦ⁶⁵ τῆς ἐπιστολῆς (σου). Διότι δὲν
25 θὰ σταματήσωμεν νὰ τὴν ἐπιδεικνύωμεν⁶⁶ εἰς ὅλους ἀνεξαι-
ρέτως, εἰς συγγενεῖς καὶ φίλους του καὶ ξένους. Ὅπως δὲ
ποτε λοιπόν, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τὸν εὔρουν ἀμέσως αἱ τιμω-
ρίαι, ὅπως ἀκριδῶς τὸν Φαραῶ,⁶⁷ ὅμως κάποτε μετὰ ταῦτα
30 θὰ ὑποστῇ οὗτος δαρεῖαν καὶ ὁδονηράν ἀνταπόδοσιν.⁶⁸

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 62 ΕΒ'—LXII)⁶⁹

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ,⁷⁰ ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΗ⁷¹

Ἀκολουθοῦντες ἅφ' ἑνὸς ἀρχαίαν συνήθειαν,⁷² ἡ ὁποία

65. -Π α ν τ ο ῦ=: εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἢ καὶ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας. Πιθανὰ καὶ τὰ δύο. Ἄν δὲν εἶχεν ἀποστείλει ὁ Μ. Ἀθανάσιος τὴν ἐπιστο-
λὴν του καὶ εἰς ἄλλας Ἐκκλησίας ἐκτός καὶ ἐντὸς ἰδίως τῆς Καππαδοκίας,
θὰ ἐξῆτει νὰ κοινοποιήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Καππαδοκίαν ὁ Μ. Β.

66. Ἀξιοσημείωτος ἡ ἀπόφασις συνεχοῦς ἀναναρώσεως τῆς ἀποκηρύξεως,
τοῦ «ἀπορισμοῦ», μέχρις ὅτου ἴσως ἐπέστρεφε καὶ μετενόει ὁ παράνομος.

67. Ἐννοοῦνται αἱ ἀλλεπάλληλοι «θέκα πληγαί» (Ἐξ. 9, 1 κέξ.).

68. Καὶ ἀνωτέρω (στ. 12—13) καὶ ἐνταῦθα ὁ Μ. Β. ἐκφράζει τὴν στα-
θεράν πίστιν του εἰς τὴν παροῦσαν καὶ μέλλουσαν τιμωρίαν τῶν κακοποιῶν.
Οὐδὲν θεδαιότερον τῆς θείας Δίκης. Καὶ τοῦτο σήμερον θεωρεῖται ἀφελὲς
ὑπερβολῇ συντηρητικῶν ἱεροκηρύκων τῆς «παλαιᾶς σχολῆς»! Ὁ περὶ Κολά-
σεως καὶ Παραδείσου λόγος, δόγμα πίστεως θεμελιώδες, ἔχει ὡς ὁμηρικὴ
μυθολογία! Ἄλλ' ἀκριδῶς διὰ τοῦτο ἡ θεία Δίκη θὰ εἶναι «βαρυτέρα καὶ
ἀλγεινότερα» (στ. 24).

69. Ἡ Ἐπιστολὴ, κατὰ τὸν Maran (P.G. 29, Vita S. Basilii, p.
XVI) ἐγγράφη πρὸ τοῦ 372, ἦτοι πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Καππαδοκίας ὑπὸ
τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἄρα τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐκκλησιαστικῶς, ἦτοι τὸ 371.

70. Ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Π α ρ ν α σ σ ο ῦ εὐρίσκατο εἰς τὴν δόρειον
Καππαδοκίαν, πλησίον τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἄλως ποταμοῦ. Οἱ κάτοικοι
Παρνασσῆνοι (βλ. Ἐπιστ. 239, 1, 17).

71. Παρόμοιαι «παραμυθητικαὶ» Ἐπιστολαὶ εἰς Ἐκκλησίας (Νεοκαι-
σαρείας καὶ Ἀγκύρας) εἶναι αἱ 28 καὶ 29, χαρακτηριστικαὶ εἰς τὸ εἶδος
των, ἰδίᾳ ἡ πρώτη (βλ. 2 MBA, σ. 49 κέξ. καὶ 60 κέξ.). Ὡς ἔχομεν το-
νίσαι (β. δ., σ. 60, σημ. 61) καὶ τὸ αὐτὸ θέμα ἀναπτύσσεται μὲ πρωτοτυ-
πίαν πάντοτε ὑπὸ τοῦ Μ. Β. Ἡ παροῦσα εἶναι σύντομος.

Ἀφορμὴν ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, τοῦ
ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρει. Τὸ 375 πάντως ἐπίσκοπος ἦτο ὁ ὀρθόδοξος
Ἰ ψ ι ς, τὸν ὁποῖον ἐξεθρόνισαν οἱ Ἀρειανοὶ διὰ τῆς συνόδου τῆς Ἀγκύρας
(375) καὶ ἐτοποθέτησαν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Ἀρειανὸν Ἐ κ δ ι κ ι ο ν.

72. «Ἐ θ ε ι ἐπὶ ὁμοίαν παλαιᾶν». Τὸ ἔθος τοῦτο συνεχίζεται εἰς τὰς
Ἐκκλησίας ἀκόμη. Ἀλλωστε γενικῶς γεγονότα ὡς ὁ θάνατος συνδέουν πάν-
τοτε περισσότερο ἄλλων ἀδελφούς καὶ γνωστούς.

- ἔχει ἐπικρατήσῃ ἤδη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκδηλώνοντες πρὸς σᾶς «τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος», ⁷³ δηλαδὴ κατὰ Θεὸν ἀγάπην, διὰ τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς ἐπισκεπτόμεθα τὴν εὐλάβειάν σας, διὰ νὰ συμμετάσχωμεν τόσον εἰς τὸ λυπηρὸν γεγονὸς, ὅσον καὶ εἰς τὴν φροντίδα τοῦ ζητήματος τὸ ὁποῖον ἤδη ἐπιχειρεῖτε ⁷⁴
- 5 νὰ λύσετε. Καὶ διὰ μὲν τὸ λυπηρὸν γεγονὸς λέγομεν μόνον τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ εἶναι πλέον καιρὸς νὰ προσέξετε τὰ σχετικὰ παραγγέλματα τοῦ Ἀποστόλου καὶ «νὰ μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα». ⁷⁵ Ἐν τούτοις δὲν λέγομεν νὰ μείνετε ἀπαθεῖς ἐνώπιον τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ νὰ αἰσθάνεσθε δεδαίως τὴν ἀπώλειαν, χωρὶς ὅμως νὰ
- 10 μεταβληθῇτε ἀπὸ τὴν λύπην. Νὰ μακαρίζετε μάλιστα τὸν ποιμένα διὰ τὸ τέλος του, διότι κατέλυσε τὴν ζωὴν του «εἰς γῆρας θαυῶν» ⁷⁶ καὶ ἀνεπαύθη μὲ μεγίστας τιμὰς ἀπὸ τὸν Κύριον.

- Ἦς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ζητήματα, ἔχομεν νὰ συμβουλεύσωμεν τὰ ἑξῆς: ὅτι δηλαδὴ πρέπει ν' ἀποβάλετε κάθε ἀθυμίαν, νὰ κυριαρχήσετε εἰς τὸν ἑαυτὸν σας καὶ νὰ συγκεντρωθῇτε διὰ νὰ λάβετε τὴν ἀναγκαίαν πρόνοιαν (τῆς
- 15 κυβερνήσεως) τῆς Ἐκκλησίας (προσευχόμενοι), ὥστε ὁ Ἅγιος Θεὸς νὰ φροντίσῃ διὰ τὸ ἰδικόν του ποίμνιον καὶ νὰ δώσῃ ποιμένα συμφώνως πρὸς τὸ θέλημά Του, ὁ ὁποῖος θὰ σᾶς ποιμαίνῃ μὲ γνωστικότητα καὶ σύνεσιν.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 63 (ΞΓ'—LXIII) ⁷⁷

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΑΡΧΟΝ ⁷⁸ ΤΗΣ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

«Τὸν σοφὸν ἄνδρα, ἔστω καὶ ἄν κατοικῇ μακρὰν καὶ

73. Πρὸλ. Γαλ. 5, 22.

74. Εἰς τὸ καίμ. «τῶν ἐν χερσίν», δηλ. τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς νέου ἐπισκόπου. Ἀρὰ γε τὸ «ἔθος» τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἀναφέρεται καὶ εἰς τοῦτο: Ὑπῆρχεν ὁποσοῦντο ἐλευθερία ἐκλογῆς εἰς τὴν Τοπικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ μητροπολίτης ὅμως καὶ ἀρχιεπίσκοπος ἔκρεπε νὰ γνωρίζῃ τὰ πράγματα καὶ ἠδύνατο νὰ υποδείξῃ κατὰλληλον πρόσωπον. Δὲν ὑπάρχει λεπτότερον, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερον θέμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν ἀξίων Κληρικῶν καὶ ἐπισκόπων, «ποιμαίνοντας μετ' ἐπιστήμης» (στ. 18—19). Πρὸλ. καὶ Ἐπιστ. 81 (κατωτέρω).

75. Α' Θεο. 4, 13.

76. Ψαλμ. 91, 15: «πληθυνθήσονται ἐν γῆραι πῖ ο ν ι». (Πῖον, πίερα, πῖον = παχὺς, πλούσιος, πολὺς).

77. Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη τὸ 371 (κατὰ τὸν Maran. ἔ. ἀ., βλ. σημ. 69). Ἡ Ἐπιστολὴ ἀνήκει εἰς τὰς φιλικὰς καὶ εἶναι ἀρίστη.

78. Πρόκειται περὶ νέου, προσφάτως διορισθέντος ἐπαρχοῦ, τὸν ὁποῖον

- δέν τόν ἔχω ἰδεῖ μέ τοὺς ὀφθαλμούς μου, τόν θεωρῶ φίλον», λέγει ὁ τραγικός Εὐριπίδης.⁷⁹ Ἐπομένως, ἂν καί ἡ μεγάλη καί εὐγενής σου ψυχὴ δέν μᾶς ἐχάρισε τὴν εὐκαιρίαν τῆς προσωπικῆς συναντήσεως, ὅμως λέγομεν ὅτι εἴμεθα φίλοι καὶ γνωστοί σου, χωρὶς νὰ νομίσῃς ὅτι ὁ λόγος μας εἶναι 5 κολακευτικός. Διότι τὴν φιλίαν μᾶς προεξένησεν ἡ μεγαλόφωνος φήμη, ἡ ὁποία εἶναι διαδόητος περὶ σοῦ μεταξύ ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Ἀφ' ὅτου ὅμως συνηγήσαμεν καὶ τὸν αἰδεσιμώτατον Ἑλπίδιον,⁸⁰ τόσον πολὺ σὲ ἐγνωρίσαμεν καὶ τόσον ἀπολύτως ἡμαλωτίσθημεν ὑπὸ σοῦ, ὥσταν νὰ εἴ- 10 χομεν συναναστραφῇ μαζί σου πολὺν καιρὸν, ὥστε νὰ ἔχωμεν γνῶσιν τῶν πολλῶν καλωσυνῶν σου ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν ἐμπειρίαν. Διότι δέν ἔπαυεν οὗτος νὰ μᾶς διηγῆται ἐν ἑκαστον τὰ προτερήματά σου, ὅπως τὴν μεγαλοπρέπειαν⁸¹ τῆς ψυχῆς, τὴν μεγαλοφροσύνην, τὴν προσηγὴ καὶ εὐγενῆ συμπεριφορὰν, τὴν πείραν τῶν ζητημάτων τοῦ δίου,⁸² τὴν συντην σκέψιν, τὴν σεμνότητα τοῦ δίου συνδυασμένην μέ εὐ- 15 χάριστον διάθεσιν, τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποία αὐτὸς δεδαίως μᾶς ἀπηρίθμησε διὰ πολλῶν καὶ τὰ ὁποία ἡμεῖς δέν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ γράψωμεν, διὰ νὰ μὴ ἐξέλθωμεν τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστολῆς.

- Πῶς λοιπὸν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀγαπήσω ἓνα τοιοῦτον 20 ἄνδρα; Ἡ πῶς δεδαίως ἡδυνάμην νὰ ἐπιβληθῶ εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ὥστε νὰ μὴ ἐκφράσω τὴν συγκίνησιν τῆς ψυχῆς μου καὶ μάλιστα μεγαλοφώνως; Λοιπὸν, ὦ θαυμάσιε, δέχου τὴν προσφώνησιν αὐτὴν, ἡ ὁποία γίνεται ἀπὸ φιλίαν

προσφωνεῖ κατὰ τρόπον ὑπέροχον.

79. Βλ. Α. Nauck, *Trag. Graec. Fragmenta*, No 902. Τὸ χεῖρον εἶναι πιστόν πλην τῶν λέξεων «σοφόν» (σοφλόν) καὶ «προσίδω» (εἰσίδω).

80. Ὁ Ἑλπίδιος ἦτο δογῆς τοῦ προηγουμένου ἐπαρχοῦ Καπαδοκίας Θηράσιου. Ὅταν ὁ Θηράσιος μετετέθη, ὁ Μ. Β. ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον του Ἑλπίδιον νὰ συνεχίσῃ νὰ δογῇ τὸν Θηράσιον (βλ. κατωτέρω Ἐπιστ. 77). Ἐξ ἄλλου εἰς ἀνώνυμον γνωστὸν τοῦ ἀξιωματοῦχου, ἴσως τὸν κόμητα Τεράντιον (βλ. Ἐπιστ. 99) ἢ τὸν μάγιστρον Σωφρόνιον (βλ. σημ. 234), ἀπερῆθον ὁ Μ. Β. τὴν Ἐπιστ. 78 «ὑπὲρ Ἑλπίδιου», ἵνα μὴ ἀπομακρυνθῇ οὗτος ἐκ τῆς Νεοκαισαρείας, ἀλλ' «ἐπὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν καταστῆσαι τὸν ἄνδρα πᾶσαν σχεδὸν τὴν φροντίδα τῶν δημοσίων ἐξηρητημένων» (στ. 6—7). Τέλος τὸν Ἑλπίδιον συνιστᾷ ὁ Μ. Β. εἰς τὸν φίλον του Ἀγίον Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου διὰ νὰ μεριτεύσῃ οὗτος πρὸς τὸν προϊστάμενόν του («δεσποτὴν») «τοῦ ἀποδόσθαι τὰς διαβολὰς τὰς ψευδῆς κατὰ τινων ἐχθρῶν κατασκευασθείσας» (Ἐπιστ. 231, 10—12). Πλὴν τῶν διοικητικῶν ἱκανότητων, ὁ Ἑλπίδιος ἦτο γνωστικός καὶ δεινὸς εἰς τὸν λόγον (Ἐπιστ. 64, 7—9).

81. Οἱ στ. 13—16 ὁμοιάζουν πρὸς ρητορικὸν - ἐγκωμιαστικὸν λόγον. Ἡ Ἐπιστολογραφία ἄλλωστε εἶναι εἶδος τῆς Ρητορείας.

82. Εἰς τὸ κείμεν. «ἐμπειρίαν πραγμάτων». Πρὸς. καὶ Ἀντιφώντος 5, 1.

25 ἀληθινήν καὶ ἄδολον· διότι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν σχέσιν πρὸς τὴν δουλοπρεπῇ κολακείαν. Ἀκόμη, σὲ παρακαλοῦμεν, νὰ μᾶς συγκαταλογίζῃς μεταξὺ τῶν φίλων σου⁸³ καὶ νὰ μᾶς παρουσιάῃς τὸν ἑαυτὸν σου μὲ πυκνὰς ἐπιστολάς, διὰ τῶν ὁποίων θὰ μᾶς παρηγορῇς διὰ τὴν ἀπουσίαν σου (τὸν χωρισμόν σου).

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 64 (ΞΔ'—LXIV)⁸⁴

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΣΥΧΙΟΝ⁸⁵

Πολλὰ θεβαίως εἶναι ὅσα μὲ συνδέουν, μάλιστα ἀπὸ τὴν νεανικὴν μας ἡλικίαν, μετὰ τῆς τιμιότητός σου, ὅπως ἡ κοινὴ ἀγάπη πρὸς τὰ Γράμματα, ἡ ὁποία εἰς πολλὰ μέρη κυκλοφορεῖ ἐξ ὧν τὴν ἐγνώρισαν προσωπικῶς, ἀλλὰ καὶ παλαιὰ φιλία μας πρὸς τὸν θαυμάσιον ἄνδρα Τερεντίνον.⁸⁶

5 Ἀφ' ὅτου ὁμως καὶ ὁ καθ' ὅλα ἄριστος καὶ ἐπαληθεύων πλήρως τὸ γνωριμώτατόν μας ὄνομα,⁸⁷ δηλαδή ὁ αἰδεσιμώτατος ἀδελφός Ἑλπίδιος,⁸⁸ συνωμίλησε μαζί μας καὶ μᾶς διηγήθη λεπτομερῶς τὰς καλwsύνας σου, καθόσον μάλιστα εἶναι ἱκανώτατος ὑπὲρ πάντα ἄλλον τόσον νὰ διακρίνῃ, ὅσον καὶ νὰ παριστᾷ διὰ τοῦ λόγου τὴν ἀρετὴν ἐνός ἀνθρώπου, ἀνεσκάλευσε τὸν πρὸς σὲ πόθον μας εἰς μέγαν θα-

10 θμόν. Τόσον, ὥστε εὐχόμεθα νὰ εὐρεθῇς κάποτε εἰς τὴν παλαιάν μας οἰκίαν,⁸⁹ διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν τὰς καλwsύνας σου

83. Ἰδοὺ ἐν ἐπὶ πλέον ἐκ τῶν μυστικῶν διὰ τῶν ὁποίων ἐδημιούργει φίλους μεταξὺ ὧν τῶν τάξεων ὁ Μ. Β.: ἡ εὐγένεια καὶ ἡ χάρις τοῦ λόγου του. Ἡ σχετικὴ παρομοία εἶναι ὄντως σοφῇ: «Ἡ εὐγένεια δὲν κοστίζει τίποτε, ἀλλὰ τὰ κερδίζει ὅλα».

84. Ἐγγραφή τὸ 371.

85. Ὁ Ἡ σ ύ χ ι ο ς ἦτο παιδικὸς φίλος καὶ συμμαθητὴς τοῦ Μ. Β. Ἦτο Καππαδόκης ἀξιωματοῦχος ἡ πάντως λόγιος τῆς λογιστικῆς του πολὺ λαλῶν (βλ. Ἐπιστ. 72). Φαίνεται ὅμως ὅτι εἶχον πολλὰ χρόνια νὰ ἐπικοινωνήσουν, ὥστε ἡ παρομοία νὰ εἶναι φιλικὴ Ἐπιστολὴ ἀναθεωροῦσα τὴν φιλίαν (στ. 10). Περὶ σχέσεως Ἡουχίου καὶ Κ α λ ῖ σ θ έ ν ο ς βλ. Ἐπιστ. 72 καὶ 73 (κατωτέρω).

86. Ἀντὶ «Τερεντίνου» ἡ ἐκδ. Deferrari ἔχει «Τ ε ρ ε ν τ ι ν ο ν», σημειῶναι δέ: «Τερεντίνον *editi antiqui*» (=κατὰ τὰς ἀρχαίας ἐκδόσεις). Οὕτε οὗτος ὅμως οὔτε ὁ Courtonne ἀναφέρουν διαφορὰν γραφῆς κωδικῆς τιнос. Καὶ ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου προσώπου. Τίς ὁ Τερέντιος οὗτος βλ. Ἐπιστ. 99 (κατωτέρω).

87. Ἐννοεῖται τὸ γνωριμώτατον καὶ προσφιλέστατον ὄνομα «Ἑλπίς».

88. Βλ. σημ. 80.

89. Πρόκειται περὶ τῆς πατρικῆς ἡ μητρικῆς οἰκίας εἰς Καισάρειαν, ὅπου, φαίνεται, ἔμενε ὁ Μ. Βασίλειος. Ἐπῆρχεν ὅμως καὶ ἡ πατρικὴ οἰκία

ὄχι μόνον μέ τήν ἀκοήν, ἀλλά καί μέ τήν προσωπικήν ἐμπερίαν.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 65 (ΞΕ'—LXV)⁹⁰

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΤΑΡΒΙΟΝ⁹¹

Ποῖον τέλος, λέγε μου, θά εἶχεν ἡ σιωπή (μας), ἐάν ἐγώ μὲν διεκδικῶν τὰ πρεσβεῖα τῆς ἡλικίας ἀνέμενον νά γίνῃ ὑπὸ σοῦ ἡ ἀρχή τῆς συνομιλίας, ἡ δὲ ἀγάπη σου ἤθελεν ἀκόμη περισσότερον νά παραμένῃ μέ τήν ἐπιζήμιον γνώμην τῆς συκοφαντίας⁹² (ἐναντίον μου) ; Πλὴν ὁμως ἐγώ νομίζω ὅτι ἡ μεταξὺ φίλων ἦττα ἰσοδυναμεῖ πρὸς νίκην καὶ ἐνῶ παραδέχομαι ὅτι ἐπιτρέπεις εἰς τὸν ἑαυτὸν σου ὁ ὑπερβολικὸς ζῆλος νά ὑπερισχύῃ εἰς φαντασίαν ἀπὸ τὴν ἀρμόζουσαν κρίσιν⁹³ (περὶ ἐμοῦ), ἐν τούτοις πρῶτος ὁ ἴδιος ἔκαμον ἀρχὴν τῆς ἀλληλογραφίας, ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι «ἡ ἀγάπη ὅλα τὰ σκεπάζει, ὅλα τὰ ὑπομένει, εἰς καμμίαν περίπτωσηιν δὲν ζητεῖ τὸ ἰδικόν τῆς συμφέρον, δι' αὐτὸ δὲ καὶ

εἰς Νεοκαισάρειαν. Τὴν «παλαιάν ἱστορίαν» (στ. 11) θά ἐγνώριζεν ὁ Ἡσυχιστὴς, ἀλλ' εἶχε πολλὰ ἔτι νά τὴν ἐπισκευθῇ.

90. Ἡ Ἐπιστολή, κατὰ τὸν Maran, ἐγράψεν, μεταξὺ 371 καὶ 373 καὶ μὲλλον τὸ 371.

91. Ὁ Ἀ τ ἄ ρ β ι ο ν ἦτο ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας καὶ πιθανὸν συγγενὴς τοῦ Μ. Β. (πρὸλ. Ἐπιστ. 210, 4, 1—2). Ὅτι βῆθεν, κατὰ τὸν Tillemont (παρὰ Deferrari) ἦτο ἐπίσκοπος εἰς Ἀρμενίαν καὶ μάλιστα ὁ συσχετισμὸς τῆς Ἐπιστ. 61 (περὶ τοῦ ἀκατονομάστου ἡγεμόνος τῆς Λιθῆς) πρὸς τὴν Ἐπιστ. 126 (πρὸς τὸν Ἀτάρβιον ἐπίσην) εἶναι πιθανολογίαί. Ὅ,τι δύναται νά ἐξαχθῇ ἐκ τῶν δύο Ἐπιστολῶν (παρούσης καὶ 126) εἶναι ὅτι ὁ Ἀτάρβιος ἐπίστευε καὶ διέδιδε ἢ καὶ ἐπλάττε συκοφαντίας κατὰ τοῦ Μ. Β. (πρὸλ. Ἐπιστ. 204, 2, 18—22 καὶ 207, 1, 1—3 καὶ 210, §§ 1 καὶ 2). Φαίνεται δὲ ὅτι εἶχε προκαλέσει καὶ διάφορα σκάνδαλα μέ τὴν ἀσυνεπῆ ζωὴν του, κατηγορεῖτο δὲ καὶ ἐπὶ Σαβελλιανισμῷ.

92. Τὰ περὶ συκοφαντίας, βλ. ἀνωτέρω παραπομπάς εἰς Ἐπιστ. 204, 207 καὶ 210.

93. Ἡ περίοδος: «π α ρ α ὕ ἑ χ ο μ α ... κ ρ ί σ ι ν» ἀπαιτεῖ προσοχὴν εἰς τὴν σύνταξιν. Ὁ Courtonne παρανοεῖ τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον ἔχει οὕτως: «ὁμολογῶ σοι μὲν παραχωρεῖν τῆς ἐπὶ τῇ δοκεῖν περιγενηθῆσαι τῆς οἰκείας κρίσεως φιλοτιμίας, αὐτὸς δέ...». Ἡ δὲ σ ε ι ρ ἄ τ ὦ ν λ ἑ ἕ ε ω ν ο ὗ ν τ α ἕ ι ς εἶναι: ὁμολογῶ μὲν παραχωρεῖν σοι τῆς φιλοτιμίας ἐπὶ τῇ δοκεῖν περιγεγενῆσθαι τῆς οἰκείας κρίσεως». Ἡ δυσκολία ἔγκειται εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ π α ρ α χ ω ρ ῶ (παραχωρῶ τινί τινος) καὶ εἰς τὴν πρόταξιν τῆς δοτ. ο ο ί, ἡ ὁποία ἀνήκει τόσον εἰς τὸ ὁμολογῶ, ὅσον καὶ εἰς τὸ παραχωρεῖν. Ἐπίσης χρειάζεται κόμμα πρὸ τοῦ: «αὐτὸς δὲ πρῶτος...» καὶ ὅχι τελεία (Courtonne, Deferrari). Νάριν περισσότερας σαφηνείας μετερέφαιμεν τὴν προηγουμένην τοῦ «ὁμολογῶ» ματοχικὴν πρόταξιν εἰς κυρίαν, χωρὶς ἀλλοίωσιν τοῦ νοήματος.

- δὲν ἀστοχεῖ ποτέ». ⁹⁴ Πράγματι, δὲν ἐξευτελίζεται ὅστις ἐξ
 10 ἀγάπης ὑποτάσσεται εἰς τὸν πλησίον του. ⁹⁵ Διὰ τὴν ἐκδη-
 λώσιν λοιπὸν καὶ σὺ δεβαίως εἰς τὸ ἐξῆς τὸν πρῶτον καὶ
 μέγιστον «καρπὸν τοῦ Πνεύματος», ⁹⁶ δηλαδὴ τὴν ἀγάπην,
 ἀπόβαλε τὴν δυσαρέσκειαν ἣ ὅποια χαρακτηρίζει ὅσους ὀρ-
 γίζονται καὶ τὴν ὅποιαν δεβαίως μᾶς ὑποδηλώνεις μὲ τὴν
 15 σιωπὴν σου. Τούναντίον, ἀνάλαβε χαρὰν ⁹⁷ εἰς τὴν καρδίαν
 σου, εἰρήνην πρὸς τοὺς ὁμοψύχους ⁹⁸ ἀδελφούς καὶ ζῆλον καὶ
 φροντίδα διὰ τὴν σταθερότητα τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Κυ-
 ρίου. Διότι πρέπει νὰ γνωρίζῃς ὅτι, ἐὰν δὲν ἀναλάβωμεν
 καὶ ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἰσόπαλον ἀγῶνα χάριν τῶν Ἑκκλη-
 20 σιῶν πρὸς ἐκεῖνον τὸν ὅποιον κάμνουν οἱ ἐχθροὶ τῆς ὑγιούς
 διδασκαλίας, διὰ τὴν τὰς καταστρέφουν καὶ τὰς ἀφανίσουν
 ἐντελῶς, οὐδὲν ἐμπόδιον θὰ ὑπάρχῃ, διὰ τὴν ἀπομακρυνθῇ
 ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ χαθῇ ἡ ἀλήθεια. Συγχρόνως ὅμως
 καὶ ἡμεῖς θὰ δοκιμάσωμεν τὰς συνεπειὰς κάποιας καταδί-
 25 κης, ἐπειδὴ δὲν ἐπεδείξαμεν μὲ κάθε ζῆλον καὶ προθυμίαν
 ὁμονοίας μεταξύ μας καὶ συμφωνίας κατὰ Θεὸν τὸ ἀνάλο-
 γον ἐνδιαφέρον χάριν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν. Σὲ πα-
 ρακαλῶ λοιπὸν, ἀπόβαλε ἀπὸ τὴν ψυχὴν σου τὴν γνώμην
 ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ ἔχῃς ἐπικοινωνίαν ⁹⁹ μὲ κανένα ἄλλον.
 Διότι δεβαίως ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ἑαυτοῦ σου ἀπὸ τὸν σύν-
 δεσμον τῶν ἀδελφῶν δὲν εἶναι ἐνέργεια ἀνθρώπου ὁ ὁ-
 ποῖος πορεύεται μὲ ἀγάπην καὶ ἐκπληρῶναι τὸν νόμον τοῦ
 30 Χριστοῦ. Ἄλλ' ἀκόμη ἐπιθυμῶ καὶ τοῦτο νὰ συλλογίζεται
 ἡ ἀγαθὴ σου προαάρσεις, ¹⁰⁰ ὅτι δηλαδὴ τὸ κακὸν τοῦ πολέ-
 μου τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἑκκλησίας, τὸ ὅποιον μᾶς ἔχει περι-
 κυκλώσει, κάποτε θὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐναντίον μας, ὅποτε, ἔ-

94. Α' Κορ. 13, 7—8.

95. Ἡ φράσις θαυμάσιη καὶ ἀποφθεγματικὴ.

96. Γαλ. 5, 22.

97. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ εἰρήνη εἶναι ἐπίσης «καρπὸς τοῦ Πνεύματος» (ἔ. ἔ.).

98. Ἐὰν ἐννοῇ τὸν ἑαυτόν του περισσότερο ὁ Μ. Β., τότε ὑπονοεῖται καὶ τὸ «ὁμοίαν», ἡ συγγένεια: «Ταῦτα ἐρυθρίων ἔγραψον ὑμῖν, ὅτι ἀπ' αἵματος ἡμετέρου εἰσὶν οἱ τούτοις ἐνοχοί» (Ἐπιστ. 210, τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν..., 4, 1—2).

99. Ἐννοεῖται ἐκκλησιαστικὴ «κοινωνία», τὴν ὅποιαν εἶχε διακόψει ὁ Ἀτάρβιος μετὰ τοῦ Μ. Β. Βλ. καὶ τὴν «ἀποκοπὴν» («ἀποτέμνειν»). Καὶ εἰς τὴν Ἐπιστ. 126 βλέπομεν ὅτι ἐγκατέλειψε σύνθετον συγκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μ. Β. ὁ Ἀτάρβιος (στ. 6—7).

100. Ἡ Ἐπιστολὴ, παρὰ τὸν ὀξύ χαρακτήρα τοῦ Ἀταρβίου καὶ ἰσως περισσότερο διὰ τοῦτο, εἶναι ἡπία. Καὶ ὁ ἔλεγχος γίνεται μὲ ἀγάπην καὶ σοφίαν, ὥστε νὰ μὴ ἐξερεθίσῃ τοῦτον. Πρβλ. καὶ Β' Τιμ. 2, 25: «ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους».

35 στω καὶ ἂν ὑποστῶμεν τὴν προσβολὴν μαζὶ καὶ μὲ ἄλλους, κανένα δὲν θὰ εὕρωμεν νὰ μᾶς συμπονέσῃ, ἐπεὶδὴ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἡσυχίας μας δὲν προκατεβάλομεν τὸ ἀνάλογον μερίδιον τῆς συμπαθείας πρὸς ὅσους εἶχον ἀδικηθῇ.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 66 (Ξ' LXVI)¹⁰¹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ¹⁰²

1. Νομίζω ὅτι κανένα ἄλλον δὲν λυπεῖ τόσο πολὺ ἡ παροῦσα κατάστασις ἢ μᾶλλον, ἡ σύγχυσις τῶν Ἑκκλησιῶν, διὰ νὰ ὁμιλήσω ἀληθέστερον, ὅσον τὴν τιμιότητά σου, ὅταν ἀσφαλῶς συγκρίνης τὴν παλαιότεραν¹⁰³ κατάστασιν πρὸς τὴν σημερινὴν καὶ διαπιστώνῃς ἀφ' ἑνὸς μὲν πόσον ἐντελῶς ἔχει αὕτη ἀλλάξει ἐν σχέσει πρὸς ἐκείνην καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι, ἐάν συνεχίσουν νὰ ὀλισθαίνουν τὰ (ἐκκλησιαστικά) πράγματα μὲ τὴν ἰδίαν ὁρμὴν πρὸς τὸ χειρότερον, (τότε) τίποτε δὲν θὰ ὑπάρξῃ διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὀλοκληρωτικὴν μεταβολὴν τῶν Ἑκκλησιῶν νὰ λάβουν κάποιαν ἄλλην μορφήν. Καὶ ἐγὼ πολλάκις, ὅταν κυριαρχῶ εἰς τὸν ἑαυτὸν μου, σκέπτομαι τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ, ἐάν ἡ μεταβολὴ τῶν Ἑκκλησιῶν φαίνεται εἰς ἡμᾶς τόσο ἐλεεινὴ.¹⁰⁴ ποῖαν ἄρᾳ γε ψυχικὴν διάθεσιν κατὰ φυσικὸν λόγον θὰ ἔχῃ διὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐγνώρισε προσωπικῶς τὴν παλαιότεραν σταθερότητα καὶ ὁμόνοιαν ὡς πρὸς τὴν πίστιν τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ;

15 Ἄλλ' ὅπως ἀκριδῶς πολλὴ λύπη περισφίγγει τὴν τελειότητά σου, τοιοῦτοτρόπως νομίζομεν ὅτι πρέπει τὴν σύνεσίν σου νὰ ἀπασχολῇ περισσότερον ἢ μέριμνα χάοιν τῶν Ἑκκλησιῶν.¹⁰⁵ Πρὸ πολλοῦ δὲ καὶ ἐγὼ ἔχω παρατηρήσει, ἐπὶ

101. Ἐγράφη τὸ 371. Εἰς τὴν πρὸς τὸν αὐτὸν Ἐπιστ. 61 (περὶ τοῦ ἀκατονομάστου ἡγεμόνος τῆς Αἰθιοπίας, βλ. σημ. 55), λόγῳ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτοῦ δὲν περιεφόντο χαρακτηρισμοὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὡς εἰς τὴν παροῦσαν, ἡ ὁποία δόναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς ἕ ν θ α υ μ ᾶ σ ι ο ν ἔ γ κ ὠ μ ι ο ν πρὸς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον.

102. Βλ. σημ. 55, 56 καὶ 57.

103. Ἐννοεῖται μᾶλλον ἢ πρὸ τοῦ 318 ἐποχῇ, πρὸ τῆς ἐμφάνισεως δηλ. τῆς κακοδοξίας τοῦ Ἀρείου ἢ πάντως ἢ πρὸ τοῦ 330 ἐποχῇ, τὴν ὁποίαν ἐσφράγισαν ὁ θρίαμβος τῆς Α' Οἴκ. Συνόδου.

104. Τί θὰ ἔλεγεν ἄρᾳ γε ὁ Μ. Β. διὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν καὶ μεταβολὴν τῶν Ἑκκλησιῶν; Πάντως θὰ «λυπῆται» ἡ ἱερὰ ψυχὴ του καὶ θὰ βέβαια «ὑπὲρ εὐσταθείας» τούτων.

105. Πρβλ. Β' Κορ. 11, 28.

- τῇ δάσει τῆς μετρίας ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων τὴν ὁποῖαν διαθέτω, καὶ κατενόησα ὅτι μία ὁδὸς βοηθείας ὑπάρχει διὰ τὰς ἰδικὰ μας Ἐκκλησίας (τῆς Ἀνατολῆς), ἡ συμφωνία τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων.¹⁰⁶ Ἐὰν δηλαδὴ ἤθελον ἐπιδείξει τὸν ἴδιον ζῆλον χάριν τῶν παροικιῶν τῶν ἰδικῶν μας μερῶν (τῆς Ἀνατολῆς), τὸν ὁποῖον ἀνέλαβον εἰς τὴν περίπτωσιν ἑνὸς ἢ δύο (ἐπισκόπων) εἰς τὴν Δύσιν, οἱ ὁποῖοι ἀπεκαλύφθησαν ἔνθερμοι κακόδοξοι, ταχέως θὰ ἐπῆρχετο κάποια κοινὴ ὠφέλεια. (Καὶ τοῦτο), διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἄρχοντες θὰ ἐφοβοῦντο τὴν περὶ τὴν πίστιν ἔμμονην τοῦ πλήθους καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ ἀπανταχοῦ λαοὶ θὰ τοὺς ἠκούθουν εὐκόλως.¹⁰⁷
- 20 Ἀλλὰ ποῖος λοιπὸν εἶναι ἱκανώτερος ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου σύνεσιν νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτά; Ποῖος εἶναι ὀξυδερκέστερος νὰ διακρίνῃ τὸ πρέπον; Ποῖος εἶναι συμπονετικώτερος πρὸς τοὺς καταπονουμενούς ἀδελφούς; Ποῖος εἶναι σεβαστότερος ἀπὸ τὴν σεβαστὴν σου πολιάν;¹⁰⁸ Ἀφῆσε (σὲ παρακαλοῦμεν), τιμιώτατε Πάτερ, μίαν πρᾶξιν μνημειώδη εἰς τὴν ζωὴν ἀνταξίαν τοῦ (σπουδαίου) σου θείου. Τοὺς μυρίους περιβοήτους ἄθλους σου χάριν τῆς Ὁρθοδοξίας καταστόλισέ τους μὲ ἕν τοιοῦτον ἔργον. Ἀπόστειλε ἐκ τῆς ἀγίας σου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως μερικοὺς ἄνδρας ἰσχυροὺς εἰς τὴν ὑγιὴ διδασκαλίαν καὶ διὰ τούτων ἐξιστόρησε εἰς αὐτοὺς τὰς συμφορὰς αἱ ὁποῖαι μᾶς κατέχουν. Ὑπόδειξέ (τους) τρόπον
- 30 δοηθείας καὶ γίνε (νέος) Σαμουὴλ¹⁰⁹ διὰ τὰς Ἐκκλησίας. Λάβε μέρος εἰς τὰς κακοπαθείας¹¹⁰ τῶν λαῶν οἱ ὁποῖοι πο-

106. Κατωτέρω θὰ ἀναλύσῃ τὴν σκέψιν τοῦ μόνος ὁ Μ. Β.

107. Ποῖους θὰ ἠκολούθουν; Τοὺς ἄρχοντας ἢ τοὺς ἐπισκόπους; Μᾶλλον τοὺς ἄρχοντας, ὅταν τοὺς ἐβλεπον βοηθώντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην, ὡς εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ συμφωνία ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων εἶναι μεγάλη ὄψωξ. Ἄλλος ὅμως εἶναι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, σταθερός, ἐνθ' τῶν πολιτικῶν τρεπτός. Πρέπει νὰ τηρηταὶ ὑπὸ τὴν διακρίσιν ταύτην ἡ ἰσορροπία, χωρὶς συγχύσεις καὶ ὑποχωρήσεις.

108. Ὡς γνωστόν, ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἦτο 35 περίπου ἔτη μεγαλύτερος τοῦ Μ. Β., ἦτο δηλ. τὸ 371 ἐτῶν 76—77. «Πολιά» = ἡ λευκότης τῶν τριχῶν καὶ ἄρα ἡ πρεσβυτικὴ ἡλικία. Ἐδῶ ὅμως ἐννοεῖται ὅχι μόνον ἡ ἡλικία, ἀλλὰ καὶ ἡ σύνεσις, ἡ ὁποία δὲν συνοδεύει πάντοτε τὴν ἡλικίαν. Ἀκόμη καὶ οἱ ἄρχαῖοι Ἕλληνες ἐδίδασκον τοῦτο: «πολιὰ χρόνου μῆνυσαι, σὺ φρονήσεως» (Μενάνδρ. Μονόστ. 705). Πρβλ. περὶ τούτου κυρίως τὸ κλασσικὸν χωρίον Σοφ. Σολ. 4, 9.

109. Ὁ Σαμουὴλ, «θεοδότος» καρπὸς εἰς τὴν πιστὴν μητέρα τοῦ Ἀναν (πρβλ. καὶ 1 ΜΒΑ, σ. 13) «ἐπιστεῖθη τοῦ προφῆτης γενέσθαι τῷ Κυρίῳ εἰς πάντα Ἰσραὴλ ἀπ' ἄκρων γῆς καὶ ἕως ἄκρων» (Α' Βασ. 3, 21).

110. Πρβλ. Β' Τιμ. 1, 8 καὶ 2, 3.

λεμοῦνται· κάμε προσευχάς χάριν τῆς εἰρηνεύσεως (τῶν Ἑκκλησιῶν)· ζήτησε ἀπὸ τὸν Κύριον κάποιαν μνημειώδη εἰρηνικὴν ἐνέργειαν νὰ ἀφήσῃς εἰς τὰς Ἑκκλησίας. Γνωρίζω (ὁμως) ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ εἶναι ἀδύνατοι,¹¹² διὰ νὰ συμβουλευσῶ δι' αὐτῶν ἓν τόσον μέγα ζήτημα. Ἀλλωστε οὔτε σὺ ὁ ἴδιος ἔχεις ἀνάγκην νὰ σὲ παρακαλέσουν ἄλλοι (πρὸς τοῦτο), τοῦλάχιστον ὅχι περισσότερον ἀσφαλῶς ἀπὸ ὅ,τι οἱ γενναιότατοι ἀγωνισταὶ (ἔχουν ἀνάγκην) νὰ τοὺς προτρέπουν τὰ παιδιὰ. Δι' αὐτὸ καὶ ἡμεῖς δὲν διδάσκομεν κάποιον ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει (τὰ πράγματα), ἀλλὰ παροτρύνομεν ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἔχει (πρὸ πολλοῦ) ὁρμήσει μετὰ ζήλου (εἰς αὐτὰ).

2. Λοιπὸν, ὡς πρὸς μὲν τὰ λοιπὰ (σχετικὰ ζητήματα) τῆς Ἀνατολῆς ἴσως σοῦ χρειάζεται καὶ (ἄλλων) περισσότερων ἢ συνεργασία καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ περιμένης τοὺς δυτικούς (ἐπισκόπους),¹¹³ ἡ ἀποκατάστασις ὁμως τῆς τάξεως εἰς τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας προφανῶς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θεοσέδειάν σου,¹¹⁴ ὥστε (χρειάζεται) δι' ἄλλους μὲν νὰ κάμῃς «οἰκονομίαν», ἄλλους νὰ τοὺς καθησυχάσῃς καὶ νὰ ἐπαναφέρῃς τὴν δύναμιν (τῆς ἐνότητος) εἰς τὴν Ἑκκλησίαν μετὰ τὴν συμφωνίαν (δλων τῶν μερίδων).¹¹⁵ Ἀλλωστε τὸ ὅτι χρειάζεται, ὅπως οἱ σοφώτατοι ἱατροί, νὰ ἀρχίσῃς τὴν θεραπείαν ἀπὸ τὰ σημαντικώτατα σημεῖα, τὸ γνωρίζεις ὁ ἴδιος ἀκριβέστερον ἀπὸ κάθε ἄλλον. Τί ἄλλο ὁμως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι περισσότερον σημαντικόν (καὶ ἐπίκαιρον) μετὰ τῶν Ἑκκλησιῶν τῆς

111. Εἰς τὸ καίμ. «ἐνένεγκε εἰρηνικάς προσευχάς», ὡς ὁ Σαμουὴλ προσέφερε «θυσίας εἰρηνικάς» (Α' Βασ. 10, 8). Οἱ Ἑβραῖοι εἶχον διάφορα εἶδη θυσιῶν, οἱ Χριστιανοὶ ἔχουν μόνον μίαν θυσίαν, τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, ἀναίμακτον θυσίαν. Ἰσως ἐννοεῖ ὁ Μ. Β. ὅχι γενικῶς προσευχάς, ἀλλὰ τὰς προσευχὰς κατὰ τὴν θ. Λειτουργίαν ὑπὲρ εἰρήνης τῶν Ἑκκλησιῶν. Πρβλ. καὶ Deferrari.

112. Πρβλ. Β' Ἰωάν. 12 καὶ Γ' Ἰωάν. 13.

113. Ἀρὰ γὰρ εἶχεν ἤδη γράφει καὶ τὴν Ἐπιστ. 68 (βλ. στ. 12 κἑξ.). ἢ θὲ Ἐπιστ. 69 (πρὸς τὸν αὐτὸν Μ. Ἀθ., § 1, 33 κἑξ.) προηγήθη, ἐφ' ὅσον γράφει: ἀνταῖθα «νὰ περιμένης». Μᾶλλον ὅχι, ἀλλὰ τὰ ἔχει ὅλα ἐν νῷ.

114. Διὰ τὸ ὅχι καὶ ἐκ τῆς δοθεῖσας τῶν δυτικῶν ἐπισκοπῶν; Δυστυχῶς ὁ πάπας Ρώμης Δάμασος Α' (366—384), ἐνῷ ἰδιαίτερος παρεκλήθη ὑπὸ τοῦ Μ. Β. νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν καταδίκνιν τῶν Ἀρειανῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ τὴν κατάπυσιν τοῦ Ἀντιοχείανου Σχίσματος διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως μόνου τοῦ Ἀγ. Μαλετίου, οὗτος ἀπήντησε διὰ καταδίκης τοῦ Ἀγ. Μαλετίου, δι' ἀναγνωρίσεως δὲ τοῦ Παυλίνου, κατ' ἐπιτροπὴν προφανῶς τοῦ Δουκίπερος. Λόγῳ μάλιστα τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπηξίωσε ὁ Δάμασος νὰ ἀσχοληθῇ μετὰ τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω ἐπίσης.

114. Βλ. σημ. 10.

- 10 οίκουμένης ἀπὸ τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας;¹¹⁵ Ἐὰν αὕτη συμβῇ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ὁμόνοιαν, κανένα ἐμπόδιον δὲν θὰ ὑπῆρχεν (εἰς αὐτήν), ὡσὰν ἀκριβῶς κεφαλὴ ἰσχυρά, νὰ μεταδώσῃ τὴν ὑγείαν εἰς ὁλόκληρον τὸ σῶμα (τῆς Ἑκκλησίας). Πράγματι, αἱ ἀσθένειαι τῆς πόλεως ἐκείνης (τῆς Ἀντιοχείας) ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου σοφίαν καὶ εὐαγγελικὴν συμπάθειαν. Διότι θεδαίως ἡ πόλις
- 15 αὕτη δὲν ἔχει μόνον διαιρεθῇ ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν, ἀλλ' ἀκόμη διασχίζεται καὶ ὑπ' ἐκείνων οἱ ὅποιοι λέγουν ὅτι ἔχουν μεταξύ των τὰ αὐτὰ (ὀρθόδοξα) φρονήματα.¹¹⁶ Τὸ νὰ ἐνώσῃ δὲ τὰ (διηρημένα) ταῦτα μέρη καὶ νὰ τὰ συνάψῃ εἰς ἓν ἁρμονικόν σῶμα ἀνήκει μόνον εἰς Ἐκεῖνον, ὁ Ὅποιος χαρίζει καὶ πάλιν εἰς τὰ ξηρὰ ὅσα¹¹⁷ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν
- 20 νεύρων καὶ τῆς σαρκός. Ἐξάπαντος ὅμως τὰ μεγάλα (ἔργα) ὁ Κύριος πραγματοποιεῖ διὰ μέσου τῶν ἀξίων δούλων Του. Λοιπὸν, καὶ ἐδῶ πάλιν εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν σου ἐλπίζομεν ὅτι ἀρμόζει ἡ ἐξυπηρέτησις τόσων μεγάλων ζητημάτων, ὥστε νὰ καταπραῦνῃ ἀφ' ἑνὸς τὴν ταραχὴν τοῦ λαοῦ, νὰ παύσῃ ἀφ' ἑτέρου τὰς ἰδιαιτέρας (ἐντὸς τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ Ἑκκλησίας) ἐπισκοπάς,¹¹⁸ νὰ ὑποτάξῃ δὲ
- 25 τέλος ὅλους μεταξύ τους μὲ τὴν ἀγάπην καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν Ἑκκλησίαν τὴν παλαιὰν δύναμίν της.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 67 (ΞΖ'—LXVII)¹¹⁹ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ¹²⁰

Εἰς ἐμὲ θεδαίως ἐφάνη ὅτι εἶναι ἀρκετὸν μὲ τὴν προηγούμενην ἐπιστολήν μου νὰ ὑπογραμμίσω εἰς τὴν τιμιότη-

115. Ἐννοεῖ τὴν κεντρικὴν θέσιν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίαν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἀντιοχείας.

116. Ἐννοεῖ δύο ὀρθοδόξους μερίδας τῶν «Εὐσταθιανῶν» καὶ τῶν «Μελετιανῶν» (βλ. σημ. 10).

117. Πρβλ. τὸ γνωστὸν δράμα τοῦ Προφήτου Ἰεζεκιήλ (37, 1 κέξ.): «τὰ ὅσα τὰ ξηρά... καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῖρα καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκα...» (στ. 4—6).

118. Σκάνδαλον μέγα διὰ τοὺς μὴ Χριστιανούς ἰδίᾳ. Ἀντίστοιχον τραγικὸν φαινόμενον εἶναι σήμερον ὅχι μόνον ἡ ὑπαρξὶς διαφόρων-ἀντιθέτων «χριστιανικῶν» ὁμολογιῶν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ διαφόρων ὁμάδων τῆς αὐτῆς ὁμολογίας λόγῳ «ἐθνικότητος». Τὸ πρᾶγμα ἔχει κάποιαν δικαιολογίαν εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν, πάντως ἀπασχολεῖ σήμερον τὴν Ὀρθοδοξίαν κυρίως εἰς Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν.

119. Ἐγράφῃ ἐπίσης τὸ 371. Ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἑκκλησίαν Ἀντιοχείας.

120. Βλ. σημ. 56 καὶ 57.

- τά σου τοῦτο μόνον, ὅτι δηλαδή ὁλόκληρον τὸ ὑγιές ὡς πρὸς τὴν πίστιν τμήμα¹²¹ τοῦ λαοῦ τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας πρέπει νὰ ὀδηγηθῇ εἰς μίαν συμφωνίαν καὶ ἔνωσιν. (Ἔπραξα δὲ τοῦτο), διὰ νὰ κάμω φανερόν (εἰς σέ)
- 5 ὅτι πρέπει μετὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Μελετίου νὰ ἐνωθοῦν τὰ διηρημένα εἰς περισσότερα μέρη. Ἐπειδὴ ὁμῶς αὐτὸς ἐδῶ ὁ (ἐπιφέρων) ἀγαπητὸς συνδιάκονός μας Δωρόθεος¹²² ἐζήτησεν ἐπὶ πλέον νὰ κάμω ζωηρότεραν ὑπόμνησιν διὰ τὰ ζητήματα αὐτά, κατ' ἀνάγκην ὑπογραμμίζω ἀκόμη ὅτι καὶ ὁλόκληρος ἡ Ἀνατολὴ εὐχεται, ἀλλὰ καὶ
- 10 ἡμεῖς οἱ ὅποιοι εἴμεθα μὲ κάθε τρόπον ἡνωμένοι μαζί του¹²³ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἴδωμεν αὐτὸς (ὁ Μελέτιος) νὰ κυδερνᾷ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου. Διότι οὗτος καὶ ὡς πρὸς τὴν πίστιν εἶναι ἄμεμπτος καὶ ὡς πρὸς τὸν θίον δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν σύγκρισιν πρὸς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ διότι οὗτος ὁλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως εἰπεῖν, εἶναι προεστῶς (καὶ ὑπέρτερος), ἐνῶ τὰ λοιπὰ μέρη εἶναι ὡσαν τμήματα.
- 15 Ἐπομένως λοιπὸν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς εἶναι ἀναγκαῖον καὶ συγχρόνως συμφέρον οἱ ἄλλοι νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν ἄνδρα αὐτόν, ὅπως ἀκριβῶς (ἐνώνονται) οἱ μικρότεροι ποταμοὶ μὲ τοὺς μεγαλυτέρους. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους (σχισματικούς πρέπει) νὰ γίνῃ κάποια «οἰκονομία»,¹²⁴ ἢ ὁποῖα θὰ ἀρμόζῃ εἰς αὐτοὺς καὶ θὰ εἰρηνεύσῃ τὸν λαόν καὶ ἢ ὁποῖα θὰ κριθῇ ἀναγκαῖα ἀπὸ τὴν συνέσιν σου καὶ τὴν
- 20 περίφημον ἐπιδεξιότητα καὶ ἐπιμέλειάν σου. Ἐξάπαντος ἄλλωστε δὲν θὰ διαφεύγῃ τὴν προσοχὴν τῆς ὑπερόχου φρονήσεώς σου τὸ ὅτι ἤδη αὐτὰ ἀκριβῶς (τὰ ἀνωτέρω) ἐπίσης ἐφάνησαν καλὰ καὶ εἰς τοὺς ὀλοφύχους σου (ἐπισκόπους) τῆς Δύσεως, ὅπως δεικνύει ἡ ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν μᾶς ἤλθεν διὰ μέσου τοῦ μακαρίου Σίλουανου.¹²⁵

121. Βλ. σημ. 116.

122. Ὁ Δωρόθεος ἦτο διάκονος «Μελετιανός» (τῆς Ἀντιοχείας) καὶ ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Ἐπιστ. 68 (στ. 13), 82 (στ. 33), 89 (1, 6) καὶ 152 (3, 1). Ἦτο ἱκανὸν καὶ σπουδαῖον πρόσωπον, διὰ νὰ τοῦ ἀνατιθενται τόσον σοβαρὰ ἀποστολαί.

123. Ἡ καταδικὴ τοῦ Δαμάσου δὲν ἴσχυεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἐπῆλθε ψυχρότης.

124. Πρβλ. καὶ προηγουμένην Ἐπιστ. 66, 2, 5. Κάποια «οἰκονομία» πρὸς τοὺς Ἀρειανούς καὶ τοὺς Ἀπολιναριστάς, ἀποὺ ὁμολογήσουν ὀρθόδοξον πίστιν. Ἡ «οἰκονομία» δὲν ἀφορᾷ τὴν ὁμολογίαν πίστεως, ὅπου οὐδεμία «οἰκονομία» χωρεῖ, ἀλλ' εἰς τὸν τρόπον ἀποδοχῆς, δὴν θὰ ἀνεγνωρίζετο τὸ Βάπτισμά των, αἱ χειροτονίαι κλπ.

125. Ὁ Σίλουανος ἦτο πρεσβύτερο (βλ. Ἐπιστ. 256) τῆς

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 68 (ΞΗ'—LXVIII)¹²⁶ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΕΛΕΤΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ¹²⁷

Μέχρι τώρα λοιπόν ἠθελήσαμεν νὰ κρατήσωμεν πλησίον μας τὸν εὐλαθέστατον ἀδελφὸν Δωρόθεον τὸν συνδικόνον,¹²⁸ ὥστε νὰ τὸν ἀποστείλωμεν ὅταν τὰ πράγματα θὰ ἔχουν μίαν ἔκδασιν καὶ νὰ γνωστοποιήσωμεν εἰς τὴν τιμιότητά σου διὰ μέσου αὐτοῦ λεπτομερῶς ὅσα ἔχουν διαπραγματευθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως μὲ τὴν ἀναβολὴν μας ἀπὸ τὴν
 5 μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἄλλην ἐμακροχρονήσαμεν πολὺ, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως, ἐνῶ εὐρισκόμεθα εἰς ἀπορίαν, μᾶς ἦλθε κάποια σκέψις ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ συζήτησιν ζήτημα, ἀπεστείλαμεν τὸν ἀναφερθέντα ἄνδρα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ὁσιότητά σας. Οὗτος ἀφ' ἑνὸς μὲν μόνος του θὰ ἀναφέρῃ λεπτομερῶς τὰ πράγματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ παρουσιάσῃ καὶ τὸ ὑπόμνημά μας,¹²⁹ εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν ἤθελον φανῇ χρήσιμα ὅσα ἡμεῖς ἐσκέφθημεν, νὰ φροντίσῃ ἡ τελειότης σας νὰ γίνουν πρᾶξις.

Δηλαδή, διὰ νὰ εἴπωμεν μὲ συντομίαν (περὶ τούτων), ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη¹³⁰ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρώμην ὁ ἴδιος οὗτος ὁ ἀδελφός μας Δωρόθεος, διὰ νὰ ὑποκινήσῃ μερικὸς ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἰταλίας¹³¹ νὰ μᾶς ἐπισκεφθοῦν διὰ θαλάσσης, ὥστε νὰ ἀποφύγουν ὄσους θὰ τοὺς ἡμποδίζον¹³²

τλος, 244, 3, 22, ὅπου ὀνομάζεται «μικᾶριος» ἐπίσης. Ἦτο ἐπίσης σπουδαῖον πρόσωπον, ὡς ὁ Δωρόθεος. Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τῶν Αὐτικῶν ἡ συμφωνία τῶν δὲν ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα (βλ. σημ. 113α), ἀλλὰ εἰς τὰ λοιπὰ τῆς Ἀνατολῆς ζητήματα (βλ. Ἐπιστ. 56, 2, 1—3).

126. Ἐγρᾶφῃ τὸ 371.

127. Βλ. σημ. 10.

128. Βλ. σημ. 122.

129. Δὲν πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς, ἀλλὰ σ υ χ ε ρ ε ι σ υ, σημαίνοντος ἐνεργειῶν. Τοιαῦτα ὅμως καίμενα θυσιῶδες δὲν μᾶς περιεούθησαν. Πρὸς καὶ στ. 22 «σχεδίων».

130. Ἦτο γνώμη δεξιῶς τοῦ Μ. Β., ἀλλὰ τὴν ἔθεσαν ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ Μ. Ἀθανασίου πρώτου καὶ ἄλλων ἐπισκόπων ἑπειτα καὶ συνεργατῶν του. Αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Μ. Β. εἶναι διδασκτικαὶ καὶ εἰς τοῦτο, τὴν συνεργασίαν του καὶ τὸ ὅτι ἐζητεῖ συμβουλίας. Εἶναι τοῦτο γνήσιον ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα ἐκφραζόμενον εἰς τὸ σ υ ν ο ρ ε ι κ ὸ ν σ ὁ σ τ η μ α τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

131. Δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν πᾶπαν, διότι δὲν ὑπῆρχε «πρωτεύων» ἐξουσίας, ἀλλὰ «τιμῆς». Ἐκπληττίζεται διὰ τοῦτο ὁ Courtonne! Ἀλλ' ἡ πρᾶξις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι αὕτη!

132. Οἱ ἀντιθέτου γνώμης καὶ οἱ προκατειλημμένοι κατὰ τῆς Ἀνατολῆς.

15 (διά ξηρᾶς). Διότι ἀντελήφθην ὅτι οἱ ἰσχυροὶ πλησίον τῶν ἀρχόντων (αὐλικοὶ)¹³³ οὔτε θέλουν οὔτε δύνανται νὰ τὸν πληροφορήσουν (καὶ βοηθήσουν) εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς ἐξορίστους.¹³⁴ Τοῦναντίον, θεωροῦν κέρδος τὸ νὰ μὴ ἴδωμεν νὰ γίνῃ κάτι χειρότερον¹³⁵ εἰς τὰς Ἐκκλησίας.

20 Ἐάν λοιπὸν καὶ εἰς τὴν φρόνησίν σου ἤθελε φανῇ ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ ἀπόφασις, νὰ εὐαρεστηθῇς ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ γράψῃς¹³⁶ (σχετικᾶς) ἐπιστολάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποδείξῃς σχέδιον¹³⁷ εἰς αὐτὸν (τὸν Δωρόθεον) περὶ ποίων ζητημάτων θὰ συζητήσῃ καὶ μὲ ποίους (ἐπισκόπους).¹³⁸ Διὰ νὰ ἔχουν αἱ ἐπιστολαὶ κάποιαν ἀξιοπιστίαν, ἐξάπαντος θὰ ἀναφέρῃς καὶ τοὺς ἔχοντας τὴν ἰδίαν γνώμην,¹³⁹ ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι παρόντες.

25 Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐδῶ κατάστασιν ἀκόμη εἶναι ἀδηλος, καθ' ὅτι ὁ Εὐύππιος¹⁴⁰ ἦλθε μὲν (ἐδῶ), ὅμως δὲν ἐξέφρασε ἀκόμη τίποτε, καίτοι ἀπειλοῦν ὅτι θὰ ἔχουν κάποιαν συγκέντρωσιν¹⁴¹ τῶν συμφώνων πρὸς αὐτοὺς τόσον ἐκ τῆς

133. Εἰς τὸ καίμ. «παρὰδυναστεύοντες» = οἱ ἰσχυροὶ πλησίον τῶν ἀρχόντων, οἱ αὐλικοὶ ἢ μεγαλῶνες ἢ μαγιστρίανοι (=οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ ἀξιωματοῦχοι). Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 74, 2, 11.

134. Ἐξόριστοι ἐπίσκοποι τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος ὑπῆρχον πολλοί, ἀλλ' ὑπῆρχε μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνία, μετὰ δυσκολιών βεβαίως. Ὅσοις ἦσαν ὑπὸ παρατήρησιν ἢ περιορισμὸν ἐχρειάζετο ἀσφαλῶς εἰδικὴ ἄδεια νὰ τοὺς ἰδῇ κανεὶς. Περὶ τοιαύτης μᾶλλον βοηθείας ἐκ μέρους τῶν αὐλικῶν πρόκειται ἐδῶ: νὰ τὸν πληροφορήσουν ποῦ εὕρισκονται καὶ νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν τὴν ἐπικοινωνίαν.

135. Οἱ διωγμοὶ τοῦ Οὐάλεντος.

136. Εἰς τὸ καίμ. «τυπῶσαι». Ἐννοεῖται συγχρόνως τὸ γράψιμον καὶ τὸ σφράγισμα (διὰ κηρῶ) τῶν ἐπιστολῶν. Πρβλ. Ἐπιστ. 3, 1, 3 (1 MBA, σ. 67, σημ. 55).

137. Βλ. σημ.

138. Ὁ Ἄγ. Μελέτιος, ὡς ὁ Ἄγιος Ἀθανάσιος, εἶχε φίλους καὶ εἰς τὴν Δύσιν, παρὰ τὴν καταδίκην ὑπὸ τοῦ Δαμάσου καὶ ἄλλων.

139. Ἐννοοῦνται ἀσφαλῶς οἱ Μ. Ἀθανάσιος καὶ Β. καὶ ἄλλοι.

140. Ὁ Εὐύππιος ἦτο Ἀρειανὸς ἐπίσκοπος, λόγιος καὶ παικτικὸς φίλος τοῦ Μ. Β. Περὶ τούτου ἔγραψεν εἰς τὸν Ἄγ. Εὐδοκίῳ Σαμοσατῶν ὁ Μ. Β.: «Εἰ γάρ μὴ τοῦτο ἐφοδοῦμην (τὸ «μὴ μετὰ ὑποκρίσεως θυσιαστηρίῳ Θεοῦ παρестάναι»), τίνος ἕνεκεν ἑμαυτὸν ἐχώριζον Εὐύππιου, τοιοῦτο μὲν τὰ περὶ τοῦ λόγου, τοιοῦτον δὲ χρόνῳ προήκοντος, τοιαῦτα δὲ τῆς πρὸς ἡμᾶς φιλίας δίκαια κεκτημένους;» (Ἐπιστ. 129, 2, 26—31). Ἐπεθύμει «κοινωνίαν» μετὰ τοῦ Μ. Β., ἀλλὰ δὲν ἀπηρνεῖτο εὐλικρινῶς τὰ αἰρετικά του φρονήματα. Περὶ τούτου ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Μ. Β. εἰς τὰς Ἐπιστ. 239, 1, 17, Ἐπιστ. 244, 6, 16 καὶ 7, 3, Ἐπιστ. 251, 2, 11 καὶ 3, 5, 17 ὅπου μνημονεύεται μετὰ τῶν Εὐδοκίου, Γεωργίου καὶ Ἀκακίου, ἐπιφανῶν αἰρετικῶν.

141. Εἰς τὸ καίμ. «συνδρομή». Ἰσως νὰ μὴ πρόκηται περὶ «συνόδου» τῶν αἰρετικῶν, ἀλλὰ κοινῆς συγκεντρώσεως. Θέμα συζητήσεως θὰ ἦτο ὁ τρόπος «κοινωνίας» μετὰ τῶν ὁρθοδόξων.

Ἄρμενίας καὶ τῆς Τετραπόλεως, ὅσον καὶ ἐκ τῆς Κιλικίας.¹⁴²

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 69 (ΞΘ'—LXIX)¹⁴³

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ¹⁴⁴

1. Τὴν γνῶμην τὴν ὁποίαν εἶχομεν ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν τιμιότητά σου πάντοτε ὁ διερχόμενος χρόνος τὴν ἐπιβεβαιώνει, ἀλλὰ καὶ περισσότερο τὴν αὐξάνει μὲ τὴν προσθήκην τῶν διαφόρων γεγονότων τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν. Διότι, ἐνῶ εἰς τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ἄλλων (ἀνθρώπων) εἶναι ἀρκετὸν τὸ νὰ ἐξετάζουν λεπτομέρως καθεὶς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, εἰς σέ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Τούναντίον, «ἡ μέριμνά σου δι' ὅλας τὰς Ἐκκλησίας»¹⁴⁵ εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε εἶναι καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ὁποίαν ἰδιαίτερώς σοῦ ἐνεπιστεύθη ὁ κοινὸς Δεσπότης ἡμῶν. Διότι, βεβαίως σὺ οὐδέποτε παύεις νὰ συζητῇς, νὰ νουθετῇς, νὰ γράφῃς ἐπιστολάς καὶ νὰ ἀποστέλλῃς εἰς ἐκάστην περίπτωσιν μερικὸς οἱ ὁποῖοι (δύνανται νὰ) συμβουλευοῦν τὰ ἄριστα.

10 Καὶ ἰδοὺ τώρα μὲ πολλὴν χαρὰν ἐδέχθημεν τὸν ἀπεσταλμένον ἀπὸ τοῦ ἱερὸν πλήρωμα τοῦ ὑπεξουσίου σου Κλήρου αἰδεσιμώτατον ἀδελφὸν Πέτρον¹⁴⁶ καὶ ἀπεδέχθημεν ἐπίσης καὶ τὸν ἀγαθὸν σκοπὸν τοῦ ταξιδίου του, τὸν ὁποῖον φανερώνει συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολάς τῆς τιμιότητός σου, τὸ νὰ πλησιάσῃ δηλαδὴ (μεταξύ των) τοὺς διίσταμένους καὶ νὰ ἐνώσῃ τοὺς διηρημένους.¹⁴⁷

15 Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς θέλοντες νὰ συμβάλωμεν κάπως εἰς τὴν φροντίδα διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐνομίσασμεν ὅτι θὰ κάμωμεν τὴν καταλληλοτάτην ἀρχὴν εἰς τὰ πράγματα, ἐὰν ἀνα-

142. Ἀρμενία ἐδῶ νοεῖται ἡ Μικρά: ὁρια πρὸς Β. Καύκασος, πρὸς Ν. Ταύρος; ΒΔ Εὐξείνιος Πόντος καὶ Α. Κασπία Θάλασσα μέχρι Μεσογαίου διὰ τῆς Κιλικίας. Τετραπόλις (Συρία) περιελάμβανε τὰς πόλεις Ἀντιόχειαν, Ἀπάμειαν, Λαοδικείαν καὶ Σελεύκειαν. Ἡ Κελτική αὖθις εὐρίσκετο εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἥτοι δὲ μεγάλη χώρα.

143. Ἐγράφη τὸ 371.

144. Βλ. σημ. 56 καὶ 57.

145. Β' Κορ. 11, 28.

146. Ὁ Πέτρος οὗτος ἦτο ἐπίσκοπος καὶ μάλιστα σημαίνων τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, ὅστις καὶ διεδέχθη ὡς Πέτρος Β' τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον. Πρὸς τοῦτον ὁ Μ. Β. ἔγραψε τὰς Ἐπιστ. 183 (φιλική) καὶ 266 (σπουδαία).

147. Ἡ πρωτοβουλία παρουσιάζεται ὡς τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἐνῶ κατ' οὐσίαν τὰ σχέδια εἶναι τοῦ Μ. Β. Ἐπάρχει στενотάτη ἐπαφὴ καὶ θαυμαστὴ συνεργασία. Ἐπρόκειτο περισσότερο περὶ ζητημάτων γενικῶς τῆς Ἀνατολῆς.

- τρέξωμεν, ὡσάν ἀκριδῶς πρὸς τὴν κορυφὴν¹⁴⁸ ὧν, εἰς τὴν ἰδικὴν σου τελειότητα καὶ σὲ χρησιμοποίησωμεν σύμβολον καὶ ἀρχηγὸν τῶν πράξεών (μας). Διὰ τοῦτο (ἐπίσης ἐνομίσασμεν) καὶ ἀπεστείλαμεν πάλιν πρὸς τὴν θεοσέβειάν σου τὸν ἀδελφὸν Θεόδωρον,¹⁴⁹ τὸν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὁποία παραμένει πιστὴ εἰς τὸν τιμιώτατον ἐπίσκοπον Μελέτιον, ὁ ὁποῖος (Θεόδωρος) ἔχει ἀγαθὸν ζῆλον ὡς πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πίστεως καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ αὐτὸς νὰ ἰδῇ τὴν εἰρήνην τῶν Ἐκκλησιῶν. (Τὸν ἀπέστειλα δὲ πρὸς σὲ) εἰς τρόπον ὥστε τότε μόνον νὰ ἐπιχειρήσῃ ὅσα μὲ ζῆλον προσπαθεῖ (νὰ ἐπιτύχῃ), ἀφοῦ (ἀκούσῃ καὶ) ἀκολουθήσῃ τὰς συμβουλὰς σου τὰς ὁποίας δύνασαι νὰ κάμνης μὲ πολλὴν ἀσφάλειαν τόσον λόγῳ ἡλικίας καὶ πείρας τῶν πραγμάτων, ὅσον καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ἔχεις τὴν καθοδηγίαν τοῦ (Ἁγίου) Πνεύματος περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους (ἀνθρώπους).¹⁵⁰ Τοῦτον (τὸν Θεόδωρον) προφανῶς θὰ ὑποδεχθῇ καὶ θὰ ἀντικρύσῃς μὲ εἰρηνικοὺς ὀφθαλμούς. Ἀφοῦ δὲ τὸν στηρίξῃς μὲ τὴν βοήθειαν τῶν προσευχῶν σου καὶ τὸν ἐφοδιάσῃς μὲ ἐπιστολάς, ἴσως δὲ καὶ ἀφοῦ τοῦ δώσης μερικοὺς συνεργάτας ἐκ τῶν σπουδαίων οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται ἐκεῖ, θὰ τὸν ὀδηγήσῃς εἰς τὰ προκείμενα (ἐπιχειρούμενα).
- Ἐξ ἄλλου μᾶς ἐφάνη σύμφωνον (πρὸς τὸ ζήτημα) νὰ γράψωμεν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης,¹⁵¹ διὰ νὰ ἐξετάσῃ¹⁵² μετὰ προσοχῆς τὴν ἐδῶ κατάστασιν καὶ νὰ ἐκφέρῃ γνώμην. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι δύσκολον (νὰ συσχεφθῇ μετὰ τῶν ἄλλων δυτικῶν ἐπισκόπων) ἀπὸ κοινοῦ καὶ κατόπιν συνοδικῆς αποφάσεως¹⁵³ νὰ ἀποσταλοῦν μερικοὶ ἐκ τῶν ἐκεῖ

148. Ὁ Courtonne, παπικῶς σκεπτόμενος σχολιάζει: «Ὁ Β., ὅν καὶ ἀναγνώριζεν εἰς τὸν πᾶσαν μίαν πλήρη αἰθεντίαν, δὲν φαίνεται νὰ τὸν θέτῃ πολὺ ὑπεράνω τοῦ Ἀθανασίου, ὁ ὁποῖος παραμένει δι' αὐτὸν ἡ ἀναμφισβήτητος κεφαλὴ ὁλοκλήρου τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς». Ἀλλ', ὡς εἶπομεν, (βλ. σημ. 131) δὲν ὑπῆρχε διὰ τὸν Μ. Β. καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν «πρωτεῖον» ἐξουσίας, ἀλλὰ «τιμῆς». Τὰ κείμενα ὁμιλοῦν σαφῶς.

149. Ὁ Θεόδωρος οὗτος δὲν ἀπαντᾷ εἰς ἄλλην Ἐπιστολήν, διότι ὁ Θεόδωρος τῆς Ἐπιστ. 124 (φιλικῆς) δὲν ἦτο μᾶλλον Κληρικὸς.

150. Τὸ χωρίον χαρακτηριστικόν. Ὁ φωτισμὸς τοῦ Ἁγ. Πνεύματος εἶναι καὶ σφραγὶς ἀσφαλείας, ἐνθ' ὁμῶς ἡ ἀνθρωπίνη ἐμπειρία δύναται νὰ πλανηθῇ.

151. Πρόκειται περὶ τοῦ Δαμάσου Α' (366—384). Βλ. καὶ σημ. 113α.

152. Εἰς τὸ καίμ. «ἐπισκεψάσθαι». Δὲν ἐννοεῖται μᾶλλον προσωπικὴ ἐπισκεψίς, ἀλλὰ μελέτῃ τοῦ ζητήματος βάσει τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα θὰ μετέφερον οἱ ἀπεσταλμένοι. Πρόκειται περὶ ἐνεργείας τοῦ Μ. Β. μετὰ τὴν προσπάθειαν νὰ ἐπιθε μεμονωμένους ἐπισκόπους τῆς Δύσεως νὰ ἐπισκεφθοῦν προσωπικῶς τὴν Ἀνατολήν (βλ. Ἐπιστ. 67, 23 καὶ 68, 14).

153. Ἡ δυσκολία εἶναι ἡ διάστασις γνώμων. Βλ. σημ. 132. Ἡ σύνο-

- (ἐπισκόπων), νὰ αποφασίσῃ ὁ ἴδιος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα. Ἦτοι νὰ ἐκλέξῃ ἄνδρας ἱκανοὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ὑποφέρουν τοὺς κόπους τῆς ὁδοιπορίας, ἱκανοὺς δὲ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν πραότητα¹⁵⁴ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτήρος των νὰ συμβουλευσούν τοὺς διεστραμμένους ἐκ τῶν ἰδικῶν μας. (Οὐτοὶ πρέπει: ἀκόμη νὰ εἶναι ἱκανοὶ) νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν λόγον καταλλήλως καὶ μέ (ἀνάλογον) «οἰκονομίαν»¹⁵⁵ καὶ νὰ ἔχουν μαζί των ὅλα τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων μετὰ τὴν σύνοδον τοῦ Ἀριμίνου,¹⁵⁶ μὲ σκοπὸν τὴν ἀκύρωσιν τῶν ἀναγκαστικῶς γενομένων ἐκεῖ. (Ἀφοῦ λοιπὸν ἐκλέξῃ τοιοῦτους ἄνδρας) χωρὶς νὰ γνωρίζῃ κανεὶς τοῦτο, νὰ ἔλθουν (οἱ ἄνδρες οὗτοι) ἐδῶ χωρὶς θόρυβον διὰ θαλάσσης, ὥστε νὰ προλάβουν (καὶ ἀποφύγουν) τὴν ἀντίληψιν τῶν ἐχθρῶν τῆς εἰρήνης.¹⁵⁷

2. Ἐπίσης γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ ἐξῆς ἐκ μέρους μερικῶν τῆς ἐδῶ περιφερείας: κρίνεται δηλαδὴ ἀναγκαῖον, ὡς καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους φαίνεται καλόν, τὸ νὰ καταδικάσουν οὗτοι δι' ἀφορισμοῦ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μαρκέλλου,¹⁵⁸ ἐ-

δος προέχει καὶ ὅχι ὁ πάπας. Ἡ περίστασις ὁδηγεῖ εἰς ἐξαίρεσιν, ἀλλ' ὅχι μορφῆς παπικοῦ πρωτείου. Ἦτο βεβαίως σεβαστὴ ἡ γνώμη του, ἀλλ' ὅχι ὑποχρεωτικὴ. Αὐτὴ αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ πάπα περὶ τοῦ Ἀγ. Μελετίου ἀποδεικνύει τὴν ἀνυπαρξίαν «πρωτείου» ἐξουσίας ὑποχρεωτικῆς, ἀφοῦ ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἀπόφασιν.

154. Πρβλ. Β' Τιμ. 2, 25.

155. Εἰς τὸ κείμεν. «οἰκονομικῶς» = μὲ διακρίσιν καὶ εὐκαμψίαν (νόμιμον).

156. Μετὰ τὴν τοῦ Ἀριμίνου (Ἰούλιος 359) ἔχομεν κυρίως τέσσαρας συνόδους, ἦτοι ἐν ὅλῃ πέντε: α) Ἀριμίνου (ἐπὶ 400 οἱ 320 ὀρθόδοξοι, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπεκράτησαν ἀνανεώσαντες τὸ Σύμβολον Νικαίας). β) Σελλευσείας (Ἰσαυρίας, εἰς τὰ νότια τῆς Μ. Ἀσίας), 145 ἀρειανόφρονες, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπεκράτησαν, «Ὁμοιοσιανοί», καὶ 15 μόνον ὀρθόδοξοι Αἰγύπτου. Ἡ σύνοδος ἐγένετο τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 359. γ) Νίκης (Θράκης, μετὰ τὸ Ἡρακλείας καὶ Ἀδριανουπόλεως). Ὀκτώβριος 359. Ἡ σύνοδος συνέταξεν «Ὁμοιοσιανόν» σύμβολον τὸ ὅποιον ἐπίεσθησαν καὶ ὑπέγραψαν καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀριμίνου, ὡς καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Σελευκείας (τὴν 31 Δεκεμβρ. 359). δ) Κωνσταντινουπόλεως (Ἰανουάρ. 360). Ἡ σύνοδος ὑπέγραψε σύμβολον ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς Νίκης: «ὁ Ἰῶς εἶναι ὁμοιοσιανὸς τῶν γεννησάντων αὐτὸν Πατρὶ κατὰ τὰς Γραφάς». Τοῦτο ὑπέγραψεν, ὡς γνωστὸν, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Α' (61, 2 MBA, Ἐπιστ. 51, 1, 17 κέ., σ. 127). Ἀλλὰ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ τοῦ Κωνσταντίνου (361) κατέρρευσε τὸ «Ὁμοιοσιανόν» οἰκοδόμημα, διότι ἐπανήλθεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ε) τὸ 362 συνακάλεσεν ὀρθόδοξον σύνοδον εἰς τὴν Ἀλεξανδρίαν, ἡ ὁποία καὶ ἀνένεκε τὸ Σύμβολον Νικαίας, ἔθεσε δὲ τὰς βάσεις ἐπιστροφῆς τῶν «Ὁμοιοσιανῶν» εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

157. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 68, 15—16.

158. Ὁ Μάρκελλος (+ περὶ τοῦ 375) ἦτο ἐπίσκοπος Ἀγκύρας πρὸ τοῦ Βασιλείου, προκατόχου τοῦ Ἀθανασίου (61, 2 MBA, σ. 60). Ἐνφ

- πειδὴ αὕτη εἶναι φοβερὰ καὶ θλαθερὰ καὶ ξένη πρὸς τὴν ὕ-
 γιῃ διδασκαλίαν. (Καὶ τοῦτο), ἐπειδὴ πράγματι μέχρι τώρα
 5 εἰς ὅλα τὰ γράμματα τὰ ὁποῖα ἀποστέλλουν τὸν μὲν κα-
 κῶνυμον Ἀρειὸν δὲν παύουν νὰ τὸν ἀναθεματίζουν ἄνω καὶ
 κάτω καὶ νὰ τὸν ἀφορίζουν ἀπὸ τὰς Ἐκκλησίας, ἐνῶ διὰ τὸν
 Μάρκελλον δὲν φοίνονται νὰ ἔχουν ἐκφέρει καμμίαν κατη-
 γορίαν. Οὗτος ὅμως ἐφανέρωνε τὴν ἀσέβειαν εἰς τὸ ἄλλον
 ἄκρον τῆς διαμέτρου¹⁵⁹ ἀπὸ ἐκείνων καὶ ἐβλασφήμησε εἰς
 αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς (Υἱοῦ) καὶ
 10 κακοδόξως δέχεται τὴν ὀνομασίαν Λόγος. Δηλαδὴ παραχω-
 ρεῖ μὲν νὰ ὀνομάζεται Λόγος ὁ Μονογενὴς (Υἱός), ὁ ὁποῖος
 ἐφανερῶθη λόγῳ ἀνάγκης καὶ προσωρινῶς, πάλιν ὅμως ἐ-
 πέστρεψεν εἰς ἐκείνον ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξῆλθεν, ἀλλ' οὔτε
 πρὸ τῆς ἐξόδου ὑπῆρχεν οὔτε μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὑφίστα-
 15 ται. Ἀποδείξεις δὲ (τῆς αἰρέσεως) τοῦτου ὑπάρχουν τὰ εὐ-
 ρισκόμενα εἰς ἡμᾶς ἀντίτυπα¹⁶⁰ τοῦ βλασφήμου ἐκείνου συγ-
 γράμματός (του). Ἐν τούτοις, εἰς κανένα μέρος δὲν παρου-
 σιάσθησαν νὰ τὸν κατηγοροῦν, καὶ μάλιστα (ἐσιώπησαν πε-
 ρὶ αὐτοῦ), ἂν καὶ κατηγοροῦντο (οἱ ἴδιοι) ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ
 ἄγνοιας τῆς ἀληθείας (ἔφθασαν), ὥστε νὰ τὸν δεχθοῦν εἰς
 20 ἐκκλησιαστικὴν ἐπικοινωνίαν.

Λοιπόν, ἡ παροῦσα κατάστασις ἐπιβάλλει καὶ μὲ αὐτὸν νὰ
 ἀσχοληθῶμεν ὥς ἀρμόζει, ὥστε νὰ μὴ εὐρίσκουν ἀφορμὴν
 (κατηγορίας) «ὅσοι ζητοῦν ἀφορμὴν»¹⁶¹ καθ' ὅτι (πλέον)

ὑπῆρξε πρόμαχος τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου, πολεμῶν τὸν αἰρετικὸν Ἀστέριον τὸν
 σοφιστὴν περίεπεσεν εἰς Χριστολογικὴν αἵρεσιν συγγενῇ τοῦ Σαβελλίου. Κα-
 τεδικάσθη καὶ ἐξωρίσθη πολλάκις. Ὁπαβοῖ του, κυρίως εἰς Ἀγκυραν, («Μαρ-
 κελλιανό») ὑπῆρχον μέχρι τὸ 400 περίπου. Τ ἡ ν α ἱ ρ ε σ ί ν τ ο υ
 π ε ρ ἱ γ ρ ά φ ε ἰ ἐ δ ῶ ὁ Μ. Β.

159. Ἡ συνήθης ἔκφρασις εἶναι «ἐκ διαμέτρου» ἀντίθετος. Ἐδῶ «κατὰ
 διάμετρον». Πάντως Ἀρειὸς καὶ Μάρκελλος ἐκινήθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐ-
 θείας - διαμέτρου, ἀλλ' εἰς ἄλλα σημεία.

Τοῦ Μαρκελλοῦ ὁ Μ. Β. μνημονεύει ἐπίσης εἰς Ἐπιστ. 125, 1, 22—25
 (περίληψις κακοδοξίας του), Ἐπιστ. 207, 1, 16 (ὅπου ὀνομάζει τοῦτον
 Γ α λ α τ η ν καὶ θέτει παρὰ τὸν Σαβελλίον), Ἐπιστ. 240, 2, 17, Ἐπιστ.
 263 (τοῖς Δυτικοῖς, 5, 1—11, ὅπου παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ «Εὐστα-
 θιανός» Π α υ λ ῖ ν ο ς τῆς Ἀντιοχείας εἶχεν ἐπηρεασθῇ ὑπὸ τῆς αἰρέ-
 σεως τοῦ Μαρκελλοῦ καὶ ἐκονοῖναι πρὸς αὐτόν), Ἐπιστ. 265, 3, 35—41 (ἡ
 ἀποκατάστασις τῶν Μαρκελλιανῶν ἐπρεπε νὰ γίνῃ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Δυτικῶν
 καὶ Ἀνατολικῶν) καὶ Ἐπιστ. 266, 1, 40—46 (περὶ τρόπον ἀποκαταστάσεως
 Μαρκελλιανῶν).

160. Ἐννοοῦνται ὅχι πολλὰ ἀντίτυπα, ἀλλὰ χειρόγραφα ἐνὸς μᾶλλον
 συγγράμματός του. Ὁ Ἱερώνυμος λέγει ὅτι ὁ Μάρκελλος ἔγραψε πολλὰ καὶ
 ποικίλα ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν. Ἀποσπάσματα διέσωσεν ὁ Εὐσέβιος
 περὶ τῆς αἰρέσεώς του, ὡς ἐνταῦθα ὁ Μ. Β. Ἀποδίδονται δὲ εἰς τοῦτον καὶ
 3 ἔργα ἀνώνυμα (βλ. ΗΘΕ, 8, στ. 738—739).

161. Πρὸλ. Β' Κορ. 11, 12.

- μέ την δσιότητά σου θά ένωθοῦν ὅσοι εἶναι ὑγιεῖς (ὡς πρὸς τὴν πίστιν), ἐνῶ ὅσοι χωλαίνουν ὡς πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν θά γίνουν φανεροὶ εἰς ὄλους. Κατόπιν τούτου θά εἶναι δυνατόν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ γνωρίζωμεν ὅσους ἔχουν τὰ αὐτὰ
- 25 μέ ἡμᾶς φρονήματα καὶ δὲν θά συμβαίη, ὅπως εἰς συμπλοκὴν ἐχθρῶν κατὰ τὴν νύκτα,¹⁶² νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ καμμία διάκρισις τῶν φίλων ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Σὲ παρακαλοῦμεν μόνον νὰ ἀποσταλῇ ὁ προαναφερθεὶς διάκονος (Θεόδωρος) ἀμέσως ὅταν παρουσιασθῇ τὸ πρῶτον πλοῖον (πρὸς τὰ ἐδῶ), διὰ νὰ καταστῇ δυνατόν τοῦλάχιστον, κατὰ τὸ προσεχές ἔτος νὰ γίνῃ κάτι ἐξ ὧν προσευχόμεθα.
- 30 Ἐξ ἄλλου, πρὶν ἀκόμη ἡμεῖς τὸ εἴπωμεν, μόνος σου θά ἔχῃς κατανοήσει καὶ θά φροντίσῃς ἀσφαλῶς καὶ τοῦτο, ἀφοῦ δηλαδὴ ἔλθουν (οἱ δυτικοί), ἐὰν θέλῃ ὁ Θεός, πῶς θά κάμουν νὰ μὴ ἀφήσουν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ μέ κάθε τρόπον νὰ συγκεντρώσουν ὄλους ὅσοι ἔχουν τὰ αὐτὰ φρονήματα εἰς ἔνωσιν, ἔστω καὶ ἂν διαπιστώσουν ὅτι ἔχουν μερικὰς ἰδιαιτέρας ἀφορμὰς τῶν μεταξύ των διαφορῶν.
- 35 Καὶ τοῦτο. χάριν τοῦ νὰ μὴ διαιρῆται ὁ ὀρθόδοξος λαὸς εἰς πολλὰ τμήματα ἀκολουθῶν τοὺς ἐν διστάσει ἐπισκόπους.¹⁶³ Πρέπει ὄντως μέ ζῆλον νὰ προσπαθήσωμεν ὅλα νὰ τὰ κρίνωμεν ὑποδεέστερα ἀπὸ τὴν εἰρήνην καὶ μάλιστα τὸ νὰ φροντίσωμεν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀνίσχυρος εἰς αὐτὴν ἡ ὀρθόδοξος μερὶς ἐξ αἰτίας τῆς διαιρέσεως τῆς ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα. Ἀλλὰ περισσότερον
- 40 δι' ὅλα αὐτὰ καὶ σὺ ὁ ὁδὸς θά φροντίσῃς εἰς τὸ μέλλον. ἀφοῦ ὅπως ἀκριβῶς εὐχόμεθα, μέ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, δεχθῆς ὄλους νὰ ἀναθέτουν εἰς σέ¹⁶⁴ ὅσα ἀφοροῦν εἰς τὴν εἰρήνην καὶ εὐστάθειαν τῶν Ἐκκλησιῶν.

162. Εἰς τὸ κείμεν. «ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ». Ἡ εἰκὼν χαρακτηριστικὴ.

163. Ὑπαινιγμὸς εἰς Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα, περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω σαφῶς.

164. Ἐννοοῦνται καὶ οἱ Δυτικοί, ὅποιοι δὲν θά ἤρχοντο διὰ νὰ ἐπιβάλλουν τὰς θελήσεις των, ἀλλὰ διὰ νὰ συνεργήσουν εἰς τὴν εἰρήνην καὶ νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀνατολικούς ἐπισκόπους.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 70 (Ο' —LXX)¹⁶⁵ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ,¹⁶⁶ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ¹⁶⁷

- Τὸ νὰ ἐπαναλάβωμεν¹⁶⁸ ἐκ νέου τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀρχαίας ἀγάπης καὶ τὴν εἰρήνην τῶν (Ἀγίων) Πατέρων, τὸ οὐράνιον τοῦτο δῶρον τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήριον, τὸ ὁποῖον σὺν τῷ χρόνῳ ἔχει μαρανθῆ, δηλαδὴ νὰ τὰ ἐπαναφέρωμεν πάλιν εἰς τὴν ἀκμὴν των, εἰς ἡμᾶς μὲν ἐφάνη ἀναγκαῖον καὶ ὠφέλιμον, γνωρίζω ὁμῶς καλῶς ὅτι παρομοίως θὰ φανῇ καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν σου φιλόχριστον διάθεσιν. Πράγματι,
- 5 ποῖον ἄλλο (θέαμα) θὰ ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ὠραιότερον ἀπὸ τὸ νὰ βλέπῃ κανεὶς τοὺς χωρισμένους λόγῳ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τῶν χωρῶν των μὲ τὴν ἐνότητα τῆς ἀγάπης νὰ συνδέωνται εἰς μίαν ἀρμονικὴν ἔνωσιν τῶν μελῶν των εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ (τὴν Ἐκκλησίαν);¹⁶⁹
- (Καὶ ὁμῶς) ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ Ἀνατολή, τιμιώτατε Πάτερ, (ὀνομάζω δὲ Ἀνατολὴν τὰ μέρη ἀπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν
- 10 μέχρι τὴν Αἴγυπτον),¹⁷⁰ τaráσσεται ἰσχυρῶς ἀπὸ μέγαλον χειμῶνα καὶ τρικυμίας. Τaráσσεται δηλαδὴ ἀπὸ τὴν αἵρεσιν, τὴν ὁποίαν ἔσπειρε παλαιότερον ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας Ἀρειος καὶ ἡ ὁποία πῶρα παρουσιάσθη καὶ πάλιν μὲ ἀναισχυντίαν καί, ὡσὰν ρίζα πικρὰ καρποφορεῖ καρπὸν καταστρεπτικόν. Αὕτη δὲ κυριαρχεῖ ἤδη, διότι οἱ μὲν ὀρθόδοξοι
- 15 ἐπίσκοποι ἐκάστης τοπικῆς Ἐκκλησίας¹⁷¹ ἐξ αἰτίας συκοφαντίας καὶ θίας ἐξωρίσθησαν ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν (τῶν), παρεδόθη δὲ ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἰς ἐκείνους. οἱ ὁποῖοι αἰχμαλωτίζουν τὰς ψυχὰς τῶν περισσοτέρων ἀδόλῳ καὶ ἀπλοϊκῶν.

165. Ἐγγραφή τὸ 371.

166. Καίτοι φέρεται ὡς ἀνεπίγραφος κατὰ τὸν Tillemont καὶ τοὺς Βενεδικτίνους ἐκδότας, ἀπευθύνεται εἰς τὸν πάπαν Ρώμης Δάμασον Α' (366—384), ὡς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ αἱ Ἐπιστ. 50 καὶ 81.

167. Σύνοδος ἐδῶ ἐννοεῖται ἡ ζητούμενη νὰ συγκροτηθῇ εἰς τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τῶν Δυτικῶν ἐπισκόπων διὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν σχισμάτων.

168. Εἰς τὸ κείμεν. «ἀνανεοῦσθαι», ἐννοεῖται ὁμῶς ὅχι μεταρρυθμιστικὴ ἀνανέωσις, ἀλλὰ κατὰ παράδοσιν ἐπανάληψις καὶ τήρησις.

169. Ὁλόκληρος ἡ ἀρχή (στ. 1—9) εἶναι μεγαλειώδης. Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἐν ὁ τ η ς παρὰ τὰς ἀποστάσεις τόπων καὶ χρόνων.

170. Συμπεριελαμβάνοντο εἰς αὐτὴν καὶ ἡ Παλαιστίνη, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνατολικώτεραι χώραι.

171. Εἰς τὸ κείμεν. «παροικίας».

- Ἄλλ' ἐκ (τῶν κακῶν) τούτων εἶχομεν ἀναμείνει μίαν
 20 μόνην ἀπαλλαγὴν, τὴν ἐπίσκεψιν¹⁷² τῆς ἰδικῆς σας εὐσπλα-
 χνίας. Μάλιστα μᾶς εἶχε παρηγορήσει πάντοτε ἡ θαυμαστὴ
 ἀγάπη σας¹⁷³ κατὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάποιαν
 χαρμόσυνον διάδοσιν πρὸς στιγμὴν αἱ ψυχαί μας ἔλαβον
 θάρρος, διότι θὰ μᾶς ἐγίνετο κάποια ἐπίσκεψις¹⁷⁴ ἐκ μέρους
 σας. Ὅταν ὁμως διεψεύσθη (πλέον) ἡ ἐλπίς μας, ἐπειδὴ
 25 δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ὑπομείνωμεν ἀκόμη, ἀπεφασίσαμεν νὰ σᾶς
 παρακαλέσωμεν διὰ τῆς ἐπιστολῆς μας, διὰ νὰ σᾶς σηκώ-
 σωμεν¹⁷⁵ εἰς τὸ νὰ μᾶς βοηθήσετε. (Ζητοῦμεν δηλαδὴ) νὰ
 ἀποστείλετε μερικοὺς ὁμόφρονas (μὲ ἡμᾶς), οἱ ὅποιοι ἢ θὰ
 συμβιδάσουν τοὺς εὐρισκομένους εἰς διάστασιν, ἢ θὰ ἐπα-
 ναφέρουν τὴν ἀγάπην εἰς τὰς Ἐκκλησίας, ἢ τοῦλάχιστον
 30 θὰ κάμουν εἰς σᾶς περισσότερον φανεροὺς τοὺς πρωταιτί-
 ους τῆς ἀκαταστασίας, ὥστε καὶ σεῖς νὰ γνωρίζετε εἰς τὸ
 ἔξῃς μὲ ποίους θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχετε (ἐκκλησιαστικὴν) ἐπι-
 κοινωνίαν¹⁷⁶

- Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ δὲν ζητοῦμεν τίποτε τὸ πρω-
 τοφανές,¹⁷⁷ ὅ,τι ἦτο συνηθισμένον τόσον εἰς τοὺς λοιποὺς
 παλαιότερους μακαρίους καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρας, ὅσον καὶ ἰδι-
 αιτέρως εἰς σᾶς. Διότι γνωρίζομεν καλῶς ἐκ παραδόσεως
 35 ὅτι καὶ οἱ (προγενέστεροι) Πατέρες ἡμῶν, καθὼς πληροφο-
 ροῦμεθα καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα, τὰ ὅποια μέχρι τώρα ἔχουν
 διαφυλαγθῇ εἰς ἡμᾶς. Εἶχον παρακαλέσει τὸν περίφημον Διο-
 νύσιον,¹⁷⁸ τὸν μακαριώτατον ἐπίσκοπον. Ἐκεῖνος (λοιπόν), ὁ
 ὅποιος διέπρεψε πλησίον σας τόσον χάρις εἰς τὴν ὁρθοδο-
 ξίαν τῆς πίστεως, ὅσον καὶ χάρις εἰς τὴν λοιπὴν ἀρετὴν

172. Ἐδῶ ἡ λέξις σημαίνει καὶ φροντίδα καὶ τοπικὴν ἐπίσκεψιν χάριν τῆς φροντίδος. Γενικῶς σημαίνει *θεοφιλία*.

173. Ἰσως ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ περίφημον *προσομίον* τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀγ. Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, ὅπου χαρακτηρίζει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης «ἀξιόθεον, ἀξιοπρεπῆ, ἀξιομακάριστον, ἀξιέπαινον, ἀξιοεπίτευκτον, ἀξιόγονον καὶ *προκαθημένον* τῆς ἀγάπης».

174. Βλ. σημ. 172. Ἐννοεῖται ἡ ἀνταπόκρισις εἰς τὴν αἴτησιν δι' ἀπεσταλμένων, ὡς ὁ Δωρόθεος (βλ. Ἐπιστ. 68, 12—16).

175. Μεταπλασμός τοῦ ψαλμικοῦ στίχου: «ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου» (34, 2).

176. Ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Παυλίνου, τὸν ὅποιον δὲν ἀνεγνώριζον οἱ Ἀνατολικοί. Βλ. καὶ σημ. 113a καὶ 159.

177. Ἐὰν ὑπῆρχε «πρωτεῖον» θὰ ἦτο αὐτονόητος καὶ ὑποχρεωτικὴ ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸν πάπαν, ὅστις καὶ παρακαλούμενος, ὡς ἐδῶ, δὲν ἐπενέβαι-
 νεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κυριαρχικῶς. Τὸ «συνηθισμένον» ἦτο ἡ συνεργασία.

178. Διονύσιος Ῥώμης (259—268), σύγχρονος τοῦ Ἀγ. Διονυσίου Ἀλεξανδρείας (+265). Βλ. περὶ τούτων 1 MBA, σ. 112, σημ. 278. Ἦτο δὲ ὁ Δ. Ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

- (του), ἐνδιεφέρετο καὶ ἐπεκοινώνει δι' ἐπιστολῶν μὲ τὴν
 40 ἰδικήν μας Ἐκκλησίαν τῆς Καισαρείας καὶ παρηγόρει τοὺς
 Πατέρας ἡμῶν διὰ τῶν ἐπιστολῶν (του) καὶ (μάλιστα) ἀ-
 πέστελλεν ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἐπλήρωναν τὰ λύτρα καὶ
 ἀπηλευθέρωνον τοὺς αἰχμαλώτους ἀδελφούς (μας).¹⁷⁹
 Ἀλλὰ τώρα ἡ κατάστασίς μας εἶναι βαρυτέρα καὶ λυ-
 πηροτέρα, διό καὶ ἔχομεν ἀνάγκην περισσοτέρας φροντίδος.
 Διότι δὲν θρηνοῦμεν τὴν καταστροφὴν γηϊνῶν οἰκοδομῶν,
 45 ἀλλὰ τὴν κυρίουσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὔτε ἐπίσης ἀντιμετω-
 πίζομεν δουλείαν σωματικὴν, ἀλλ' αἰχμαλωσίαν ψυχῶν, ἡ
 ὅποια συντελεῖται καθημερινῶς ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστάς
 τῆς αἱρέσεως. Ὡστε λοιπόν, ἐὰν ἀμέσως τώρα δὲν σηκω-
 θῇτε νὰ μᾶς βοηθήσετε,¹⁸⁰ μετ' ὀλίγον δὲν θὰ εὑρετε οὔτε
 50 εἰς ποίους νὰ ἀπλώσετε χεῖρα βοηθείας, ἐπειδὴ ὅλοι θὰ ἔ-
 χουν εὑρεθῇ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῆς αἱρέσεως.¹⁸¹

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 71 (ΟΑ'—LXXI)¹⁸²

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ¹⁸³

1. Ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν τῆς εὐλαθείας σου διὰ μέσου
 τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἀδελφοῦ Ἑλληνίου¹⁸⁴ καὶ ἀσφαλῶς δι'
 ὅσα σὺ ὁ ἴδιος μᾶς ἐγνώρισες, τὰ ὅποια καὶ προφορικῶς ἡ-
 5 κούσαμεν ἐξ αὐτοῦ, δὲν ἀμφιβάλλεις ποῖα ὑπῆρξεν ἡ διάθε-
 σίς μας.¹⁸⁵ Πλὴν ὁμως, ἐπειδὴ ἐνομίσαμεν ὅτι πρέπει νὰ θε-

179. Βλ. τέλος σημ. 173. Σπουδαῖον ἐγκώμιον περὶ τοῦ Διονυσίου. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Γάλλου (251—253), διαδόχου τοῦ Δεκίου (249—251), ἐγένετο ἐπιδρομὴ τῶν Σκυθῶν εἰς τὴν Καππαδοκίαν τὸ 252, ὅτε ἡχμαλωτίσθησαν πολλοί. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γάλλος διὰ διατάγματός του ἐξώρισε τὸν Κλήρον τῶν Χριστιανῶν (252). Πρβλ. Σφῆζοι. Ἐκκλ. Ἱστορ. 2, 6. Τότε ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία συμπαρεστάθη εἰς τὴν τῆς Καππαδοκίας. Ἡ ἐπιδρομὴ συνωδεύετο καὶ ὑπὸ καταστροφῶν (στ. 45).

180. Βλ. σημ. 175.

181. Ἡ τελευταία αὕτὴ περίοδος εἰκὼν χαρακτηριστικὴ. Τὴν ἀπαναλαμβάνει παρηλαγμένην εἰς τὴν Ἐπιστ. 74, 3, 33—35.

182. Ἐγγραφή τὸ 371.

183. Οἱ τίτλοι ποικίλλουν: «Γρηγόριε Βασίλειος», «Γρηγόριε ἑταίρι», Σχετίζεται μὲ τὴν Ἐπιστ. τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου 45, ὅπου ἐπιληροφόρει τὸν Μ.Β. ὅτι μερικοὶ συμπατριῶται τοῦ Ναζιανζηνοῦ εἶχον σκανδαλισθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ἐνόμιζον ὅτι ὁ Μ. Β. δὲν φρονεῖ ὀρθοδόξως περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἡ Ἐπιστολὴ εἶναι σπουδαία.

184. Ὁ Ἑ λ λ ῆ ν ι ο ς ἦτο Ναζιανζηνὸς ἐπίσης καὶ ἐλεγκτὴς τῶν φόρων, «ἐξισωτὴς» εἰς τὴν Ναζιανζὸν (βλ. Ἐπιστ. 98, 1, 7). Ἦτο κοινὸς φίλος Μ. Β. καὶ Ἀγ. Γρηγορίου καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς ἀποστολάς.

185. Ἐννοεῖται ἀπλῶς καλὴ, εἰρηνικὴ, ἀλλ' ὅχι εὐχάριστος, ὥς θὰ φανῇ κατωτέρω.

ωροῦμεν τὴν ἀγάπην πρὸς σὲ ἀνωτέραν ἀπὸ κάθε λύπην, τὰ ἐδέχθημεν καὶ αὐτὰ ὡς ἡρμοζε. Εὐχόμεθα δὲ εἰς τὸν Ἁγίον Θεὸν τὰς ἡμέρας ἢ ὥρας,¹⁸⁸ αἱ ὁποῖαι (μᾶς) ἀπομένουν παρομοίως νὰ διατηρηθῶμεν ὡς πρὸς τὴν πρὸς σὲ διάθεσίν μας, ὅπως καὶ εἰς τὸν παρελθόντα¹⁸⁷ χρόνον, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔχομεν τὴν συναίσθησιν¹⁸⁸ εἰς τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι ὑπελείφθημεν εἰς τίποτε, εἴτε εἰς μικρόν, εἴτε εἰς μεγαλύ-τερον.

- 10 Ἐάν ὁμως, ὁ τάδε,¹⁸⁹ ἐνῷ θεωρεῖ τιμὴν τοῦ ὅτι προσῆλθε προσφάτως εἰς τὸν χριστιανικὸν βίον, ἐν συνεχείᾳ ἐπειδὴ νομίζει ὅτι θὰ τοῦ προξενήσῃ κάποια σπουδαιότητα τὸ νὰ συνδιατρίβῃ μαζί μας, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅ,τι δὲν ἤκουσε τὸ ἐπινοῆ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅ,τι δὲν ἀντελήφθη (καλῶς) τὸ ἐρμηνεύῃ (ὅπως νομίζει), τοῦτο δὲν εἶναι καθόλου παράξε-
 15 νον. Ἀντιθέτως, τὸ παράξενο καὶ παράδοξον εἶναι τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ (ὁ ἄνθρωπος αὐτός) ἔχει ἀκροατὰς αὐτῶν (τῶν φανταστικῶν ἢ ψευδῶν λόγων του), τοὺς μεταξὺ σας γνησιωτάτους εἰς ἐμὲ ἀδελφούς, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ἀκροατὰς, ἀλλὰ καὶ μαθητάς, ὅπως φαίνεται. Διότι, ἐάν ὑπὸ ἄλλην περίστασιν θὰ ἦτο παράξενον τοιαύτης φύσεως ἄνθρωπος νὰ εἶναι ὁ διδάσκων, τοιοῦτοι δὲ ὅσοι τὸν ἀνέχον-
 20 ται¹⁹⁰ καὶ ἐγὼ νὰ εἶμαι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος διασύρεται, ἀλλ' ὁ-μως ἡ ἀνατροπὴ τῶν περιστάσεων μᾶς ἐδίδαξε νὰ μὴ πα-
 22 ραξενευώμεθα ἀπὸ τίποτε. Ἀλλωστε, ἀπὸ καιρὸν ἀκόμη καὶ μεγαλύτεροι προσβολαὶ ἀπὸ αὐτὰς μᾶς ἔχουν γίνεи συν-
 24 ἡθείς ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν μας.

- Ἐγὼ λοιπόν, ἐάν δεδαίως δὲν ἔχω δώσει ποτὲ ἕως τώ-
 26 ρα ἀπόδειξιν εἰς τοὺς ἐκεῖ ἀδελφούς τῆς διαθέσεως καὶ πί-
 28 στεώς μου πρὸς τὸν Θεόν. οὔτε καὶ τώρα δύναμαι νὰ δώ-
 30 σω κάποια ἀπάντησιν. Διότι ἐκείνους, τοὺς ὁποίους δὲν
 32 ἔπεισεν ὁ πολὺς καιρὸς,¹⁹¹ πῶς συγχρόνως θὰ τοὺς πείσῃ

186. Πολλάκις ἐκφράζεται οὕτως ὁ Μ. Β. καὶ λόγῳ τῆς διαρκoῦς ἀσθε-
 νείας του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦ θανάτου.

187. Εἰς τὸ κείμεν. «κατόπιν» = ὀπίσω, π ρ ὅ τ ε ρ ο ν (καὶ ὄχι μετὰ).

188. Ἀπηχεῖται τὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου: «οὐδὲν ἑμαυτῷ σὺνοῖδα» (Α' Κορ. 4, 4).

189. Ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς συγκεκριμένον γνωστὸν του πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσῃ διὰ τὸ ἀνάξιον τῶν λόγων του. Ὁ Courtonne ὑποθέτει ὅτι ἦτο μοναχὸς τις. Ἦτο πάντως «νεόφυτος» καὶ ἡ κενόδοξος ἢ ἐπιπόλαιος.

190. Ἐννοοῦνται οἱ Ναζιανζῆνοί, «οἱ γνησιώτατοι ἀδελφοί» (στ. 16).

191. Ἐπεσκέπτετο τὴν Ναζιανζὸν ἀπὸ τῆς ἐφηβείας ἤδη ὁ Μ. Β. λόγῳ τοῦ φίλου του, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατρὸς του (γέροντος ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, Γρη-

μία σύντομος ἐπιστολή; Ἐάν ὁμως ἐκεῖνα (τὰ πειστήρια ἐκ τῆς μακροχρονίου γνωριμίας μου) εἶναι ἄρκετά, ἄρα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν φλυαρίαι αἱ διαδόσεις ὧσων μὲ συκοφαντοῦν. Ἀσφαλῶς δέ, ἐάν ἐπιτρέψωμεν εἰς ἀχαλίνωτα στόματα καὶ καρδίας ἀμαθεῖς νὰ ὁμιλοῦν δι' ὁ,τιδήποτε θέλουν καὶ τείνωμεν τὰ ὦτα νὰ τὸ ἀκούσωμεν, (τότε) ὄχι μόνον ἡμεῖς 30 θὰ δεχθῶμεν ὅσα λέγονται εἰς ἄραρος ἄλλων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι θὰ δεχθοῦν ὅσα λέγονται εἰς ἄραρος μας.

2. Ἀλλ' αἰτία τούτων εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπὸ παλαιότερον θεδαίως παρεκάλουν νὰ μὴ συμβαίνει, ἐνῶ τώρα, διότι ἀπέκαμον, σιωπῶ, τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν συναντῶμεθα μεταξύ μας. Διότι, ἐάν συμφώνως ἄλλωστε καὶ μὲ τὰς παλαιὰς συμφωνίας,¹⁹² ἀλλὰ καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ὀφειλομένην τώρα ἐκ μέρους μας φροντίδα χάριν τῶν Ἑκκλησιῶν τὸν περισσότερον καιρὸν τοῦ ἔτους τὸν διηρχόμεθα με- 5 ταξύ μας, δὲν θὰ εἴχομεν ἀφήσει ἐλεύθερον τὸν δρόμον εἰς τοὺς συκοφάντας. Σὺ ὁμως, ἐάν νομίζης, ἄφησέ τους, μόνος σου δὲ λάβε τὴν ἀπόφασιν νὰ συγκακοπαθήσης μαζί μας «εἰς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα»¹⁹³ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσης μαζί μας τὸν πολεμοῦντα¹⁹⁴ ἐναντίον μας. Διότι, ἐάν καὶ μόνον ἐμφανισθῇ, ἢ θὰ τοῦ συγκρατήσης τὴν ὁρμὴν ἢ θὰ 10 διασκορπίσης ὅσους ἔχουν ἐνωθῇ διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα τῆς πατρίδος (μας), καθ' ὅτι θὰ κάμῃς εἰς αὐτοὺς γνωστὸν ὅτι σὺ ὁ ἴδιος, μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, θὰ ἡγήθῃς¹⁹⁵ τῆς ἱδικῆς μας συνόδου (τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων) καὶ θὰ φράξης πᾶν ἄδικον στόμα τῶν λαλούντων κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀνομίαν. Καὶ ἐάν μὲν αὐτὰ συμβοῦν. ἢ 15 ἰδία ἢ κατάστασις (πραγματικότης) θὰ ἀποδείξῃ τόσον ποῖος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος σὲ ὑπακούει καὶ σὲ ἀκολουθεῖ εἰς τὰ καλὰ. ὅσον καὶ ποῖος λυγίζει τὰ γόνατα καὶ προδίδει ἀπὸ δειλίαν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἐάν ἀντιθέτως ἢ

γορίου ὀνομαζομένου ἐπίσης).

192. Χαρακτηριστικὴ ἡ φράσις: «ἀρχαῖαι συνθήκαι», αἱ ὁποῖαι εἶχον γίνεαι ἤδη ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπεώρων τὴν κοινὴν ἀπόφασιν τῆς μοναχικῆς ζωῆς (βλ. 1 MBA, Εἰσαγωγή, σ. 22).

193. Πρὸς. Ἐβρ. 12, 1.

194. Ἐννοεῖται μὲλλον ὁ Οὐάλης ἢ γενικῶς ὁ Διάβολος, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποεῖ ὡς ὄργανον τὸν Οὐάλην. Βλ. καὶ σημ. 207.

195. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἦτο προσωπικὴ μόνον τοῦ Μ. Β., ἀλλὰ καὶ ἄλλων οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον τὸν θεολογικὸν νοῦν καὶ τὸ θάρρος τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου. Ὁ Πνευματοφόρος Μ. Β. π ρ ο φ η τ ε ὁ ε ι τὸν μέσῳ τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τὴν Β' Οἰκουμ. Σύνοδον (381) καὶ τὴν προηγουμένην ἐκλογὴν του ὡς ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις, ἡ προετοιμασία τοῦ θριάμβου εἶναι κυρίως ἔργον τοῦ Μ. Β.

- κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας προδοθῇ, ὀλίγον μὲ ἐνδιαφέρει
 νὰ πείσω διὰ λόγων ἐκείνους, οἱ ὅποιοι τόσον μὲ ὑπολογί-
 ζουν, ὅσον θὰ ἐξετίμων ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ποτὲ μέχρι τώ-
 20 ρα δὲν ἔμαθον νὰ ὑπολογίζουν τοὺς ἑαυτοὺς των. Διότι
 μετ' ὀλίγον, μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἔμπρακτος ἀπόδει-
 ξις¹⁹⁶ θὰ ἀναιρέσῃ τὰς συκοφαντίας, ἐπειδὴ ἀναμένοντες χά-
 ριν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἴσως καὶ κατὰ μεγαλύτερον νὰ
 πάθωμεν.¹⁹⁷ Εἰδ' ἄλλως, ἐξάπαντος τοῦλάχιστον νὰ ἐξορι-
 σθῶμεν καὶ ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐκ τῶν πατρίδων. Ἐάν
 25 ὁμως δὲν συμβῇ τίποτε ἐξ ὧν ἐλπίζομεν, δὲν εἶναι μα-
 κρὰν τὸ δικαστήριον τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως, ἐάν μὲν τὴν
 συνάντησίν (μας) ἐπιδιώκῃς χάριν τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶμαι
 ἕτοιμος νὰ τρέξω νὰ σὲ συναντήσω ὅπουδῆποτε καὶ ἂν μὲ
 προσκαλέσῃς. Ἐάν ὁμως πρόκηται διὰ νὰ διαψεύσω τὰς
 30 συκοφαντίας, δὲν εὐκαιρῶ τώρα νὰ ἀπαντήσω δι' αὐτάς.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 72 (ΟΒ'—LXXII)¹⁹⁸ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΣΥΧΙΟΝ¹⁹⁹

Γνωρίζω καλῶς τόσον τὴν ἀγάπην σου πρὸς ἡμᾶς, ὅ-
 σον καὶ τὸν ζῆλον σου διὰ τὰ καλά. Δι' αὐτὸ ἀκριδῶς, ἐ-
 πειδὴ εὐρίσκομαι εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραλέσω τὸν λίαν
 ποθητὸν (πνευματικόν) υἱὸν Καλλισθένην,²⁰⁰ ἐνόμισα ὅτι,
 ἐάν θὰ σὲ πάρω βοηθὸν εἰς τὴν ἐνέργειάν (μου αὐτήν), εὐ-
 κολώτερον θὰ ἐπιτύχω ὅ,τι ἐπιδιώκω. Εἶναι λυπημένος ὁ ἄν-
 θρωπος (αὐτὸς) ἐναντίον τοῦ λογικτάτου Εὐστοχίου²⁰¹ καὶ

196. Ἡ φράσις «μετ' ὀλίγον» χαρακτηριστικὴ τῆς πίστεως καὶ αἰσιο-
 δοξίας τοῦ Ἁγίου. Ἡ δὲ ἔμπρακτος ἀπόδειξις νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶναι ἐξαγ-
 γελία τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Β. «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»; (P.G. 32, 67—
 217). Ἐννοεῖ μᾶλλον τὴν σταθεράν του ἀπόφασιν χάριν τῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν
 ὀρθόδοξον πίστιν καὶ νὰ διωχθῇ. Ἡ κατηγορία ἦτο ὅτι δὲν ὁμίλει σαφῶς καὶ
 ρητῶς περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ὡς Θεοῦ, ἐνθ' ὁμίλει περὶ τῆς ἰδίας Ὑπο-
 στάσεώς του (βλ. Ἐπιστ. 38 καὶ 52, 4, 1 κέξ.). Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς
 γνωστῆς «οἰκονομίας» τοῦ Μ. Β. διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ, ἀλλὰ νὰ ἐπαναφέρῃ
 τοὺς μετριοπαθεῖς αἰρετικούς, πρᾶγμα τὸ ὅποιον καὶ κατάρθωσε. Περὶ τῆς
 «οἰκονομίας» αὐτῆς ὁμίλει ὁ Ἁγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὸν Ἐπιστάφ.
 εἰς Μ. Β. §§ ΞΗ' καὶ ΞΘ' (ἐκδ. Γ. Δ. Μεταλληνού, Ἀθῆναι 1968, ἐκδό-
 σεις «Γρηγόρη»).

197. Γενναῖος καὶ συγκινητικὸς λόγος!

198. Ἐγράφη τὸ 371.

199. Περὶ τοῦ Ἡσυχίου βλ. σημ. 85 (Ἐπιστ. 64).

200. Βλ. ἐπομέν. Ἐπιστ. 73. Ὅτι ἦτο πνευματικὸν τέκνον τοῦ Μ. Β.
 βλ. καὶ Ἐπιστ. 73, 1, 12—13.

201. Ἀπαντᾷ μόνον ἐδῶ. Ἦτο λόγιος, ἀλλὰ καὶ πλούσιος, φαίνεται,

- 5 εἶναι λυπημένος δικαίως. (Διότι) κατηγορεῖ τοὺς ὑπηρέτας του ὅτι ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν θρασύτητα καὶ παραφροσύνην. Ζητοῦμεν (λοιπόν), ἀπὸ αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν παράκλησίν μας, δηλαδή νὰ ἄρκεσθῇ εἰς τὸν ψῶδον, με τὸν ὁποῖον ἐφόδισε τόσον τοὺς ἰδίους τοὺς θρασεῖς (δούλους),²⁰² ὅσον καὶ τοὺς κυρίους των καὶ νὰ σταματήσῃ τὴν φιλονικίαν με τὸ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ. Διότι τοιοῦτοτρόπως ἐπιτυγχάνονται
- 10 τὰ ἐξῆς δύο (καλὰ), ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἀξιοσέβαστον ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ εὐάρεστον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ἐὰν θελήσῃ με τὸν φόβον νὰ ἀναμίξῃ τὴν μακροθυμίαν.

Καὶ ὁ ἴδιος λοιπόν, ἐὰν προϋπάρχῃ εἰς σέ κάποια φιλία καὶ οικειότης πρὸς τὸν ἄνδρα, ζήτησε ἀπ' αὐτὸν τὴν χάριν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν γνωρίζῃς μερικοὺς εἰς τὴν πόλιν,²⁰³ οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ τὸν παρακαλέσουν, νὰ τοὺς κάμῃς βοηθοὺς εἰς τὴν ἐνέργειάν σου λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι αὐτό, τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ θὰ εἶναι εἰς ἐμὲ πάρα πολὺ εὐχάριστον. Ἀκόμῃ νὰ ἀποστείλῃς ὀπίσω τὸν συνδιάκονον,²⁰⁴ ὅταν πράξῃ ἐκεῖνα, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀπεστάλῃ. Διότι ἐντρέπομαι, ἀφοῦ κατέφυγον εἰς ἐμὲ οἱ ἄνθρωποι, νὰ μὴ δυνηθῶ ὥστε νὰ τοὺς γίνῃ κάποια ὠφέλεια.²⁰⁵

20

φίλος δὲ στενὸς τοῦ Μ. Β. Ἡ παροῦσα καὶ ἡ ἐπομένη Ἐπιστολὴ εἶναι σπουδαῖαι τόσον διὰ τὴν μορφήν, ὅσον καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον, τὴν ἐπιχειρηματολογίαν περὶ τῆς χριστ. ἀγάπης. Περιέχουν καὶ «ψυχολογίαν» τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ φαινομενικὴν ὑποχώρησιν τοῦ Μ. Β. εἰς αὐτήν, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν Καλλιθένην καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ εἰς συγγνώμην καὶ παραίτησιν πάσης ἀπαιτήσεως.

202. Ἀπέναντι τῶν δούλων ὁ Μ. Β. ὡς μέγας παιδαγωγὸς φαίνεται ψυχρότερος, ἐνθ' χάριν αὐτῶν κυρίως ἀγωνίζεται.

203. Δὲν μνημονεύεται ἡ πόλις οὔτε τοῦ Ἡουρίου οὔτε τοῦ Ἑδοστοχίου οὔτε τοῦ Καλλιθένου. Ἄν δὲν ἦτο ἡ Νεοκαισάρεια (βλ. Ἐπιστ. 63 καὶ 64), θὰ ἦτο πάντως πόλις τοῦ Πόντου, ὁ δὲ Ἑδοστόχιος ἔμενεν ἱσως εἰς ἄλλην πόλιν, ἂν μὴ εἰς τὴν Καισάρειαν. Τὰ Σάσιμα (Ἐπιστ. 73, 2, 12—13) προτείνονται ὡς ἐνδιάμεσον μέρος.

204. Ὁ κομιστὴς τῆς Ἐπιστολῆς, ἀλλ' ἄγνωστος.

205. Εἶναι ὄντως ἐκπληκτικὴ ἡ ἀγάπη τοῦ Μ. Β. νὰ ἀσχολῇται με τόσας ὑποθέσεις ἄλλων, ἐνθ' εἶχε τόσῃ ἐκκλησιαστικὴν ἀπασχόλησιν. Ἀλλὰ τὰ πρότυπα του τὸν ἐδίδαξαν: «τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω» (Ἰωάν. 6, 37)· «τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα» (Α' Κορ. 9, 22) καὶ «εἰδότε καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστίν» (Ἰακ. 4, 17). Ἦτο ὁ π α τ ῆ ρ τοῦ ποιμνίου του.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 73 (ΟΓ'—LXXIII)²⁰⁶ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗ²⁰⁷

1. Ἡ χαρίστησα τὸν Θεὸν διότι ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν τῆς εὐγενείας σου, πρῶτον μὲν διότι μᾶς ἦλθε χαιρετισμὸς ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν καλὴν διάθεσιν νὰ μᾶς τιμᾷ (ἄλλωστε πολὺ ἐκτιμῶμεν τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ ἀρίστων²⁰⁸ ἀνδρῶν)· δευτέρον δὲ ἐξ αἰτίας τῆς χαρᾶς διὰ τὸ ὅτι μᾶς
- 5 ἔχετε²⁰⁹ ἀγαθὴν ἀνάμνησιν. Καὶ τεκμήριον τοῦ ὅτι μᾶς ἐνθυμεῖσθε εἶναι ἡ ἐπιστολή, τὴν ὁποῖαν μάλιστα, ἀφοῦ ἔλαβον καὶ κατενόησα τὴν εἰς αὐτὴν διάθεσιν (σου), ἐθαύμασα ὄντως διότι, κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν, μᾶς ἀπέδωσες πατρικὸν σεβασμόν. Διότι, ἂν καὶ εἶχες θυμώσει καὶ ὀργισθῇ καὶ σπεύσει νὰ ἐκδικηθῇς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι σὲ ἐλύπησαν, τὸ νὰ
- 10 καταπραῦνης ἀφ' ἐνὸς τὴν πολλὴν ὀρμὴν (ὀργήν), νὰ κάμῃς δὲ ἀφ' ἐτέρου ὑπευθύνους²¹⁰ διὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ζητήματος ἡμᾶς, μᾶς ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ χαρῶμεν διὰ τὸ πνευματικὸν μας τέκνον. Εἰς ἀνταπόδοσιν λοιπόν, δι' αὐτὰ τί ἄλλο ὑπολείπεται παρὰ νὰ σοῦ εὐχρηθῶμεν τὰ ἀγαθὰ; Νὰ εἶσαι δηλαδή, εἰς μὲν τοὺς φίλους λίαν εὐχάριστος, εἰς δὲ τοὺς ἐχθροὺς τρομερὸς καὶ εἰς ὄλους γενικῶς σεβαστός.²¹¹ Εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι παρέλειψαν
- 15 κάτι ἐξ ὧν ἔπρεπε νὰ πράξουν, ἀφοῦ ἀντιληφθοῦν τὴν πραότητά σου, νὰ μεμψθοῦν τοὺς ἑαυτοὺς των διότι ἔσφαλόν ἐναντίον σου, ἂν καὶ εἶσαι τόσο σπουδαῖος.²¹²
2. Ἐπειδὴ ὁμως διέταξες τοὺς ὑπηρέτας νὰ ὀδηγηθοῦν εἰς τὸν τόπον²¹³ ὅπου ἐπέδειξαν τὴν ἀταξίαν, παρακαλῶ νὰ

206. Ἐγράφη ἐπίσης τὸ 371 καὶ σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν προηγούμενην.

207. Ἦτο μᾶλλον ἐπαρχος καὶ ἴσως τῆς Νεοκαισαρείας, εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὁρασίου (βλ. Ἐπιστ. 77 καὶ 78). Εἶχε καὶ προηγουμένην Ἐπιστολὴν γράφει ὁ Μ. Β. (2, 17), εἰς τὴν ὁποῖαν ἀπήντησεν ὁ Καλλισθένης μὴ παραιτούμενος ἐντελῶς τῆς ἐκδικήσεως. Ὡς πνευματικὸν τέκνον ἐσέβετο τὸν Μ. Β., ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἀπῆτει καὶ ἐκδικῆσιν - ἱκανοποίησιν.

208. Ὅπως καὶ εἰς τὸ κείμεν. ἐννοοῦνται ὅχι τόσο οἱ εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἀρετῇ.

209. Ὁ Courtonne μεταφράζει τὸ «τυγχάνειν» = κερδίζομεν, τὸ ὅποιον ὁμως δεικνύει καὶ ἐπιδίδωξιν.

210. Καλλίτερον: διαίτητας.

211. Ὁραία εὐχή, λόγοι ἀποφθεγματικοί, ἴσως γνωστοὶ ἐκ Ρητορικῆς.

212. Αὕτη εἶναι ἡ ἀποτελεσματικωτέρα ἐκδίκησις. Ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶναι «ἀνθρώπος πρὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν» (Ρωμ. 12, 20).

213. Ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς ποῦ.

- μάθω τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἀπαιτεῖ τοῦτο ἡ καλωσύνη σου. Ἐάν δηλαδὴ ἀσφαλῶς θὰ εἶσαι παρὼν ὁ ἴδιος καὶ ὁ ἴδιος θὰ λάβῃς ἐκδίκησιν δι' ὅσα ἀπετόλμησαν, θὰ παρουσιασθοῦν ἀσφαλῶς οἱ ὑπηρέται. Διότι τί ἄλλο δύναται
- 5 νὰ γίνῃ, ἔάν αὐτὸ ἔχῃ ἀποφασισθῇ ἀπὸ σέ; Πλὴν ὁμως, ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν πλεον ποῖαν χάριν θὰ ἔχωμεν λάβει,²¹⁴ ἔάν ἀκριβῶς δὲν βοηθήσωμεν νὰ ἀπαλλαγοῦν οἱ ὑπηρέται ἀπὸ τὴν τιμωρίαν. Ἐάν δὲ σὲ τὸν ἴδιον ἐμποδίσουν αἱ ἀσχολίαι νὰ ταξιθεύσης, ποῖος θὰ παραλάβῃ ἐκεῖ τοὺς ἀνθρώπους;
- 10 Ποῖος, ἐξ ἄλλου, πρόκειται ἀντὶ δι' ἐσὲ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ; Ἐν τούτοις, ἔάν νομίζῃς νὰ παρουσιασθοῦν καὶ ὅπωςδῆποτε ἔχει ἀποφασισθῇ τοῦτο, διάταξε (τοῦλάχιστον) μέχρι τὰ Σάσιμα²¹⁵ νὰ γίνῃ ἡ ἐμφάνισις των καὶ ἐκεῖ δεῖξῃ τὴν πρα-
 15 ὀτητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν (σου). Ἀφοῦ δηλαδὴ, συλλάβῃς αὐτούς, οἱ ὁποῖοι σὲ ἐξώργισαν καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ δείξῃς ὅτι δὲν δύναται νὰ περιφρονῇται ἡ ὑπόληψίς σου, ἄφησέ τους ἀτιμωρήτους, ὅπως παρεκα-
 20 λέσαμεν εἰς προηγουμένην ἐπιστολήν, καὶ ὑποχώρησε πρὸς χάριν μας καὶ περίμενε νὰ λάβῃς τὴν ἀνταμοιβὴν δι' ὅσα κάμνεις ἀπὸ τὸν Θεόν.

3. Καὶ τὰ λέγω αὐτά, ὅχι διότι τοιοῦτοτρόπως πρέπει ὑποχρεωτικῶς νὰ γίνῃ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διότι ὑποχωρῶ εἰς τὴν ἑξαψίν σου καὶ διότι φοβοῦμαι μήπως κάτι παραμένει, «ἀχώνευτον» ἀπὸ τὸν θυμὸν σου. Μήπως δηλαδὴ, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἐρεθισμένους ὀφθαλμοὺς καὶ αἱ μαλακώ-
 5 τεραι θεραπεῖαι προκαλοῦν πόνον,²¹⁶ τοιοῦτοτρόπως καὶ τώρα ὁ λόγος μας περισσότερον σὲ ἐξαγριώσῃ παρὰ σὲ καταπραῦνῃ. Διότι ἀληθῶς τὸ καταλληλότατον θὰ ἦτο τὸ ἐξῆς, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς σὲ θὰ ἡδύνατο νὰ προξενήσῃ μεγί-
 10 στην τιμὴν (στολισμόν), ἀλλὰ καὶ εἰς ἐμὲ νὰ εἶναι ἱκανὸν διὰ νὰ καυχῶμαι ἔναντι τῶν φίλων καὶ τῶν συνομηλίκων μου, τὸ νὰ ἀναθέσῃς δηλαδὴ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐκδίκησιν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁμως, καὶ ἂν ἀκόμῃ ἔχῃς ὀρκισθῇ νὰ τοὺς
 15 παραδώσῃς νὰ τιμωρηθοῦν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους, οὔτε ὁ ἐκ μέρους μας ἑλεγχος θὰ εἶναι μικρότερος εἰς τιμωρίαν των, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ θεῖος Νόμος εἶναι εἶναι ὀλιγώτερον ἀξιότιμος ἀπὸ τὰ ἰσχύοντα εἰς τὸν κοινὸν βίον νόμιμα μέτρα.

214. Τὸ ὅτι δηλ. ἀφῆκε τὴν τακτοποίησιν τοῦ ζητήματος εἰς τὸν Μ. Β. (ἀνωτέρω, 1, 11). Θὰ τοὺς ἐτιμῶρῃ ἐσθαίως καὶ ὁ Μ. Β., θὰ τοὺς «ἐκανό-
 νιζε», ἀλλὰ πνευματικῶς. Βίαν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δὲν γνωρίζει.

215. Μεταξὺ Καισαρείας καὶ Τυάων, ἐγγύτερον πρὸς αὐτά.

216. Τὴν ἰδίαν ἐκφραστικὴν εἰκόνα χρησιμοποιεῖ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπιστ. 6 (βλ. 1 MBA, σ. 76).

- Πράγματι, θά ἦτο δυνατόν νά ἐπιστραφοῦν οὗτοι διὰ νά κριθοῦν ἐδῶ συμφώνως πρὸς τὰ ἰδικά μας νόμιμα μέτρα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ σὺ ὁ ἴδιος στηρίζεις τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας (σου), ὥστε καὶ σὲ νά λύσωμεν ἐκ τοῦ δεσμοῦ τοῦ δρκου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ νά ἐκπληρώσουν τὴν ἀνάλογον ποινὴν δι' ὅσα ἔσφαλον. Πάλιν ὁμως κάμνω ἐκτεταμένην τὴν ἐπιστολήν. Διότι ἀπὸ τὴν πολλὴν προσπάθειαν νά γίνω εἰς σὲ πειστικός δέν δύναμαι νά ἀποσιωπήσω τίποτε ἐξ ὧν μοῦ ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν. Μάλιστα φοβοῦμαι μήπως διὰ τοῦτο ἀκριδῶς ἀποβῇ ἀπρακτος ἡ παράκλησίς μου; διότι ἔκαμον τὴν νοθεσίαν μου ἐλλιπῶς.

- Ἄλλ', ὦ τιμιώτατε καὶ γνήσιε τρόφιμε τῆς Ἐκκλησίας, ἐπαλήθευσε καὶ εἰς ἐμέ τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας τώρα ἔχω (στηρίζει) εἰς σέ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφώνους ὁμολογίας δλων διὰ τὴν κοσμιότητα καὶ πραότητα σου. Καὶ γράψε εἰς τὸν στρατιώτην²¹⁷ νά φύγῃ ἀμέσως ἀπὸ ἡμᾶς, ὁ ὁποῖος βεβαίως καθόλου δέν ὑστέρησε εἰς ἐνοχλήσεις καὶ ὕδρεις,²¹⁸ ἴσως διότι προετίμα νά μὴ λυπήσῃ ἐσέ παρὰ νά ἔχῃ δλους ἡμᾶς ἰδικούς του καὶ φίλους.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 74 (ΟΔ'—LXXIV)²¹⁹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟΝ²²⁰

*Ἀρά γε φαντάζεσαι πόσον πολὺ ἐθεώρησα πολῦτιμον τὸ ὅτι κάποτε τέλος πάντων, συνηντήθημεν μεταξύ μας ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ σὲ συνανεστράφημεν περισσότερον χρόνον, ὥστε νά ἀπολαύσωμεν ὅλας τὰς καλωσύνας σου; Δι-

217. Φαίνεται, εἶχεν ἐν τῇ μεταξύ διαταχθῇ σὺλληψις καὶ κράτησις τῶν οἰκετῶν.

218. Ὑδρεις πρὸς καὶ τὸν Μ. Β. ἢ μόνους τοὺς οἰκέτας; Δὲν ἀποκλείεται ὁ ἀγροίκος καὶ σκληρὸς ἐκεῖνος στρατιώτης νά συμπεριεφέρῃ σκληρῶς καὶ πρὸς τὸν Μ. Β., καθὼς οὗτος θά ἐπεδίωκε νά μὴ τιμωρηθοῦν ὑπ' αὐτοῦ οἱ οἰκέται ἢ ἐνθ' προσεστάτευσεν τούτους.

219. Ἐγράφη τὸ 371.

220. Ὁ Μ α ρ τ ι α ν ὁς ἦτο φίλος μὲν εἰς τὸν Μ. Β., ἀλλ' εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν. Φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνώτερος ὑπάλληλος εἰς Καππαδοκίαν. Εἶχε δὲ ὁ Μαρτινιανὸς ἀρχετὴν ἡλικίαν (βλ. 2, 20). Θ έ μ α τῆς Ἐπιστολῆς εἶναι ἡ διαίρεσις τῆς Καππαδοκίας εἰς δύο περιφερείας, ἀλλὰ καὶ εἰς δύο μητροπόλεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ὁ Οὐάλης, μάλιστα προσωπικῶς ἐπισκεφθεὶς τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ Ἐπιστολὴ συνδυάζει ὅλας μαζί τὰς ἀρετὰς τῆς ἐπιστολογραφίας τοῦ Μ. Β., διότι γράφεται μὲ θέρημν καὶ πάθος. Ἰδίᾳ ἡ περιγραφή τῆς § 3 εἶναι παραστατικωτάτη καὶ συγκινητικὴ! Παρόμοιοι εἶναι καὶ αἱ ἐπόμεναι δύο Ἐπιστολαὶ 75 καὶ 76

- 5 ότι δεδαίως, ἐὰν εἶναι σπουδαία ἀπόδειξις τῆς μορφώ-
σεως τὸ «νὰ ἰδῇ κανεὶς πολλῶν ἀνθρώπων πόλεις καὶ νὰ
γνωρίσῃ τὴν σκέψιν τῶν»,²²¹ νομίζω ὅτι τοῦτο χαρίζει ἐν-
τὸς ὀλίγου χρόνου ἡ ἰδική σου συναναστροφή. Πράγματι,
ποία διαφορά ὑπάρχει νὰ γνωρίσῃ κανεὶς πολλοὺς ἰδιαιτέ-
5 ρως παρὰ ἓνα μόνον, ὁ ὁποῖος κατέχει τὴν πείραν ὅλων
συγχρόνως; Ἴσως μάλιστα ἐγὼ θὰ ἡδυνάμην νὰ εἶπω ὅτι
ἡ διαφορά εἶναι μεγίστη, καθ' ὅσον (ὁ εἰς) προσφέρει τὴν
γνώσιν τῶν καλῶν χωρὶς ταλαιπωρίαν καὶ συγκεντρώνει
(εἰς τὸν ἑαυτὸν του) τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρετῆς καθαρὰν ἀ-
10 πὸ τὴν ἀνάμειξιν μὲ τὸ χειρότερον Διότι εἴτε ἡ πρᾶξις ἀρί-
στη, εἴτε λόγος ἄξιος μνήμης, εἴτε βίοι ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι
ὑπερέβαλον τοὺς ἄλλους, ὅλα εἶναι θησαυρισμένα εἰς τὸ
ταμεῖον τῆς ψυχῆς σου. (Τόσον), ὥστε ὅχι μόνον ἐπὶ ἓν ἔ-
15 τος, ὅπως ὁ Ἀλκίνοος²²² τὸν Ὀδυσσεά, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον
τὴν ζωὴν μου θὰ ῥηχόμην νὰ σὲ ἀκούω, ἡ ὁποία εἶθε νὰ μοῦ
ἐγίνετο μακροχρόνιος ἀκριδῶς δι' αὐτό, μολοντί μάλιστα
μοῦ εἶναι αὕτη δυσάρεστος.²²⁴

Ἄλλὰ διατί τέλος πάντων τώρα γράφω ἐπιστολήν, ἐνῶ θὰ
ἔπρεπε νὰ εὐρίσκωμαι πλησίον σου; Διότι ἡ πατρίς (μου),
ἡ ὁποία ὑποφέρει, μὲ πιέζει (νὰ μείνω) πλησίον τῆς.²²⁵ Ποία

221. Ὁδός. ι 3: «πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἰδὲν ἅπαντα καὶ νόον ἔγνω» δ Ὀδυσσεύς.

222. Ἐὰν οἱ λόγοι οὗτοι φαίνονται ὑπερβολικοὶ περὶ τοῦ Μαρτινιανοῦ, τὸν ὅποτον ἄλλωστε δὲν γνωρίζομεν, ὅμως εἶναι ἀληθέστατοι περὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Μ. Β. καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπέραντον καὶ καθαρὰν γνῶσιν του (πρὸλ. γνώ- μην Μ. Φωτίου 2 MBA, Εἰσαγωγή, σ. 30), ὅσον καὶ ἰδίᾳ ὡς τὰς ἀρετὰς του (βλ. Ε. ἀ. χαρακτηρισμὸν π. Ἰουστίνου Πόποβιτς, σ. 35—36).

223. Ὁ Ἀ λ κ ι ν ο ο ς ἦτο μυθολογικὸς βασιλεὺς τῆς Ὀμηρικῆς Σχερίας, τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων (θεωρουμένην ὡς τὴν Κέρκυραν). Ἐδῶ δ Ὀδυσσεὺς ἐξῆλθε τῆς θαλάσσης, ἐδέχθη τὰς περιποιήσεις τῆς βασιλοκῆρης Νausικῆς καὶ ὠδηγήθη εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Ἀλκινόου, ὅπου παρέμεινεν ἔν ἑτος διηγούμενος τὰς περιπετείας του. Ἐκεῖθεν ἐπαιρώθη εἰς τὴν πατρίδα του Ἰθάκην. (Πρὸλ. Ὀδυσ. ζ 1 κέξ. καὶ η 55—131).

224. Οἱ τόσον φιλοφρονητικοὶ λόγοι ἐρεῖζονται ἀσφαλῶς εἰς τὸν χα- ρακτῆρα τοῦ Μαρτινιανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀποβλέπουν νὰ τὸν διαθέσουν ὑπὲρ τῆς παρακλήσεως τοῦ Ἀγίου. Τὸ ὅτι ὅμως ὁ βίος εἶχε καταστῆ δυσάρεστος διὰ τὰς θλίψεις του εἰς τὸν Μ. Β. εἶναι ἀληθές, χωρὶς τοῦτο νὰ εἶναι γογγυ- σμὸς τις. Ἐχει τὴν ἑννοίαν τοῦ «οἱ ὄντες ἐν τῇ σκῇ στενάζομεν θαρού- μενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνη- τὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς» (Β' Κορ. 5, 4) καὶ «ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλθεαὶ (=ἀποθανεῖν) καὶ σὺ ν Χ ρ ι σ τ ῶ εἶ ν α ι» (Φίλιπ. 1, 23).

225. Πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς Καισαρείας, καίτοι οἱ στ. 25—28 θὰ ἡδύναντο νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἱσῶς πρόκειται διὰ πόλιν ἐκτὸς τῆς Καισαρείας, ἀποθ' τὸ «ἔγραψαν». Καίτοι θὰ τὸν ἐπεσκέφθησαν ἐπίσης, φαίνεται ἔγραψαν καὶ ἐπιστολήν. Ἄν εἶναι ἄλλη πόλις, εἶναι ἡ Νεοκαισάρεια.

δὲ ἔχει πάθει, ὦ ἄριστε, δὲν τὸ ἀγνοεῖς. "Οτι δηλαδή, ὅπως τὸν Πενθέα αἱ Μαινάδες²²⁶ τοιοιτοτρόπως μερικοί, πράγματι δαίμονες,²²⁷ τὴν διέσχισαν. Διότι τὴν διαιροῦν καὶ τὴν ὑποδιαιροῦν, ὅπως οἱ ἀνικανοὶ ἰατροὶ χεῖροτερεύουν τὰς πληγὰς ἐξ αἰτίας τῆς ἀπειρίας των. Ἐπειδὴ ἀκριδῶς ἀπέκαμε νὰ εἶναι κατακομματιασμένη, χρειάζεται νὰ τὴν θεραπεύωμεν ὥσάν ἀσθενῇ. Μᾶς ἔγραψαν λοιπόν, οἱ συμπολίται καὶ

25 μᾶς πιέζουν, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ τοὺς συμπαρastaθῶμεν, ὅχι διὰ νὰ γίνωμεν αἰτία κάποιας ὠφελείας εἰς τὴν κατὰστασιν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν κατηγορίαν τῆς ἐγκαταλείψεως (των). Διότι γνωρίζεις πόσον εὐκολοὶ ἀφ' ἑνὸς εἶναι ὅσοι εὐρίσκονται εἰς στενοχωρίαν εἰς τὸ νὰ ἐλπίσουν, καθὼς ἀφ' ἑτέρου εὐκολοὶ ἐπίσης εἰς τὸ νὰ κατηγορήσουν, ἔπειδὴ πάντοτε ἀποδίδουν τὰ αἰτία εἰς ὅ,τι παρελείφθη.²²⁸

2. Βεβαίως, καὶ μόνον ἐξ αἰτίας τούτου προσωπικῶς ἐχρειαζόμην νὰ σὲ συναντήσω καὶ νὰ σοῦ δώσω τὴν γνώμην μου ἢ μᾶλλον νὰ σὲ παρακαλέσω νὰ σκεφθῇς κάτι γενναῖον καὶ ἀρμόζον εἰς τὴν μεγαλοφροσύνην σου καὶ νὰ μὴ παραβλέψῃς τὴν πατρίδα μας καθὼς εἶναι λυγισμένη εἰς τὰ γεγονότα.²²⁹ Ἀντιθέτως, νὰ σπεύσῃς εἰς τὴν Αὐλὴν²³⁰ καὶ

5 νὰ εἰπῇς μὲ τὸ θάρρος, τὸ ὁποῖον σὲ διακρίνει, ὅτι δὲν πρέπει βεβαίως νὰ νομίζουν ὅτι (διὰ τῆς διαιρέσεως) ἀπέκτησαν δύο ἀντὶ μιᾶς ἐπαρχίας. Διότι δὲν προσέθεσαν τὴν μίαν ἀπὸ κάποιαν ἄλλην οἰκουμένην, ἀλλ' ἔχουν κάμει κάτι

παρόμοιον ἀκριδῶς μὲ κάποιον, ὁ ὁποῖος κατέχει ἄλογον ἢ δῶδι, τὰ ὁποῖα ἀφοῦ διήρρεσεν εἰς δύο μέρη, νομίζει ὅτι ἔσει δύο ἀντὶ ἑνός, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα οὔτε δύο

10 τὰ ἔκαμεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τὸ κατέστρεψε. Νὰ εἰπῇς δὲ ἀκό-

226. Ὁ Π ε ν θ ε ὦ ς ἦτο βασιλεὺς τῶν Θηβῶν, ἐγγονὸς ἐκ μητρὸς τοῦ βασιλέως Κἀδμου. Ἐπειδὴ περιεφρόνησε τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου, κατεσπαράχθη ὑπὸ τῶν Μ α ι ν ἄ δ ε ω ν. Αὗται, θεωρούμεναι νύμφαι κατ' ἀρχάς (Δρυάδες) ἀνέθρεψαν τὸν Διόνυσον παρὰ τὴν Ἰνδικὴν Νόσον (βλ. I MBA, σ. 52, σημ. 16) καὶ ἔκτοτε κατέστησαν ἀκόλουθοί του ἐμπνεόμεναι ὑπ' αὐτοῦ τὸ διονυσιακὸν πάθος καὶ ἐν θείᾳ μανίᾳ ὀργιάζουσαι. Χαρακτηριστικὸν των οἱ ἀκόλαστοι καὶ ὀργιαστικοὶ χοροὶ μετὰ ἀναλόγου μουσικῆς.

227. Ἐννοεῖται ὁ Οὐάλης καὶ τὰ ὄργανά του. Διὰ τὴν διαίρεσιν ἰδιαιτέρως ἀντέδρασαν οἱ Καισαρεῖς, οἱ ὅποιοι καὶ ἐδιώχθησαν σκληρῶς. Βλ. καὶ σημ. 194.

228. Λόγοι ψυχολογικῶτατοι καὶ ἀποφθεγματικοί. Πράγματι, ἡ συμπαράστασις καὶ χωρὶς ἄλλην δόθειαν εἰς τὸν πόσυχοντα εἶναι μεγάλη παρηγορία. Πρβλ. καὶ 2, 25—26.

229. Εἰς τὸ κείμεν. «εἰς γόνυ κλιθεῖσαν» = ἐξηντηλημένην, ταπεινωμένην, ἀλλὰ καὶ ἰ κ ε τ ε ὕ ο υ σ α ν.

230. Εἰς τὸ κείμεν. «Στρατόπεδον».

- μη εἰς τοὺς αὐλικούς²³¹ νὰ μὴ αὐξάνουν τὴν βασιλείαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, διότι ἡ δύναμις δὲν ἐγκείται εἰς τὸν ἀριθμὸν, ἀλλ' εἰς τὰ πράγματα. Πράγματι,²³² τὴν δεθαίως νομίζομεν ὅτι παραδλέπεται τὸ γεγονὸς (τῆς διαιρέσεως), ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι μερικοὶ ἴσως ἀγνοοῦν τὴν ἀλήθειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἄλλοι δὲν θέλουν νὰ λυπήσουν μὲ τοὺς λόγους (τῶν τὸν βασιλέα), ἀλλὰ καὶ διότι μερικοὶ ἀδιαφοροῦν.
- 15 Ἐάν λοιπόν, ἦτο δυνατόν ὁ ἴδιος νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν βασιλέα, τοῦτο θὰ ἦτο τὸ ἄριστον δεθαίως διὰ τὴν περίστασιν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἤρμοζεν εἰς τὸν ὅλον σκοπὸν καὶ τὴν πορείαν²³³ τῆς ζωῆς σου. Ἐάν ὅμως (τοῦτο) εἶναι δύσκολον καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους καὶ τὴν ἡλικίαν, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε, ἡ ὁποία (ἡλικία) ἔχει σὺντροφον τὴν βραδύτητα, τοῦλάχιστον ὅμως διὰ νὰ γράψῃς ἐπιστολὴν δὲν χρειάζεται κόπος. Ἐπομένως, ἐάν προσφέρῃς εἰς τὴν πατρίδα τὴν διὰ μέσου τῶν ἐπιστολῶν βοήθειαν, πρῶτον μὲν θὰ ἔχῃς τὴν συναίσθησιν (συνείδησιν) τοῦ ἑαυτοῦ σου ὅτι εἰς τίποτε δὲν ὑστέρησες ὡς πρὸς ὅσα ἔχουν δύναμιν ἀποτελεσματικὴν, ἔπειτα ὅμως καὶ εἰς ὅσους ὑποφέρουν, μόνον μὲ τὸ ὅτι θὰ φανῇς ὅτι συμπάσχεις,
- 20 θὰ τοὺς χαρίσῃς ἀρκετὴν παρηγορίαν.²³⁴ Ἀλλ' εἶθε δεθαίως νὰ ἦτο δυνατόν ὁ ἴδιος νὰ εὕρισκετο εἰς τὰ πράγματα, διὰ νὰ λάβῃς ἐξ ὀψεως ἀντίληψιν τῆς θλιβεράς καταστάσεως. Διότι τοιοῦτοτρόπως ἴσως συγκεκινημένος ἐκ τῆς ἰδίας τῆς φανεράς θέας τῶν πραγμάτων, θὰ ἔλεγες κάτι, τὸ ὁποῖον θὰ ἤρμοζεν εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν σου καὶ εἰς τὴν λυπηρὰν κατάστασιν τῆς πόλεως.
- 25 Ἀλλὰ καὶ ἐνῶ ἡμεῖς περιγράφομεν (τὴν κατάστασιν), σὺ ὅμως μὴ ἀπιστήσῃς (περὶ αὐτῆς), διότι πράγματι θὰ ἐχρησιζόμεθα τὸν Σιμωνίδην,²³⁵ ἢ κάποιον ἄλλον λυρικὸν ποιητὴν,²³⁶ ὁ ὁποῖος νὰ γνωρίζῃ ζωηρῶς νὰ θρηνῇ τὰς συμφοράς. Ἄν καὶ διατὶ νὰ λέγω τὸν
- 30

231. Βλ. σημ. 133.

232. Ἀποβιβάζεται οὕτω τὸ «ἐπαί», λόγῳ τοῦ ὅτι ὑπάρχουν ἐν συνεχείᾳ δύο δοτ. τοῦ αἰτίου.

233. Εἰς τὸ καίμ. «προαίρεσις», δηλ. ἐ κ λ ο γ ῆ καὶ τρόπος ζωῆς. ἐπειδὴ ἡ ρυθμιστικὴ ἀρχὴ εἶναι κυρίως ἡ ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α.

234. Βλ. σημ. 208.

235. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐνδόξου ἐπιγραμματοποιοῦ (5ος αἰ.), τοῦ ὁποίου τὸ γνωστότατον ἐπίγραμμα εἶναι τὸ ἀφιερωμένον εἰς τοὺς νεκροὺς τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς Θερμοπύλας (480 π.Χ.): «Ῥ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις...».

236. Εἰς τὸ καίμ. «μελοποιόν». Ἀκριβέστερον πρόκειται περὶ «ἐλεγειακοῦ» = θρηνητικῶ ποιητοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐλεγειακὴ ποίησις ὑπάγεται εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰς τὴν περίστασιν ἀρμόζει ὁ Ἱερεμίας.

Σιμωνίδην, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ εἶπω τὸν Αἰσχύλον²³⁷ ἢ οἰονδήποτε ἄλλον παρόμοιον μὲ ἐκείνον, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ πραγματικῶς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς καὶ νὰ θρηνήσῃ μεγαλοπρεπῶς;

3. Πράγματι, αἱ περίφημοι συναθροίσεις καὶ αἱ (κατ' αὐτάς) ἀγορεύσεις,²³⁸ αἱ συναντήσεις εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν καὶ ὅσα προηγουμένως ἔκαμνον τὴν πόλιν μας ἐξακουστὴν μᾶς ἔχουν ἐγκαταλείψει. (Τόσον μάλιστα), ὥστε ὀλιγώτερον θὰ ἦτο δυνατόν κάποιος ἀσχολούμενος μὲ τὴν παιδείαν καὶ τὰ γράμματα νὰ ἐμφανισθῇ τώρα ἐν μέσῳ τῆς ἀγορᾶς παρὰ παλαιότερον εἰς τὰς Ἀθήνας
- 5 ὅσοι ἐστερήθησαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἢ ὅσοι δὲν εἶχον καθαρὰς τὰς χεῖρας.²³⁹ Ἀντὶ τούτων δὲ (τῶν πεπαιδευμένων) ἔχει εἰσέλθει (εἰς τὴν πόλιν μας) ἡ ἀπαιδευσία κάποιων Σκυθῶν ἢ Μασσαγετῶν.²⁴⁰ Ἐξ ἄλλου, μία μόνη φωνὴ ἀκούεται, τῶν φοροεισπρακτόρων,²⁴¹ τῶν φορολογουμένων καὶ τῶν κατασχιζομένων ὑπὸ τῶν μαστίγων, ἐνῷ αἱ ἐκατέρωθεν στοαὶ καθὼς ἀντηχοῦν λυπηρῶς, φαίνονται ὥσαν νὰ ἐκσποῦν εἰς ἰδικὴν των κραυγὴν καὶ νὰ θρηνοῦν ὅσα
- 10 συμβαίνουν. Ὡς πρὸς δὲ τὰ γυμναστήρια καὶ τὰς σκοτεινὰς νύκτας, δὲν μᾶς ἀφήνει νὰ τὰς σκεφθῶμεν (κἂν) ἡ ἀγωνία διὰ τὴν ζωὴν (μας). Διότι ὁ κίνδυνος (καὶ τῆς ζωῆς) δὲν εἶναι τυχαῖος, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες ἔχουν κρυφίως ἀπομακρυνθῇ (ἐξορισθῇ), ὥστε τὰ πάντα νὰ συγκαταρρεύσουν, ἀφοῦ ἀκριδῶς ἔπесαν τὰ στηρίγματα.²⁴²

Ἀλλὰ ποῖος λόγος θὰ ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ (εἰς περι-

237. Ὁ ἐνδοξος τραγικὸς ποιητὴς Αἰσχύλος, ἐξ Ἐλευσίνος (526—456/5). Διὰ τὴν περίπτωσιν θὰ ἤρμοζεν ἡ τραγωδία του «Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας».

238. Εἰς τὸ καίμενον «λόγος», τὸ ὁποῖον σημαίνει καὶ τὰ γράμματα γενικῶς. Πρὸλ. καὶ στ. 4.

239. Οἱ πρῶτοι ἐλέγοντο «ἄτιμοι» καὶ ἀπηγορεύετο νὰ ἐμφανίζονται εἰς δημοσίους χώρους. Οἱ μὴ καθαρὰς χεῖρας ἔχοντες εἶναι ἀσφαλῶς οἱ καταχρασταί, κλέπται καὶ οἱ φονεῖς.

240. Καὶ οἱ Μασσαγῆται ἦσαν σκυθικὴ φυλὴ. Σκυθία ὀνομαζέτο τότε τὰ ὄρη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἡ χώρα τῶν Μασσαγετῶν ἦτο εἰς τὰ παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης. Μασσαγῆται δηλ. Μογγόλοι καὶ Σκύθαι οἱ περὶ τὴν Κριμαίαν καὶ Γεωργίαν. Οἱ ἄλλοι Σκύθαι ἦσαν οἱ ἄνω τῆς Θράκης κατοικοῦντες.

241. Πρὸλ. καὶ Ἐπιστ. 21 (I MBA, σ. 184), ὅπου ὁ λόγος περὶ τῆς περιφήμου «τετραπλῆς» τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἦτο ἡ ἐποχὴ δαινῆς φορολογίας καὶ συγχρόνως καταχρήσεως τῶν φοροεισπρακτόρων οἱ ὅποιοι δὲν ἐμάστιζον ἀπλῶς, ἀλλ' ἦσαν οἱ ἴδιοι μάστιγες! Ἡ μαστιγῶν ἐγένετο διὰ φ ρ α γ γ ε λ λ ι ο υ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἱμάντας καὶ εἰς τὰς ἄκρας αἰχμηρὰ ταμάχια σιδήρου ἢ ἄλλης ὕλης, ὥστε ἀποσυρομένης τῆς μάστιγος νὰ σχίζεται ἡ σάρξ!

242. Ἡ Καισάρεια δηλ. ἡρηνωμένη σχεδόν, διότι, διὰ νὰ ἐπικυρωθῇ μία

- 15 γραφήν) τὰ δεινὰ μας; Ἄλλοι μὲν (ἐκ τῶν ἀρχόντων), ἐν μέρος δηλαδή, τῆς βουλῆς μας καὶ μάλιστα ὄχι τὸ χεῖριστον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἐπροτίμησαν τὴν παντοτινὴν ἐξορίαν²⁴³ ἀπὸ τὴν Ποδανδόν. Ὅταν δὲ λέγω Ποδανδόν, νὰ σκέπτεσαι ὅτι ἐννοῶ τὸν λακωνικὸν Καιάδαν²⁴⁴ ἢ κάποιον φυσικὸν δάραθρον, ἐὰν ἔχῃς ἰδεῖ εἰς τὴν οἰκουμένην, τὰ ὅποια μάλιστα (δάραθρα) μόνοι τῶν μερικοὶ ἐσκέφθησαν νὰ ὀνομάζουσιν Χαρώνεια,²⁴⁵ ἐπειδὴ ἀποπνέουσιν καταστρεπτικὰς ἀναθυμιάσεις. Μὲ ἐν τοιοῦτον (δάραθρον) φαντάσου ὅτι ὁμοιάζει ἡ συμφορὰ τοῦ Ποδανδοῦ. Ὑπάρχουν λοιπόν, (αἱ ἐξῆς) τρεῖς μερίδες: ἀφ' ἑνὸς ὅσοι ἔφυγον μεταφέροντες τὰς γυναῖκας καὶ τὰς οἰκογενεῖας τῶν ἀφ' ἐτέρου ὅσοι ἀπήχθησαν ὅπως ἀκριβῶς οἱ αἰχμάλωτοι, εἶναι δὲ οὗτοι οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν εὐγενῶν τῆς πόλεως, οἱ ὅποιοι
- 20 εἶναι ἀξιολύπητον θέαμα εἰς τοὺς φίλους (τῶν), ἱκανοποιοῦν δὲ τὴν κατάραν τῶν ἐχθρῶν (τῶν), ἐὰν βεβαίως θὰ ὑπῆρχε γενικῶς κάποιος νὰ μᾶς καταρασθῇ τόσον πολὺ. Τρίτη τέλος ὑπολείπεται ἡ ἐξῆς περίπου μερίς: ὅσοι ἀπηνήθησαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν, διότι δὲν ὑπέφερον τὴν στέρησιν τῶν συγγενῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διότι ἀπεδείχθησαν περισσότερον ἀνίσχυροι τῆς ἀνάγκης (εἰς τὴν ὁποίαν
- 30 εὐρέθησαν).²⁴⁶

χωμόπολις ἢ μᾶλλον χωρίον, τὸ ὁποῖον τῶρα ἐδημιουργεῖτο, διὰ τῆς διας μεταφέρθησαν ἐκεῖ πράγματα καὶ ἄνθρωποι, ἰδίᾳ ὑπᾶλληλοι ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι. Ἡ νῆα «πόλις» ὀνομάζετο Π ο δ α ν δ ό ς καὶ εὕρισκετο εἰς τὴν νοτίαν Καππαδοκίαν (παρὰ Deferrari). Ἀντὶ τῆς Ποδανδοῦ ἐγένοντο ἐκκλησιαστικὴ μητρόπολις τῆς δ' ἐπαρχίας τὰ Τόανα. Ἡ περιγραφή παιδευτηρίων, στοῶν, ἀγορῶν, γυμναστηρίων δεικνύει πόσον σπουδαία ἦτο ἡ Καισάρεια.

243. Ἐγιναν αὐτοεξόριστοι, φυγάδες, ἐννοεῖται ὅσοι προέλαβαν, διότι ἤσκειτο δια.

244. Ὅση υπερβολὴ καὶ νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Μ. Β., ἡ παρομοίωσις τῆς Ποδανδοῦ πρὸς τὸν Καιάδα καὶ τὰ δάραθρα δίδει μίαν εἰκόνα καὶ τοῦ ἀπαισίου μέρους. Ὁ Κ α ι ά δ α ς ἦτο ἀπότομος καὶ βαθεῖα φάραξ ἢ παρὰ τὸν Μιστράν ἢ τὸν Ταύγετον, ὅπου ὑπῆρχον πολλοὶ φάραγες, εἰς μίαν δὲ τοὺς «Ἀποθέτας» ἔρριπτον οἱ Σπαρτιάται τὰ ἄχρηστα, καχεκτικά καὶ ἀνάπηρα θρέψη! Βάραθρον ὀνόμαζεν ὁ Μ. Β. καὶ τὴν Τιβερίνην, τὸ πατρικὸν κτῆμα τοῦ φίλου τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (βλ. Ἐπιστ. 14, 2, 41, 1 MBA, σ. 123, σημ. 324).

245. Χ α ρ ώ ν ε ι α, ἐκ τοῦ Χάρων, -ωνος, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ χαρπός (χαρὰ + ὦψ) = ὁ ἔχω ὀφθαλμοὺς πλήρεις χαρᾶς, μὲ ἀποστράπτοντας ὀφθαλμοὺς, γυαλιστεροὺς καὶ γλαυκοὺς. Ἀρχικῶς ἦτο ἐπάθ. τοῦ λέοντος καὶ εἶτα τοῦ πορθμέως τῆς Στυγός, τοῦ Ἀδου, ὁ Ἀδης, ὁ Χάρος, ὁ Χάροντας. Ἀντίστοιχον τὸ Πλουτώνιος, ἐκ τοῦ Πλούτων, ὁ θεὸς τοῦ Ἀδου.

246. Ἡ περιγραφή καὶ αἱ παρομοιώσεις, μάλιστα διὰ τῶν θανάτων ἐκ λύπης ἢ αὐτοκτονίας πολλῶν, ἔχει τὸ κατακόρυφόν της ἐδῶ! Ὁ φανατισμὸς τῶν Ἀρειανῶν ὀργάνων τοῦ Οὐάλεντος κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων Καππαδοκῶν

Αὐτὰ σὲ παρακαλοῦμεν νὰ τὰ κάμῃς γνωστὰ εἰς ὅλους
 μὲ τὴν ἰδίαν σου τὴν φωνὴν καὶ μὲ τὴν δικαίαν παρρησίαν
 σου, τὴν ὁποίαν ἔχεις λόγῳ τῆς (ἀμέμπτου) διαγωγῆς σου,
 καὶ νὰ εἰπῇς κυρίως τοῦτο, ὅτι δηλαδή, ἐὰν δὲν μεταβά-
 λουν ἀμέσως γνώμην, δὲν θὰ ἔχουν (ἐντὸς ὀλίγου) εἰς ποί-
 35 οὺς νὰ δείξουν τὴν φιланθρωπίαν (των).²⁴⁷ Ἐπομένως ἢ νὰ
 γίνῃς πρόξενος κάποιας ὠφελείας εἰς τὸ κοινὸν (τῆς πό-
 λεως) ἢ τουλάχιστον νὰ κάμῃς ὅ,τι ὁ Σόλων²⁴⁸ ὁ ὁποῖος,
 .. ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπισθῇ εἰς τοὺς πολίτας, ἐνῶ
 πλέον ἡ ἀκρόπολις εἶχε καταληφθῇ, ἐνεδύθη τὰ ὄπλα καὶ
 ἐκάθητο πρὸ τῶν πυλῶν, θέλων νὰ φανερῶσιν μὲ τὴν πα-
 ρουσίαν του, ὅτι δὲν συγκατετίθετο εἰς ὅσα συμβαίνουν. Ἐν-
 τούτοις, ἐγὼ τοῦτο γνωρίζω ἐπακριδῶς, ὅτι δηλαδή καὶ ἂν
 40 ἀκόμη κάποιος δὲν θὰ ἀπεδέχετο τὴν γνώμην σου, μετ' ὀλί-
 γον θὰ προσθέσῃ εἰς σὲ τὴν μεγίστην δόξαν καὶ τὴν ὀρθο-
 φροσύνην καὶ τὴν σύνεσίν σου, ὅταν θὰ ἴδῃ τὰ πράγματα
 νὰ συμβαίνουν ὅπως τὰ προεῖπες.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 75 (ΟΕ'—LXXV)²⁴⁹ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΒΟΥΡΓΙΟΝ²⁵⁰

Ἄν καὶ εἶναι πολλὰ ὅσα κατέστησαν τὸν χαρακτῆρα
 σου ὑπέρτερον τῶν ἄλλων, τίποτε δὲν εἶναι τόσον ἰδιαίτε-

ἐλαβε, φαίνεται, μορφήν ἀπαισίαν, καὶ ἦτο τόσοσ φρικτώτερος, ὅσον δὲν
 ὑπῆρχεν ἀντίστασις διὰ τῶν χειρῶν. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ Μ. Β. ἀνε-
 δείχθη ὥστε π ο λ ι ο ὕ χ ο ς τῆς Καισαρείας καὶ εἰς τὴν δημοτικότητά
 του αὐτὴν, ὥς καὶ εἰς τὴν προηγουμένην κατὰ τὸν λιμὸν (368, βλ. 2 ΜΒΑ,
 σ. 49, σημ. 14) ὀφείλεται ἐν μέρος τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὸν τοῦ λαοῦ. Τὸ
 γεγονός εἶναι ὅτι ἔφερε τελικῶς ἀποτέλεσμα.

247. Βλ. τὴν ἰδίαν εἰκόνα· φράσιν διαφορετικὴν εἰς τελευταίους στί-
 χους Ἐπιστ. 70, 49—52, σημ. 181.

248. Ὁ γνωστὸς Ἀθηναῖος νομοθέτης (639—559 π.Χ.). Τὸ συγκινη-
 τικώτατον καὶ διδακτικώτατον παράδειγμα τοῦ ἀναφέρουν ὁ Πλούταρχος (Βίος
 Σόλωνος 30) καὶ ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (Φιλοσόφων βίος καὶ δογμάτων συνα-
 γωγὴ I, 49).

249. Ἐγράφη ἐπίσης τὸ 371 καὶ εἶναι παρομοία πρὸς τὴν προηγου-
 μένην καὶ ἀπομένην.

250. Ὁ Ἀ β ο ὕ ρ γ ι ο ς ἦτο Καππαδόκης, μάλλον Καισαρεύς, καὶ
 φίλος τοῦ Μ. Β., στρατηγὸς τοῦ ἐπισιτισμοῦ (Ἐπιστ. 196). Πλὴν τῶν ἄλ-
 λων χαρακτηρισμῶν εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν Ἐπιστ. 33 (βλ. 2 ΜΒΑ, σ. 67), 147,
 178 καὶ 304, ὅλας συστατικὰς ὑπὲρ διαφόρων φίλων του, εἰς τὴν Ἐπιστ.
 196 τὸν ὀνομάζει «ἀστέρα διὰ τὸντα», ἐπειδὴ λόγῳ τοῦ ἀξιωματοῦ του μετα-
 τιθετο, τὸ 375 δὲ ὑπέρκειται εἰς τὴν Ἀλλήν. Ἡ πρὸς αὐτὸν 304 Ἐπιστ. εἶναι
 ἴσως ἡ λακωνικωτάτη: 2½ στίχοι, ἀλλ' ὀρεινότεροι. Ἰδοὺ ὁ 2ος: «Ἐπειδὴ
 σὸν ἔχων ἦκε τὴν ἐπιστολήν παρ' ἡμῶν, ἀπέλθοι ἔχω ἃ βούλεται παρὰ σοῦ».

ρον χαρακτηριστικόν σου, ὅσον ὁ ζῆλος σου διὰ τὴν πατρίδα, τὴν ὁποῖαν δικαίως ἀνταμείβεις, διότι ἀπὸ αὐτὴν ὠρμήθης καὶ ἔγινες τόσον μέγας, ὥστε ἡ ἐξοχότης σου νὰ γίνῃ

5 γνωστὴ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Αὕτῃ λοιπόν, ἡ πατρίς, ἡ ὁποία σὲ ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον καὶ σὲ ἀνέθρεψε, περιῆλθεν εἰς ἀπίστευτον κατάστασιν, παρομοίαν μὲ τὰς παλαιὰς ἱστορίας,²⁵¹ ὥστε κανεὶς ἐπισκεπτόμενος τὴν πόλιν μας, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον γνωρίμους, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ. Τόσον πολ-

10 λὺ μετεβλήθη γενικῶς εἰς ἔρημον αἰφνιδίως, ἐφ' ὅσον πολλοὶ θεθαίως ἄρχοντες καὶ προηγούμενως εἶχον ἐκδιωχθῇ ἀπὸ αὐτὴν, τῶρα ὁμως σχεδὸν ὅλοι ἔχουν μεταφερθῇ εἰς τὴν Ποδανδόν. Ἀφοῦ ἐστερήθησαν τούτων ὅσοι ὑπολείπονται,

15 περιῆλθον καὶ αὐτοὶ εἰς πλήρη ἀπόγνωσιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προξενήσουν εἰς ὅλους τοιαύτην ἀθυμίαν, ὥστε εἰς τὴν πόλιν ἤδη νὰ σπανίζουν ἀκόμη καὶ οἱ κάτοικοι (γενικῶς)

20 καὶ νὰ ἔχουν καταντήσῃ ὅλα ἐδῶ εἰς φρικτὴν ἐρημίαν, θέαμα θεθαίως τὸ ὁποῖον εἶναι ἀξιολύπητον εἰς τοὺς φίλους, ἐνῶ προξενεῖ πολλὴν χαρὰν καὶ εὐθυμίαν εἰς ὅσους ἀπὸ παλαιότερον ἐκαιροφυλάκτουν νὰ ἐπιτύχουν τὴν πτῶσιν μας.

Ποῖος λοιπόν ὀφείλει νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας εἰς ἡμᾶς ἢ ποῖος νὰ χύσῃ διὰ τὴν κατάστασίν μας δάκρυα συμπαθείας; Μήπως ὄχι ἡ ἰδική σου καλωσύνη, ὁ ὁποῖος θὰ συνεμε-

25 ρίζεσσο τὸν πόνον ἀκόμη καὶ μιᾶς ξένης πόλεως, ἡ ὁποία θὰ ἐδοκίμαζε παρόμοια δεινά; Πόσον μᾶλλον λοιπόν, αὐτῆς, ἡ ὁποία σὲ ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν; Ἐὰν ἔχῃς λοιπόν κάποιαν δύναμιν,²⁵² νὰ τὴν ἐπιδείξῃς τῶρα χάριν ἡμῶν εἰς τὴν πα-

ροῦσαν ἀνάγκην μας. Ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἔχῃς τὴν μεγάλην συμπαραστάσιν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς καμμίαν περίστασιν δὲν σὲ ἐγκατέλειψε καὶ σοῦ παρέσχε πολλὰς ἀποδείξεις

25 τῆς εὐμενείας του. Μόνον νὰ θελήσῃς νὰ κινηθῇς δραστηρίως διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεώς μας καὶ νὰ χρησιμοποίησῃς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν διαθέτεις χάριν τῆς βοηθείας τῶν πολιτῶν.

251. Πρβλ. Ἐπιστ. 76, 14: «μῦθος»!

252. Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἐκφράζει ἀμφισβολίαν, ἀλλὰ προκαλεῖ τὴν φιλοτιμίαν ἢ μᾶλλον φιλοπατρίαν. Εἰς τὸν στ. 28 ἀναγνωρίζει ἀκριβῶς τὴν δύναμιν του.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 76 (ΟΣΤ' LXXVI)²⁵³ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΑΓΙΣΤΡΟΝ ΣΩΦΡΟΝΙΟΝ²⁵⁴

Τὸ μὲν μέγεθος τῶν συμφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυρίευσαν τὴν πατρίδα μας μὲ ἐξηνάγκαζε ἐγὼ ὁ Ἰδιος, νὰ σπεύσω εἰς τὴν Αὐλὴν (τὸ παλάτιον) καὶ νὰ ἐκθέσω τόσον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν σου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, ὅσοι κατέχετε μεγίστην δύναμιν εἰς τὰ πολιτικά πράγματα, τὴν θλίψιν, ἢ

5 ὅποια κατέχει τὴν πόλιν μας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ σωματική μου ἀσθένεια καὶ ἡ φροντίς διὰ τὰς Ἐκκλησίας μὲ ἐμποδίζει νὰ τὸ πράξω, σπεύδω ἤδη διὰ τῆς (παρούσης) ἐπιστολῆς νὰ μεταβιβάσω τοὺς ὀδυρμούς μου εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν σου. Σοῦ καθιστῶ λοιπόν, γνωστόν, ὅτι ποτὲ πλοῖον δὲν ἐδυθίσθη εἰς τὸ πέλαγος ὑπὸ βιαίων ἀνέμων καὶ δὲν ἐξηφανίσθη

10 τόσον αἰφνιδίως, οὔτε πόλις κατέπεσεν ὑπὸ σεισμῶν, οὔτε κατεπλημμυρίσθη ὑπὸ ὑδάτων καὶ ἔφθασε μέχρις ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς²⁵⁵ τόσον, ὅσον ἡ ἰδική μας πόλις, ἢ ὅποια μὲ τὴν νέαν αὐτὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν²⁵⁶ ἔφθασεν αἰφνιδίως μέχρις ἀφανισμοῦ. Πράγματι, ἡ κατάστασίς μας ἔχει καταστῆ μῦθος.²⁵⁷ Διότι ἔφυγον αἱ ἀρχαὶ καὶ ὅλον τὸ σῶμα τῶν πολιτῶν, ἀπογοητευμένον ἀπὸ τοὺς (νέους) ἀρχοντας, ἐγκατέλειψε τὴν διανομήν του εἰς τὴν πόλιν καὶ πε-

15 ριπλανᾶται εἰς τὴν ὑπαιθρον. Ἐλείψε πλέον καὶ ἡ ἐμπορικὴ κίνησις διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων καὶ κατήντησε θέαμα ἀποτρόπαιον ἢ πόλις, ἢ ὅποια προηγουμένως ὑπερηφανεύετο διὰ τοὺς λογίους ἄνδρας τῆς καὶ ὅσα ἄλλα συντελοῦν εἰς τὴν ἄνθησιν τῶν πόλεων, καὶ διῆγε χωρὶς

20 καμμίαν ἔλλειψιν. Ἐσκέφθημεν λοιπόν, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς τὰς συμφοράς, ὅτι μία μόνη παρηγορία ὑπάρχει, νὰ στενάζωμεν διὰ τὰς συμφοράς μας ἐνώπιον τῆς ἰδικῆς σου καλωσύνης καὶ νὰ σὲ παρακαλέσωμεν, ἐὰν ἔχῃς κάποιαν δύναμιν, νὰ τείνης χεῖρα βοηθείας πρὸς τὴν πόλιν μας,

253. Ἐγράφη ἐπίσης τὸ 371.

254. Ὁ Σ ω φ ρ ο ν ι ο ς ἦτο ἀνώτερος πολιτικὸς ἀξιωματοῦχος, ἐπαρχος Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Ἐπιστ. 33, 2 MBA, σ. 65, σημ. 90), Καππαδόκης ἐπίσης καὶ φίλος τοῦ Μ. Β. Βλ. Ἐπιστ. 96 (ιδία), 177, 180, 192 καὶ 272.

255. Καὶ αἱ τρεῖς εἰκόνες χαρακτηριστικῶταται.

256. Βλ. σημ. 231.

257. Εἰς τὸ κείμεν. «οἰκονομία» = πολιτικὸς χειρισμὸς.

- 25 ἡ ὁποία ἔχει γονατίσει.²⁵⁸ Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον δύνασαι ἐγκαίρως νὰ βοηθήσης τὴν κατάστασιν, ἐγὼ τοῦλάχιστον ὁ ἴδιος δὲν δύναμαι νὰ εἰσηγηθῶ. Σὺ ὁμως ὅπωςδήποτε δύνασαι εὐκόλως λόγῳ τῆς συνέσεώς σου νὰ τὸν εὕρῃς καὶ δὲν σοῦ εἶναι δύσκολον νὰ τὸν χρησιμοποιοῖς χάρις εἰς τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία σοῦ ἐδόθη ἀπὸ τὸν Θεόν.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 77 (ΟΖ'—LXXVII)²⁵⁹

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΧΑΡΙΝ ΤΟΥ ΘΗΡΑΣΙΟΥ²⁶⁰

- Κατὰ τὴν καλὴν διακυβέρνησιν τοῦ Θηρασίου ἀπηλαύσαμεν καὶ τοῦτο τὸ ἀγαθόν, τὴν συχνὴν διαμονὴν τῆς λογιότητός σου²⁶¹ πλησίον μας, καὶ τὸ ὁποῖον ἀγαθὸν ἐχάσαμεν, ὅταν ἐστερήθημεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄρχοντα. Ἐπειδὴ ὁμως τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐχάρισεν ὁ Θεὸς παραμένουν ἔκτοτε σταθερὰ καὶ κατοικοῦν εἰς τὰς ψυχὰς μας ἀμοιβαίως
- 5 μὲ τὴν ἀνάμνησιν (των), ἃν καὶ εἴμεθα χωρισμένοι κατὰ τὰ σώματα, ἃς γράφωμεν τοῦλάχιστον συνεχῶς καὶ ἃς λέγωμεν μεταξύ μας τὰ ἀναγκαῖα. (Τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται) πρὸ παντός τώρα, ὅποτε ὁ χειμὼν μᾶς ἐχάρισε αὐτὴν τὴν ὀλιγοχρόνιον ἀνάπαυλαν.
- 10 Ἐξ ἄλλου, ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ ἀπομακρυνθῇς ἀπὸ τὸν θαυμασιώτατον αὐτὸν ἄνθρωπον, τὸν Θηράσιον, ἐπειδὴ (μόνος σου) θὰ κρίνης καλὸν ὅτι πρέπει νὰ συμμερισθῇς μὲ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν τὰς μεγάλας του φροντίδας. Ἐπίσης ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ περιφρονήσης ἀσφαλῶς τὴν εὐκαιρίαν. ἡ ὁποία θὰ σοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἴδῃς τοὺς φίλους σου καὶ νὰ σὲ ἴδουν καὶ ἐκεῖνοι. Ἄλλ' ἐνῷ εἶχον πολλὰ νὰ σοῦ ἀναφέρω καὶ διὰ πολλὰ θέματα. τὰ ἀνέβαλον διὰ τὴν προσεχῇ μας συνάντησιν, διότι νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀσφαλές νὰ ἐμπιστευώμαι τοιαῦτα θέματα εἰς ἐπιστολάς.
- 15

258. Βλ. σημ. 209.

259. Ἐγράφη τὸ 371, ὥς καὶ αἱ Ἐπιστ. 63 καὶ 64, ὅπου μνημονεύεται ἐπίσης ὁ Ἐλπίδιος, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. σημ. 80.

260. Ὁ Θηράσιος ἦτο ἐπαρχος Καππαδοκίας (βλ. ἐπίσης σημ. 80) καὶ μετετέθη. Ἡ Ἐπιστολὴ γράφεται πρὸς τὸν προηγουμένως βοητὸν τοῦ Ἐλπίδιο, ἵνα συνεχίσῃ νὰ συμπαρίσταται εἰς αὐτόν (στ. 10—11).

261. Περὶ τῆς λογιότητος τοῦ Ἐλπίδιου βλ. Ἐπιστ. 64, 7—9.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 78 (ΟΗ'—LXXVIII)²⁶²ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΧΑΡΙΝ ΤΟΥ ΕΛΠΙΔΙΟΥ²⁶³

- Δὲν μᾶς διαφεύγει τὸ μέγα ἐνδιαφέρον σου διὰ τὸν αἰ-
 δεσιμώτατον φίλον μας Ἑλπίδιον, τὸ πῶς δηλαδή, μὲ τὴν
 γνωστήν σου σύνεσιν ἔδωσες τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἄρχοντα
 νὰ δείξῃ τὴν φιланθρωπίαν του. Αὐτὴν λοιπόν, τὴν χάσιν
 (ἣν ὅποιαν ἔκαμες), σὲ παρακαλοῦμεν διὰ τῆς παρούσης
 ἐπιστολῆς, νὰ ὁλοκληρώσῃς καὶ νὰ ζητήσῃς ἀπὸ τὸν ἄρ-
 χοντα²⁶⁴ μὲ εἰδικὴν διαταγὴν νὰ διορίσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον
 5 εἰς τὴν πατρίδα μας, καθ' ὅτι ἔχει ἀναλάβει σχεδὸν ὅλην
 τὴν μέριμναν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἐπομένως, θὰ ἔ-
 χῃς νὰ ὑποβάλῃς εἰς τὸν ἄρχοντα πολλὰ καὶ εὐλογα ἐπι-
 χειρήματα, τὰ ὅποια θὰ τὸν ὁδηγήσουν ἀναποτρέπτως εἰς
 τὴν ἀπόφασιν νὰ διατάξῃ τὴν παραμονὴν τούτου (τοῦ
 Ἑλπιδίου) εἰς τὴν πατρίδα μας. Ποία εἶναι ἡ κατάστασις
 10 ἐδῶ καὶ πόσον ἀξίος εἶναι ὁ ἀνὴρ νὰ κατευθύνῃ τὰς ὑποθέ-
 σεις μας, δὲν ἔχεις καθόλου ἀνάγκην νὰ τὸ μάθῃς ἀπὸ ἡ-
 μᾶς, διότι τὸ γνωρίζεις ὁ ἴδιος μὲ ἀκρίβειαν χάριν εἰς τὴν
 σύνεσίν σου.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 79 (ΟΘ'—LXXIX)²⁶⁵ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ²⁶⁶

- Καὶ πρὶν λάβω τὴν ἐπιστολήν σου ἐγνώριζον τὸν πό-
 νον, τὸν ὅποιον αἰσθάνεσαι διὰ κάθε ψυχὴν καὶ ἰδιαιτέρως
 διὰ τὴν ταπεινότητά μας, διότι ἔχομεν ἐκτεθῇ εἰς αὐτὸν τὸν
 ἀγῶνα²⁶⁷ Διὰ τοῦτο ὅταν ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σου ἀπὸ
 τὸν αἰδεσιμώτατον Ἑλευσίνιον²⁶⁸ καὶ εἶδα καὶ τὸν ἴδιον, ἔ-
 5 δόξασα τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς ἓνα τοιοῦτον

262. Ἑγράφη τὸ 371. Βλ. σημ. 239.

263. Τίς ὁ Ἑλπίδιος βλ. σημ. 80. Τὸ πρόσωπον πρὸς τὸ ὅποιον ἀπευ-
 θύνεται ὁ Μ. Β. εἰκάζεται ὅτι εἶναι ὁ κόμης Τερέντιος (ἑ. ἀ.) ἢ ὁ μάγι-
 στρος Σωφρόνιος (βλ. σημ. 234).

264. Ἐννοεῖται μᾶλλον ὁ ἐπαρχος Καππαδοκίας ἢ ὁ ἀνώτερος ἐπὶ τῶν
 ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας; Μᾶλλον ὁ πρῶτος.

265. Ἑγράφη τὸ 371.

266. Περὶ τοῦ Εὐσταθίου βλ. Ἐπιστ. 1 (1 ΜΒΑ, σ. 49, σημ. 3). Ἡ
 διακοπὴ τῶν σχέσεων ἐγένετο τὸ 373. Θὰ συναντήσωμεν τὴν ρῆξιν κατωτέρω
 (Ἐπιστ. 119, 125 κἑ.).

267. Ἐννοεῖται ὁ ἀγὼν ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν.

268. Ἀπαντᾷται μόνον ἐδῶ. ὁσοῦτον ἀν ἦτο κληρικὸς ἢ λαϊκός.

δοθήθον καὶ συμπολεμιστὴν μὲ τὴν πνευματικὴν τοῦ δοθήθει-
 αν εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἄς γνω-
 ρίῃ δὲ ἡ ἀνυπέρβλητος θεοσέβειά σου ὅτι μέχρι τώρα μᾶς
 10 ἔγιναν μερικαὶ ἐπιθέσεις ἐκ μέρους τῶν ἀνωτέρων ἀρχόν-
 των, καὶ μάλιστα σφοδραί. Δηλαδή, τόσον ὁ ἑπαρχος,²⁶⁹ ὅ-
 σον καὶ ὁ θαλαμηπόλος (του)²⁷⁰ συνεζήτησαν (μαζί μου)
 ἀπὸ ἐλατήρια προσωπικά καὶ (ἐτάχθησαν) ὑπὲρ τῶν ἀν-
 τιθέτων μας (Ἀρειανῶν). Μέχρι στιγμῆς, ὑπεμείναμεν ὁ-
 λας αὐτάς τὰς ἐπιθέσεις ἀκλόνητοι²⁷¹ μὲ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ,
 15 ὁ Ὅποιος μᾶς χαρίζει τὴν δοθήθειαν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος
 καὶ ἐνίσχυσε δι' Αὐτοῦ τὴν ἀδυναμίαν μας.²⁷²

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 80 (Π'—LXXX)²⁷³

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ²⁷⁴

Ὅσον ἐπιδεινοῦνται αἱ ἀσθένειαι τῶν Ἐκκλησιῶν, τόσον

269. Ἐπαρχος καὶ ὑπαρχος σημαίνουν περίπου τὸ αὐτό. Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπάρχοντος τῶν πραιτωριανῶν Μοδέστου, τὸν ὁποῖον ὁ Οὐάλης εἶχεν ἀποστείλει πρὸ τῆς προσωπῆς τῆς μεταβάσεως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, διὰ τὰ ἐξαναγκάσει τοὺς ἐπισκόπους νὰ ὑποταχθῶν εἰς τὴν φιλαρειανικὴν πολιτικὴν του. Τὸν «διάλογον» Μοδέστου καὶ Μ. Β. μεταφέρει ὁ Ἀγ. Γρηγ. ὁ Θεολόγος εἰς τὸν Ἐπιτάφιόν του εἰς Μ. Β. §§ ΜΗ'—Ν. Εἰς δὲ τὴν § ΝΑ' ἀναφέρει τὴν ἀναφορὰν τοῦ Μοδέστου πρὸς τὸν Οὐάλην: «Ἦ τ τ ἡ μ ε θ α, θασιλεῦ, τοῦ τῆσδε προδεβλημένου τῆς Ἐκκλησίας. Κρίττων ἀπειλῶν ὁ ἀνὴρ, λόγων στερρότερος, πειθοῦς ἰσχυρότερος...» (στ. 5—7). Βλ. καὶ 1 ΜΒΑ, Εἰσαγωγή, σ. 28—29, σημ. 86, ὅπου οἱ λόγοι τοῦ Μ. Β. πρὸς τὸν Μόδεστον. Τὸ γεγονός συνέβη τὸν χειμῶνα τοῦ 371.

270. Εἰς τὸ καίμ. «ὁ περὶ τὸν κοιτῶνα». Κατὰ λέξιν σημαίνει ὁ θαλαμηπόλος. Πρόκειται περὶ τοῦ οἰκονόμου (μαγειροῦ) τοῦ πολιτίου Δημοσθένους, ὁ ὁποῖος συνώδευσε τὸν Μόδεστον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον τὸν Οὐάλην εἰς τὰς περιοδείας των. Μετὰ ταῦτα (τὸ 375) ἀπαντῶμεν ἑπαρχὸν Δημοσθένην εἰς τὸν Πόντον. Πρέπει νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται καὶ ἡ Ἐπιστ. 225. Εἰς τὴν Ἐπιστ. 231 ὁ Μ. Β. τὸν χαρακτηρίζει «κῆτος πολύσαρκον» (στ. 21—22) καὶ εἰς τὴν Ἐπιστ. 237 (2, 1—2) «τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον τῶν ἡμετέρων κακῶν». Εἶχε παρατηρήσει τὸν Μ. Β. καὶ παρουσίᾳ τοῦ Οὐάλεντος, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἑπαρχος (δικάριος) Πόντου. Βλ. καὶ Ἀγ. Γρηγ. Θεολ. Ἐπιτάφ. εἰς Μ. Β., ΝΣ' καὶ ΝΖ', ὅπου περιγραφὴ προσωπικῆς χάρας ὑπὸ Μ. Β. καὶ ἐπιθέσεις Δημοσθένους. Ἀλλ' ὁ «θραυὸς δικαστῆς» ἔγινεν «ικέτης ἑλεεινός καὶ ἀθλιός» τοῦ Μ. Β.! (ἔ δ., ΝΖ' 22—23). Ὁ ἴδιος ἐδίδωκε καὶ τὸν Ἀγ. Γρηγ. Νόσης (τὸ 376).

271. «...Ὅχι αἰρήσεις (=αἰχμαλωτίσεις) οὐδὲ πείσεις συνθέσθαι τῇ ἀσείβει, κἀν ἀπειλῇς χαλεπώτερα», εἶχεν ἀπαντήσει ὁ Μ. Β. (ἔ. δ., Ν' 13—14).

272. Πρβλ. Α' Τιμ. 1, 12 καὶ Ἑβρ. 11, 34: «ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας».

273. Ἐγράφη τὸ 371 ἢ ἀρχὰς 372. Βλ. καὶ σημ. 55.

274. Βλ. σημ. 56 καὶ 57.

στρεφόμεθα ὅλοι πρὸς τὴν ἰδικὴν σου τελειότητα, διότι πιστεύομεν ὅτι μᾶς ἀπομένει μία μόνη παρηγορία ἀπὸ τὰ δεινά, ἡ ἰδική σου προστασία.²⁷⁵ Διότι (μόνον) σύ, τόσον λόγῳ τῆς δυνάμεως τῶν προσευχῶν σου, ὅσον καὶ λόγῳ τῆς ἐμπειρίας σου νὰ συμβουλεύῃς τὰ ἄριστα εἰς τὰς δυσκόλους περιστάσεις, θεωρεῖσαι ἱκανὸς νὰ μᾶς σώσῃς ἀπὸ τὴν φοδερὰν αὐτὴν τρικυμίαν κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν ὄλων, ἀκόμη καὶ ὅσον γνωρίζουν ὀλίγον εἴτε ἐξ ἀκοῆς, εἴτε ἐκ πείρας τὴν τελειότητά σου. Δι' αὐτὸ μὴ σταματήσῃς καὶ νὰ προσεύχεσαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν μας καὶ νὰ τὰς διεγείρῃς μὲ τὰς ἐπιστολάς (σου). Διότι, ἐὰν ἐγνώριζες πόση ὠφέλεια

5 10 προκύπτει ἀπὸ αὐτάς, δὲν θὰ ἄφηνες ποτὲ νὰ χαθῇ καμμία παρουσιαζομένη εὐκαιρία διὰ νὰ μᾶς γράψῃς.

Ἄλλ' ἐὰν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν προσευχῶν σου ἀξιωθῶμεν νὰ σὲ ἴδωμεν (προσωπικῶς) καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὰς ἀρετάς σου καὶ νὰ προσθέσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ θείου μας τὴν συνάντησιν μὲ τὴν ὄντως μεγάλην καὶ ἀποστολικὴν ψυχὴν σου, δεδαιότατα θὰ ἐθεωροῦμεν ὅτι μᾶς ἐδόθη ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ μία παρηγορία ἱκανὴ νὰ ἀντισταθμίσῃ τὰς θλίψεις, τὰς ὁποίας ἐδοκιμάσαμεν εἰς ὅλην μας τὴν ζωὴν.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 81 (ΠΑ'—LXXXI)²⁷⁶

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ INNOKENTION²⁷⁷

Ὅσον πολὺ ἐχάρην, ὅταν ἔλαθον τὴν ἐπιστολὴν τῆς ἀγάπης σου, τόσον ἐπίσης ἐλυπήθην, διότι μᾶς προσέθεσες δάρος φροντίδος, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὴν δύναμίν μας. Πῶς λοιπόν, νὰ δυνηθῶμεν ἡμεῖς ἀπὸ τόσῃν μεγάλῃν ἀπόστασιν νὰ φανῶμεν χρήσιμοι εἰς μίαν τόσον μεγάλῃν ὑπόθεσιν (δι-

275. «Προστασία» σημαίνει καὶ ἐπισκοπεῖα, ἀρχηγία.

276. Ἐγράφη τὸ 372.

277. Πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον ἔχομεν καὶ τὴν Ἐπιστ. 50 τοῦ Μ. Β. γραφθεῖσαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀρχιερατείας του, περὶ τῆς ὁποίας βλ. 2 ΜΒΑ, σμμ. 318, σ. 125. Τόσον θηλ. ἡ Ἐπιστ. 50, ὅσον καὶ ἡ παρῶσα θεωροῦνται ὡς ἀποσταλείσαι εἰς τὸν πάπαν Δάμασον Α' (366—384) καὶ ὄχι πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Α' (401—417). Εἶναι ὅμως δυνατόν ὁ Ἰννοκέντιος οὗτος νὰ μὴ ἦτο ἐπίσκοπος Ρώμης. Κατὰ τοὺς ξένους μελετητὰς καὶ ἐκδότας καὶ μάλιστα τὸν J. Wittig (παρὰ J. Quasten, *Initiation aux Pères del' Eglise*, μετάφ. ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ ὑπὸ J. Laporte, tome III, Paris 1962, σ. 325 καὶ παρὰ Deferrari) θεωροῦνται ἔργον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν τούτοις, τὸ ὅρος κάλλιστα ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ τοῦ Μ. Β.

Θέμα τῆς Ἐπιστολῆς ἡ ἐξεύρεσις διαδόχου τοῦ Ἰννοκεντίου ὑπὸ τοῦ Μ. Β. Τὸ περιεχόμενον εἶναι σπουδαῖον.

ευθέτησιν);²⁷⁸ Διότι μέχρις οὗ βεβαίως ἡ Ἐκκλησία ἔχει
 5 σᾶς, στήριζεται ὡσάν (νά ἐστήριζετο) ἐπάνω εἰς τὰ ἰδικά
 τῆς θεμέλια. Ἐάν ὅμως ὁ Κύριος ἐπιτρέψῃ κάτι ἄλλο, ὡς
 πρὸς τὴν ζωὴν σας, ποίους ἰσοτίμους μὲ σᾶς δύναμαι ἀπ'
 ἐδῶ νά ἀποστείλω διὰ τὴν φροντίδα (τῆς κυβερνήσεως) τῶν
 ἐκεῖ ἀδελφῶν; Διότι τοῦτο ἀκριβῶς ἐζήτησες μὲ τὴν ἐπι-
 στολὴν σου, καλῶς καὶ συνετῶς φερόμενος καὶ ἐπιθυμῶν ἐ-
 νόσω ζῆς νά ἰδῇς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος πρόκειται μετὰ ἀπὸ σέ
 10 νά κυβερνήσῃ τὸ ἐκλεκτὸν ποίμνιον τοῦ Κυρίου, πρᾶγμα
 τὸν ὁποῖον ἐπεθύμησε καὶ εἶδε καὶ ὁ μακάριος Μωϋσῆς.²⁷⁹

Ἐπειδὴ λοιπὸν, καὶ ἡ θέσις εἶναι μεγάλη καὶ ἐξακου-
 στή καὶ τὸ ἰδικόν σου ἔργον εἶναι περίφημον μεταξύ τῶν
 πολλῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ περιστάσεις εἶναι δύσκολοι, ὥστε νά
 ἔχωμεν ἀνάγκην ἱκανοῦ κυβερνήτου, λόγῳ τῶν συνεχῶν τα-
 15 ραχῶν καὶ τῶν τρικυμιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγείρονται κατὰ τῆς
 Ἐκκλησίας, δὲν ἔκρινα ὅτι εἶναι ἀκίνδυνον διὰ τὴν ψυχὴν
 μου νά χειρισθῶ τὸ ζήτημα ἐλευθέρως.²⁸⁰ Καὶ τοῦτο, διότι
 κυρίως ἐνθυμοῦμαι ὅσα ἔγραψες, ὅτι δηλαδὴ, πρόκειται νά
 μὲ καταστήσῃς ὑπεύθυνον ἀπέναντι τοῦ Κυρίου καὶ νά μὲ
 κατηγορήσῃς δι' ἀμέλειαν τῶν Ἐκκλησιῶν. Λοιπὸν, διὰ νά
 20 μὴ ἔλθω εἰς κρισολογίαν μαζί σου, ἀλλ' ἀντιθέτως διὰ νά σέ
 ἔχω περισσότερο βοηθὸν εἰς τὴν ἀπολογίαν μου ἐνώπιον
 τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ μὲ προσεκτικὸν βλέμμα ἠρεύνησα εἰς τὸ
 συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων²⁸¹ τῆς πόλεως, ἐξέλεξα τὸ πο-
 λυτιμότατον ὄργανον,²⁸² τὸ (πνευματικόν) τέκνον τοῦ μα-
 καρίου Ἑρμογένους,²⁸³ ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν μεγάλην καὶ

278. Εἰς τὸ καίμ. «οἰκονομία», ἔπου ἡ λ. ὑπὸ κυριαρχτικὴν ἔννοιαν: *οἱ εὐθετήσεις τῶν τοῦ οἴκου τινός*.

279. Διδάσκαλος τοῦ Μωυσέως ὑπῆρξεν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυή, ὁ ὁποῖος ἀφῆκε καὶ θεόπνευστον βιβλίον ἐπ' ὀνόματί του. Ἡ διαδοχὴ ἐγένετο δι' ἐδο-
 λογίας - χειροθεσίας: «Καὶ Ἰησοῦς υἱὸς Ναυὴ ἐνεπλήσθη πνεύματος συνέτα-
 ως» ἐπέθηκε γὰρ Μωυσὴς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν» (Δευτ. 34, 9).

280. Εἰς τὸ καίμ. «ἀφωσιωμένως». Τὸ ἀφωσιωμένως ἐδῶ = ἀπολύω, ἀπαλλάσσω ἐμαυτὸν τινος, εἶμαι ἐλεύθερος.

281. Ἡ ἐκδ. Courtonne ἔχει ἀπλῶς: «τῷ συνεδρίῳ», ἐνῶ τοῦ De-
 ferrari «τῷ συνεδρίῳ τοῦ πρεσβυτερίου».

282. Πρβλ. Πράξ. 9, 15.

283. Ὁ Ἑρμογὲνης ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Κα-
 παδοκίας, προκατόχος τοῦ Διανίου (βλ. 2 ΜΒΑ, σημ. 332, σ. 127), μετέσχε
 δὲ εἰς τὴν Α' Οἰκουμ. Σύνοδον τῆς Νικαίας. Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Ἑρμογέ-
 νης συνέταξε («ἔγραψε») τὰ ἄρθρα τοῦ Συμβόλου σημαντικώτατα. Ἦτο τότε
 (τὸ 325) ὁ Ἑρμογὲνης ἀκόλουθος τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Λεοντίου. Ἰδοὺ
 ποῖα χρυσὴ οὐρά ἐπιοκοπῶν ἀπὸ τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ μέ-
 χρι τοῦ Μ. Β. ἐποίησαν τὴν Καισαρείαν, ὅλοι στυλοβάται τῆς ὀρθοδόξου πί-
 στεως. Τὸν Ἑρμογένην ἀναφέρει ὁ Μ. Β. καὶ εἰς τὰς Ἐπιστ. 244 (9, 9—12)
 καὶ 263 (3, 8): «κατὰ διάμετρον ἐχθρὸν ὄντα τῆς Ἀρείου κακοδοξίας, ὡς

- 40 ὁμως ὁ ἴδιος (μὲ) προέλαβες καὶ ἐζήτησες ἀνθρώπων, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι θεδαίως κατὰ τὰ ἄλλα καλὸς καὶ φίλος μας, πολὺ κατώτερος²⁸⁷ ὁμως ἀπὸ τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον ἀνεφε-
ρα, ἤβελησα νὰ σοῦ γνωστοποιήσω τὴν γνώμην μου.²⁸⁸ Ὡστε
λοιπόν, εἰν χρειάζεσαι τοιοῦτον ἄνδρα, ἢ νὰ ἀποστείλῃς
κάποιον ἀδελφόν, νὰ τὸν παραλάβῃ μαζί του κατὰ τὴν πε-
45 ρίοδον τῶν Νηστειῶν²⁸⁹ ἢ νὰ μᾶς γράψῃς, ἐὰν δὲν ἔχῃς κά-
ποιον, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ὑποφερῇ τὸν κόπον τῆς ὁδοιπο-
ρίας ἕως ἡμᾶς.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 82 (ΠΒ'—LXXXII)²⁹⁰

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ²⁹¹

- Ὅταν θεδαίως παρατηρήσωμεν τὰ (ἐκκλησιαστικά)
πράγματα καὶ ἐπισημάνωμεν τὰς δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ὡσάν
κάποιοι δεσμός ἐμποδίζουν καὶ σταματοῦν κάθε ἀγαθὴν
ἐνέργειαν, φθάνομεν εἰς παντελεῖ ἀπελπισίαν²⁹² τοῦ ἑαυτοῦ
μας. Ἐξ ἄλλου ὁμως ὅταν στρέψωμεν τὸ δῆγμα πρὸς τὴν
ἰδικὴν σου σεμνοπρέπειαν καὶ σκεφθῶμεν ὅτι σὲ ὁ Κύριος
5 ἡμῶν ἐπεφύλαξεν ὡς ἱατρὸν τῶν ἀσθενειῶν εἰς τὰς Ἐκκλη-
σίας, (τότε) ἐρχόμεθα εἰς τὰ λογικά μας καὶ ἀπὸ τὴν πτώ-
σιν εἰς τὴν ἀπελπισίαν ἐγειρόμεθα μετὰ τὴν ἐλπίδα διὰ τὰ
καλλίτερα. Ὅλη ἡ Ἐκκλησία ἔχει παραλύσει, ὅπως καὶ ἡ
φρόνησίς σου δὲν τὸ ἀγνοεῖ. Διότι ἐξάπαντος ὅσα συμβαί-
10 νουν εἰς τὰ διάφορα μέρη τὰ παρατηρεῖς μετὰ τὴν θεωρίαν τοῦ
νοῦ σου ὡσάν νὰ εὐρίσκεσο εἰς κάποιο ὑψηλὸν παρατηρη-
τήριον. Δηλαδή, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸ πέλαγος, ὅταν συν-
ταξιδεύουν πολλοὶ συγχρόνως ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τῆς τρικυ-
μίας ὅλοι κτυπῶνται μεταξύ των καὶ γίνεται τὸ ναυάγιον,

287. Ὅχι διότι ἱσως ὁ Ἰννοκέντιος ἐτόνισεν εἰς τὴν ἐπιστολήν του ρητῶς νὰ μὴ εἶναι ἀσκητής, ἀλλὰ διότι δὲν ἔκαμιν λόγον σχετικῶς, ἀρκού-
μενος ἱσως εἰς τὸ ὅτι τὴν ἐκλογὴν θὰ ἔκαμινεν ὁ Μ. Β.

288. Παρ' ὅτι ὁ Ἰννοκέντιος τοῦ ἔδωσεν ἐλευθερίαν, θέλει δι' ἀσφα-
λειαν νὰ ἐρωτήσῃ ἂν συμφωνῇ.

289. Νηστεῖται μᾶλλον εἶναι ἐδῶ ἢ Μ. Τεσσαρακοστή. Πρβλ. πληθυντι-
κὴν χρῆσιν καὶ σήμερον: Α', Β', Γ' ... Κ υ ρ ι α κ ῆ Ν η σ τ ε ι ῶ ν.

290. Ἐγράφη τέλη 371 ἢ πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372.

291. Βλ. σημ. 55, 56 καὶ 57. Ἡ παροῦσα Ἐπιστολὴ πρέπει νὰ συσχε-
τισθῇ μετὰ τὴν Ἐπιστ. 89 (πρὸς τὸν Μελέτιον, βλ. κατωτέρω). Πλὴν τῶν ἄλ-
λων τὸ θέμα εἶναι ἡ ἀποκατάστασις σχέσεων μετὰ τοῦ Μελετίου, τὸν ὁποῖον
ὑπεστήριζεν ὁ Μ. Β., ἐνῶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὑπεστήριζε τὸν Παυλίον ἐκ παρε-
ξηγήσεως μετὰ τοῦ Μελετίου. Τὸ θέμα Μελετίου καταφλέγει τὸν Μ. Β.

292. Εἰς τὸ καίμ. «ἀπόγνωσις». Εἶναι ἑκφρασις ὑπερβολῆς θεδαίως κατὰ
πρακτικὴν συνήθειαν καὶ ὄχι κατὰ πίστιν.

- 15 ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἐξωτερικῶς μὲ θίαν ταρασσεται ἡ θάλασσα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ ταξιδεύοντες ἀπὸ τὴν ταρχὴν πίπτουν ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἀνατρέπονται...²⁹³ Ἀρκεὶ ὁμως νὰ σταματήσωμεν τὸν λόγον εἰς τὸ παράδειγμα, καθ' ὅτι οὔτε ἡ ἰδική σου σοφία ἐπιθυμεῖ κάτι περισσότερον, ἀλλ' οὐ καὶ ἡ κατάστασις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν μὲ παρρησίαν.²⁹⁴

- 20 Ἀλλὰ ποῖος ἐνώπιον τοιαύτης καταστάσεως δύναται νὰ εἶναι ὁ ἱκανός²⁹⁵ κυδερνήτης; Ποῖος εἶναι τόσο ἀξιόπιστος, ὥστε νὰ (πλησιάσῃ καὶ νὰ) ἐξυπνίσῃ τὸν Κύριον, διὰ νὰ ἐπιτιμήσῃ τὸν ἄερα καὶ τὴν θάλασσαν;²⁹⁶ Ποῖος ἄλλος παρὰ ὁποῖος ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἔχει λάβει μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως;²⁹⁷

- 25 Ἐπειδὴ λοιπὸν τώρα ἐπιθυμεῖ εὐλικρινῶς ὁλόκληρον τὸ ὑγιές ὡς πρὸς τὴν πίστιν τμῆμα τῶν γύρω μας νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ ἔνωσιν μὲ τοὺς ὁμοδόξους, λαμβάνομεν τὸ θάρρος νὰ παρακαλέσωμεν τὴν ἀνεξικακίαν σου νὰ ἀποστείλῃ εἰς ὅλους ἡμᾶς μίαν συμβουλὴν ἢ ὁποία θὰ περιέχῃ τί πρέπει νὰ πράξωμεν. Διότι μόνον ἐκ μέρους σου θέλουν νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ τῶν συζητήσεων μαζί τους περὶ τῆς (ἐκκλησιαστικῆς) ἐπικοινωνίας.²⁹⁸ Ἀλλ' ἐπειδὴ ἴσως φαίνονται εἰς σὲ ὑποπτοὶ λόγω τῶν ὧσων ἐνθυμῆσαι ἐκ τοῦ παρελθόντος, κάμε τὸ ἐξῆς, Θεοφιλέστατε Πάτερ: στείλε εἰς 30 ἐμὲ τὰς ἐπιστολάς (τὰς ὁποίας θὰ ἀπευθύνῃς) πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἢ διὰ μέσου κάποιου ἐκ τῶν ἐκεῖ πιστῶν ἢ καὶ

293. Εἰς τὸ καίμενον μετὰ τὴν λέξιν αὐτὴν («διωθουμένων», στ. 16) ὁ Curtonne θέτει ἀποσιωπητικὰ, ἐνφ' ὃ Deferrari ὄχι. Δὲν γνωρίζομεν πῶς ἔχουν οἱ κώδικες. Ἐλλείπει πάντως ἐπιτηδὲς ὁμως, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς εἰκόνας: «οὕτω...». Ἰσως ὁρθότερον θὰ ἦτο νὰ στιχθῇ τὸ καίμενον δι' α ν ω τ ε λ ε ῖ α ς.

294. Δηλ. διὰ τῶν ἐπιστολῶν. Ἡ παρρησία ὑπῆρχεν, ἀλλὰ δι' ἐπιστολῶν ἡ διακρίσις ἐπέβαλε νὰ μὴ ἀναφέρωνται ζητήματα τὰ ὁποία ἔθιγον πιθανὸν πρόσωπα ἐχθρικά πρὸς τὴν πίστιν τὴν ὀρθήν. Συχνάκις τονίζει τοῦτο ὁ Μ. Β.

295. Πρβλ. Β' Κορ. 2, 16.

296. Πρβλ. Ματθ. 8, 26 καὶ Λουκ. 8, 24.

297. Ἀρὰ γὰρ ὑπαινιγμὸς καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ θείου τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅτι εἰς παιδικὴν ἡλικίαν ἐβάπτισεν συνομηλικόν του εἰδωλολάτρην, τὸ δὲ βάπτισμα ἀνεγνώρισεν ὁ ἐπίσκοπος; Πρβλ. Β' Τιμ. 3, 15. Ὡς ὁ Τιμόθεος, οὕτω καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀπερῶθη ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Βλ. Σωκρ. Ἐκκλ. Ἰστ., 1, 15 καὶ Ρουφίν., Ἐκκλ. Ἰστ. 1, 14.

298. Ὅχι μόνον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν σχέσεων Ἀγίων Ἀθανασίου καὶ Μελετίου, ἀλλὰ γενικώτερον εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν μὴ «κοινωνικῶν» καὶ αἰρετικῶν ἡκολουθεῖτο ἡ πράξις τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Πρβλ. Ἐπιστ. 204, 6, 25—37: «ἀναγκαῖον εἶναι ἀκολουθεῖν ἀνδρὶ τοσούτῳ διὰ τὸ ἀξιόπιστον τῶν νομοθετησάντων».

διὰ μέσου τοῦ ἀδελφοῦ Δωροθέου²⁹⁹ τοῦ συνδιακόνου μας. Ἀφοῦ τὰς λάβω, δὲν θὰ τὰς παραδώσω εἰς αὐτοὺς ἐὰν δὲν λάβω τὰς (σχετικές) ἀπαντήσεις των.³⁰⁰ Εἰδ' ἄλλως, «ή-
35 μαρτηκῶς ἔσομαι εἰς σέ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου».³⁰¹

Πάντως ὅμως, δὲν εἶναι τοῦτο ἄξιον περισσοτέρου φό-
βου εἰς ἐκείνους ὁ ὁποῖος θὰ τὸ ἀνέφερεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν
πατέρα παρ' ὅτι τώρα εἰς ἐμέ, ὁ ὁποῖος τὸ ἀναφέρω εἰς σέ
τὸν πνευματικόν μου πατέρα. Ἐὰν ἐξ ἄλλου τοῦτο μὲ κάθε
τρόπον τὸ ἀπαγορεύης, τούλάχιστον ὅμως ἀπάλλαξέ μας³⁰²
40 ἀπὸ τὴν κατηγορίαν τὴν ὁποίαν φοβοῦμεθα ὅτι θὰ μᾶς
προσάψουν, ὅτι δηλαδὴ χωρὶς δόλον καὶ μηχανορραφίας,
ἀλλ' ἀντιθέτως ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς εἰρήνης καὶ τῆς μεταξὺ
μας ἐνώσεως, ὅσοι ὁμοφρονοῦμεν εἰς τὰ τῆς πίστεως πρὸς
τὸν Κύριον³⁰³ ἔχομεν ἔλθει εἰς αὐτὴν τὴν ἀποστολὴν καὶ μεσι-
τεῖαν.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 83 (ΟΓ'—LXXXIII)³⁰⁴

ΠΡΟΣ ΕΝΑ «ΚΗΝΣΙΤΩΡΑ»³⁰⁵

Ἡ συναναστροφή μου μὲ τὴν εὐγένειάν σου καὶ ἡ προ-
σωπικὴ συνάντησις ὑπῆρξε πολὺ σύντομος. Ἀντιθέτως, ἡ
ἐξ ἀκοῆς γνωριμία, μὲ τὴν ὁποίαν συνδεόμεθα μὲ πολλοὺς
ἐπιφανεῖς (ἄνδρας), δὲν εἶναι οὔτε μικρὰ οὔτε εὐκαταφρό-
νητος. Ἐὰν μάλιστα καὶ σὺ ἐξ ἀκοῆς ἔχῃς κάποιαν ἰδέαν
διὰ τὸ πρόσωπόν μας, αὐτὸ τὸ γνωρίζεις καλύτερον σὺ ὁ

299. «Μελετιανὸς» διάκονος. Βλ. σημ. 122. Τὸ «ἡμῶν» λόγῳ τῶν σχέ-
σεων συνεργασίας καὶ «κοινωνίας».

300. Θὰ ἐκοινοποιεῖ, φαίνεται, δι' ἰδικῆς τοῦ ἐπιστολῆς τὸ θέμα, θὰ
ἐλάμβανεν ἀπάντησιν καὶ μετὰ θὰ παρέδιδε καὶ αὐτοῦσι τὰς ἐπιστολάς τοῦ
Μ. Ἀθανασίου, ἵσως διότι οὕτω θὰ ἤθελεν ἐκεῖνος νὰ μὴ πρόκηται περὶ
πειράματος, ἀλλὰ περὶ πράξεως.

301. Λόγοι τοῦ Ἰούδα, υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ, πρὸς τὸν πατέρα του, διὰ νὰ
ὑποχωρήσῃ νὰ δώσῃ τὸν Βενιαμίν. Ὑπόσχεται νὰ τὸν φέρῃ ὅπισω. Γεν. 43, 8.

302. Οἱ στίχ. 35—43 δεικνύουν τὴν σταθεράν καὶ φιλογεράν ἀπόφασιν
καὶ πρωτοδοβολίαν τοῦ Μ. Β. διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην.

303. Ἡ φράσις «τὰ πρὸς Κύριον» σημαίνει ὡς πρὸς τὴν πίστιν. Εἶναι
ὅμως καὶ καθιερωμένη φράσις διὰ τοὺς Παλμοὺς 119—133, ἥτοι τὴν «Ὁδὴν
τῶν Ἀναβαθμῶν», οἱ ὅποιοι ἀναγινώσκονται εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Προη-
γιασμένης θ. Λειτουργίας. Ἡ ὀνομασία ἐκ τοῦ πρώτου Παλμοῦ (119) ὁ ὁ-
ποῖος ἀρχίζει: «Π ρ ὁ ς Κ ὁ ρ ι ο ν ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα».

304. Ἐγρᾶφῃ τὸ 372. Ἡ Ἐπιστολὴ εἶναι συστατικὴ, ἀλλ' ὠραιότητη.
Ἡ ἐπιχειρηματολογία ἔχει χάριν.

305. Εἰς τὰς πλαγ. πτώσεις διὰ τοῦ ω: Κηνησίτωρος. Ἐκ τοῦ λατιν.
censor = διατιμητής (βούαντ. ἐξισωτής). Πρὸς. «κῆνσον» = νόμισμα,
ἀλλὰ καὶ κεφαλικόν πένος. Ματθ. 22, 17.

- 5 ἴδιος. Πάντως τὸ πρόσωπό σου ἡμεῖς τὸ θεωροῦμεν ὅπως ἀνεφέραμεν. Ἐπειδὴ ὁμῶς σὲ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς εἰς λειτούργημα εἰς τὸ ὅποιον δύναται νὰ δεικνύεται ἡ φιланθρωπία καὶ διὰ τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατόν νὰ ἀνορθωθῇ ἡ πατρίς μας, ἡ ὁποία κατέρρευσε³⁰⁶ πλήρως, νομίζω ὅτι εἶχον χρέος
- 10 νὰ ἀναφέρω τοῦτο εἰς τὴν χρηστότητά σου. Λοιπὸν, μετὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνταμοιβῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐαρεστήσου νὰ συμπεριφερθῇς τοιοῦτοτρόπως, ὥστε ἀφ' ἑνὸς ἐπαξίως ν' ἀποκτήσης ἀθάνατον μνήμην (μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων) καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ γίνῃς κληρονόμος τῶν αἰωνίων ἀναπαύσεων, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι θὰ κάμῃς ἐλαφροτέρας τὰς θλίψεις ὅσων δυστυχοῦν.
- 15 Ἐπειδὴ ἔχω καὶ ἐγὼ ἐν κτῆμα εἰς Χαμανηνήν,³⁰⁷ σὲ παρακαλῶ νὰ τὸ προστατεύῃς ὡσάν ἰδικόν σου. Καὶ μὴ θαυμάσῃς ἐάν θεωρῶ ἰδικά μου τὰ ἀγαθὰ τῶν φίλων, καθ' ὅσον μαζί μετὰ τὰς ἄλλας ἀρετάς ἔχω διδαχθῇ καὶ τὴν φιλίαν καὶ ἐνθυμοῦμαι αὐτόν ὁ ὁποῖος σοφῶς εἶπεν: «Ἐνα ἄλλον ἑαυτόν σου νὰ θεωρῇς τὸν φίλον».³⁰⁸
- 20 Αὐτὸ λοιπὸν τὸ κτῆμα, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν ἐπιφέροντα,³⁰⁹ τὸ ἀναθέτω ὡς ἰδικόν μου εἰς τὴν τιμιότητά σου καὶ σὲ παρακαλῶ, ἀφοῦ ἀναλογισθῇς τὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει αὐτὴ ἡ οἰκία, νὰ δώσῃς εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖ μίαν παρηγορίαν διὰ τὸ παρελθόν καὶ νὰ καταστήσῃς τὴν διαμονὴν τῶν ἐκεῖ ἀνεκτὴν³¹⁰ διὰ τὸ μέλλον: Διότι ἦτο εἰς αὐτοὺς ἀνυπόφορος καὶ κουραστικὴ³¹¹ ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν εἰσφορῶν τὰς ὁποίας εἶχον ἐπιβάλλει εἰς
- 25 τὸ κτῆμα. Θὰ προσπαθῇσω δὲ καὶ ὁ ἴδιος νὰ συναντήσω τὴν ἐξοχότητά σου καὶ νὰ συζητήσωμεν πληρέστερον δι' ὅλα τὰ σημεῖα.

306. Βλ. Ἐπιστ. 74, 75 καὶ 76, ὅπου περιγράφεται κατὰ τρόπον τραγικὸν ἡ ἐρήμωσις τῆς Καισαρείας.

307. Τοπωνυμία ἢ χωρίον τῆς Καπαδοκίας.

308. Τὸ ὅραϊον τοῦτο γνωμικόν, τὸ ὁποῖον ἐφήρμοσαν τότε οὗτοι ὑπερόχως οἱ Ἅγιοι Φίλοι Μ. Β. καὶ Γρηγόρ. Θεολόγος, μᾶλλον ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην, Ἡθικ. Νικομ. 9, 4, 9. Ὁ Ἀριστ. χρησιμοποιεῖ καὶ τὴν φράσιν «*inter idem*». Ἐν τοῖς τοῖς θεωρεῖται φράσις τοῦ Πυθαγόρου.

309. Εἰς τὸ καίμ. «*τῷδε*» = αὐτόν ἐδῶ.

310. Εἰς τὸ καίμ. «*ἀνεκτὴν*» = τῆς ἐκλογῆς, τῆς προτιμήσεως κάποιου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνολογίας. Τὸ ἀντίθ. «*φευκτὴν*». Τὸ «*εὐχάριστον*» θὰ ἦτο πολὺ.

311. Δηλ. ἀνυπόφορος, κουραστικὴ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 84 (ΟΔ'—LXXXIV)³¹²ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΕΜΟΝΑ³¹³

1. Αὐτὸ τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ σοῦ γράψω εἶναι σχεδὸν ἀπίστευτον, ἀλλὰ θὰ τὸ γράψω διὰ τὴν ἀλήθειαν. Παρ' ὅτι δηλαδὴ εἶχον ὅλην τὴν καλὴν θέλησιν ὅσον τὸ δυνατόν νὰ συνδιαλέγωμαι μὲ τὴν καλοκαγαθίαν σου συχνότατα, ἀφ' ὅτου εὗρον τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν τῶν ἐπιστολῶν, δὲν ἔσπευσα νὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτὸ τὸ εὕρημα, ἀλλὰ ἐδίστασα καὶ
5 ὑπεχώρησα. Τὸ παράδοξον λοιπὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι ὅτι αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἡσχόμεν νὰ συμβοῦν, ὅταν συνέδησαν, δὲν τὰ ἐδεχόμεν. Καὶ αἰτία τοῦ πράγματος εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐντρέπομαι νὰ φαίνωμαι ὅτι δὲν γράφω καθαρῶς ἀπὸ μίαν φιλίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἱκανοποιήσω κάθε φo-
ρὰν μίαν ἀνάγκην.

Ἐξ ἄλλου μοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν ἡ ἐξῆς σκέψις (τὴν ὁποῖαν θέλω νὰ σκεφθῆς καὶ σὺ καὶ νὰ μὴ νομίζῃς ὅτι συν-
10 διαλεγόμεθα μᾶλλον ἐμπορικῶς παρὰ φιλικῶς), ὅτι δηλαδὴ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάποια διαφορά εἰς προσαγορεύσεις πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνας τὰς ὁποίας ἀπευθύνει κανεὶς πρὸς ἰδιώτας. Ὅπως δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ συνομιλῶμεν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μὲ ἓνα ἱατρὸν καὶ ἓνα τυ-
χόντα, τοιοῦτοτρόπως δὲν θὰ συνομιλήσωμεν προφανῶς ἐξ ἴσου μὲ ἓνα ἄρχοντα καὶ ἓνα ἰδιώτην.³¹⁴ Ἀντιθέτως, πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ ὠφεληθῶμεν εἰς τὰς ἀνάγκας μας τό-
σον ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ ἐνός, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν
15 τοῦ ἄλλου. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι θαδίζουσιν εἰς τὸν ἥλιον³¹⁵ τοὺς ἀκολουθεῖ ὅπωςδῆποτε ἡ σκιά

312. Ἐγγραφή τὸ 372. Ἡ Ἐπιστολὴ εἶναι συστατικὴ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ὅρους καὶ ἐπιχειρηματολογίας χαρακτηριστικὴ. Συνδυάζεται δικανικὴ θειότης καὶ ποιμαντικὴ ἱκανότης. Θὰ ἔλεγε κανεὶς: ἀρκεῖ νὰ θελήσῃ κάτι νὰ ζητήσῃ ὁ Μ. Β., ὅπως ἐλέγετο περὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, δι' ὅτι ἐπεχειρεῖ. Μόνον ὅτι ὁ Μ. Β. ὅλα τὰ κάμνει χάριν τῶν ἄλλων.

313. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐπάρχου Καππαδοκίας Ἡλία, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ νομαστικὸς ἀπευθύνεται ἡ Ἐπιστ. 94 καὶ ἀνωνύμως ἡ Ἐπιστ. 86 ἐπίσης.

314. Δὲν πρόκειται περὶ διακρίσεως καὶ διαφορᾶς κοινωνικῆς, ταξικῆς. Ἄλλοθι ὁδηγεῖται ἡ σκέψις τοῦ Μ. Β. Ἐπάρχει «διακρίσις» χωρὶς νὰ καταργῆται ἡ ἀγάπη: ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφείλας, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Ἀλλὰ «μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους» (Ρωμ. 13, 7—8).

315. Ὑπὸ ἄλλην ἐννοίαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἡλίου ὡς εὐεργεσίαν πρὸς. Ματθ. 5, 45.

των, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ δὲν τὸ θέλουν, τοιοιτοτρόπως καὶ εἰς τὰς συναναστροφὰς μὲ τοὺς ἄρχοντας ἐπακολουθεῖ καὶ κάποιος ὄφελος, ἢ βοήθεια αὐτῶν οἱ ὁποῖοι ὑποφέρουν.

- Τὸν πρῶτον λοιπὸν λόγον εἰς τὴν ἐπιστολὴν μου ἄς κατα-
 20 λάβῃ ὁ χαιρετισμὸς τῆς μεγαλοψυχίας σου. Καὶ τοῦτο, ἀ-
 κόμη καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη αἰτία εἰς τὸ νὰ γράψω (τὴν
 ἐπιστολήν), πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς σημαντικὸν κεφάλαιον.
 Δέξου λοιπὸν, εὐγενέστατε, τὸν χαιρετισμὸν μας καὶ εἴθε νὰ
 διατηρῆσαι εἰς ὅλην τὴν ζωὴν προαγόμενος ἀπὸ τὸ ἔν ἀξί-
 ωμα εἰς τὸ ἄλλο καὶ μὲ τὴν ἀσκήσιν τῆς ἐξουσίας σου νὰ
 25 εὐεργετῇς πότε τοὺς μὲν καὶ πότε τοὺς δέ.³¹⁶ (Ἡ προσαγό-
 ρευσις καὶ εὐχή) αὕτῃ δι' ἐμὲ εἶναι συνήθεια, ἀλλ' εἶναι καὶ
 ὀφειλὴ πρὸς σέ ἐκ μέρους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν καὶ μι-
 κρὰν ἔστω πείραν τῆς ἀρετῆς σου ὡς ἄρχοντος.

2. Ἐξ ἄλλου ἔπειτα ἀπὸ τὴν εὐχὴν δέξου τώρα καὶ τὴν
 ἱκεσίαν ὑπὲρ τοῦ δυστυχικοῦ γέροντος,³¹⁷ τὸν ὁποῖον ἐν βα-
 σιλικὸν ἔγγραφον ἀπήλλαξε τῶν δημοσίων καθηκόντων του
 ἢ μάλλον καὶ πρὸ τοῦ (ἐγγράφου τοῦ) βασιλέως τὸ ἴδιον
 τὸ γῆρας τοῦ ἔδωσε τὴν ἀναγκαίαν ἀπαλλαγὴν. Ἀλλωστε
 5 ἐδεβαίωσες καὶ σὺ ὁ ἴδιος τὴν ἀνωτέρω χάριν³¹⁸ ἀπὸ σεβα-
 σμὸν πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρόνοιαν διὰ τὰς δημοσίας ὑπο-
 θέσεις, καθὼς νομίζω, ὥστε νὰ μὴ διατρέξῃ κανένα κίνδυ-
 νον τὸ δημόσιον συμφέρον ἐξ αἰτίας ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁ-
 ποῖος ἔγινε παρανοϊκὸς ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἡλικίας του.
 Πῶς ὁμῶς σοῦ διέφυγεν, ὦ θαυμάσιε, καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ
 10 πάλιν τὸν ἔφερες εἰς τὸ μέσον; Διότι, ὅταν διέταξες νὰ με-
 τέχῃ εἰς τὸ δουλευτήριον ὁ ἐγγονός του, ὁ ὁποῖος δὲν ἐβά-
 διζεν ἀκόμη τὸ τέταρτον ἔτος ἀπὸ τὴν γέννησίν του, τί
 ἄλλο (ἔκαμες) παρὰ ἐπανέφερες πάλιν, μέσῳ τοῦ ἐγγονοῦ
 (ὡς κληρονόμου),³¹⁹ τὸν γέροντα εἰς τὰ δημόσια καθήκον-
 τα;

Ἀλλὰ τώρα σέ ἱκετεύομεν νὰ εὐσπλαγχνισθῇς καὶ τὰς

316. Ἡ εὐεργεσία τῶν ἄλλων εἶναι ὁ πρῶτος καὶ κύριος σκοπὸς τῶν ἐξουσιῶν: διακονία, λειτουργία, ὑπηρεσία.

317. Δὲν τὸν ὀνομάζει. Εἶναι ὁ κοιμιστὴς εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἐπι-στολῆς.

318. Ἡ ἀπόλυσις τοῦ γέροντος ἐγένετο διὰ βασιλικὸν ἐγγράφου, ἀλλ' ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου.

319. Ὡς κληρονόμος. Φαίνεται ὁ ἐγγονός, ὡς μόνος νόμιμος κληρονόμος, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὁ γέρων πάππος ἦτο «ἀνίκανος» μέσῳ ἐπιτρόπων δεδαίως ἦτο ὑπόχρεως ἀπέναντι τοῦ κράτους, κυρίως εἰς τὴν ἀπόδοσιν φόρων. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὴν οὐσιαστικὴν φροντίδα εἶχεν ὁ πάππος, οὐσιαστικῶς ἐκεῖνος ἐπλήρωνε, καίτοι ἦτο «ἐλαεινός». Ἐξήτει δηλ. ὁ Μ. Β. ἀπαλλάγειν καὶ τὸν θόο.

- δύο ηλικίας και νὰ ἀφήσης (ἐλευθέρους) καὶ τοὺς δύο λό-
 γω τῶν ἐλευθέρων περιστάσεων αἱ ὁποῖαι ἔχουν εὐρεῖ καθέ-
 15 ναν. Διότι ὁ εἰς δὲν εἶδεν οὔτε ἐγνώρισε γονεῖς, ἀλλ' εἰσῆλ-
 θεν εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν μὲ ξένας χεῖρας, ἐπειδὴ ἐστερήθη
 ἀμέσως ἀπὸ τὰ σπάργανα καὶ τοὺς δύο (γονεῖς). Ὁ ἄλλος
 ἔπειτα τόσον πολὺν χρόνον παρέμεινεν εἰς τὴν ζωὴν, ὥστε
 νὰ μὴ ἀντιπαρέλθῃ κανένα εἶδος δυστυχίας.³²⁰ Διότι εἶδεν
 ἀφ' ἑνὸς τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ υἱοῦ του, εἶδεν ἀφ' ἐτέ-
 20 ρου τὴν οἰκογένειάν του χωρὶς κληρονόμους, καὶ θὰ ἦδη καὶ
 τώρα, ἂν σὺ ὁ ἴδιος δὲν σκεφθῇς κάτι ἀντάξιον τῆς ἰδικῆς
 σου φιλανθρωπίας, αὐτὴν τὴν παρηγορίαν τῆς ἀτεκνίας του
 νὰ γίνεται ἀφορμὴ μυρίων συμφορῶν δι' αὐτόν. Διότι ἀσφα-
 λῶς τὸ παιδίον αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὴν
 21 δουλὴν ἢ νὰ εἰσπράξῃ τοὺς φόρους ἢ νὰ χορηγήσῃ τὸ σι-
 τηρέσιον εἰς τοὺς στρατιώτας, ἀλλὰ θὰ χρειασθῇ καὶ πάλιν
 νὰ καταισχυνθῇ ἡ λευκὴ κεφαλὴ τοῦ γέροντος.³²¹ Δῶσε
 λοιπὸν μίαν χάριν ἀφ' ἑνὸς σύμφωνον μὲ τοὺς νόμους καὶ
 ἀφ' ἐτέρου ἀρμόζουσιν εἰς τὴν φύσιν. Πρόσταξε δηλ. νὰ
 ἀπαλλαγῇ τὸ παιδίον μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν ἀνδρικήν
 ἡλικίαν³²² καὶ ὁ γέρων νὰ περιμένῃ (ἡρεμος) τὸν θάνατον
 ἐπὶ τῆς κλίνης του. Καὶ ἄς συνεχίσουν ἄλλοι τὴν προώθη-
 30 σιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀνυ-
 περθέτου ἀνάγκης. Διότι προφανῶς δὲν εἶναι εἰς τὸν χα-
 ρακτικῆρα σου ἢ νὰ παραβλέψῃς τοὺς δυστυχεῖς ἢ νὰ ἀμε-
 λήσῃς διὰ τοὺς νόμους ἢ νὰ μὴ ὑποχωρήσῃς εἰς φίλους οἱ
 ὁποῖοι σὲ ἱκετεύουν, ἔστω καὶ ἂν εὕρισκεσαι εἰς περισπα-
 σμοὺς ἀπὸ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων.

320. Καὶ τὰ δύο παραδείγματα συγκινητικά ἐκ τῆς φύσεώς των, ἀλλὰ καὶ συγκινητικώτερα διὰ τῆς «τέχνης» τοῦ Μ. Β.

321. Πρὸς τὸ ἀντίθ. προηγουμένως «αἰδοῖ τῆς φύσεως» (στ. 5). Εἰς τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν πρέπει νὰ ἀποδίδεται τιμὴ καὶ σεβασμός.

322. Μέχρις ἐνηλικιώσεως, διότι ἐν τῇ μεταξύ, ὅσον μικρότερος ἦτο ὁ ἐγγονός, τόσον εἶχεν ἀνάγκην τῆς φροντίδος τοῦ πάππου, ὅσον δὲ ἐμεγάλωνεν ἔπρεπε νὰ φροντίζῃ τὸν «ἐπὶ κλίνης» πλέον πάππον.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 85 (ΠΕ'—LXXXV)³²³ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ
ΝΑ ΥΠΟΧΡΕΩΝΟΥΝ ΤΟΝ ΟΡΚΟΝ³²⁴

Δὲν παύομεν εἰς κάθε συνάθροισιν νὰ διαμαρτυρώμεθα καὶ ἰδιαίτερώς εἰς τὰς συναντήσεις (μας) νὰ συζητῶμεν περὶ τοῦ ἰδίου θέματος, ὅτι δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται ὁ ὅρκος εἰς τοὺς χωρικοὺς³²⁵ ἀπὸ τοὺς εἰσπράκτορας κατὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν δημοσίων φόρων. Ὑπελ'ίπετο καὶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς περὶ τοῦ ἰδίου θέματος νὰ διαμαρτυρηθῶ
5 ἐνώπιον Θεοῦ³²⁶ καὶ ἀνθρώπων. (Λέγω λοιπόν) ὅτι πρέπει νὰ σταματήσωμεν νὰ ἐπιφέρωμεν τὸν θάνατον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἐπινοήσωμεν κάποιους ἄλλους τρόπους εἰσπράξεως τῶν φόρων, ὥστε νὰ ἀφήσωμεν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων (αὐτῶν) νὰ εἶναι ἄτρωτοι (ἀπὸ τὸ κακὸν τοῦ ὅρκου).

- 10 Καὶ τὰ γράφομεν αὐτὰ πρὸ σέ, ὅχι διότι ἔχεις ἀνάγκην ἀπὸ τὴν παρηγορίαν τῶν λόγων (διότι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν σου ἔχεις τὰς ἀφορμὰς ὡς πρὸς τὸν φόβον τοῦ Κυρίου), ἀλλὰ (τὰ γράφομεν) διὰ νὰ διδαχθοῦν διὰ μέσου σοῦ ὅλοι ὅσοι

323. Ἐγράφη τὸ 372. Ἡ Ἐπιστολὴ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν Ἐπιστ. 74, 3, 8—9: «Μία δὲ φωνὴ ἀπαιτοῦντων καὶ ἀπαιτουμένων καὶ ξαινομένων ταῖς μάστιξι». Προηγουμένως ἐπεβάλλετο καὶ ὁ ὅρκος. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 21, περὶ «τετραπλῆς» (βλ. 1 MBA, σ. 134—136 μετὰ τὸν σημειώσεων ἐκεῖ).

324. Ὁ κώδιξ (Μαρκιανός, 61, 1Α' αἰ.) ἔχει ἔκτενῃ τίτλον: «Τοῦ αὐτοῦ ἀνεπίγραφος, ὥστε παύσασθαι τοὺς τῶν δημοσίων πράκτορας τοὺς ὅρκους τοῖς ὑποτελέσαις ἐπάγοντας».

Τὸ θέμα τοῦ ὅρκου εἶναι ἓν θέμα λελυμένον εὐαγγελικῶς, ἀλλὰ δυστυχῶς ἄλυστον εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἢ ὅποια ἀνέχεται τὸν ὅρκον τὸν πολιτικὸν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου! Εἰς τὴν Ἑλλαδικὴν Ἐκκλησίαν ὑπάρχει ὅρκος ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Δικαστήρια! Ὁ Μ. Β. εἰς τὸ θέμα τοῦτο, ὅπως καὶ ὁ Ι. Χρυσόστομος εἶναι ἀπόλυτοι: ὁ ὅρκος ἀπαγορεύεται παντελῶς, διότι τὸν ἀπηγόρευσεν ὁ Κύριος: «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμοσαι ὁλως»! (Ματθ. 5, 34). Ἡ δὲ ἐρμηνεία τῆς ἐντολῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίου: «μῆτε... μῆτε... μὴ τε ἅλλων τι νὰ ὀρκων» (στ. 34—36) ἀποκλείει κάθε περίπτωσιν ὅρκου, ὥστε νὰ ἀπομένῃ: «ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναι καὶ οὐ οὐ» τὸ δὲ περισσόν (=περισσότερον) ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν» (στ. 37).

Ἡ Ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς «προϊστάμενον», «ἀπαιτητῶν» (στ. 12—13).

325. Εἰς τὸ κείμεν. «ἀγροίκους» = εἰς τοὺς ἀγρότας, χωρικοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀμορφώτους ἐργάτας κλπ. Εἰς τὰς τάξεις αὐτάς εὐκολώτερον οἱ φοροεἰσπράκτορες εὑρισκον ἢ μάλλον ἐδημιούργουν θύματα.

326. Πρβλ. Α' Τιμ. 5, 21 καὶ Β' Τιμ. 2, 14 καὶ 4, 1.

- ἐξαρτῶνται ἀπὸ σέ, ὥστε νὰ μὴ λυποῦν³²⁷ τὸν Ἅγιον (Θεόν). οὔτε νὰ υποβιάζουσιν μέχρις ἀδιαφορίας μὲ τὴν κακὴν
 15 τῶν συνήθειαν θέμα ἀπηγορευμένον.³²⁸ Ἄλλωστε οὔτε προ-
 κύπτει εἰς αὐτοὺς κάποια ὠφέλεια ἀπὸ τὸν ὅρκον διὰ τὴν
 εἰσπραξιν τῶν φόρων, ἐνῶ παίρνουν (ὡς δάρος) εἰς τὴν
 ψυχὴν τῶν ἀμαρτίαν γνωστὴν. Διότι, ὅταν οἱ ἄνθρωποι συ-
 νηθίσουν πολὺ τὰς ἐπιτορκίας, δὲν διαίζονται πλέον πρὸς
 20 πληρωμὴν (τῶν φόρων), ἀλλ' ἀντιθέτως θεωροῦν ὅτι ὁ ὅρ-
 κος ἐπενοήθη χάριν αὐτῶν, διὰ νὰ εἶναι ὅπλον ἀπάτης καὶ
 ἀναβολῆς.³²⁹ Λοιπόν, ἐὰν ἐπιφέρῃ ταχεῖαν ὁ Κύριος τὴν
 τιμωρίαν εἰς ὅσους ἔχουν ἐπιτορκήσει (οἱ εἰσπράκτορες) δὲν
 θὰ ἔχουν ὑποδίκους,³³⁰ καθ' ὅτι οἱ ὑπόχρεοι (εἰς φορολογί-
 αν) θὰ ἔχουν ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν τιμωρίαν. Ἄλλὰ καὶ ἐὰν
 χάρις εἰς τὴν μακροθυμίαν του (τούς) ἀνέχεται ὁ Δεσπό-
 25 τής, πράγμα τὸ ὁποῖον προηγουμένως εἶπον, ὅτι δηλαδὴ
 ὅσοι ἔχουν δοκιμάσει τὴν ἀνοχὴν τοῦ Κυρίου «καταφρονου-
 σιν Αὐτοῦ τῆς χρηστότητος»,³³¹ ἅς μὴ παρανομοῦν ματαίως
 μήτε νὰ παροργίζουσιν ἐναντίον τῶν τὸν Θεόν. Ἡμεῖς εἴπομεν
 ὅσα ἐπιβάλλονται, ἅς ὀψωνται (πλέον) ὅσοι ἀπειθοῦν καὶ
 παρακούουσιν.³³²

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 86 (ΠΣ'—LXXXVI) ³³³

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΕΜΟΝΑ ³³⁴

Γνωρίζω ὅτι ἡ μεγίστη καὶ πρώτη φροντίς τῆς ἐξοχό-
 τητός σου εἶναι νὰ εὐνοῇς μὲ κάθε τρόπον τὴν δικαιοσύνην,
 ἀλλ' ἔπειτα φροντίζεις νὰ εὐεργετῇς καὶ τοὺς φίλους καὶ

327. Ἰουδ. 8, 14: «Μὴ παροργίζετε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν» καὶ Φαλμ. 77, 41: «τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώξυναν» (=παρώργισαν).

328. Πρβλ. Ματθ. 5, 34. Βλ. σημ. 324.

329. Ψυχολογική, ἀλλὰ καὶ «πνευματικὴ» παρατήρησις. Ὁ ὅρκος πλέ-
 ον, καὶ σήμερον ἄλλωστε, χρησιμοποιεῖται ὡς «γέφυρα» («ἀφορμὴν ἐξευρη-
 σθαι», στ. 20) διὰ πᾶσαν παρανομίαν!

330. Εἰς τὸ καίμ. «ὕπακούοντας». Εἶναι δικανικὸς ὅρος· ὁ π α κ ο ὡ
 = ἀνταποκρίνομαι εἰς δικαστικὴν «κλήσιν», ἐμφανίζομαι εἰς τὸ δικαστήριον.

331. Πρβλ. Ρωμ. 2, 4.

332. Στ. 26. Πρβλ. Φαλμ. 118, 78: «ἀδίκως ἠνόμησαν εἰς ἐμέ». Ἡ
 τελευταία πρότασις ἀ π ὅ τ ο μ ο ς, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ. Πρβλ. καὶ τὴν
 ἐν χρήσει παροιμιώδη φράσιν: «παρρησίᾳ ἐλάλησα, ἀμαρτίαν οὐκ ἔχω» καὶ
 Ματθ. 27, 4: «οὐ ὀφεί» καὶ «ὁμεῖς ὀφείσθε» (στ. 24).

333. Ἐγράφη τὸ 372.

334. Βλ. σημ. 313. Δύο κώδικες ἔχουν ἐκτενέστερον τίτλον: «παρα-
 θετικὴ ὑπὲρ προσηυτέρων περὶ καθαρπαγῆς αἵτου» (παρὰ Deferrari).

- νὰ προστατεύης ὄσους καταφεύγουν εἰς τὴν προστασίαν
τῆς μεγαλοψυχίας σου. Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ συντρέχουν εἰς
5 τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν. Διότι ἀφ' ἑνὸς εἶναι δίκαιον τὸ ζήτημα χάριν τοῦ ὁποίου κάμνομεν αὐτὴν τὴν μεσιτείαν, ἀφ' ἑτέρου θὰ εἶναι μία χάρις δι' ἡμᾶς, τοὺς ὁποίους ἔκρινες ἀξιόους νὰ συγκαταλέγῃς μεταξὺ τῶν ἰδικῶν σου φίλων, ἀλλ' ἐπίσης εἶναι καὶ χρέος πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπι-
καλοῦνται τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν βοήθειάν σου δι' ὅσα ἔχουν πάθει.
- 10 Τὸν σίτον δηλαδὴ, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὁ λίαν ἀγαπητὸς ἀδελφὸς Δωρόθεος διὰ τὴν ἀναγκαίαν συντήρησίν του εἰς τὴν ζωὴν, τὸν διήρπασαν³³⁵ μερικοὶ ἐξ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἐμπιστευμένη ἡ δημοσία διοίκησις εἰς τὰ Βήρισα.³³⁶ Καὶ δὲν ἔχει σημασίαν ἂν οὗτοι ἤσκησαν τὴν βίαν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἢ διότι τοὺς συνεβούλευσαν ἄλλοι. Ἐν τούτοις εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἢ πρᾶξις των εἶναι ἀνέ-
νοχος. Πράγματι, κατὰ τί ὀλιγώτερον ἀδικεῖ ὁ ἀπὸ τὸν ἑαυ-
15 τὸν του πονηρὸς ἐν συγκρίσει μὲ ἐκείνον ὁ ὁποῖος μὲ τὴν κακίαν ὑπηρετεῖ ἄλλους; Ἀλλωστε διὰ τοὺς ἀδικηθέντας ἡ ζημία παραμένει ἡ ἰδία. Ζητοῦμεν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος αὐ-
τὸς νὰ λάβῃ ὀπίσω αὐτὰ τὰ ὁποῖα τοῦ ἀφηρέθησαν καὶ νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιwrίψουν εἰς ἄλλους τὴν εὐ-
θύνην ὧσων ἀπετόλμησαν.
- Λοιπὸν, ὅσον πολῦτιμον εἶναι νὰ διαφύγῃ κανεὶς τὴν
ἀνάγκην ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν σίτου, τόσον πολὺ ἐπίσης θὰ
20 ἐκτιμῶμεν τὴν χάριν ἐκ μέρους τῆς εὐγενείας σου, ἂν δε-
δαίως μᾶς κρίνης ἀξιόους νὰ μᾶς τὴν κάμῃς.

335. Αἱ «διαρπαγαί» (=κλοπαί, καταχρήσεις, ἀπάται) ὑπὸ ἀνυπόπτων κατὰ τὰ ἄλλα κρατικῶν ὀργάνων ἀνέκαθεν ὠχριοῦν εἰς «ποσότητα» ἐνώπιον τῶν κοινῶν κλοπῶν καὶ ληστειῶν ὑπὸ μεμονωμένων κακοποιῶν.

336. Β ἢ ρ ι ο α: τὰ ἢ οἱ Βήρισοι. Ἵσως κώμῃ τις ὀνομασθεῖσα οὕτως ἐκ τοῦ ποταμίσκου τοῦ Πόντου: «Βήρις». Ὁ Δ ω ρ ὅ θ ε ο ς ὁ πρεσβύτερος πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ διάκονος Δωρόθεος (βλ. σημ. 122), ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἅγιον Μελέτιον Ἀντισοχείας. Ἀλλὰ φαίνεται ἐν τῇ μεταξὺ ἐχειροτονήθῃ ὑπὸ τοῦ Μ. Β. καὶ εἶχε κάποιο κτῆμα εἰς Βήρισα. Π ρ ε σ θ ῶ τ ε ρ ο ς Δ ω ρ ὅ θ ε ο ς ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς Ἐπιστ. 215 (πρὸς αὐτόν), 239, 2, 1, Ἐπιστ. 244, 5, 9, καὶ 246, 2, 1 (ἀπλῶς: ἀδελφὸς Δ.). Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ «ἀπεσταλμένον», ἄρα πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου προσώπου.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 87 (ΠΖ'—LXXXVII)³³⁷ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ³³⁸

Ἀπορῶ πῶς μέ τήν μεσιτείαν σου ἐτολήμην τόσον μέ-
γα κακόν εἰς θάρος τοῦ συμπρεσβυτέρου, ὥστε νά τοῦ κλέ-
ψουν τόν μοναδικόν πόρον ζωῆς τόν ὁποῖον εἶχε. Καί τό
φοδερῶτατον εἶναι ὅτι αὐτοί οἱ ὁποῖοι ἐτόλημην τήν κα-
καουργίαν αὐτήν ἐπιρρίπτουν εἰς σέ τήν εὐθύνην τῆς πρά-
ξεώς των. Ἐν τούτοις, τό δίκαιον ἦτο σύ ὄχι μόνον νά μὴ
5 ἐπιτρέπης νά γίνωνται, ἀλλά καί νά ἐμποδίζης μέ ὀλην σου
τήν δύναμιν αὐτάς τὰς παρανομίας, εἴθε δεδαίως γενικῶς
(ὅσας γίνονται) εἰς θάρος ὄλων, ἀλλά τοῦλάχιστον (ὅταν
γίνονται) εἰς θάρος πρεσβυτέρων (ιερέων) καί μάλιστα εἰς
ὅσους ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁμόψυχοί μας καί ἀκολουθοῦν τήν
15 ἴδιαν ὁδόν τῆς ὀρθῆς πίστεως.³³⁹

Ἐάν λοιπόν κάπως ἐνδιαφέρεσαι νά μᾶς ἀνακουφίσης,
70 φρόντισε νά διορθωθοῦν ἀμέσως ὅσα συνέδησαν. Διότι δύ-
νασαι, μέ τήν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καί αὐτό νά ἐπιτύχης καί
ἄλλα μεγαλύτερα νά κατορθώσης δι' ὅσους θά ἤθελες. Ἐ-
γραψα καί εἰς τόν ἄρχοντα τῆς πατρίδος,³⁴⁰ ὥστε, ἐάν δέν
θελήσουν μόνοι των νά συμμορφωθοῦν μέ τό δίκαιον, νά
ἀναγκασθοῦν νά τό πράξουν μέ τήν διαδικασίαν τῶν δικα-
15 στηρίων.

337. Ἐγράφη τό 372.

338. Εἰς τόν τίτλον ἄλλοι κώδικες προσθέτουν: «ἐπί ἐκδικήσεσι» καί αἱ
ἀρχ. ἐκδόσεις: «ἐπί οἰκίησιν». Ἀρά γε διηρηπάγη καί ἡ οἰκία γενικῶς. Πι-
θανόν. Ἡ γεν. «αὐτῶν» ἐννοεῖ καί ἄλλους πρεσβυτέρους, μετὰ τῶν ὁποίων
συνέμεναν ἴσως ὁ Διόδοτος. Δέν γνωρίζομεν τί «μεσιτείαν» ἐννοεῖ ὁ στ. 1
καί τί «ἐπέτρεψαν» (στ. 5) ὁ π α ρ α λ ή π τ η ς, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἦτο
προϊστάμενος τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι δέν ἀποκλείεται νά εἶναι
καί «ἀπαιτηταί», ὅγλ. φοροεισπράκτορες, ὅποτε ἡ «διαρπαγή» ἴσως εἶχε καί
τό πρόσημα τῆς νομιμότητος (βλ. σημ. 335).

339. Εἰς τό καίμ. «εὐσεβεία» = ἡ ὀρθή πίστις. Ἡ λέξις εἰς τήν Α. Γ.
καί τοῦς Ἀγίους Πατέρας ἀναφέρεται κυρίως εἰς τήν πίστιν, τό δόγμα, ἐνῶ
σήμερον ἀναφέρεται κυρίως εἰς τήν πρακτικὴν ζωὴν καί τό συναίσθημα, πρὸλ.
«εὐσεβισμός». Ὁ «εὐσεβισμός» ὑπῆρξε καί θεολογικὴ κίνησις σχολή (γερμα-
νικὴ σχολή) ὑπὸ τὸν Schleiermacher (Σλαϊερμάχερ, 1768—1834). Ἡ ἀλη-
θής «εὐσεβεία» πρέπει νά συνδυάζῃ ἀχωρίστως ὁ ὁ γ μ α καί ἡ θ ο ς,
ὁρθοδοξίαν καί ὁρθοπράξιαν.

Τό ὅτι δὲ ὁ Μ. Β. ζητεῖ τρόπον τινά π λ ε ο ν ε κ τ ι κ ή ν μετὰ-
χ ε ῖ ρ ι σ τ ο ν ἐπὲρ τῶν πρεσβυτέρων δέν συνιστᾷ τοῦτο διάκρισιν (βλ. καί
σημ. 292), ἀλλὰ ὁ ἱ κ α ῖ ο ν σ ε β α σ μ ὁ ν. Οἱ ἱερεῖς εἶναι ὑπὲρ
τοὺς βασιλεῖς:

340. Ἐννοεῖται ἡ προηγουμένη Ἐπιστολή (86).

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 88 (ΠΗ'—LXXXVIII)³⁴¹ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΔΙ' ΕΝΑ ΕΙΣΠΡΑΚΤΟΡΑ ΦΟΡΩΝ³⁴²

Τὴν δυσκολίαν τῆς εἰσπράξεως τοῦ «στρατιωτικοῦ δασμοῦ»³⁴³ τὴν γνωρίζει ἡ ἐξοχότης σου καλλίτερον ἀπὸ ὅλους καὶ δὲν ἔχομεν κανένα μάρτυρα τῆς πτωχείας μας τόσον αὐθεντικόν, ὅπως εἶσαι σύ. Χάρις μάλιστα εἰς τὴν μεγάλην σου φιλανθρωπίαν ἀκόμη καὶ ὑπέφερες μαζί μας καὶ μᾶς προσέφερες τὴν βοήθειάν σου μέχρι σήμερον κατὰ τὸ δυνατόν, χωρὶς καθόλου νὰ μεταβάλῃς τὴν πραότητα τοῦ χαρακτῆρος σου ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ἀπειλῶν τῶν προΐσταμένων σου. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπὸ τὸ συνολικὸν ποσὸν ὑπολείπεται ἀκόμη ὀλίγος χρυσός (χρήματα) καὶ εἶναι ἀνάγκη αὐτὸ νὰ ἐξοικονομηθῇ ἀπὸ τὴν εἰσφοράν τὴν ὁποίαν ἐυστήσαμεν εἰς ὅλην τὴν πόλιν, παρακαλοῦμεν τὴν ἐπιείκειάν σου νὰ μᾶς παρατείνῃ ὀλίγον τὴν προθεσμίαν (τῆς καταβολῆς), ὥστε νὰ εἰδοποιηθοῦν καὶ ὅσοι εὐρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν. Διότι οἱ περισσότεροι ἄρχοντες εὐρίσκονται εἰς τοὺς ἀγρούς,³⁴⁴ καθὼς καὶ ὁ ἴδιος τὸ γνωρίζεις.

Ἐὰν μὲν λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ σταλοῦν τὰ χρήματα μὲ ἔλλειμμα τόσας λίτρας, διότι τόσον μᾶς ὑπολείπεται, σὲ παρακαλοῦμεν νὰ γίνῃ τοῦτο, καὶ τὸ ὑπόλοιπον θὰ σταλῇ συμπληρωματικῶς ἀργότερον. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ σταλῇ ὅλον μαζί τὸ ποσὸν εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα, ἃς παραταθῇ δι' ἡμᾶς ἡ προθεσμία, ὅπως παρεκαλέσαμεν ἔξ ἀρχῆς.

341. Ἐγράφη τὸν Μάρτιον τοῦ 372, ὅτε ἐπληρώνατο ὁ κατωτέρω «δασμός».

342. Τὰ «χρήματα» ταῦτα ἢ τὸ «πραγματευτικὸν χρυσίον» (στ. 1) ἦτο φόρος εἰδικός, τὸν ὅποιον ἐπληρώνον αἱ ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι εἰς χρήματα διὰ τὴν ἐνδομασίαν τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι προσέφεραν ἡμισμὸν αἱ ἴδιαι. Ἐπῆρχε εἰδικὴ σχετικὴ διάταξις τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος, διδλ. 7, τίτλ. 6, νόμος 3. Ὁ Οὐάλης τὸ 368 ὥρισε νὰ πληρώνεται ὁ φόρος οὗτος μεταξὺ 1ης Ἰαν. καὶ 1ης Ἀπριλίου (βλ. σχόλιον Bene-dictίνων ἐκδοτῶν καὶ παρὰ Courtonne καὶ Deferrari).

343. Ἐλέγετο «πραγματευτικὸς» ὁ δασμός, διότι προσέφεροτο κυρίως εἰς εἶδος (ἡμισμὸν), ἴσως διότι δὲν ἦτο εὐκόλουν νὰ διαθέτῃ τὸ κράτος εἰδικὸν «ἐργοστάσιον» ἐνῶ αἱ μικραὶ βιοτεχνίαι-οἰκοτεχνίαι προσέφεροντο καλλίτερον. Ἀσφαλῶς θὰ ὥριζετο λεπτομερῶς τὸ εἶδος ἢ τὰ εἶδη ἡμισμίου, ἴσως καὶ ἡ συγκεκριμένη ὅλη καὶ ὁ τρόπος κατασκευῆς διὰ τὸ ὁμοιόμορφον.

344. Βλ. Ἐπιστ. 74, 3, 16—17 καὶ 23—24. «Οἱ ἐν τέλει» = οἱ ἄρχοντες, οἱ ὅποιοι ἔγιναν οἱ περισσότεροι «αὐτοεξόριστοι».

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 89 (ΠΘ'—LXXXIX)³⁴⁵ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΛΕΤΙΟΝ³⁴⁶

1. Ὁ ἀγαθὸς Θεός, ὁ ὁποῖος μᾶς παρέχει εὐκαιρίας
 φιλικῶν ἐπικοινωνιῶν (προσφωνήσεων) μὲ τὴν τιμιότητά
 σου, μᾶς ἱκανοποιεῖ τὸν θερμὸν μας πόθον. Καὶ ἃς εἶναι
 μάρτυς Αὐτός (ὁ Θεός) πόσῃ ἐπιθυμίαν³⁴⁷ ἔχομεν νὰ ἴδω-
 5 μεν τὸ πρόσωπόν σου καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἀγαθὴν καὶ
 ψυχωφελῆ διδασκαλίαν σου. Ἀλλὰ καὶ τώρα διὰ μέσου τοῦ
 εὐλαβεστάτου καὶ σπουδαιστάτου ἀδελφοῦ Δωροθέου,³⁴⁸ τοῦ
 συνδιακόνου, ὁ ὁποῖος ἔρχεται πρὸς σέ, σὲ παρακαλοῦμεν
 ἐν πρώτοις νὰ προσεύχεται³⁴⁹ δι' ἡμᾶς, ὥστε νὰ μὴ εἴμεθα
 ἐμπόδιον εἰς τὸν λαὸν μήτε εἰς τὰς ἰδικάς σου προσευχάς
 10 διὰ τὴν ἐξευμένισιν τοῦ Κυρίου. Ἐπειτα σοῦ ὑπενθυμίζο-
 μεν νὰ εὐαρεστηθῇς νὰ συντάξῃς σχέδιον μὲ ὅλα τὰ σημεῖα
 (ἐνεργείας), τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιοῦσῃ ὁ μνημονευθεὶς
 ἀδελφός. Ἀκόμη, ἐὰν νομίζῃς ὅτι πρέπει νὰ σταλοῦν ἐπι-
 στολαὶ εἰς τοὺς Δυτικούς, ἐπειδὴ ἀπαραιτήτως χρειάζεται
 καὶ ἡμεῖς δι' ἀπεσταλμένου μας νὰ τοὺς διαδιδάσωμεν ἐπι-
 15 στολάς. (εὐαρεστήσου) ὁ ἴδιος νὰ τὰς ὑπαγορεύσῃς.³⁵⁰ Δι-
 ὅτι ἡμεῖς μὲ τὴν εὐκαιρίαν τὴν συναντήσεως τοῦ Σαβίνου,³⁵¹
 20 τὸν ὁποῖον ἐκεῖνοι ἀπέστειλαν (ἐδῶ), ἀπεστείλαμεν ἐπι-
 στολάς τόσον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἰλλυρίας, ὅσον καὶ
 πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. καθὼς καὶ
 εἰς μερικοὺς οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐγράψαν ἰδιαιτέρως.³⁵² Τέλος (νο-
 μίζω) εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀποσταλῇ κάποιος ὡς ἐκπρόσωπος
 20 ἀπὸ κοινοῦ τῆς συνόδου. ὁ ὁποῖος θὰ μεταφέρῃ δεινότερον
 γράμμα, τὸ ὁποῖον παράγγειλε ὁ ἴδιος νὰ συνταχθῇ.³⁵³

345. Ἐγράφη πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372 (βλ. 2, 13) καὶ ἀφορᾷ κυρίως τὴν π ρ ο σ τ ο ι μ α σ ί α ν συνόδου εἰς τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν δοθήθειαν τῶν Δυτικῶν ἐπισκόπων.

346. Βλ. σημ. 10.

347. Πρὸς Φίλιπ. 1, 8: «μάρτυς γὰρ μοῦ ἔστιν ὁ Θεός, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς».

348. «Μελετιανός», βλ. σημ. 122.

349. Ὅχι τυπικῶς, ἀλλὰ πραγματικῶς παρακαλεῖ συνεχῶς νὰ προσεύχωνται δι' αὐτόν.

350. Ἐχρησιμοποιεῖτο εἰδικὸς γραφεὺς - καλλιγράφος.

351. Δυτικὸς διάκονος. Εἶχε μεταφέρει ἐπιστολάς καὶ εἰδήσεις ἐκ Δόσεως. Μνημονεύεται καὶ εἰς τὰς ἐπομένους τρεῖς Ἐπιστολάς πρὸς τοὺς Δυτικοὺς ἐπισκόπους, τὰς πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπιστολὰς τοῦ Μ. Β. παρέλαβεν.

352. Ἴσως τὴν πρὸς Ἰννοκέντιον Ἐπιστ. 81 κ. ἄ.

353. Μία τοιαύτη ἐπιστολὴ κανονικῶς ἔφερεν ὑπογραφὰς ὅλων τῶν

2. Ἐξ ἄλλου ὡς πρὸς τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, ἂν καὶ ἡ τελεία σου σύνεσις γνωρίζῃ ἐπακριδῶς τὰ πράγματα, σοῦ ὑπενθυμίζομεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον μὲ τὰς ἐπιστολάς μου νὰ προωθηθῇ ἢ νὰ γίνη κάτι ἐξ ὧν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν, ἐὰν δὲν λάβουν (τὰ πράγματα) καὶ ἀπὸ σᾶς οἱ ὅποιοι ἄλλοτε εἶχετε ἀποκρούσει τὴν ἐπι-
 5 κοινωνίαν,³⁵⁴ κάποιαν ἀλαλήν. Διότι λέγεται ὅτι ἐκεῖνος ἦτο πολὺ πρόθυμος νὰ συνδεθῇ μαζί μας καὶ εἶχε κάμει ὅ,τι ἠδύνατο (ἀπὸ μέρους του), ἀλλὰ λυπεῖται ὅτι τόσον τότε περιεφρονήθη ὡς «ἀκοινωνήτος», ὅσον καὶ τώρα ἀκόμη αἱ ὑποσχέσεις (πρὸς αὐτόν) παραμένουν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ποία ἀ-
 10 κριδῶς εἶναι δὲν διαφεύγει ἀσφαλῶς τὴν προσοχὴν (ἀκοήν) τῆς θεοσεβείας σου, ἀλλὰ καὶ μόνος του λεπτομερέστερον θὰ σοῦ τὰ διηγηθῇ ὅλα ὁ μνημονευθεὶς ἀδελφός. Τοῦτον δὲ εὐαρεστήσου νὰ ἀποστείλῃς ἀμέσως μετὰ τὸ Πάσχα, ἐπει-
 15 δὴ περιμένομεν καὶ τὴν ἀπάντησιν ἀπὸ τὰ Σαμόσατα.³⁵⁵ Λοιπόν, δέξου μὲ εὐμένειαν καὶ ἐπιδοκιμασίαν τὸν ζῆλον του καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνισχύσῃς μὲ τὰς εὐχὰς κατευόδωσέ τον εἰς τὸ ἔργον του.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 90 (4'—XC)³⁵⁶

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥΣ ΑΔΕΛΦΟΥΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ³⁵⁷

1. Ὁ ἀγαθὸς Θεός, ὁ ὅποιος πάντοτε εἰς τὰς θλίψεις συνάπτει καὶ τὰς παρηγορίας, ἐχάρισεν ἀκόμη καὶ τώρα

«συνδοικῶν» ἢ τῶν ἀντιπροσώπων των, συνήθως διὰ τῆς φράσεως «ἀ π ὁ μ ἔ ρ ο υ ς τ ο ὅ...». Δὲν ἐχρειάζετο θμῶς καὶ νὰ συγκληθῇ σύνοδος διὰ τὴν ὑπογραφὴν συνδοικοῦ γράμματος. Διεδιδάζετο κατ' ἰδίαν καὶ ὑπεγράφετο.

354. Ἡ παρεξήγησις ἦτο ἀμοιβαία. Φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ Ἀγ. Ἀθανάσιος εἶχε κάποιαν ἀμφιβολίαν διὰ τὸν Μελέτιον, λόγῳ τῆς ὑποστηρίξεώς του ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν του (βλ. σημ. 10). Τὸ συγκεκριμένον γεγονός τοποθετεῖται εἰς τὸ ἔτος 364.

355. Δηλ. ἀπὸ τὸν Ἀγίον Εὐσέβιον (βλ. 2 MBA, σημ. 11, σ. 47).

356. Ἐγράφη πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372.

357. Ἡ Ἐπιστολὴ σχετίζεται ἀμέσως μετὰ τῆς Ἐπιστ. 70, ἡ ὁποία, καίτοι ἀνεπίγραφος, θεωρεῖται ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὸν πᾶπαν Δάμασον Α' (366—384), καθὼς καὶ πρὸς τὴν Ἐπιστ. 92. Αἱ τρεῖς αὗται Ἐπιστολαὶ μετὰ καὶ τῆς Ἐπιστ. 91 ἀποτελοῦν μίαν ὁμάδα καὶ εἶναι ἡ διατόπισις ὁλοκληρῶν σχεδίου τοῦ Μ. Β., τὸ ὅποιον κατέστρωσε καὶ ἔθεσεν ἐν ἐνεργείᾳ μὲ τὴν συνεργασίαν κυρίως καὶ συμβουλήν τῶν μεγάλων ἐπισκόπων καὶ φίλων τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας καὶ Μελετίου Ἀντιοχείας, κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν. Τὸ ὅρος, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον εἶναι ὑπέροχα.

εἰς ἡμᾶς διὰ τοὺς πολλοὺς ὀδυρμούς μας νὰ εὐρωμεν κάποιαν ἀνάλογον παρηγορίαν ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἐκ μέρους τῆς ἐξοχότητός σας³⁵⁸ ἔλαβεν ὁ τιμιώτατος πατὴρ μας Ἐπίσκοπος³⁵⁹ καὶ διεδίδασεν εἰς ἡμᾶς. (Αἱ ἐπιστολαί) αὗται εἶναι μία ὁμολογία τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ ἀποτελοῦν ἀπόδειξιν τῆς ἀκεραίας ὁμονοίας καὶ συμπνοίας, ὥστε νὰ (σᾶς) ἀναδεικνύουν ποιμένας, οἱ ὅποιοι θαδίζετε εἰς τὰ ἔχνη τῶν Πατέρων καὶ ποιμαίνετε τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου μὲ γνώσιν καὶ τάξιν. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ἐχαροποίησαν τόσον πολὺ, ὥστε νὰ μᾶς διασκεδάσουν τὴν λύπην καὶ νὰ προσενήσουν κάποιο μικρὸν μερίδιον εἰς τὰς ψυχὰς μας, ἀπὸ τὴν λυπηρὰν αὐτὴν ἀναστάτῳσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τώρα εὐρισκόμεθα.

Ἀλλὰ τὴν παρηγορίαν μας ἐπηύξησεν ὁ Κύριος διὰ μέσου τοῦ εὐλαθεστάτου (πνευματικοῦ) τέκνου καὶ συνδικόνου Σαβίνου,³⁶⁰ ὁ ὁποῖος μᾶς διηγήθη λεπτομερῶς τὴν καλὴν ἐκεῖ κατάστασιν καὶ ἀνεξωογόνησε τὰς ψυχὰς μας. Οὗτος ἐπίσης, ἀφοῦ προσωπικῶς γνωρίσῃ καὶ τὴν ἰδικὴν μας κατάστασιν, θὰ σᾶς πληροφορήσῃ σαφῶς (περὶ αὐτῆς), ὥστε κατὰ πρῶτον θεδαίῳς λόγον μὲ τὴν ἐκτενῆ καὶ φιλόπονον³⁶¹ ἰκεσίαν σας πρὸς τὸν Κύριον νὰ συναγωνίζεσθε μαζὶ μας, ἔπειτα ὁμως νὰ μὴν ἀποφύγετε νὰ προσφέρετε τὴν ἀνάλογον παρηγορίαν εἰς ὅσας Ἐκκλησίας ἐυρίσκονται εἰς ἐξάντλησιν. Διότι ἡ ἐδῶ Ἐκκλησία ἔχει ἀποκάμει, ἀδελφοί, καὶ ἔχει ἀπαυδῆσαι ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τῶν πολεμίων, ὅπως ἀκριβῶς κάποιο πλοῖον,³⁶² τὸ ὁποῖον εἰς τὸ μέσον τοῦ πελάγους δοκιμάζεται ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα κτυπήματα τῶν κυμάτων, ἐὰν δὲν συμβῇ κάποια αἰφνίδιος

358. Εἰς τὸ καίμ. «ὀρθότητος», ὡς π ρ ο σ σ ῶ ν η σ ι ς, σημαίνει δὲ ὀφηλότης, ἐξοχότης.

359. Ἐννοεῖται ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Ἄλλη μία σαφὴς μαρτυρία τοῦ ὅτι ὁ Μ. Β. ἐθεώρει τὸν Μ. Ἀθανάσιον κορυφὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐν τούτοις οὕτε παπικὸν πρῶτον ἐξουσίας (κυριαρχίας), ἀλλ' οὕτε καὶ ἀνατολικὸν τοιοῦτον ἐγνώρισε.

360. Βλ. Ἐπιστ. 89, σημ. 351.

361. Ἡ π ρ ο σ σ ε υ χ ῆ χαρακτηρίζεται «φίλοπονος» ὑπὸ τοῦ Μ. Β., διότι αὕτη χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ θερμοῦ πόθου πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ὑποκαίουν καὶ συντηροῦν ἄλλαι ἀρεταί. Αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ συνήθως ἀπαιτοῦν «κόπον» καὶ ἀσκήσιν, ὡς ἡ νηστεία, ἡ ἀγρυπνία, ἡ νῆψις, ἡ σωπροσύνη κ.ἄ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδία ἡ προσευχὴ εἶναι τὸ κοπιωδέστερον ἔργον, ἐὰν εἶναι θερμὴ ζῶτως καὶ πραγματικῇ προσευχῇ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄνθρωποι πολὺ, δυστυχῶς, ὑπολογίζουν τὸν κόπον τῆς προσευχῆς, ὥστε δι' ὅλα νὰ κοπιάζουσιν καὶ μόνον διὰ τὴν προσευχὴν νὰ μὴ θέλουν νὰ κοπιᾶσιν. Ἀλλ' «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ διάζεται καὶ διστάει ἀρπάξουσιν αὐτήν» (Ματθ. 11, 12), δηλαδὴ οἱ ἀγωνισταί.

362. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 82, 12—17.

25 ἐπίσκεψις³⁶³ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Κυρίου. Ὅπως ἀκριδῶς λοιπὸν ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς ἰδικὸν μας καλὸν τὴν ἰδικήν σας μεταξύ σας σύμπνοιαν καὶ ἐνότητα, τοιουτοτρόπως καὶ σεις νὰ δεῖξετε συμπάθειαν³⁶⁴ διὰ τὰς διαιρέσεις μας.³⁶⁵ Οὐτε (παρακαλοῦμεν), διότι ὡς πρὸς τὴν τοποθεσίαν ἀπέχομεν πολὺ, νὰ μᾶς ἀποχωρίζετε ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς σας. Ἀντιθέτως, διότι μᾶς ἐνώνει «ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»,³⁶⁶ νὰ μᾶς συμπεριλαμβάνετε εἰς τὴν ἀρμονικὴν ἐνότητα τοῦ ἐνὸς σώματος (τῆς Ἐκκλησίας).³⁶⁷

2. Ἀλλωστε εἶναι γνωστὰ ὅσα μᾶς θλίβουν, ἔστω καὶ ἂν ἡμεῖς δὲν τὰ λέγωμεν, ἐπειδὴ ἔχουν διαδοθῇ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ἐχουν περιφρονηθῇ τὰ δόγματα τῶν Πατέρων, αἱ ἀποστολικάι παραδόσεις ἔχουν ἐξευτελισθῇ καὶ (ἀντ' αὐτῶν) εἰσάγονται εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἐπινοήσεις ἀνθρώπων νεωτεροποιῶν.³⁶⁸ Οἱ ἄνθρωποι πλέον «τεχνολογοῦν», δὲν θεολογοῦν.³⁶⁹ Ἡ κοσμικὴ σοφία φέρει τὰ πρωτεῖα, ἀφοῦ ἀπώθησε μακρὰν τὸ καύχημα τοῦ Σταυροῦ.³⁷⁰

363. Ἡ ἐπομένη «ἐπίσκεψις» τοῦ Θεοῦ εἶναι πάντοτε κραταιὰ βοήθεια καὶ προστασία. Πρὸλ. δέησιν ἐπισκόπων κατὰ τὴν θ. Λειτουργίαν: «ἐπίδλεψον - ἐπίσκεψαι τὴν ἁμπέλων ταύτην».

364. Πρὸλ. Α' Κορ. 12, 26, περὶ «συμπάθειας» μελῶν τοῦ σώματος. Βλ. καὶ κατωτέρω στ. 30—31. Αἱ διαιρέσεις τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κινήσουν τὴν συμπάθειαν. Μία ὄχι ὁρθὴ ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων ὠδήγησεν ἄφ' ἐνὸς εἰς τὴν καθυστέρησιν καὶ ἄφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἀδιαφορίαν σχεδὸν τῶν Δυτικῶν διὰ τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς.

365. Πρὸλ. καὶ Ἐπιστ. 70, 6—8.

366. Πρὸλ. Β' Κορ. 13, 13.

367. Ὑπέρτοχος εἰς κάλλος καὶ δάθος ἀνάπτυξις τῆς εἰκόνος τῆς ἐνότητος τῶν μελῶν τοῦ σώματος, μάλιστα ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην, ἀποτελεῖ ἡ Ἐπιστ. 97 (πρὸς τὴν βουλὴν τῶν Τυάων, βλ. κατωτέρω).

368. Πρὸλ. ἀνάλογον ἔκφρασιν, ἀλλὰ ἀντίθετον, περὶ τοῦ ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας Μουσωνίου, Ἐπιστ. 28, 1, 27—28: «οὐδὲν οἴκοθεν οὐδὲ νεωτέρας φρενὸς εὕρημα προσέφερεν ὁ ἀνὴρ». Βλ. καὶ τὸ ἐκεῖ σχόλ., 2 MBA, σ. 53, σμμ. 26.

369. Ἡ πρότασις κλασσικὴ! Ἡ λ. «τέχνη» εἰς τὴν ἀρχ. ἑλληνικὴν σημαίνει ὅτι καὶ ἡ λ. «μηχανή», δηλαδὴ τέχνασμα, ἐφεύρημα, μηχανορραφία, ἀνθρωπίνῃ ἐπίνοια ἐρρήμην τοῦ Θεοῦ. «Τεχνολογῶ» ἄρα = ἐπινοῶ, σοφιστεῖσθαι. Πρὸλ. καὶ στίχον τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου:

«Χαῖρε, φιλοσόφους ἀσέφους δεικνύουσα»

χαῖρε, τ ε χ ν σ λ ό γ ο υ ς ἀλόγους ἐλέγχουσα».

(Στάσις Γ', Οἶκος 17 (Ρητορας...)).

370. Ἐπιτυχὴς μεταπλασμός τῶν λόγων τοῦ Ἀγ. Παύλου, Α' Κορ. 3, 19 καὶ Γαλ. 6, 14. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ φιλοσοφίας γενικώτερον βλ. 1 MBA, σ. 84, σμμ. 113 καὶ σ. 90, σμμ. 150. Ἐπίσης βλ. 2 MBA, Εἰσαγωγὴ, σ. 13—17.

- Οἱ (ὀρθόδοξοι) ποιμένες ἐξορίζονται καὶ ἀντ' αὐτῶν τοποθετοῦνται «λύκοι θαρεῖς», οἱ ὅποιοι διαιροῦν «τὸ ποίμνιον» τοῦ Χριστοῦ.³⁷¹ Οἱ οἶκοι προσευχῆς (οἱ ναοί) εἶναι κενοὶ ἀπὸ ἐκκλησιαζομένους, ἐνῷ αἱ ἔρημοι εἶναι γεμᾶται ἀπὸ θρηνοῦντας (τὰς συμφορὰς τῶν).³⁷² Οἱ πρεσβύτεροι (κατὰ τὴν ἡλικίαν) θρηνοῦν, ὅταν συγκρίνουν τὴν παλαιότεραν κατάστασιν μὲ τὴν παρούσαν.³⁷³ Οἱ νεώτεροι εἶναι τόσον ἐλεεινότεροι, ὅσον δὲν γνωρίζουν ποῖα ἔχουν στερηθῇ.³⁷⁴ Αὐτὰ ἀσφαλῶς εἶναι ἄρκετὰ διὰ νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν συμπάθειαν ὅσους ἔχουν διδαχθῇ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τούτοις, ἂν ὁ λόγος μου συγκριθῇ μὲ τὴν πραγματικὴν ἐκτίμησιν τῆς καταστάσεως, θὰ ὑπολείπεται κατὰ πολὺ τῆς πραγματικότητος.

- «Εἴ τι παραμύθιον (=παρηγορία) ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τι σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί»,³⁷⁵ κινηθῆτε νὰ μᾶς δοηθήσετε. Ἀναλάβετε ζῆλον χάριν τῆς ὀρθῆς πίστεως,³⁷⁶ ἀπαλλάξατέ μας ἀπὸ αὐτὴν ἐδῶ τὴν θύελλαν. Διακηρύξατε καὶ σεῖς μὲ παρρησίαν τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο κήρυγμα τῶν Πατέρων,³⁷⁷ τὸ ὅποιον καταστρέφει ἅψ' ἐνὸς τὴν ἀκατονόμαστον αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ ἅψ' ἑτέρου «οἰκοδομεῖ» (καὶ ἀνεγείρει) Ἐκκλησίας μὲ ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Υἱὸς ὁμολογεῖται ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα³⁷⁸ μὲ τὴν ἰδίαν ἀκριδῶς τιμὴν συναριθμεῖται καὶ συλλατρεύεται. (Καὶ τοῦτο), ὥστε τὴν παρρησίαν, τὴν ὁποίαν σᾶς ἐχάρισεν ὁ Κύριος χάριν

371. Πρὸλ. Πράξ. 20, 29.

372. Πρὸλ. Ἐπιστ. 74, 75 καὶ 76 καὶ τὰ ἐκεῖ σχόλια, ἰδίᾳ Ἐπιστ. 74, 3, 1 καὶ ἔξ.

373. Πρὸλ. Ἐπιστ. 66, 1, 1—8 (περὶ Μ. Ἀθανασίου).

374. Σοφὴ παρατήρησις. Πρόκειται δὲ περὶ τοῦ χειροτέρου εἶδους ἀγνοίας, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰ «καίρια» καὶ ὁφίστα.

375. Πρὸλ. Φιλίπ. 2, 1. Τὸ πρῶτον «εἴ τι» ὁ Π. Τρεμπέλας μεταφράζει «ἐν ὀνόματι», τὰ ἄλλα «ἐάν...».

376. Εἰς τὸ καίμ. «ἐθοῦεῖα». Βλ. σημ. 339.

377. «Κήρυγμα τῶν Πατέρων» εἶναι τὸ Σύμβολον τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου (325), ἣ ὁποία κατεδίδασκε τὸν Ἀρειον. Ἀλλ' ὥς γνωστὸν, ὁ Ἀρειος συνέχισε καὶ μάλιστα ὑπὸ διαφόρους ὁμάδας τῶν μαθητῶν του. Βλ. 1 ΜΒΑ, σ. 114, σημ. 285 καὶ σ. 125, σημ. 331. Τὸ Σύμβολον ὅμως τῆς Νικαίας εἶχεν «ἀποβληθῇ» ἀπὸ τὰς Ἐκκλησίας καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ. Εἰς τὴν Δύσιν διετηρεῖτο καὶ ὁμολογεῖτο.

378. Περὶ τῆς στάσεως τοῦ Μ. Β. βλ. σημ. 196. Ὡς γνωστὸν, εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας δὲν περιελήφθησαν ἄρθρα περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Ταῦτα προσέθεον ἡ Β' Οἰκ. Σύνοδος (381). Ὁ Μ. Β. δὲν ἐχρησιμοποίησεν ἀρχικῶς τὸν ὅρον «ὁμοούσιον» περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἀλλὰ σαφέστατα δι' ὅλων τῶν ἄλλων ἐκφράσεων τὸ ἐκήρυττε Θεὸν «ὁμότιμον» τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἰῴφ. Βλ. καὶ σημ. 391.

- 25 τῆς ἀληθείας καὶ τὴν καύχησιν διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς θείας καὶ σωστικῆς Τριάδος, αὐτὸ νὰ χαρίσῃ καὶ εἰς ἡμᾶς διὰ μέσου τῶν εὐχῶν σας καὶ τῆς βοηθείας σας.

- Ἄλλὰ τὰς σχετικὰς λεπτομερείας θὰ τὰς ἀναφέρῃ εἰς τὴν ἀγάπην σας ὁ ἴδιος ὁ μνημονευθεὶς διάκονος.³⁷⁹ Ἐξ ἄλλου, εἰς ὅλα ὅσα ἔγιναν «κανονικῶς» ἐκ μέρους τῆς τιμιοτήτός σας συνεφωνήσαμεν καὶ ἀπεδέχθημεν (εὐχαρίστως) τὸν ἀποστολικόν σας ζῆλον χάριν τῆς ὀρθοδοξίας.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 91 (ἹΑ'—ΧCΙ)³⁸⁰

ΠΡΟ ΤΟΝ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΝ,
ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΙΛΛΥΡΙΩΝ³⁸¹

- Εὐχαριστοῦμεν τὸν Κύριον, διότι μᾶς ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν καρπὸν τῆς ἀρχαίας ἀγάπης ἐν τῷ προσώπῳ τῆς καθαρότητός σου. Διότι σύ, ἂν καὶ ἀπέχῃς σωματικῶς τόσον πολὺ, ἡνῶ' ἡς μαζί μας διὰ τῆς ἐπιστολῆς σου καὶ μὲ τὸν ἐναγκαλισμὸν τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἁγίου σου πόθου, ἐδημιούργησες εἰς τὰς ψυχὰς μας ἐν ἀνέκφραστον φίλτρον (ἀγάπης). Διότι ἐμπράκτως ἐγνωρίσαμεν τὴν δύναμιν τοῦ παροϊμιακοῦ λόγου· ὅτι δηλαδὴ «ὅπως ἀκριδῶς εἶναι εὐχάριστον τὸ ὕδωρ εἰς τὴν διψασμένην ψυχὴν, παρομοίως καὶ ἡ καλὴ εἰδήσις ἀπὸ μακρυνὴν χώραν». ³⁸² Πράγματι, ἀδελφε ἐτιμιώτατε, ὑπάρχει ἐδῶ εἰς ἡμᾶς φοδερὸς λιμὸς³⁸³ ἀγάπης. Καὶ ἡ αἰτία εἶναι προφανής, διότι «ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ἐπληθύνθη ἡ ἀ-

379. Ὁ Σαβῖνος, βλ. σημ. 351.

380. Ἐγρᾶφῃ ἐπίσης πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372.

381. Πρόκειται περὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἢ Βαλεριανοῦ Ἰακωβίτου (Βόρειος Ἰταλία), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ρώμης τὸ 371 (Θεοδώρ., Ἐκκλ. Ἱστ. 2, 17). Διὰ τοῦ Σαβῖνου εἶχε στείλῃ ἐπιστολὴν εἰς τὸν Μ. Β., εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ (βλ. στ. 3). Ὡς πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (ἢ Ἰλλυρίαν ἢ Ἰλλυρικόν), ἡ ὀνομασία ἐδῶ μάλλον ἔννοεῖ γενικῶς περιοχὴν ἢ ἐξαρχίαν τοῦ Βαλεριανοῦ. Τὰ θρία των κατὰ ἐποχὰς ἐπὶ κοίλῳ (βλ. ΗΘΕ, 6, στ. 872—875 καὶ Deferrari). Τὸ Ἄ. περιελάμβανε Μακεδονίαν, Ἠπειρὸν, Ἑλλάδα καὶ Κρήτην καὶ ἀνήκεν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ὡς καὶ τὸ Δ. Τὸ Δ. περιελάμβανε κυρίως χώρας τῆς Βαλκανικῆς καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς.

382. Παρμ. 25, 25. Εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον τὸ πρωτότυπον τῶν Ο' ἔχει μετὰ τὴν λ. «ὑδωρ· προσηγές», τὸ ὁποῖον παραλείπει ὁ Μ. Β.

383. Ἐκτὸς τοῦ σωματικοῦ λιμοῦ, ὑπάρχει καὶ ψυχικὸς λιμὸς λιμὸς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ «λιμὸς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου» (Ἀμώς 8, 11), ὅπως καὶ ἔκτος τοῦ λ. ο. ε. μ. θ. σώματος, ἔκτος τοῦ λ. ο. ε. μ. θ. ψυχικὸς, ἢ ποικιλόμορφος ἁμαρτία. (Πρὸλ. Παλμ. 1, 1).

νομία, ἔχει ψυχρανθῇ ἡ ἀγάπη τῶν περισσοτέρων». ³⁸⁴

- 10 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπιστολή σου μᾶς ἐφάνη πολυτιμοτά-
τη καὶ σοῦ ἀπαντῶμεν διὰ μέσου τοῦ ἰδίου ἀνδρός, τοῦ εὐ-
λαβεστάτου συνδιακόνου μας Σαβίνου, ³⁸⁵ διὰ μέσου τοῦ ὁ-
ποίου ἐπίσης καὶ σοῦ γνωρίζομεν τοὺς ἑαυτοὺς μας (καὶ
τὴν κατάστασίν μας). Σὲ παρακαλοῦμεν δὲ νὰ ἐπαγρυπνῇς
15 μὲ τὰς πρὸς χάριν μας προσευχάς σου, ὥστε νὰ χαρίσῃ
κάποτε ὁ Ἅγιος Θεὸς καὶ εἰς τὴν ἐδῶ κατάστασιν γαλή-
νην καὶ ἡσυχίαν. Νὰ ἐπιπλήξῃ (καὶ νὰ προστάξῃ) δηλαδὴ
τὸν ἄνεμον τοῦτον καὶ τὴν θαλασσοταραχὴν, ³⁸⁶ ὥστε νὰ
ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὸν σάλον καὶ τὴν καταστροφὴν, εἰς τὴν
ὁποίαν τῶρα εὐρισκόμεθα ἀναμένοντες διαρκῶς νὰ κατα-
ποντισθῶμεν ἐντελῶς.

- Ἐν τούτοις, ἐνῷ εὐρισκόμεθα εἰς τὴν κατάστασιν αὐ-
τὴν, ὁ Κύριος μᾶς ἐχάρισε τὴν ἐξῆς μεγαλοδωρεάν, τὸ νὰ
20 ἀκούωμεν ὅτι σεῖς διατηρεῖσθε μεταξύ μας εἰς ἀκριδῇ συμ-
φωνίαν καὶ ἐνότητα καὶ τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας ³⁸⁷ διακη-
ρύττεται ἐκεῖ ἀπὸ σᾶς χωρὶς ἐμπόδια. Ἐπομένως πρέπει
κατ' ἀνάγκην κάποτε τέλος πάντων (ἐὰν ἀσφαλῶς δὲν ἔ-
χη πλέον περιορισθῇ ³⁸⁸ ὁ χρόνος τοῦ κόσμου τούτου καὶ
ὑπολείπωνται ἀκόμη ἡμέραι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν), νὰ
25 ἀνανεωθῇ μὲ τὴν δοθήθειάν σας ἡ πίστις εἰς τὴν Ἀνατολήν,
ὥστε διὰ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἐλάβετε ἀπὸ αὐτὴν, ³⁸⁹ τὰ ἀν-
ταποδώσετε εἰς αὐτὴν εἰς τὸν κατάλληλον χρόνον. Διότι
τὸ τμήμα, τὸ ὁποῖον παραμένει ἐδῶ ὑγιὲς ὡς πρὸς τὴν πί-
στιν καὶ διαφυλάττει τὴν εὐσέδειαν τῶν Πατέρων του ἔχει
ἐπαρκῶς ἐξαντληθῇ, καθ' ὅτι ὁ Διάβολος τὸ ἔχει συγκλο-
νίσει μὲ τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους εἰς τέχνασμα ἐπιθέσεις
του χάρις εἰς τὴν μεθοδίαν του. ³⁹⁰

- 30 Ἀλλ' εἴθε μὲ τὰς εὐχὰς τὰς ἰδικὰς σας, οἱ ὁποῖοι ἀγα-
πᾶτε τὸν Κύριον, νὰ σῇσῃ ἅψ' ἑνὸς ἡ πονηρία καὶ λα-

384. Ματθ. 24, 12.

385. Βλ. σημ. 351.

386. Βλ. σημ. 296.

387. Βλ. σημ. 376 καὶ 377.

388. Πρβλ. Γαλ. 3, 22 καὶ Α' Κορ. 7, 29: «ὁ καιρὸς συνεσταλ-
μὲν ἐστὶν τὸ λοιπὸν ἔστι». Ἡ ἰδέα ἡ μᾶλλον ἡ ζωηρὰ πίστις τοῦ ἀγνώ-
στου θεοκρίτου, πάντως «ἐγγὺς» τέλους τοῦ κόσμου, μάλιστα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν
τοῦ προσωπικοῦ θανάτου εἰς τὸν Μ. Β. εἶναι συχνοτάτη. Ἐξ ὧς ὁ Ἀγ.
Παῦλος τὸ «μ α ρ ἄ ν ἄ θ ἄ» (=ὁ Κύριος ἐγγύς. Α' Κορ. 16, 22).

389. Ἐννοεῖται πρῶτον ἡ Ἱερουσαλήμ (=ἐξ Ἰσούδα γὰρ ἀνατέταλκεν
ὁ Κύριος), Ἐβρ. 7, 14), ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ Ἀνατολή καὶ μάλιστα ἡ
Σορία (Ἀντιόχεια) καὶ ἡ Ἑλλάς (Μακεδονία - Ἀχαΐα), ἐκ τῶν ὁποίων χω-
ρῶν ἔμποροι Χριστιανοὶ μετέδωκαν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου.

390. Πρβλ. Ἐφ. 4, 14 καὶ 6, 11.

- 35 σπλάνος αίρεσις τῆς κακοδοξίας τοῦ Ἀρείου καὶ ἄφ' ἑτέρου νὰ λάμψη καὶ πάλιν ἡ καλὴ καὶ ὀρθὴ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Νικαίας, ὥστε σύμφωνος πρὸς τὸ σωτηριώδες βάπτισμα νὰ ἐκτελεῖται καὶ νὰ ἀναπέμπεται ἡ δοξολογία³⁹¹ εἰς τὴν μακαρίαν Τριάδα.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 92 (Β' — ΧCII)³⁹²ΠΡΟΣ ΙΤΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ³⁹³

Ι. Πρὸς τοὺς θεοφιλεστάτους καὶ ὁσιωτάτους ἀδελφούς καὶ συλλειτουργούς, τοὺς ὁμοψύχους ἐπισκόπους τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας (οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς)³⁹⁴ Μελέτιος, Βασίλειος, Βάσσος, Γρηγόριος, Πελάγιος, Παῦλος, Ἀνθιμος, Θεόδοτος, Βίτος, Ἀβραάμιος, Ἰοδίνος, Ζή-

391. Πρὸς. Ματθ. 28, 19. Ὡς γνωστόν, τὰ πρῶτα καὶ ἀρχαῖα Σύμβολα πίστεως περιεῖχον διαγραμματικὴν τριαδικὴν ὁμολογίαν πίστεως, τὴν ὁποῖαν ὁμολογεῖ ὁ βαπτιζόμενος, ἔφ' ὅσον «ἐβαπτίζετο εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ἐ. ἀ.) «συμφώνως» καὶ «ὁμοτίμως συναριθμουμένων καὶ συλλατρευσμένων», συμπροσκυνουμένων. Πρὸς. Ἐπιστ. 90, 22—24 καὶ σσημ. 345. Ὡς γνωστόν δ' ἐπίσης, ἀφορμὴν νὰ συγγράψῃ τὸ «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ἔργον τοῦ ὁ Μ. Β. ἔδωκεν ἡ ἐπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθεῖσα «δοξολογία» κατὰ τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου Ἐδψυχίου, τὴν 7ην Σεπτεμβρίου 374. Ὁ Μ. Β. «ἐδοξολόγησε»: «Τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, νῦν μὲν μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ Ἀγίῳ, νῦν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ Ἀγίῳ». Ἐπειδὴ παρεξηγήθη ὡς «καινότημος» ὁ φίλος του Ἅγιος Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου τοῦ ἐζήτησε νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἀπόψεις του περὶ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος. (βλ. καὶ Βασ. Τατάκη, Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας ἐπὶ χριστιανικῇ οὐρέσει, Ἀθήνα 1960, σ. 80—81).

392. Ἐγράφη ἐπίσης πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372.

393. Ἰ τ α λ ο ι ἐννοοῦνται κυρίως οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ν. Ἰταλίας καὶ μέρος ἰσως τῆς Β., ἐνῶ Γ α λ λ ο ι οἱ τῆς περιοχῆς τῆς Πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας (Gaul), ὅπου αἱ κυριώτεραι ἐπισκοπαὶ - μητροπόλεις Μασσαλίας, Ἀρελάτης καὶ Λουγδούνου.

394. Ἐν ὅλῳ 32 ἐπίσκοποι, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστοὶ εἶναι οἱ ἑξῆς: α) Μελέτιος Ἀντιοχείας καὶ ἡδὴ ἐξόριστος, β) Ἐδσέβιος Σαμοσατῶν, γ) Βασίλειος Καισαρείας, δ) Βάσσος (κατὰ Tillemont Βάρσοι) Ἐδέσσης, ε) Γρηγόριος Ναζιανζοῦ (πατὴρ Γρηγ. Θεολ.), ζ) Πελάγιος Λαοδικείας, η) Ἀνθιμος Τυάνων, θ) Θεόδοτος Νικοπόλεως, θ) Βίτος Καρρῶν (=Χαράν Μεσοποταμίας), ι) Ἀβραάμιος Βατῶν, ια) Ἰοδίνος Πέρρης, ιβ) Ζήνων Τύρου, ιγ) Ἀβραάμιος περιούχης Συρίας, ιδ) Ἀτρεῖος Μελιτηνῆς, ιε) Ἐδστάθιος Σεβαστείας, ις) Ἰωσάκης Μεγάλης Ἀρμενίας, ιζ) Γρηγόριος Νύσσης (τὸ πιθανώτερον, ἢ ὁ θεῖος τῶν).

Τῶν ὑπολοίπων δὲν γνωρίζομεν τὰς ἐπισκοπὰς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι δὲν εἶναι οὗτοι οἱ μόνοι ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ὑπῆρχον ἀσφαλῶς καὶ πολλοὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν περιλαμβάνονται ἐδῶ διὰ λόγους πιθανὸν δυσκολίας δὲ υπογραφῆς, συντόμως ἢ ἐπιστολῇ (ἂν ὑπεγράφη ἰδιοχείρως) ἢ δι' ἄλλους λόγους.

- 5 νων, Θεοδώρητος, Μαρκιανός, Βάραχος, Ἀδραάμιος, Λιδά-
νιος, Θαλάσσιος, Ἰωσήφ, Βοηθός, Ἀτρείος, Θεόδοτος, Εὐ-
στάθιος, Βαρσούμας, Ἰωάννης, Χοσσορόης, Ἰωσάκης, Νάρ-
σης, Μάρις, Γρηγόριος καὶ Δαφνός (προσαγορεύομεν),
χαίρετε ἐν Κυρίῳ.

- Προξενεῖ ἀσφαλῶς κάποιαν παρηγορίαν εἰς τὰς πονε-
10 μένας ψυχὰς ἀκόμη καὶ οἱ στεναγμοί, οἱ ὅποιοι ἐξέρχονται
ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ δάκρυα,⁸⁹⁵
ὅταν χυθοῦν, διασκεδάζουν τὴν πολλὴν θλίψιν. Εἰς ἡμᾶς
ὅμως τὸ νὰ ἐκφράσωμεν εἰς τὴν ἀγάπην σας τὰς συμφοράς
μας δὲν προξενεῖ μόνον ὅσην παρηγορίαν χαρίζουν οἱ στε-
ναγμοὶ καὶ τὰ δάκρυα, ἀλλὰ μᾶς θερμαίνει καὶ κάποια καλ-
15 λιτέρα ἐλπίς, ὅτι ἴσως, ἐὰν ἀναφέρωμεν ὅσα μᾶς λυ-
ποῦν, θὰ σᾶς διεγείρῳμεν εἰς τὸ νὰ μᾶς βοηθήσετε.⁸⁹⁶ Καὶ
αὐτὴν τὴν βοήθειαν δεδαίως τὴν ἐπεριμέναμεν νὰ γίνῃ ἀ-
πὸ παλαιότερον ἐκ μέρους σας χάριν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς
Ἀνατολῆς, πλὴν ὅμως ποτὲ μέχρι σήμερον δὲν τὴν ἐπετύ-
χομεν. Διότι, ὡς νομίζω, ὁ Θεός, ὁ Ὅποῖος μὲ σοφίαν κυ-
θερνᾷ τὴν ζωὴν μας συμφώνως μὲ τὰ ἄγνωστα κρίματα
20 τῆς δικαιοσύνης του, ἴσως ἐπέτρεψε ἐπὶ περισσότερον ἀκό-
μη χρόνον νὰ παραμείνωμεν ἐν μέσῳ τῶν δοκιμασιῶν αὐ-
τῶν. Ἀσφαλῶς δηλαδὴ δὲν ἔχετε ἄγνοιαν τῆς καταστάσε-
ώς μας, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, διότι ἡ φήμη των ἔφθασεν ἀ-
κόμη καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Οὔτε ἐπίσης εἶσθε
κάπως ἀσυμπαθεῖς⁸⁹⁷ ἀπέναντι τῶν ὁμοφρόνων ἀδελφῶν
25 σας, καθ' ὅτι τυγχάνετε ἐξ ἀρχῆς μαθηταὶ τοῦ Ἀποστό-
λου, ὁ ὅποῖος διδάσκει ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶναι
«πλήρωμα νόμου».⁸⁹⁸ Ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς εἶπον, συνεκρά-
τησε τὴν προθυμίαν σας ἡ δικαία ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁ-
ποία κανονίζει ὥστε νὰ συμπληρωθῇ εἰς ἡμᾶς ἡ ὠρισμένη
30 ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν μας θλίψις.

Τώρα ὅμως τοῦλάχιστον σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ διεγερ-
θῇτε ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν ζῆλον χάριν τῆς ἀληθείας καὶ ἀφ' ἑ-
τέρου εἰς τὴν συμπάθειάν μας, ἀφοῦ πλέον τὰ ἐπληροφο-
ρήθητε ὅλα ἐκ μέρους τοῦ εὐλαβεστάτου ἀδελφοῦ μας, τοῦ
συνδιακόνου Σαβίνου, ἀκόμη καὶ ὅσα προηγουμένως εἶχον
διαφύγει τυχὸν τὴν προσοχὴν σας. Μάλιστα ὁ Σαβίνος θὰ
δυνηθῇ νὰ σᾶς διηγηθῇ ὁ ἴδιος προσωπικῶς καὶ ὅσα μοῦ

895. Πρβλ. καὶ ἄλλην εἰκόνα περὶ τῶν δακρύων, Ἐπιστ. 5, 1, 25—29.

896. Πρβλ. Ψαλμ. 34, 2.

897. Δικαιολογεῖ τὴν μέχρι τώρα ἀδιαφορίαν των, διὰ νὰ κινήσῃ διὰ
τὸ ἄμεσον μέλλον τὸν ζῆλον των.

898. Ρωμ. 13, 10. «Πλήρωμα» = ἐκπλήρωσις, τελείωσις.

- 35 διέφυγον εἰς τὴν ἐπιστολὴν. Δι' αὐτοῦ λοιπὸν σὰς παρακαλοῦμεν ἐνδυσθῆτε «σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ»,³⁹⁹ ἀποδάτε ἀφ' ἐνὸς κάθε δισταγμὸν⁴⁰⁰ καὶ ἀναλάβετε ἀφ' ἑτέρου «τὸν κόπον τῆς ἀγάπης»⁴⁰¹ καὶ μὴ ὑπολογίσετε οὔτε τὸ μακρυνὸν ταξίδιον, οὔτε τὰς οἰκιακὰς σας ἀσχολίας οὔτε τίποτε
40 ἄλλο ἀνθρώπινον.

2. Καὶ τοῦτο, διότι δὲν πρόκειται ὁ κίνδυνος διὰ μίαν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ δύο ἢ τρεῖς, αἱ ὁποῖαι ἔχουν πέσει εἰς αὐτὸν τὸν βαρὺν χειμῶνα, ἀλλὰ σχεδὸν ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τὴν Θηβαΐδα⁴⁰² ἀπλώνεται ἡ συμφορὰ τῆς αἰρέσεως (τοῦ Ἀρειανισμοῦ). Αὐτῆς τῆς αἰρέσεως τὰ σπέρματα προηγουμένως δεδαίως τὰ ἐφύτευσεν ὁ ἀπαίσιος Ἀ-

- 5 ρειος. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἔρριψαν θαθείας ρίζας, διότι πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μὲ φιλοπονίαν τὰ ἐκαλλιέργησαν, ὥστε τώρα νὰ ἔχουν προβάλει τοὺς ὀλεθρίους καρπούς των.⁴⁰³

Λοιπὸν, ἔχουν ἀνατραπῇ τὰ δόγματα τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ οἱ θεσμοὶ (Κανόνες) τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν περιέλθει εἰς σύγχυσιν. Ἀντιθέτως, οἱ φίλαρχοι (κληρικοὶ), οἱ ὁποῖοι δὲν φοβοῦνται τὸν Κύριον, ἐπιτίθενται καὶ καταλαμβάνουν
10 τὰς ἐπισκοπὰς⁴⁰⁴ καὶ φανερώς πλεόν τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα

399. Κολοσ. 3, 12.

400. Κυρίως ὡς πρὸς τὸ Ἀντισχειανὸν Σχίσμα. Εἰς τὴν Ἐπιστολὴν ὑπογράφει καὶ ὁ Μελέτιος, τὸν ὅποιον οἱ Αὐτικοὶ δὲν ἀνεγνώριζον. Βλ. σημ. 10.

401. Α' Τιμ. 1, 3.

402. Βλ. καὶ Ἐπιστ. 70, 10 καὶ σημ. 381 (Ἰλλυρικόν). Ἡ θ ἡ β α ι ε ὠνομάζετο ἡ περιοχὴ περὶ τὰς αἰγυπτιακὰς θήβας. Ἦτο ἐκτεταμένη, ἔρημος πρὸς τὴν Ἀραβίαν, ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ πρὸς τὴν Πτολεμαΐδα. Τὸν 4ον αἰ. ἦτο διηρημένη εἰς τὴν Θηβαΐδα Α' (Ἀντινόου) μὲ 8 ἐπισκοπὰς καὶ εἰς τὴν Θηβαΐδα Β' Ἰτολεμαΐδα Ἐρμίου) μὲ 14 ἐπισκοπὰς. Ἐνδοξότερα ὅμως κατέστη διὰ τοὺς Ἀσκητὰς καὶ τὰ Μοναστήριά της.

403. Τὴν ἰδίαν εἰκόνα βλ. εἰς Ἐπιστ. 70, 12—14.

404. Ματὰ παρομοίαν ζωνρότητος περιγραφῆς, λόγου γενομένου περὶ τῆς χειροτονίας τοῦ Μ.Β. εἰς διάκονον καὶ πρεσβύτερον, ὁ φίλος τοῦ Ἁγίου Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὴν § ΚΖ' τοῦ Ἐπιταρίου του εἰς τὸν Μ. Β. παρουσιάζει τὰ ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν γινόμενα κατὰ τὴν κατάληψιν ἐπισκοπικῶν θρόνων. «Νῦν δὲ κινδυνεύει τὸ πάντων ἀγιωτάτων τάγμα τῶν παρ' ἡμῖν πάντων εἶναι καταχλασθέντων. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρετῆς μ ἀλλ ὅσον ἡ κακοσυργίαις ἢ προεδορίαις οὐδὲ τῶν ἀγιωτέρων, ἀλλὰ τῶν δυνατωτέρων οἱ θρόνοι... πλάττονται αὐθιμερόν τοις ἁγίοις καὶ σοφοῖς εἶναι καλεώμεν τοὺς οὐδὲν οσοφθέντας οὐδὲ τοῦ βαθμοῦ τι προσιναγκόντας τι, πλὴν τοῦ δοῦλεσθαι... ὁ δὲ σοβαρῶς προκαθέζεται καὶ τὴν ὁρὸν αἶραι κατὰ τῶν βελτιόνων, καὶ οὐκ ἐπιτρέμει τοῖς θρόνοις οὐδὲ φρίσσει τὴν ὄψιν τὸν ἐγκρατῆ κάτω βλέπων' ἀλλ' ὁμοῦ τῷ κράτει καὶ σοφώτερον ἑαυτὸν ὑπολαμβάνει, κακὴς εἰδῶς καὶ τὸ φρονεῖν ὁ πὸ τῆς ἐξουσίας ἀφ' ἧς ἡ μένος». (Ἐ. ἀ., 10—13 καὶ 20—29. Κατὰ τὴν ἐκδ. Γ. Α. Μεταλληνοῦ, ἐκδ. «Γρηγόρη», Ἀθήναι 1968).

- προβάλλεται ὡς βραβεῖον ἀσεθείας, ὥστε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξεστόμισε τὰς βαρυτέρας βλασφημίας (τῆς αἰρετικῆς διδασκαλίας του) νὰ εἶναι προτιμότερος ἄλλων διὰ τὴν διαποίμανσιν τοῦ λαοῦ. Ἐχάθη ἡ ἱερατικὴ σεμνοπρέπεια, ἔχουν λείψει πλέον οἱ ποιμένες οἱ ὁποῖοι ποιμαίνουν μὲ σοφίαν καὶ τάξιν τὸ ποίμνιον τοῦ Κυρίου, ἐνῶ τὰς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν προσφορὰς τῶν πιστῶν οἱ φίλαρχοι ἐπίσκοποι τὰς καταδ
- 15 πανοῦν συνεχῶς διὰ τὰς ἀπολαύσεις των καὶ τὴν διανομὴν δώρων. Ἐχει ἀφανισθῇ ἡ ἀκρίβεια τῶν (ἱερῶν) Κανόνων, ἡ ἐλευθερία διὰ τὴν ἁμαρτίαν εἶναι πολλή.⁴⁰⁵ Διότι ὅσοι μὲ ἀνθρωπίνην θίαν καὶ μέσα ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ μέσου τῆς θίας ἀνταποδίδει τὴν εὐγνωμοσύνην του (εἰς ὅσους τὸν ἐβοήθησαν) μὲ τὸ νὰ παραχω
- 20 ρῇ εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας πᾶσαν ἐλευθερίαν. Ἐχάθη ἡ δικαία κρίσις καὶ καθεὶς πορεύεται συμφώνως μὲ τὸ θέλημα τῆς καρδίας του. Ἡ πονηρία εἶναι ἀμετρος, τὰ πλήθη ἀνουθέτητα, οἱ ἐπίσκοποι χωρὶς παρρησίαν. Διότι εἶναι δοῦλοι εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τοὺς ἔκαμον τὴν χάριν τῆς προαγωγῆς ὅσοι διὰ μέσου τῶν ἀνθρώπων κατέκτησαν διὰ τοὺς ἐαυτοὺς των τὴν ἐξουσίαν.
- 25 Ἀκόμη καὶ ἡ δῆθεν ὑπεράσπισις τῆς ὀρθοδοξίας ἔχει ἐπινοηθῇ ἀπὸ μερικοὺς ὡς ὄπλον τοῦ μεταξύ των ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἐνῶ ἔχουν κρύψει τὰς προσωπικὰς των ἔχθρας παρουσιάζονται ὡς ἐχθροὶ ἀγωνιζόμενοι χάριν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.⁴⁰⁶ Ἐξ ἄλλου ἄλλοι, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἔλεγχον διὰ τὰ μεγάλα αἵσχη των, παρασύρουν μέχρι μα
- 30 νίας τὰ πλήθη εἰς φιλονικίας μεταξύ των, ὥστε μὲ τὰ γενικά κακὰ νὰ σκεπάσουν καὶ τὸ ἰδικόν των. Διὰ τοῦτο καὶ ἀδιάκοπος εἶναι ὁ πόλεμος οὗτος, ἐπειδὴ ὅσοι ἔχουν διαπράξει πονηρίας τὴν κοινὴν εἰρήνην τὴν ὑποπτεύονται καὶ τὴν ἀποφεύγουν, διότι ἀποκαλύπτει «τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης»⁴⁰⁷ των ἔργα. Ἐξ αἰτίας τούτων (μᾶς) περιγελοῦν

405. Ο Ἰ Κ α ν ὄ ν ε ς δὲν ἔχουν τόσο ἀρνητικόν, ὅσον θετικόν χαρακτῆρα μὲ τὸ ὅτι ὑποδεικνύουν τὰ θρία κινήσεως τῆς ἐλευθερίας πῶν πιστῶν, ἡ κατάρχησις τῆς ὁποίας συνιστᾷ τὴν παράβασιν καὶ τὴν ἀρνήσιν τοῦ δικαίου καὶ νομίμου. Ἄλλωστε «δ ι κ α ἰ ψ ν ὁ μ ο ς ο ὁ κ ε ἰ τ α ι, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις...» (Α' Τιμ. 1, 9). Γενικώτερον ὅμως οἱ ἱ. Κανόνες, κατὰ τὸν Καθηγητὴν τοῦ Καν. Δικαίου Κων. Μουρατίδην, εἶναι «στύλος καὶ ἐδραῖωμα» τῆς Ὀρθοδοξίας (βλ. ὁμώνυμον μελέτην του, ἔκδ. «Ὀρθοδ. Τύπου», Ἀθῆναι 1972, ὡς καὶ τοῦ ἰδίου «Τὸ αἰώνιον κῆρος τῶν ἱ. Κανόνων», «Ὀρθόθ. Τύπος», ἀρ. φύλ. 174, τῆς 15.11.72, σ. 1 καὶ 3—7).

406. Μέγας ὁ κίνδυνος οὗτος εἰς τοὺς ἀντιτιθεμένους ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, διό καὶ ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχὴ καὶ εὐκρίνεια.

407. Β' Κορ. 4, 2.

- οἱ ἄπιστοι, κλονίζονται οἱ ὀλιγόπιστοι. Ἀμφίβολος φαίνεται ἡ πίστις, ἄγνοια κατακλύζει τὰς ψυχὰς ἐξ αἰτίας τῆς ὑποκριτικῆς ἀληθοφανείας ὧσων δολιεύονται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ⁴⁰⁸ κακούργους. Καὶ τοῦτο, διότι τὰ στόματα τῶν ὀρθοδόξων σιγοῦν, ἐνῷ ἀφήνεται ἐλευθέρα κάθε δλᾶσφημος γλῶσσα. Ἐβεδηλώθησαν τὰ ἅγια (Μυστήρια), ἀποφεύγουν τοὺς οἴκους προσευχῆς (ναοὺς) ὅσοι ἔχουν ὀρθὴν πίστιν, διότι τοὺς θεωροῦν διδασκαλεῖα ἀσεδείας (αἰρέσεως). Ἀντὶ τούτων εἰς τὰς ἐρήμους μὲ στεναγμοὺς καὶ δάκρυα ὠψώνουν τὰς χεῖρας τῶν εἰς προσευχὴν πρὸς τὸν οὐράνιον Δεσπότην. Ἄλλ' ἐξάπαντος θὰ ἔχουν φθάσει εἰδήσεις περὶ τούτων ἀκόμη καὶ εἰς σᾶς εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις, διότι τὰ πλήθη μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα τῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς γέροντας ἐξηλθον πρὸς τὰ τεῖχη καὶ τελοῦν τὰς προσευχὰς τῶν εἰς τὸ ὕπαιθρον⁴⁰⁹ καὶ ὑπομένουν ὅλας τὰς κακοπαθείας ἀπὸ τὸν καιρὸν μὲ πολλὴν ὑπομονὴν περιμένοντες βοήθειαν ἀπὸ τὸν Κύριον.

3. Ἀλλὰ ποῖος θρῆνος εἶναι ἀντάξιος τῶν συμφορῶν τούτων; Ποῖαι πηγαὶ δακρύων δύνανται νὰ ἀνακουφίσουν τόσον μεγάλας συμφοράς;⁴¹⁰ Μέχρις οὗτοι λοιπὸν ἀκόμη φαίνονται ὅτι ἴστανται ὀρθιοί⁴¹¹ μερικοί, μέχρις οὗτοι διατηρεῖται ἀκόμη κάποιο ἶχνος τῆς παλαιότερας καταστάσεως (τῆς Ἐκκλησίας), προτοῦ τελείως ἐπέλθῃ τὸ ναυάγιον εἰς τὰς Ἐκκλησίας, σπεύσατε πλησίον μας, σπεύσατε τώρα, ναὶ σᾶς παρακαλοῦμεν, ἀδελφοί γνησιώτατοι. Δώσατε χεῖρα βοηθείας εἰς ὅσους ἔχουν γονατίσει. Ἄς συγκινηθοῦν ἐξ αἰτίας μας τὰ ἀδελφικά σας σπλάγχνα, ἃς χυθοῦν ἄφθονα δάκρυα συμπαθείας. Μὴ παραβλέψετε τὸ ἡμῖς τῆς Οἰκουμένης νὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν πλάνην, μὴ ἀνεχθῇτε νὰ σθῆσις ἐντελῶς ἡ πίστις εἰς ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους κατ' ἀρχὰς ἔλαμψε ἰσχυρῶς.

- Τί λοιπὸν θὰ κάμετε, διὰ νὰ βοηθήσετε τὴν κατάστασιν, καὶ μὲ ποῖον τρόπον θὰ δείξετε τὴν συμπάθειάν σας πρὸς τοὺς θλιβομένους. ἀσφαλῶς δὲν θὰ χρειασθῇ νὰ μάθετε τοῦτο ἀπὸ ἡμᾶς, διότι τὸ ἴδιον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θὰ σᾶς ὑποδείξῃ (τρόπον). Ἄλλ' ἐγὼ τουλάχιστον νομίζω ὅτι εἶναι ἀνάγκη διασύνης. διὰ νὰ περισωθοῦν ὅσοι ἔχουν ὑπολειφθῇ. Ἐπίσης χρειάζεται ἡ παρουσία περισσοτέρων

408. Πρὸς Β' Κορ. 4, 2.

409. Πρὸς Ἐπιστ. 74, 3, 16—18 καὶ 88, 12—13.

410. Ἄνωτ. § 1, 10—13 καὶ Ἐπιστ. 5, 1, 24—29.

411. Πρὸς Α' Κορ. 10, 12.

- ἀδελφῶν, ὥστε νὰ ἐπαρκοῦν διὰ τὴν συμπλήρωσιν συνόδου
 ὅσοι θὰ ἔλθουν. Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ εἶναι ἀξιοὶ ἐμπιστοσύνης
 διὰ τὴν διόρθωσιν τῆς καταστάσεως ὅχι μόνον χάρις εἰς
 τὴν σπουδαιότητα ὧσιν τοὺς ἀπέστειλαν, ἀλλὰ καὶ χάρις
 εἰς τὴν ἰδικὴν των ἀριθμητικὴν δύναμιν. Αὐτοὶ καὶ τὴν πί-
 20 στιν τῆς Νικαίας, ἡ ὁποία ἐγράφη ὑπὸ τῶν πατέρων μας,⁴¹²
 θὰ τὴν ἀνανεώσουν καὶ τὴν αἵρεσιν θὰ ἀποκηρύξουν καὶ εἰς
 τὰς Ἐκκλησίας θὰ κάμουν συζητήσεις εἰρηνευτικὰς καὶ θὰ
 συνάψουν εἰς ὁμόνοιαν ὅσους φρονοῦν τὴν ἰδίαν πίστιν. Διό-
 τι τοῦτο ἀσφαλῶς εἶναι τὸ ἐλεεινότατον ἐξ ὅλων, ὅτι δη-
 λαδὴ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἔ-
 χει ὀρθὴν πίστιν ἔχει τὸ ἴδιον διαιρεθῆ, ὥστε νὰ συμβαί-
 25 νη μὲ ἡμᾶς, ὡς φαίνεται, κάτι παρόμοιον μὲ τὰ δεινοπαθήμα-
 τα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπὶ Βεσπασιανοῦ⁴¹³ ἐπολιόρκουν τὰ
 Ἱεροσόλυμα. Διότι καὶ ἐκεῖνοι ἀφ' ἑνὸς ἐπιέζοντο ἀπὸ τὸν
 ἐξωτερικὸν πόλεμον καὶ ἀφ' ἑτέρου κατεστρέφοντο ἀπὸ
 τὴν ἐσωτερικὴν ἐπανάστασιν τῶν ὁμοφύλων των. Εἰς ἡμᾶς
 λοιπὸν μαζὶ μὲ τὸν φανερὸν πόλεμον τῶν αἵρετικῶν ἐξη-
 γέρθη ἀκόμη καὶ ὁ πόλεμος ὧσιν ἐφαίνοντο ὅτι ὁμοδο-
 30 ξοῦν, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τὰς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐσχάτην
 ἀδυναμίαν.

- Δι' αὐτὰ ἀκριδῶς καὶ ἰδιαιτέρως ἔχομεν ἀνάγκην τῆς
 βοηθείας σας. Ὡστε ὅσοι ὁμολογοῦν τὴν πίστιν τῶν Ἀπο-
 στόλων, ἀφοῦ διαλύσουν ὅσα ἀκριδῶς σχήματα ἐπενόη-
 σαν, νὰ ὑποταχθοῦν τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν νόμιμον ἐξουσίαν
 τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ γίνῃ «ἄσπιον»⁴¹⁴ τὸ Σῶμα τοῦ Χρι-
 35 στοῦ, ἀφοῦ ἐπανεύρῃ τὴν «ὀλοκληρίαν» του μὲ ὅλα τὰ
 μέλη. Μόνον τοιοῦτοτρόπως δὲν θὰ μακαρίζωμεν ἀπλῶς
 τὰ ἀναθὰ τῶν ἄλλων⁴¹⁵ ὅπως πράττομεν τώρα. ἀλλὰ θὰ
 ἀξιωθῶμεν νὰ ἴδωμεν καὶ αἱ ἰδικαί μας Ἐκκλησίαι νὰ ἀνα-
 κτοῦν τὸ ἀγαθὸν καύχημα τῆς ὀρθοδοξίας. Διότι ἀληθῶς
 40 ἀεῖζει τὸν ἀνώτατον μακαρισμὸν αὐτὸ τὸ ὁποῖον μὲ τὴν
 ἰδικὴν σας θεοσέβειαν μᾶς ἐχάρισεν ὁ Κύριος, δηλαδὴ ἀφ'
 ἑνὸς νὰ διακρίνωμεν τὸ νόθον ἀπὸ τὸ γνήσιον καὶ καθαρὸν
 καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ κηρύττωμεν τὴν πίστιν τῶν Πατέρων
 χωρὶς κανένα φόβον. Αὐτὴν δὲ τὴν πίστιν καὶ ἡμεῖς ἐδέ-

⁴¹². Βλ. σημ. 283 (περὶ Ἑομογένους Καιοκράτας) καὶ σημ. 377.

⁴¹³. Ὁ Βεσπασιανὸς (Οὐεσπασιανὸς) ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ κατὰ τὰ ἔτη 69—79 μ.Χ. Πολιορκία καὶ μετὰ ταῦτα ἔλθουσιν καὶ καταστροφὴ παντελὴς τῆς Ἱερουσαλὴμ εἶναι ἡ τοῦ 70 καὶ ὑπὸ τοῦ Τίτου (79—81) γενομένη.

⁴¹⁴. Πρβλ. Β' Τιμ. 3, 17 καὶ Πράξ. 3, 16 («ὀλοκληρία»).

⁴¹⁵. Ἐννοεῖται ἡ ἐνότης καὶ ἡ ὀρθοδοξία τῆς Δόσεως, τὴν ὁποίαν πολλὰκις ἐπήνεσεν ὁ Μ. Β. καὶ ἐστήριξεν εἰς αὐτὴν ἐλπίδας.

- 45 χθημεν καὶ κατενοήσαμεν ὡς διατυπωμένην ἐκ τῶν ἀποστολικῶν λόγων καὶ παραδόσεων καὶ συμφωνοῦμεν με αὐτὴν καὶ με ὅλα ὅσα «κανονικῶς» καὶ τυπικῶς ἔχουν ἀποφασισθῇ εἰς τὸ Συνοδικὸν ἐκεῖνο Γράμμα (τῆς Νικαίας).⁴¹⁶

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 93 (ΓΓ'—ΧCIII)⁴¹⁷ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΚΙΑΝ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝ
ΠΕΡΙ ΘΕΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ⁴¹⁸

- 5 Ἀκόμῃ λοιπὸν καὶ τὸ νὰ κοινωνῇ κανεῖς καθημερινῶς καὶ νὰ μεταλαμβάνῃ τοῦ ἁγίου Σώματος τοῦ Χριστοῦ εἶναι καλὸν καὶ ἐπωφελές, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰδιος λέγει σαφῶς: «Ὁ τρώγων μου τὴν Σάρκα καὶ πίνων μου τὸ Αἷμα ἔχει ζωὴν αἰώνιον».⁴¹⁹ Διότι ποῖος ἀμφιβάλλει ὅτι τὸ νὰ μετέχῃ κανεῖς συνεχῶς τῆς Ζωῆς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ζῇ πολυτρόπως καὶ πλουσιοπαρόχως.

416. Ἐννοοῦνται ὅλκι αἱ ἀποφάσεις καὶ ὄχι μόνον τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, διότι ἡ Σύνοδος ἠσχολήθη καὶ μεῖ ἄλλα ζητήματα «κανονικῶς» φύσεως. (Βλ. Θεοδώρ., Ἐκκλ. Ἱστ. 1, 8 καὶ Σωκρ., Ἐκκλ. Ἱστ. 1, 9). Ἐκ τῶν τριῶν παρομοίων τελευταίων Ἐπιστολῶν, ἡ τελευταία αὕτη εἶναι ὄντως ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ βασιλείανοῦ καλὰμου. Τέχνη καὶ ρητορεία, ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα καὶ ταπεινώσεις, διάκρίσις καὶ πρὸ πάντων πλημμεροῦσα ἀγάπη διὰ τὴν εἰρήνην καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἔδωκαν τόσην ἐμπνευσιν εἰς τὸν Μ. Β., ὥστε ἡ Ἐπιστολὴ νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ «π ο ῖ η-μ α»!

417. Ἐγρᾶφῃ περὶ τὸ 372 (βλ. παρὰ Deferrari).

418. Ἡ Κ α ι σ α ρ ι ᾶ ἀπαντᾷ μόνον ἐνταῦθα, φαίνεται δὲ θὰ ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν Μ. Β. καὶ ἡρώτησε περὶ τῆς συχνότητος τῆς θ. Κοινωνίας. Π α τ ρ ι κ ι ο ῖ δὲ εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐκ τούτων εἰς Βυζαντινοὺς ἐλέγοντο οἱ εὐγενεῖς ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀπόψεως, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς π λ η θ ε ῖ ο υ ς, τὸν «ἀπλοὺν λαόν».

419. Ἰωάν. 6, 54. Ἡ ἐμφασίς πίπτει εἰς τὰς μετοχὰς τοῦ ε ν σ τ ῶ τ ο ς: ὁ τρώγων καὶ πίνων συνεχῶς, διὰ τὸ νὰ ζῇ καὶ συνεχῶς. Ἐπειδὴ ὁ Κύριος ἐπίσης εἶπεν: «Ἐάν μὴ φάγητε τὴν Σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ πίνητε Αἷμα τοῦ Αἵμα, οὐκ ἔ χ ε τ ε ζ ω ῆ ν ἐ ν ἑ α ὑ τ ο ῖ ς» (Ἐ. ἀ., στ. 53). Σαφῶς ὁ Μ. Β. ἐν συνεχείᾳ ἀξηγεῖ τὸ «σ υ ν ε χ ῶ ς».

«Π ε ρ ῖ Σ υ ν ε χ ο ῦ ς θ ε ῖ α ς Μ ε τ α λ ῆ ψ ε ω ς» μοναδικὸν εἰς ἀξίαν καὶ πνευματικότητα ἔργον ἔγραψαν ἐν συνεργασίᾳ οἱ τρεῖς φίλοι: «Κολλιδάδες» Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης (σπουδαῖος καὶ ὡς φιλόλογος, Χριστιανὸς δὲ ἐξ Ἑβραίων), Ἅγιος Μακάριος ὁ Κορίνθου (Νοταρᾶς) καὶ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἔδωσε τὴν τελικὴν μορφήν εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο καίμενον. Πλὴν καὶ ἄλλων, πρόσφατον ἔργον ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος περιέχον σπουδαίαν συλλογὴν τῶν πηγαίων κειμένων, παλαιότερων καὶ νεωτέρων, συνέγραψεν ὁ λόγιος καὶ ἀκάματος διδασκαλὸς τῆς Ἱ. Μ. Ἀγίου Παύλου Ἀθῶ, δ. κ. Α-ῶδοιος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τ ὁ Ο ὁ ρ ᾶ ν ῖ ο ν Μ ᾶ ν ν α», ἔκδ. περιοδ. «Ἅγιος Νεκτάριος ὁ θαυματουργός», Θεσσαλονίκη 1970.

Ἡμεῖς δεδαιώς τέσσαρας φοράς κάθε ἑβδομάδα κοινωνοῦμεν, δηλαδή τὴν Κυριακὴν,⁴²⁰ τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευὴν καὶ τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας, ἔαν συμβαίῃ νὰ εἶναι μνήμη κάποιου Ἀγίου.

- Ἐξ ἄλλου, τὸ νὰ ἐξαναγκάζεται κανεὶς κατὰ τὰς περι-
 10 ὁδους τοῦ διωγμοῦ, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχη ἱερεὺς καὶ μάλιστα λειτουργός, νὰ λαμβάνῃ τὴν θ. Κοινωνίαν μετὰ τὴν ἰδικὴν του χεῖρα, ὅτι τοῦτο καθόλου δὲν εἶναι βαρὺ, εἶναι περιττὸν νὰ ἀποδείξωμεν, ἐπειδὴ ἀκόμη καὶ ἡ μακροχρόνιος συνήθεια μαρτυρεῖ τοῦτο μετὰ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Πράγματι, ὅλοι ὅσοι μονάζουν εἰς τὰς ἐρήμους, ὅπου δὲν ὑπάρχει
 15 ἱερεὺς, κατέχουν κατ' ἴδιαν θ. Κοινωνίαν καὶ κοινωνοῦν μόνοι των. Μάλιστα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ (γενικῶς) εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀκόμη καὶ κάθε λαϊκός, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον,

420. Ὅπως φαίνεται σαφῶς κυρίως ἐκ τοῦ σημείου τούτου καὶ ἐξ ἄλλου, τὸ θέμα τῆς Ἐπιστολῆς δὲν εἶναι ἡ συχνὴ θεία Κοινωνία, ἀλλ' ἔαν ἐπρεπε πιστὸς μὴ ἱερεὺς νὰ κοινωνῇ μόνος του, μὲ τὴν ἰδίαν τὴν χεῖρα, ἐφ' ὅσον εἶχε δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ καὶ κατ' οἶκον θ. Κοινωνίαν. Ἡ ἀπάντησις εἶναι σαφῶς θετική, ἀλλ' ἐξηγηρεῖται ἡμᾶς καὶ μᾶς διδάσκει καὶ ὡς πρὸς τὴν συχνὴν θ. Κοινωνίαν ἡ ὁποία, ὡς γνωστὸν, ἔχει πολὺ παραμεληθῇ.

Ἐξ ἄλλου δι' ἡμᾶς ἔχει σημασίαν καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Μ. Β. περὶ θ. Κοινωνίας καὶ κατὰ Κυριακὴν, παρ' ὅλον ὅτι, ὡς γνωστὸν, τὸ Σάββατον δὲν γίνεται νηστεία. Ἐπομένως, ὡς γνωρίζομεν τοῦτο καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς ἀρχαίας Παραδόσεως, θέμα νηστείας ὑποχρεωτικῆς πρὸ τῆς θ. Κοινωνίας δὲν παραδίδει ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία. Ἡ μετὰ ταῦτα ἀποφίς περὶ ὑποχρεωτικῆς νηστείας, ἡ ὁποία περιώρισε σὺν τῇ χρόνῳ τὴν θ. Κοινωνίαν εἰς ἀραιότατα διαστήματα εἶναι ἔθιμον νεώτερον καὶ ἐξ ἀποτελέσματος κρινόμενον, ἐφ' ὅσον περιορίζει τὴν θ. Κοινωνίαν, τὸν σκοπὸν, ἐξηγηρετοῦν τὸ μέσον κατ' ἐπίφασιν (διότι ἐφ' ὅσον δὲν γίνεται συχνὴ θ. Κοινωνία, ὅτε καὶ συχνὴ —ὑποχρεωτικὴ θεωρουμένη— νηστεία γίνεται, ὥστε νὰ καταργοῦνται καὶ τὰ δύο. Ἐπομένως οἱ «ὁ ἁ σ κ η σ ι ν» ἐπιθυμοῦντες νὰ νηστεύουν καὶ πρὸ τῆς θείας Κοινωνίας δύνανται νὰ τὸ πράττουν, ἀλλὰ ἐλευθέρως καὶ χωρὶς νὰ μέμψονται ὅσους κοινωνοῦν συνεχῶς καὶ δὲν νηστεοῦν τὸ Σάββατον π.χ. Ὅσοι ἐξ ἄλλου διὰ λόγους πνευματικῶς δὲν δύνανται νὰ κοινωνοῦν συνεχῶς ἢ σχετικῶς εἰς πυκνὰ διαστήματα, πρέπει νὰ θέλουν μόνοι των νὰ νηστεοῦν πρὸ τῆς θ. Κοινωνίας, τῆς ὁποίας εἶχον ἐπὶ πολὺ στερηθῇ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ, πλὴν τῶν πρᾶγματι ἀσθενῶν καὶ μετὰ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Πνευματικοῦ, πρέπει νὰ τηροῦν τὰς ἐκκλησιαστικὰς νηστείας ὅσων τὰ Τετραδοκασάκευα ἔλου τοῦ ἔτους, πλὴν τῶν ἐξαίρεσεων, ὧν καὶ τὰς γνωστὰς νηστείας. Ἐπομένως δὲν εἰσάγεται οὐδεμία κατάργησις κανονικῶν ἐκκλησιαστικῶν νηστειῶν, ἀλλ' ἀφήνεται ἐλευθερία ἑποῦ ἀνέκαθεν καὶ δι' οὗς λόγους ὑπῆρχεν αὕτη, διὰ νὰ ἐξηγηρετῇ τὸ μέγα καὶ πρῶτον, ἡ «μετοχὴ συνεχῶς καὶ πολλαχῶς εἰς τὴν Ζωὴν». Διότι, κατὰ τὸν ἱ. Χρυσόστομον: «Καὶ μία ἡμῖν ἔστω ὁδὸς, τὸ μὴ μετέχειν τάτης τῆς Ζωῆς». Ἐκ τοῦ περὶ «τῇ ἰδίᾳ χεῖρι» κοινωνεῖν ἔπεται ὅτι ἐδίδοτο Μερὶς ἀγίου Ἀρτου ἑμβαπτιομένη εἰς τὸ Αἶμα. Ἡ ἁγία Λαβὶς εἰσλήχθη ἀργότερον, διότι, φαίνεται, συνέβαινον ἀταξίαι. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ διὰ τὴν κατ' οἶκον καὶ «τῇ ἰδίᾳ χεῖρι» θεῖαν Κοινωνίαν.

- 20 έχει θ. Κοινωνίαν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ὅταν θέλῃ μεταλαμβάνει μόνος του. Διότι, ἀφοῦ πλέον ὁ ἱερεὺς ἐτέλεσε τὴν θ. Λειτουργίαν (Θυσίαν) καὶ μετέδωσεν (αὐτὴν εἰς τοὺς πιστοὺς), ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὴν ἔλαβεν ὀλόκληρον μαζὶ Μερίδα, ἐὰν μεταλαμβάνῃ καθημερινῶς, ὀφείλει νὰ πιστεῦῃ ὅτι κατὰ φυσικὸν λόγον ἐκ μέρους τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος τοῦ μετέδωκε (τὴν Μερίδα), μεταλαμβάνει καὶ ὑποδέχεται (ἐντὸς του τὴν θ. Κοινωνίαν καὶ ὅταν κοινωνῇ μόνος του). *Ἄλλωστε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν (ναόν), ὁ ἱερεὺς παραδίδει τὴν (ἀγίαν) Μερίδα καὶ κρατεῖ (φυλάσσει) αὐτὴν ὁ ὑποδεχόμενος (κοινωνῶν) μὲ ὅλην τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοιουτοτρόπως πλησιάζει εἰς τὸ στόμα του μετὰ τὴν ἰδικὴν του χεῖρα. Λοιπὸν τὸ ἴδιον εἶναι κατ' οὐσίαν, εἴτε λάθῃ κανεὶς μίαν Μερίδα ἀπὸ τὸν ἱερέα, εἴτε πολλὰς μαζὶ Μεοίδας.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 94 (ἡΔ—XCIV)⁴²¹ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΛΙΑΝ, ΤΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ⁴²²

- 5 *Ἦβελον θεθαίως νὰ σπεύσω καὶ νὰ συναντήσω ὁ ἴδιος τὴν ἐξοχότητά σου, ὥστε νὰ μὴ εὗρεθῶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀπουσίας μου εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἐναντι τῶν συκοφαντῶν μου. Ἐπειδὴ ὁμως μὲ ἡμπόδιζεν ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος, ἡ ὁποία παρουσίασεν ἕνα ἀσυνήθη παροξυσμόν, κατ' ἀνάγκην κατέφυγον εἰς τὴν ἐπιστολήν. Ἐγὼ λοιπὸν, ὡ θαυμάσιε, κατὰ τὴν πρόσφατον συνάντησιν μὲ τὴν ἐξοχότητά σου πολὺ ἐπεθύμουν νὰ ἀναφέρω εἰς τὴν φρόνησίν σου περὶ ὅλων τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζω εἰς τὴν ζωὴν μου, κα-

421. Ἐγράφη τὸ 372.

422. Πρόκειται περὶ τοῦ «ἡγεμόνος» τῶν Ἐπιστ. 84 καὶ 86, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Μ. Β. ἔγραψε τὰς δύο προηγουμένας Ἐπιστ. συνιστῶν καταδυναστευομένους καὶ ἀναξιοπαθοῦντας. Εἰς τὴν παρούσαν ἀπολογεῖται περὶ ἑαυτοῦ ὁ Μ. Β., ἐνθ' εἰς τὴν Ἐπιστ. 96, πρὸς τὸν φίλον του μάγιστρον Σωφρόνιον ἀπολογεῖται καὶ παρακαλεῖ ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ μεταξὺ μετατεθέντος ἡ ἀπολυθέντος Ἠλία λόγῳ συκοφαντιῶν. Τὸν διεδέχθη ὁ Μάξιμος (61. σημ. 459). Ἡ Ἐπιστ. 96 εἶναι θαυμάσιον ἐ γ κ ω μ ι ο ν τοῦ Ἠλία.

Ἄλλ' ἡ παρούσα Ἐπιστολὴ εἶναι σπουδαιότατή ἀπὸ ἐπόψεως αὐτοβιογραφίας τοῦ Μ. Β., διότι ὁ ἴδιος ὁμιλεῖ περὶ τῆς «Β α σ ι λ ε ι α ῖ ο ς» του, ἡ ὁποία ἤδη κτίζεται (στ. 35—53). Περὶ τῆς «Βασιλείδος», «τῆς καινῆς πόλεως, τοῦ τῆς εὐσεβείας ταμείου, τοῦ κοινοῦ τῶν ὄντων θησαυρίσματος» ὁμιλεῖ ὁ Ἄγ. Γρηγ. ὁ Θεολόγος εἰς τὸν Ἐπιταφ. εἰς Μ. Β., εἰς ἡν § ΣΓ', ἀλλὰ καὶ οἱ Θεοδώρ., Ἐκκλ. Ἰστ. 4, 19 καὶ Σφζόμ. 6, 34. Πρόβλ. καὶ Ἄγ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 20. Τὰ ἐγκαίνια ἐγίναν τὴν 7ην Σεπτεμ. τοῦ 374.

- θῶς ἐπίσης καὶ χάριν τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ κάμω κάποιον λόγον, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρξῃ χώρος διὰ μελλοντικὰς συκοφαντίας.⁴²³ Συνεκρατήθην ὁμως, διότι ἔκρινα ὅτι θὰ ἦτο ἐντελῶς περιττὸν καὶ ὑπερβολικὸς ζήλος νὰ ἐπιφορτίσω μὲ φροντίδας ζητημάτων ὄχι καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίων ἓνα ἀνθρώπον φορτωμένον μὲ τὴν εὐθύνην ἑνὸς μεγάλου πλήθους ὑποθέσεων. Ἀλλὰ συγχρόνως, διότι πρέπει νὰ λεχθῇ ἡ ἀλήθεια, ἐδίστασα μήπως μὲ τὰς ἀντιρρήσεις μας ἔλθωμεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ πληγώσωμεν τὴν ψυχὴν σου, ἡ ὁποία ὀφείλει μὲ τὴν καθαρὰν τῆς εὐλάβειαν πρὸς τὸν Θεὸν νὰ ἀπολαμβάνῃ πλήρη καὶ τελείαν τὴν ἀνταμοιβὴν διὰ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεόν. Διότι πράγματι, ἔάν σέ ἀπασχολήσωμεν μὲ τὰς ὑποθέσεις μας, θὰ σοῦ ἀφήσωμεν ὀλίγην μόνον ἀνεσίαν νὰ ἐπιδοθῇς εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις καὶ θὰ κάμωμεν σχεδὸν κάτι παρόμοιον μὲ τὸ ἐξῆς: ὅπως ἀκριδῶς κάποιος κυβερνήτης, ὁ ὁποῖος διευθύνει νεότευκτον πλοῖον εἰς μεγάλην τρικυμίαν καὶ τὸ ἐπιβαρύνει μὲ πρόσθετον φορτίον, ἐνῷ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐν μέρος τοῦ μεταφερομένου φορτίου καὶ νὰ τὸ ἐλαφρώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν. Δι' αὐτό, νομίζω, ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς⁴²⁴ κατενόησε τὴν πολυπραγμοσύνην μας καὶ μᾶς ἄφησε νὰ κυβερνῶμεν μόνοι μας τὰς Ἐκκλησίας. Θέλω ὁμως νὰ ἐρωτηθοῦν αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἐνοχλοῦν τὴν ἄδολον ἀκοήν σου εἰς τί ἐζημιώθησαν αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις ἐξ αἰτίας μας ἢ ποῖον δημόσιον συμφέρον, μικρὸν ἢ μεγάλο, ἐζημιώθη ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας διοίκησιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐκτὸς ἔάν ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι προξενεῖ ζημίαν εἰς τὸ κράτος τὸ γεγονός ὅτι ἀνεγείραμεν εἰς τὸν Θεὸν μας ἓνα οἶκον προσευχῆς μεγαλοπρεποῦς κατασκευῆς⁴²⁵ καὶ περίξ αὐτοῦ κατοικίας. μίαν πολυτελεῖ ἀφιερωμένην εἰς τὸν ἐπὶ κορυφῆς (προϊστάμενον), τὰς δὲ ἄλλας κατωτέρας κατανεμημένας εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντας τὸν Θεὸν μὲ εὐπρέπειαν καὶ τὰς ὁποίας δύνασθε νὰ χορησιμοποιήτε ἀπὸ κοινοῦ καὶ σεῖς οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ ἀκολουθία σας. Ποῖον λοιπὸν ζημιώνομεν μὲ τὸ νὰ κτίζωμεν πανδοχεῖα διὰ τοὺς ξένους, ὅσους συχναῖζουσιν ὡς διερχόμενοι καὶ ὅσους ἔχουσιν ἀ-

423. Αἱ συκοφαντίαι ἐκ τῶν ἔσω καὶ τῶν ἔξω θὰ ἀκολουθοῦν τὸν Μ. Β. μέχρι τέλους, ἀλλὰ χωρὶς νὰ κάμψουν τὴν ψυχὴν του.

424. Ἐννοεῖται ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ τὰ μέτρα του ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας.

425. Νὰ ἐπρόκειτο ἄρα γε περὶ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ; Ἐντύπωσην προξενούσιν καὶ τὰ περὶ τὸν ναὸν οἰκοδομήματα. Ὡς πρὸς τὴν «μεγαλοπρέπειαν» πρέπει νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐνῷ ὁ Μ. Β. ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἦτο πέννης καὶ λιτός, δι' ὅ,τι ἀφ' ἑώρα τὸν Θεὸν ἐνόμιζεν ὅτι πρέπει νὰ εἶναι «μεγαλοπρεπὲς». Καὶ εἰς τὴν θ. Λειτουργίαν ἡγάπα τὴν εὐπρέπειαν.

- νάγκην φροντίδος ἐξ αἰτίας ἀσθενείας, καὶ εἰς τὰ ὅποια (ξενοδοχεῖα) ἐγκαθιστῶμεν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀνακούφισιν των, δηλαδὴ τοὺς νοσοκόμους, τοὺς ἰατροὺς, τὰ ἀχθοφόρα ζῶα, τοὺς συνοδούς; "Ὅλοι αὐτοὶ ἐπίσης εἶναι
- 40 ἀνάγκη νὰ ἀκολουθοῦν διάφορα ἐπαγγέλματα, τόσον ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὅσον καὶ ὅσα ἐφευρέθησαν διὰ μίαν ἀξιοπρεπῆ διαβίωσιν. Χρειάζονται ἐπίσης οἰκοδομήματα κατάλληλα διὰ τὰς ἐργασίας, τὰ ὅποια ἀκριβῶς ὅλα ἀποτελοῦν κόσμημα⁴²⁶ διὰ τὸν τόπον καὶ καύχημα διὰ τὸν ἄρχοντά μας, διότι ὁ ἔπαινος καταλήγει εἰς αὐτόν.
- 45 Σὺ ἄλλωστε, δὲν ἐξηναγκάσθης νὰ ἀναλάβῃς τὴν διοίκησίν μας ἐξ αἰτίας τούτου, ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶσαι ὁ μόνος ἱκανὸς χάρις εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν σου νὰ ἀνορθώσῃς τόσον ὅσα κατερείπωσεν ὁ χρόνος, ὅσον καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃς κατοίκους εἰς ἀκατοικήτους τόπους καὶ γενικῶς νὰ μεταβάλῃς εἰς πόλεις τὰς ἐρήμους;⁴²⁷ Ἐκεῖνον λοιπόν, ὁ ὁποῖος προσφέρει τὴν βοήθειαν καὶ συνεργασίαν του εἰς τοιαῦτα ἔργα, ποῖον εἶναι λογικώτερον, νὰ τὸν καταδιώκῃ κανεὶς καὶ νὰ τὸν ὑ-
- 50 δρίζῃ ἢ νὰ τὸν τιμᾷ καὶ νὰ τὸν ὑπολήπτεται; Καὶ μὴ νομίσης, εὐγενέστατε, ὅτι ἡμεῖς λόγια μόνον παρουσιάζομεν. Διότι ἤδη εὕρισκόμεθα εἰς τὸ στάδιον τῶν ἐργασιῶν, ἐνῶ μέχρι τῶρα ἐκάμνομεν προμηθείας τῶν ἀναγκαίων ὑλικῶν. Ὅσον ἀφορᾷ λοιπόν τὴν ἀπολογίαν μας πρὸς σέ ὡς ἄρχοντα ἔχομεν αὐτά.
- Ἐξ ἄλλου, ὅσον ἀφορᾷ τὰς κατηγορίας τῶν φιλοκατη-
- 55 γόρων, ἐπειδὴ σέ θεωρῶ Χριστιανὸν καὶ φίλον, ὁ ὁποῖος φροντίζει διὰ τὴν ὑπόληψίν μας. εἶναι ἀνάγκη πρὸς τὸ παρὸν νὰ σιωπήσω, διότι θὰ ἐχρειάζετο νὰ ὑπερβῶ τὸ μέτρον

426. Πράγματι. Τὸ φιланθρωπικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὅποιον ὁ Μ. Β. ὑπῆρξεν ἐπίσης πρωτοπόρος ἀπὸ ἀπόψεως τελείας σχεδὸν οργανώσεως καὶ πληρότητος ἐκόσμησε, κοσμεῖ καὶ θὰ κοσμήῃ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐντόποιον προκαλοῦν 36—43 διὰ τὴν πληρότητα. Εἰς τὰ ν ο σ ο κ ο μ ε ῖ α συμπεριλαμβάνατο καὶ «λεβοκομείον», δηλαδὴ λεπροκομείον. Ἐδῶ «νόσος φιλοσοφεῖται καὶ συμφορὰ μακαρίζεται καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται» (Ἀγ. Γρηγ. Ναζ., Ἐπιτάφ. εἰς Μ. Β., ΕΙ', 7—8). Ὁ Μ. Β. ἠσπάζετο καὶ τοὺς λεπρούς. «Ἐκεῖνός γε μάλιστα πάντων ἔπεισεν ἀνθρώπους ὄντως ἀνθρώπων μὴ καταφρονεῖν... Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῖς χεῖλεσιν ἀπηξίου τιμᾶν τὴν νόσον» (ἔ. ἀ., 23—24 καὶ 26—27). Τὸ παράδειγμα δὲ τούτου ὡς πρὸς τὴν ὀργανωμένην φιλανθρωπίαν δὲν ἀφῆκεν ἀπλῶς νὰ «ὀμιλῇ», ἀλλ' ἐφρόντιζε νὰ κάμουν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι τὸ αὐτό. «Καὶ οὐχ ἡ μὲν πόλις οὕτως, ἡ χώρα δὲ καὶ τὰ ἐκτὸς ἐτέρως» ἀλλὰ κοινὸν ἅπασιν ἀγῶνα προῦθηκε τοῖς τῶν λαῶν παρεστῶσι τὴν εἰς αὐτοὺς φιλανθρωπίαν καὶ μεγαλοφυΐαν» (ἔ. ἀ., 33—35).

427. Οἱ Courtonne καὶ Deferrari στίζουν ἐδῶ διὰ τελείας, ἀλλὰ ὀρθότερον εἶναι τὸ ἐρωτηματικόν.

- μιας ἐπιστολῆς, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν θὰ ἦτο συνετὸν νὰ ἐμπι-
 στευθῶ εἰς ἄψυχα γράμματα. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ἐπηρεασθῆς
 ἀπὸ τὰς συκοφαντίας μερικῶν κατὰ τὸν χρόνον πρὸ τῆς
 60 συναντήσεώς μας καὶ ἀναγκασθῆς νὰ ἐλαττώσῃς κάπως τὴν
 εὐνοϊάν σου ἀπέναντί μας, κάμε ὅτι ὁ (Μέγας) Ἀλέξαν-
 δρος⁴²⁸ καθὼς δηλαδὴ λέγουν, οὗτος, ὅταν κάποιος φίλος
 του ἐσυκοφαντεῖτο, τὸ ἐν οὓς ἀφῆκε νὰ ἀκούσῃ τὸν συκο-
 φατοῦντα, ἐνῶ τὸ ἄλλο τὸ ἔφραξε προσεκτικῶς μὲ τὴν χεῖ-
 ρα. Δι' αὐτοῦ ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ
 κρίνῃ δικαίως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ προκαταλαμβάνεται, ἀλλὰ
 65 νὰ διαφυλάττῃ ἐπίσης κατὰ τὸ ἥμισυ ἀκεραίαν τὴν ἀκοήν
 του, διὰ νὰ ἀκούσῃ καὶ ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι παρῶν
 (ἐνῶ συκοφαντεῖται).

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 95 (ΓΕ'—ΧCV)⁴²⁹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ⁴³⁰

- Ἐνῶ ἔγραψα πρὸ καιροῦ εἰς τὴν θεοσέδειάν σου καὶ πε-
 ρὶ μερικῶν ἄλλων ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συναντηθῶ-
 μεν προσωπικῶς, διεψεύσθη ἡ ἐλπίς μου, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστο-
 λή μου δὲν ἔφθασεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς τιμιότητός σου. Ἐνῶ
 δηλαδὴ ὁ μακαρίτης διάκονος Θεόφραστος⁴³¹ ἔλαβε τὴν ἐπι-
 στολὴν, καθ' ἣν στιγμὴν ἡμεῖς ἀνεχωροῦμεν εἰς μίαν ἀναγ-
 5 καίαν περιοδεῖαν, ὅμως δὲν προέλαβε νὰ τὴν διαβιῶσῃ εἰς
 τὴν θεοσέδειάν σου, διότι προσεδιλήθη ἀπὸ ἀσθένειαν, ἀπὸ
 τὴν ὁποίαν καὶ ἀπεβίωσε. Δι' αὐτὸ καὶ καθυστέρησα τόσον
 πολὺ νὰ σοῦ γράψω, ὥστε νὰ μὴ ἐλπίζω ὅτι θὰ προκύψῃ
 κάποια ὠφέλεια ἀπὸ τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν, καθ' ὅτι ὁ
 10 χρόνος πλέον εἶναι ἐντελῶς περιωρισμένος.

Λοιπόν, οἱ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι Μελέτιος καὶ Θεό-
 δοτος⁴³² μᾶς παρήγγειλαν νὰ μεταδῶμεν πλησίον των, τό-

428. Πρὸς. καὶ Ἐπιστ. 24, 41—43: «τὴν ἐτέραν τῶν ἀκοῶν ἀκεραίαν ταμιευσόμεθα τῇ διαβαλλομένῃ». Ἐξῶ ἐκτενέστερον. Τὸ περιστατικὸν ἀνα-
 φέρεται ἐν Πλούταρχῳ (Βίος Ἀλεξ., 42, 2. Βλ. καὶ 1 MBA, σ. 153, σημ. 419).

429. Ἐγγραφή τὸ 372.

430. Περὶ τοῦ Ἀγίου Εὐσεβίου Σαμοσατῶν βλ. ἱκανὰ εἰς 2 MBA, σ. 47, σημ. 11. Ἡ μεταξὺ M. B. καὶ Ἀγ. Εὐσεβίου ἀλληλογραφία ἦτο συχνή.
 Ἐχομεν 23 Ἐπιστολάς τοῦ M. B. πρὸς αὐτόν (ἐ. ἀ.).

431. Βλ. σημ. 14.

432. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀγ. Μελετίου Ἀντιοχείας (βλ. περὶ αὐτοῦ
 σημ. 10) καὶ περὶ τοῦ Θεοδοτοῦ, ἐπισκόπου Νικοπόλεως Ἀρμενίας.
 Καὶ οἱ δύο υπέγραψαν τὴν Ἐπιστ. 92, πρὸς Ἱταλοὺς καὶ Γάλλους. Ὁ Θεο-
 δοτος μνημονεύεται καὶ εἰς τὰς Ἐπιστ. 99, 121 καὶ 130 (πρὸς

- σον διότι θεωροῦν τὴν συνάντησιν ὡς δείγμα ἀγάπης, ὅσον καὶ διότι θέλουν νὰ διευθετηθοῦν μερικὰ θέματα, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα τόσον πολὺ τώρα μᾶς λυποῦν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν χρόνον τῆς συναντήσεως μᾶς ὥρισαν τὰ μέσα τοῦ προ-
 15 σεχοῦς μηνὸς Ἰουνίου, ὡς πρὸς δὲ τὸν τόπον τὸ χωρίον Φαργαμοῦν,⁴³³ ὀνομαστὸν χάρις εἰς τοὺς ἐνδόξους Μάρτυρας καὶ τὴν πολυπληθεῖ πανήγυριν, ἣ ὁποῖα πραγματοποιεῖται ἐκεῖ κατ' ἔτος. Ἄλλ' ὅταν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου ἐ-
 20 πληροφορήθην τὸν θάνατον τοῦ μακαρίτου διακόνου καὶ δι-
 τι ἡ ἐπιστολὴ καθυστερεῖ ἐδῶ, ἐπειδὴ δὲν ἔπρεπε νὰ μείνω ἀδρανής, διότι μᾶς ἔχουν μείνει ἀκόμη τριάκοντα τρεῖς ἡμέ-
 ραι μέχρι τῆς (ὀρισθείσης) προθεσμίας, ἀπέστειλα ἐσπευ-
 σμένως τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν εἰς τὸν αἰδεσιμώτατον ἀδελ-
 φὸν καὶ συλλειτουργὸν μας Εὐστάθιον,⁴³⁴ διὰ νὰ τὴν διαβι-
 25 δάσῃ εἰς τὴν σεβασμιότητά σου καὶ πάλιν νὰ μᾶς μεταβι-
 δάσῃ ταχέως τὴν ἀπάντησίν σου. Ἐὰν λοιπὸν σοῦ εἶναι δυ-
 νατὸν καὶ μάλιστα σοῦ ἀρέσῃ νὰ ἔλθῃς, τότε θὰ παρευρε-
 θῶμεν καὶ ἡμεῖς. Εἰδ' ἄλλως ἡμεῖς μὲν, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, θὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ χρέος τῆς περυσινῆς συναντήσεως, ἐκτός
 30 τῶν ἁμαρτιῶν μας, ἐνῷ τὴν συνάντησιν μετὰ τῶν ἐπισκό-
 πων θὰ ἀναβάλωμεν δι' ἄλλον χρόνον.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 96 (Ψ'—ΧCVI)⁴³⁵ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΑΓΙΣΤΡΟΝ ΣΩΦΡΟΝΙΟΝ⁴³⁶

Καὶ ποῖος εἶναι τόσον φιλόπατρις, ὥστε νὰ τιμᾷ ἐξ Ἰσου μὲ τοὺς γονεῖς τὴν πατρίδα, ἣ ὁποῖα τὸν ἔφερεν εἰς τὸν κό-

αἰτόν) καὶ 237 (πρὸς "Αγ. Εὐστάθιον), ὅπου λέγει δι' ἐν τῇ μεταξὺ «ὁ μακάριος Θεόδοτος κεκοίμηται» (2, 27—28). Ὁ Θεόδοτος ἦτο ἀσκητὸς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν του, ἀλλ' ἐν τῇ ζήλῳ του δι' ἀκριβεῖαν ἐνίστε παρεκώλυνεν ἐνεργείας τοῦ Μ. Β., διότι τὸν ὑπωφιάζετο λόγῳ τῶν σχέσεών του μὲ τὸν Εὐστάθιον Σεβαστείας, τὸν ὁποῖον ἐπίσης ὑπωφιάζετο ὁ Θεόδοτος καὶ ἀπέφευγε, εἰς ὃ καὶ ἐδικαιώθη. Εἰς τὸν «δικάριον» - ἐπαρχὸν τοῦ Πόντου Δημοσθένη ἀντίστη «γενναίως καὶ καρτερῶς» ὁ Θεόδοτος ("Ἐπιστ. 237, 2, 29). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδότου ἡ Ἐκκλησία του ἐδοκιμάσθη (βλ. Ἐπιστ. 238 Νικοπολίταις πρεσβυτέροις, σπουδαία).

433. Καίτοι «ἐπίσημον» τότε, ἀγνωστον ἄλλοθεν μέρος. Φαργαμοὺς ἡ Φαργαμοὺν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν μᾶλλον Σαμοσατίων.

434. Εὐστάθιος Σεβαστείας (βλ. 1 ΜΒΑ, σ. 49, σημ. 3 καὶ Ἐπιστ.

74. Ἡ σ ὁ γ κ ρ ο υ σ ι ς δὲν ἔχει γίνεαι ἀκόμη.

435. Ἐγράφη τὸ 372.

436. Βλ. Ἐπιστ. 76 καὶ σημ. 253 καὶ 254.

- σμον καὶ τὸν ἀνέθρεψεν, ὅπως εἶσαι σύ, ὁ ὁποῖος τόσον ἀπὸ κοινοῦ δι' ὁλόκληρον τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερος διὰ καθένα ἐπιθυμεῖς τὰ καλὰ, καὶ μάλιστα δὲν τὰ ἐπιθυμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιθεβαιῶνεις τὰς ἐπιθυμίας μὲ τὸ παράδειγμά σου. Διότι, νομίζω, ἔχεις τὴν δύναμιν, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα. Καὶ εἴθε θεβαίως νὰ
- 5 τὴν ἔχῃς ἐπὶ μακρότατον χρόνον, ἐφ' ὅσον εἶσαι τόσον καλός. Ἐν τούτοις, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν σου ἡ πατρίς μας ἐπλούτησε μόνον κατ' ὄνειρον.⁴³⁷ Ἐνῶ δηλαδὴ διαθέτει ἄνδρα τοιοῦτον, παρόμοιος πρὸς τὸν ὁποῖον, καθὼς λέγουν ὅσοι γνωρίζουν τὴν παλαιάν ἱστορίαν μας, οὐδέποτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν
- 10 κυβερνητικὸν θρόνον, ὅμως τὸν ἔστερήθη ταχέως ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς συμπεριφορᾶς μερικῶν. Οὗτοι εὗρηκαν ἀφορμὴν τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ ἀδέκαστον φρόνημα τοῦ ἀνδρός, διὰ νὰ τοῦ κηρύξουν τὸν πόλεμον καὶ ἔσκειωρῇσαν ἐναντίον του συκοφαντίας, ἀφοῦ διέφυγον τὴν ἀκοὴν τῆς τελειότητός σου. Δι' αὐτὸ ὅλοι γενικῶς οἱ πολῖται εἴμεθα θλιμμένοι, διότι ἔστερήθημεν ἀπὸ τὸν ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος, ἦτο ὁ μόνος
- 15 ἱκανὸς νὰ ἀνορθώσῃ τὴν πόλιν μας, καθὼς ἔχει ἤδη γονατίσει. Ἦτο οὗτος αὐστηρὸς φρουρὸς τοῦ δικαίου, εὐκόλως τὸν ἐπλησίαζον ὅσοι ἀδικοῦνται, ἦτο φοδερὸς εἰς τοὺς παρανομοῦντας, ἐφέρετο ἐξ Ἰσου πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πρὸς τοὺς πλουσίους, καί, τὸ σπουδαιότατον, ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐπανέφερε τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὴν παλαιάν του
- 20 τιμὴν. Διότι τὸ ὅτι ἦτο ὁ πλέον ἀδωροδόκητος ἐξ ὧων γνωρίζομεν καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐχαρίζετο εἰς θάρος τοῦ δικαίου, αὐτὰ τὰ παραλείπομεν ὡς τὰ μικρότερα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός. Αὐτὰ θεβαίως τὰ ὁμολογοῦμεν πλέον μὲ μεγάλην καθυστέρησιν χάριν αὐτοπαρηγορίας, ὅπως ἀκριβῶς τὸ κάνουν οἱ μονωδοί, χωρὶς νὰ
- 25 κάμνωμεν κάτι πρακτικῶς χρήσιμον εἰς τὴν κατάστασιν. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀνωφελὲς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἰδική σου ψυχὴ διατηρεῖ τὴν μνήμην αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀναγνωρίζει εὐγνωμοσύνην, διότι ὑπῆρξεν εὐεργέτης τῆς πατρίδος σου. Μάλιστα ἐὰν κανεῖς ἤθελεν ἐπιτίθεται ἐναντίον του, ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶναι δυσηρεστημένοι, διότι δὲν ἐπροτιμήθησαν ἀπὸ τὸ δίκαιον, τὸν ὑπερασπίζεις καὶ τὸν προστατεύεις, εἰς τρόπον ὥστε ἔκαμες εἰς ὅλους φανερόν
- 30 ὅτι θεωρεῖς τὸν ἄνδρα φίλον σου, καθ' ὅτι κρίνεις ὡς ἱκανὴν αἰτίαν διὰ τὴν φιλίαν αὐτὴν τὴν καλὴν μαρτυρίαν περὶ αὐ-

437. Ἐχει τὸ θάρρος νὰ τὸν ἐλέγξῃ διὰ κάποιαν ἀμέλειαν ὡς πρὸς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀρχοντος (Ἡλίας, βλ. σημ. 422).

τοῦ καὶ τὴν πείραν τῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία εἶναι δυσανάλογος πρὸς τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἐπέρασε. Διότι ὅσα δὲν θὰ ἐγίνοντο ἀπὸ ἄλλον οὔτε εἰς πολλὰ ἔτη, κατωρθώθησαν ἀπὸ αὐτὸν εἰς ὀλίγον χρόνον.

- 35   Θὰ εἶναι λοιπὸν μεγάλη χάρις δι' ἡμᾶς καὶ παρηγορία δι' ὅσα συνέδησαν, ἂν ἀφ' ἐνὸς τὸν συστήσης εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἂν ἀφ' ἐτέρου διαλύσης τὰς διαβολάς, αἱ ὁποῖαι ἐσκευωρήθησαν εἰς ὄφρος του. Καὶ σκέψου ὅτι τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀπευθύνει δι' ἐμοῦ ὡς διὰ μιᾶς φωνῆς ὁλόκληρος ἡ πατρις⁴³⁸ καὶ ὅτι εἶναι κοινὴ εὐχὴ ὅλων νὰ εὕρῃ κάποιον αἴσιον ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ τὴν μεσολάβησιν
- 40   τῆς τελειότητός σου.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 97 (ἧΖ'—XCVII)⁴³⁹

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΒΟΥΛΗΝ ΤΩΝ ΤΥΑΝΩΝ⁴⁴⁰

- Ὁ Κύριος, ὁ Ὅποῖος ἀποκαλύπτει τὸ δάθος⁴⁴¹ τῶν πραγμάτων καὶ φανερώνει τὰς προθέσεις τῶν καρδιῶν,⁴⁴² ἔδωκε καὶ εἰς τοὺς ταπεινοὺς τὴν δύναμιν νὰ διακρίνουν τὰ δυσδιάκριτα τεχνάσματα, κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν. Τίποτε λοιπὸν δὲν μᾶς διέφυγε, τίποτε ἀπὸ ὅσα ἐγίναν δὲν ἔμεινε κρυπτόν. Ἐν τούτοις ἡμεῖς δὲν βλέπομεν οὔτε ἀκούομεν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν εἰρήνην⁴⁴³ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅσα συντελοῦν εἰς αὐτήν. Ἐὰν ἐπομένως ἄλλοι εἶναι δυνατοὶ καὶ μεγάλοι καὶ ἔχουν πεποίθησιν, εἰς τὸν ἑαυτὸν των, τούναντίον ἡμεῖς οἱ μηδαμινοὶ καὶ ἀνάξιοι ποτὲ δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ θεωρή-
- 5

438. Ὁ Ἥλιος ἦτο λαοφιλὴς ἄρχων. Καὶ ἐν τούτοις αἱ συκοφανταίαι ἴσχυσαν κατ' αὐτοῦ! Τὸ κακὸν ἔχει δυστυχῶς κακοποιὸν δύναμιν, ἀλλὰ πάντως προσωρινήν ἀφ' ἐνὸς καὶ περιορισμένην ἀφ' ἐτέρου.

439. Ἐγράφη τὸ 372.

440. Ἐννοεῖται ἡ «πολιτικὴ» βουλὴ καὶ ὄχι ἐκκλησιαστικὴ. Ὡς γνωστόν, τὰ Τόα ν α, πόλις τῆς Μεγ. Καππαδοκίας, πρὸς Ν. καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταύρου, μετὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Καππαδοκίας εἰς δύο ἐπαρχίας τὸ 372 ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος, κατέστησαν ἡ δ' μητρόπολις, ἐνῶ πολιτικῶς πρωτεύουσα τῆς δ' ἐπαρχίας κατέστη ἡ Π ο θ α ν θ ό ς (βλ. Ἐπιστ. 74, 3, 16 κέξ.). Ἡ βουλὴ τῶν Τυάνων ἔσπερξεν εἰς τοῦτο καὶ ἀπεζήτησε τὴν «μόνωσιν» ἀπὸ τὴν Καισάρειαν πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς. Μητροπολίτης εἶχε γίνεαι ὁ Ἀνθίμος. Περὶ τῆς στάσεως τῆς «δευτέρας Καππαδοκίας» χαρακτηριστικώτατοι οἱ λόγοι τῆς ἐπομένης Ἐπιστ. 93, 2, 1 κέξ. Ἀλλ' ἡ παροῦσα Ἐπιστολὴ, ἀφιερωμένη εἰς τὸ θέμα τῆς ἐ ν ό τ η τ ο ς καὶ ε ἰ ρ ή ν η ς εἶναι ἐκ τῶν ὑπεροχωτέρων τοῦ Μ. Β., ἰδίᾳ οἱ στ. 33—41. Πράγματι, τίποτε δὲν συνεκίνει τὸν Μ. Β. τόσοον ὅσον τὸ θέμα τοῦτο.

441. Ἰωδ 12, 22.

442. Πρβλ. Ψαλμ. 7, 10.

443. Πρβλ. Φιλιπ. 4, 7 καὶ Ἐβρ. 12, 14.

- σωμεν τοὺς ἑαυτοὺς μας τόσον ἱκανούς, ὥστε νὰ πιστεῦσω-
 10 μεν ὅτι μὲ τὴν ἀπομόνωσίν μας θὰ ὑπερνικήσωμεν τὰς δυ-
 σκολίας. Καὶ τοῦτο, διότι σαφῶς γνωρίζομεν ὅτι ἡμεῖς ἔχο-
 15 μεν μεγαλύτεραν ἀνάγκην τῆς βοηθείας ἐνὸς ἐκάστου τῶν
 ἀδελφῶν παρὰ ὅσον ἡ μία χεὶρ ἔχει ἀνάγκην τῆς βοηθείας
 τῆς ἄλλης. Πράγματι, ὁ Κύριος μᾶς ἐδίδαξε τὴν ἀνάγκην
 τῆς ἀλληλοβοηθείας καὶ μὲ αὐτὴν τὴν κατασκευὴν τοῦ σώ-
 20 ματός μας.⁴⁴⁴ Διότι, ὅταν παρατηρήσω τὰ ἴδια τὰ μέλη
 τοῦ σώματός μας καὶ ἴδω ὅτι κανὲν δὲν ἐπαρκεῖ μόνον του
 25 νὰ λειτουργήσῃ, τότε πῶς θὰ σκεφθῶ διὰ τὸν ἑαυτὸν μου
 ὅτι ἐξαρκεῖ μόνος του διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν δυσκολι-
 ῶν τῆς ζωῆς; Πράγματι, οὔτε ὁ (εἷς) ποὺς θὰ ἠδύνατο νὰ
 βαδίσῃ σταθερῶς, χωρὶς νὰ ὑποβαστάξῃ τὸ σῶμα ὁ ἄλλος,
 οὔτε ὁ (εἷς) ὀφθαλμὸς θὰ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ ὀρθῶς, ἂν δὲν
 εἶχε βοηθὸν καὶ τὸν ἄλλον, ὥστε μαζὶ του εἰς ἁρμονικὴν
 30 ἀλληλουχίαν νὰ προσηλώνεται εἰς τὰ φαινόμενα (ἀντικεί-
 μενα). Ἐπίσης ἡ ἀκοή εἶναι ἀκριβεστέρα; ὅταν δὲν δέχεται
 τὴν φωνὴν ἀπὸ ἀμφοτέρους τοὺς ἀκουστικούς πόρους, κα-
 θὼς καὶ ἡ λαβὴ εἶναι ἰσχυροτέρα, ὅταν γίνεται μὲ τὴν βοή-
 θειαν ὄλων τῶν δακτύλων. Καὶ γενικῶς τίποτε, εἴτε φυσικὸν
 εἴτε ἐξ ὅσων ἐπιτυχάνονται μὲ τὴν θέλησίν μας, δὲν βλέ-
 35 πω νὰ κατορθώνεται χωρὶς τὴν συμφωνίαν τῶν ὁμοειδῶν
 του. (Ἀφοῦ ἀσφαλῶς) καὶ αὕτῃ ἀκόμη ἡ προσευχή, ἂν δὲν
 γίνεται ἀπὸ περισσοτέρους ἐκ συμφώνου, εἶναι ὀλιγώτερον
 ἀποτελεσματικὴ κατὰ πολὺ ἀπὸ ὅ,τι ἀρμόζει εἰς τὴν φύσιν
 της, ὥστε ὁ Κύριος ὑπεσχέθη ὅτι θὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ μέσον
 δύο ἢ τριῶν, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπικαλοῦνται μὲ σύμπνοιαν.⁴⁴⁵
 Ἀκόμη καὶ τὴν ἰδίαν τὴν θεϊαν «Οἰκονομίαν» (τῆς Ἐναν-
 40 θρωπήσεως) ὁ Κύριος κατεδέχθη, «ἵνα εἰρηνοποιήσῃ διὰ τοῦ
 Αἵματος τοῦ Σταυροῦ Αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν
 οὐρανοῖς». Ἐπομένως, δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους εὐχό-
 μεθα νὰ διάγωμεν μὲ εἰρήνην τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας τῆς
 ζωῆς μας καὶ παρακαλοῦμεν μὲ εἰρήνην ἐπίσης νὰ ἐπέλθῃ
 ὁ θάνατός μας.⁴⁴⁶ Χάριν λοιπὸν αὐτῆς (τῆς εἰρήνης) δὲν
 γνωρίζω κανένα ἀπολύτως κόπον ὥστε νὰ ὑστερήσω, οὔτε
 35 τὸ νὰ εἴπω ἢ νὰ πράξω κάτι ταπεινωτικόν, οὔτε νὰ ὑπολο-
 γίζω μακρὰν ὁδοιπορίαν, οὔτε νὰ ὑποχωρήσω ἐμπρὸς εἰς
 κάποιο ἄλλο ἐνοχλητικὸν πρᾶγμα, προκειμένου νὰ ἐπιτύ-

444. Κλασσικὴ ἡ εἰκὼν καὶ ἀνάλυσις εἰς τὸν Ἅγιον Παῦλον, Β' Κορ.
 12, 12 κέξ. καὶ ὁ Μ. Β. θαυμασίως τὴν ἀναλύει.

445. Πρβλ. Ματθ. 18, 20.

446. Πρβλ. Αἰτήσεις θ. Λατρείας: «Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον... ἐν εἰρή-
 νῃ... ἐκτελέσαι...» καὶ «Χριστιανικά τὰ τέλη...».

χω τὴν ἀνταμοιβὴν τῆς εἰρηνοποιΐας.⁴⁴⁷ Καὶ ἐὰν ἀσφαλῶς κάποιος μᾶς ἀκολουθῇ, ἐνῷ οὕτως πορευόμεθα, τοῦτο εἶναι ἄριστον καὶ ἀποτελεῖ πραγματοποίησιν τῆς εὐχῆς μας. Ἐὰν ἀντιθέτως κάποιος σὺρεται πρὸς τὴν ἀντίθετον ὁδόν, ἐγὼ δεδαίως οὔτε τότε δὲν θὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὴν ἀπόφασίν μου. Ὁ καθεὶς ὁμῶς θὰ δοκιμάσῃ ὁ ἴδιος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως τοὺς καρποὺς τῶν ἰδίων του ἔργων.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 98 (Ή'—XCVIII)⁴⁴⁸

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ⁴⁴⁹

1. Ἄν καὶ ἐπεθύμουν σφόδρα νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Νικόπολιν,⁴⁵⁰ ὅταν ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν τῆς τιμιότητός του, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχεν ἀρνητικὴ ἀπάντησις, ὡς πρὸς τὴν ἔλευσίν σου, παρέλυσα ἀπὸ τὴν λύπην⁴⁵¹ καὶ ταυτοχρόνως ἐνεθυμήθην ὅλας μου τὰς ἀσθενείας. Μοῦ ἤλθεν ἔπειτα εἰς τὸν νοῦν καὶ ἡ τυπικότης⁴⁵² αὐτῶν, οἱ ὅποιοι μᾶς προσέκαλεσαν, ὅτι δηλαδὴ ἀφοῦ μᾶς ἔκαμον μίαν πρόχειρον πρόσκλησιν μὲ τὸν αἰδεσιμώτατον ἀδελφὸν Ἑλλήνιον,⁴⁵³ ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκτιμητὴς τῶν φόρων εἰς τὴν Ναζιανζόν, δὲν ἔκριναν ἄξιον νὰ ἀποστείλουν καὶ ἄλλον, διὰ νὰ μᾶς ὑπομνήσῃ ἐπίσης περὶ τῆς προσκλήσεως καὶ νὰ μᾶς δώσῃ περισσοτέρας ὁδηγίας. Ἀφοῦ λοιπὸν εἴμεθα ὑποπτοι εἰς αὐτοὺς ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν μας, ἐφοδῆθημεν μήπως μὲ τὴν παρουσίαν μας σκοτίσωμεν τὴν χαρμόσουνον ἀτμόσφαιραν τῆς πανηγύρεώς των. Διότι δεδαίως μὲ τὴν εὐγένειάν σου δὲν διστάζομεν ν' ἀποδυσθῶμεν ἀκόμη καὶ εἰς τὰς μεγάλας δοκιμασίας, ἐνῷ χωρὶς τὴν παρουσίαν σου δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιμετωπίσωμεν μὲ αὐτοπεποιθήσιν οὔτε τὰς συνήθεις δυσ-

447. Πρὸς λ. Ματθ. 5, 9, ἡ θεία υἱοθεσία!

448. Ἐγράφη τὸν Ἰούνιον τοῦ 372.

449. Βλ. σημ. 430.

450. Ἐ. ἀ. ἐπίσης. Εἶχε κτισθῇ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου εἰς μνήμην τῆς κατὰ τοῦ Μιθριδάτου νίκης του.

451. Εἰς τὸ κείμεν. «παρεῖθην ὑπὸ τῆς ἀθυμίας». Παραδόξως ὁ Καθηγητὴς Παν. Χρήστου παρενόησε τὴν φράσιν ἐρμηνεύσας «παρητήθην τῆς ἐπιθυμίας». Τὸ ρ. εἶναι περὶ ἡμῶν. Γνωστὴ ἡ ἔκφρασις «παρειμέναι χεῖρες» = παραλελυμένοι.

452. Εἰς τὸ κείμεν. «ἀφροσύνας». Σημαίνει τὸν ἐξωτερικόν, τυπικὸν σεβασμόν, ὅχι τὸν πραγματικόν.

453. Βλ. καὶ Ἐπιστ. 71, 2.

15 κολίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπρόκειτο νὰ συναντηθῶμεν μὲ αὐ-
 τοὺς χάριν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἀφήσαμεν νὰ περά-
 σῃ ὁ χρόνος τῆς πανηγύρεως καὶ ἀνεβάλομεν τὴν συνάν-
 τησιν διὰ μίαν περίοδον ἡσυχίας καὶ γαλήνης καὶ προετιμή-
 20 σαμεν νὰ μεταθῶμεν εἰς τὴν Νικόπολιν καὶ νὰ συζητήσω-
 μεν διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὸν θεοφιλέστατον
 ἐπίσκοπον Μελέτιον,⁴⁵⁴ ἃν ἤθελεν ἀποφύγει νὰ ἔλθῃ εἰς Σα-
 μόσατα. Εἰδ' ἄλλως, τότε θὰ συγκεντρωθῶμεν ὅλοι ἐκεῖ, ἃν
 εἰδοποιηθῶμεν περὶ τούτου σαφῶς καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, δηλα-
 δὴ καὶ ἀπὸ ἐκείνον τὸν ἴδιον εἰς τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν
 θὰ μᾶς στείλῃ (διότι τοῦ ἔχομεν γράψει), καὶ ἀπὸ τὴν θεο-
 σέδειάν σου.

2. Ἐπρόκειτο νὰ συναντηθῶμεν μὲ τοὺς ἐπισκόπους τῆς
 δευτέρας Καππαδοκίας.⁴⁵⁵ Ἄλλ' αὐτοί, ἐπειδὴ ἔλαβον τὸ
 ὄνομα ἄλλης ἐπαρχίας, ἐνόμισαν ὅτι αἰφνιδίως ἔγιναν ἄλ-
 λοεθνεῖς καὶ ἀλλόφυλοι ἀπέναντί μας. Καὶ τόσοσιν πολὺ μᾶς
 ἠγνόησαν, ὅσον οὔτε ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι καθόλου δὲν μᾶς ἐ-
 5 γνόρισαν οὔτε συνεζήτησαν μαζί μας. Ἐξ ἄλλου, ἀνεμένε-
 το καὶ μία ἄλλη συνάντησις μὲ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκο-
 πον Εὐστάθιον,⁴⁵⁶ ἣ ὁποία καὶ ἐπραγματοποιήθη. Ἐπειδὴ
 δηλαδὴ ὑπάρχει ἐναντίον του κατακραυγὴ ἀπὸ πολλοῦς, ὅτι
 παραποιεῖ κάπως τὴν πίστιν, συνωμιλήσαμεν μαζί του καὶ
 10 διεπιστώσαμεν, μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀκολουθεῖ μὲ
 σύνεσιν εἰς ὅλα τὴν ὀρθὴν πίστιν. Ἡ ἐπιστολὴ τῶν ἐπισκό-
 πων δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν τιμιότητά σου ἀπὸ ἰδικῆν των εὐ-
 θύνῃν, διότι ἐκεῖνοι ἔπρεπε νὰ διαδιβάσουν τὴν ἰδικήν μου
 ἐπιστολήν. Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ τὸ ἐλθισμόνησα, διότι ἀπὸ τὰς
 συνεχεῖς ἀπασχολήσεις ἔχω χάσει τὴν μνήμην μου. Ὡς
 15 πρὸς δὲ τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον,⁴⁵⁷ καὶ ἐγὼ θὰ ἤθελον νὰ
 διοικῇ μίαν Ἐκκλησίαν ἀνάλογον μὲ τὴν ἰκανότητά του.

454. Βλ. σημ. 10.

455. Βλ. σημ. 440. Τελικῶς δὲν ἐπέτυχεν ὁ Οὐάλης τὸν ἐκκλησιαστι-
 κὸν διχασμὸν, διότι διὰ τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδοξίας ἐπῆλθεν ἡ τάξις.

456. Βλ. σημ. 434. Ἦδὴ ἔχομεν τὴν πρώτην ὑποψίαν καὶ τοῦ Μ. Β.
 ἐξ ὧν ἤκουεν. Ἀλλ' ὁ Εὐστάθιος φαίνεται ὑπεκρίνατο, ὥς ἀπεδείχθη ἐξ
 ὑστέρου.

457. Θαυμάσιον ἐγκώμιον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὁ ὁποῖος
 μετ' ὀλίγα ἔτη θὰ ἐγκωμιάσῃ τὸν μοναδικὸν φίλον «μοναδικῶς» διὰ τοῦ Ἐπι-
 ταφίου εἰς αὐτόν. Ὡς γνωστὸν, ὁ Μ. Β. διὰ νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὴν ἀντικα-
 νονικὴν διαίρεσιν καὶ ἐκκλησιαστικῶς τῆς Καππαδοκίας ἐδημιούργησε καὶ
 νέας ἐπισκοπὰς, ὅπως εἰς τὰς μικρὰς κόμας Σάσιμα (μεταξὺ Καισα-
 ρείας καὶ Τυάνων), ὅπου σχεδὸν ἄκοντα ἐχειροτόνησε τὸν φίλον Γρηγόριον,
 καὶ Νόσσα ν, (εἰς τὸν Πόντον, πρὸς τὸν Ἄλυν π.), ὅπου ἐχειροτό-
 νησε τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον. Ἀλλὰ περὶ τῆς «θουαρσεσκείας» καὶ περιπετειᾶς
 τοῦ Γρηγορίου εἰς τὰ Σάσιμα θὰ ἔχομεν καὶ ἄλλας εὐκαιρίας νὰ εἴπωμεν.

- Και αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο ἡ ὑψηλὸς συγκεντρωμένη εἰς ἓν. Ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον, ἅς εἶναι ἐπίσκοπος ὅχι διὰ νὰ καυχᾶται διὰ τὸν σπουδαῖον τόπον, ἀλλὰ διὰ νὰ τιμᾷ ὁ ἴδιος τὸν τόπον. Διότι ἀληθῶς εἶναι χαρακτηριστικὸν μεγάλου ἀνδρὸς ὅχι μόνον νὰ ἱκανοποιῇται εἰς τὰ μεγάλα, ἀλλὰ νὰ κάμνῃ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ μὲ τὴν ἰδικήν του δύναμιν. Τί ὅμως πρέπει νὰ κάμωμεν μὲ τὸν Παλμάτιον,⁴⁵⁸ ὁ ὁποῖος ὕστερον ἀπὸ τόσας παρακλήσεις τῶν ἀδελφῶν εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Μαξίμου⁴⁵⁹ εἰς τοὺς διωγμούς του; Ἐν τούτοις, καὶ τώρα ἀκόμη δὲν διαστάζουν νὰ τοῦ γράψουν, ἐπειδὴ αἱ σωματικά ἀσθενεῖαι καὶ αἱ ἰδιωτικά των ἀσχολίαι δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν αὐτοπροσώπως. Πάντως, γνῶριζε, θεοφιλέστατε Πάτερ, ὅτι ἡ κατάστασις μας χρειάζεται παρά πολὺ τὴν ἰδικήν σου παρουσίαν καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ κινήσῃς διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὸ ἀξιοσέβαστον γῆρας σου, διὰ νὰ στηρίξῃς τὴν Καππαδοκίαν, ἡ ὁποία κλονίζεται ἤδη καὶ εὐρίσκεται πλησίον εἰς τὴν πτῶσιν της.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 99 (ΉΘ' — ΧCIX)⁴⁶⁰ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΟΜΗΤΑ ΤΕΡΕΝΤΙΟΝ⁴⁶¹

Ι. Παρ' ὅτι κατέβαλον πολὺ μεγάλην προσπάθειαν νὰ πειθαρχήσω, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, τόσον εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως, ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλικὴν ἐπιστολὴν τῆς ἐντιμότητός σου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἔχω πεισθῇ ὅτι κάθε λέξις καὶ κάθε γνώμη εἶναι γεμάτη ἀπὸ ὀρθὴν προαίρεσιν καὶ ἀγαθὸν φρόνημα, ὅμως δὲν κατῴρθωσα νὰ πραγματοποιή-

458. Ὁ Παλμάτιος ἦτο, φαίνεται, ἐπίσκοπος τῆς «δευτέρας Καππαδοκίας», ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τὴν ἐπισκοπὴν.

459. Ὁ Μάξιμος ἦτο ἑπαρχὸς Καππαδοκίας καὶ διαδέχθη τὸν Ἡλίαν, τὸ φιλόνηρον τοῦ ὁποῖου (βλ. σημ. 422) δὲν ἐξυπνέται τὰ σχέδια τοῦ Οὐάλεντος. Περὶ Μαξίμου βλ. καὶ Ἐπιστ. 147, 148 καὶ 149. Εἶχε καὶ οὗτος περιπετείας. Ἐνθ' ἀρχικῶς ἐδίωξε τοὺς ὀρθοδόξους, μετὰ ἐξήτης βοήθειαν ἀπὸ Μ.Β., ὅτε ἐσυκοφαντήθη (βλ. ἀνωτ. ἐπιστολάς).

460. Ἐγράφη τὸ 372.

461. Ὁ Τερέντιος ἦτο στρατηγὸς καὶ φίλτατος τοῦ Μ. Β. Ὁ Τερέντιος τῆς Ἐπιστ. 64 πρέπει νὰ εἶναι ὁ Τερέντιος τῆς παρουσίας. Ὁ Deferrari καὶ εἰς τὰς δύο Ἐπιστ. ἔχει Τερέντιος. Πλὴν τῆς παρουσίας, ὁ Μ. Β. ἀπῆλθεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν Ἐπιστ. 214, μνημονεύεται δὲ οὗτος καὶ εἰς τὰς Ἐπιστολάς 105, 215 καὶ 216, χαρακτηριζόμενος «θαυμασιώτατος» καὶ «αριστος ἀνὴρ». Εἶχε μάλιστα καὶ θυγατέρας παρθένους καὶ ζηλωτρίας τῆς πίστεως.

5 σω την προθυμίαν μου. Καί αίτια τούτου ἦτο πρῶτον μὲν καί ἀληθέστατα αἱ ἁμαρτίαι μου, τὰς ὁποίας ὅπου καὶ ἂν ὑπάγω συναντῶ ἐνώπιόν μου καὶ μᾶς «ὑποσκελίζουν τὰ διαθήματα»,⁴⁶² ἔπειτα δὲ ἡ ἀποξένωσις ἀπὸ ἡμᾶς τοῦ ἐπισκόπου ὁ ὁποῖος μᾶς εἶχε προσφερθῇ εἰς συνεργασίαν.

10 Πράγματι, δὲν γνωρίζω τί τέλος πάντων ἔπαθεν ὁ αἰδεσιμώτατος ἀδελφός μας Θεόδωτος,⁴⁶³ αὐτὸς ὁ ὁποῖος μᾶς εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ὑποσχεθῇ ὅτι θὰ συνεργασθῇ μαζί μας εἰς ὅλα καὶ μᾶς ἔκαμε νὰ κατέλθωμεν εὐχαρίστως ἀπὸ τὰ Γήτασα⁴⁶⁴ εἰς τὴν Νικόπολιν. Ὅταν ὁμως μᾶς εἶδεν εἰς τὴν πόλιν, τόσον πολὺ μᾶς ἀπεστράφη καὶ τόσον πολὺ ἐφοβήθη τὰς ἁμαρτίας μας, ὥστε δὲν ἠνέχθη νὰ μᾶς καλέσῃ οὔτε
15 εἰς τὴν πρωϊνὴν προσευχὴν οὔτε εἰς τὴν ἑσπερινήν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρόσωπόν μου δικαίως ἐνήργησε καὶ ὡς ἤρμοζεν εἰς τὸν βίον μου, ὅχι ὁμως καὶ ἐπωφελῶς εἰς τὴν γενικὴν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ τὴν αἰτίαν ὅλων αὐτῶν τὴν ἀπέδιδεν εἰς ἐμέ, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀνεχόμεθα νὰ δεχώμεθα εἰς κοινωνίαν τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Εὐστάθιον.⁴⁶⁵ Ὅμως, αὐτὸ τὸ ὁποῖον πράγματι ἔγινεν ἐκ μέρους
20 μου εἶναι τὸ ἑξῆς.

2. Ἐκλήθημεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν πανήγυριν⁴⁶⁶ ἡ ὁποία τελεῖται ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν Θεόδωτον καὶ ἐξ ἀγάπης ἐσπεύσαμεν νὰ ὑπακούσωμεν εἰς τὴν πρόσκλησιν. Καὶ διὰ νὰ μὴ φανῶμεν ὅτι ἀφήνομεν τὴν εὐκαιρίαν τῆς συναντήσεως νὰ διέλθῃ ἄπρακτος καὶ χωρὶς ὠφέλειαν, ἐπεδιώξαμεν νὰ ἐπικοινωνήσωμεν μὲ τὸν μνημονευθέντα ἀδελφὸν Εὐστάθιον. Τοῦ προεβάλομεν λοιπὸν τὰς κατηγορίας τὰς ὁποίας
5 τοῦ ἀποδίδουν οἱ περὶ τὸν ἀδελφὸν Θεόδωτον εἰς τὰ ζητήματα τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐζητήσαμεν, ἂν μὲν ἀκολουθῇ τὴν ὀρθὴν πίστιν, νὰ μᾶς κάμῃ τοῦτο φανερόν, διὰ νὰ ἔχωμεν τὴν κανονικὴν μὲ αὐτὸν ἐπικοινωνίαν· ἐνῶ, ἂν ἄλλως φρονῇ, νὰ γνωρίζῃ καλῶς ὅτι καὶ ἡμεῖς θὰ ἀποξενωθῶμεν ἀπὸ αὐτόν.

10 Παρὰ τὸ γεγονὸς λοιπὸν ὅτι ἔλαβον χώραν πολλαὶ συζητήσεις μεταξύ μας καὶ ὁλόκληρος ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἔδα-

462. Πρβλ. Ψαλμ. 36, 31.

463. Βλ. σημ. 432.

464. Εἰς τὰ Γήτασα τῆς Ἀρμενίας ὁ Ἅγιος Μελέτιος Ἀντιοχείας εἶχε κτῆμα καὶ ἐκεῖ ἔμενεν ὡς ἐξόριστος. Βλ. καὶ σημ. 10.

465. Βλ. σημ. 434.

466. Πανήγυρις ἐπὶ τῇ μνήμῃ Μαρτύρων, ὅπου κατ' ἔτος συνεκέντροντο καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ εἰς τὴν τοποθεσίαν Φαργαμοῦς ἢ Φαργαμοῦν (βλ. καὶ Ἐπιστ. 95, σημ. 433).

- πανήθη εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν ζητημάτων αὐτῶν, ὅταν τέλος μᾶς εὗρῃκε τὸ θράδυ, ἐχωρίσθημεν χωρὶς νὰ ὀδηγήσωμεν τὴν συζήτησιν εἰς κάποιο συμπέρασμα κοινῶς ἀποδεκτόν. Ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἐπίσης, ἀφοῦ ἐκαθίσταμεν ἀπὸ τὸ πρῶν συνεζητοῦμεν διὰ τὰ ἴδια πράγματα. Ἐν τῷ μετα-
- 15 ξὺ μάλιστα εἶχεν ἔλθει καὶ ὁ ἀδελφὸς Ποιμένιος,⁴⁶⁷ πρεσβύτερος τῆς Σεβαστείας, καὶ προεκάλει σφοδρὰν συζήτησιν μὲ τὴν ἀντίθετον εἰς ἡμᾶς γνώμην του. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἡμεῖς ἀπηλλάγημεν τῶν κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας μοῦ ἐφάνη ὅτι μοῦ ἀπέδιδον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους τοὺς ὠδηγήσαμεν νὰ συμφωνήσουν εἰς ὅσα σημεῖα ἐστρέψαμεν τὴν συζήτησιν.
- 20 Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ διαπιστωθῇ μὲ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ὅτι δὲν διίστάμεθα μεταξύ μας οὔτε εἰς τὸ ἐλάχιστον σημεῖον. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν περίπου τὴν ἐνάτην ὥραν ἡγέρθημεν διὰ τὴν ὠρισμένην προσευχὴν καὶ ἡὺχαριστήσαμεν τὸν Κύριον, διότι μᾶς ἐχάρισε τὸ νὰ φρονῶμεν καὶ νὰ λέγωμεν τὸ αὐτό. Ἐπὶ πλέον ἔκρινα ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρω καὶ ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως ἀπὸ αὐτόν,
- 25 διὰ νὰ γίνῃ φανερά καὶ εἰς τοὺς ἀντιθέτους μὲ αὐτόν, ἢ ἐκ μέρους τοῦ ἀποδοχῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀρκετὴ, διὰ τοὺς λοιποὺς ἀπόδειξις τῆς καλῆς διαθέσεως τοῦ ἀνδρός.

- Ἄλλ' ἀπὸ τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον μας διὰ τὴν ἀκρίβειαν ἠθελήσαμεν, ἀφοῦ ἔλθωμεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς περὶ τὸν Θεόδοτον (ἐπισκόπους), νὰ πάρωμεν ἀπὸ αὐτοὺς μίαν
- 30 ἔκθεσιν πίστεως καὶ νὰ τὴν προτείνωμεν εἰς τὸν μνημονευθέντα (Εὐστάθιον) πρὸς ὑπογραφὴν. Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ γίνουν δύο πράγματα συγχρόνως. Ἀφ' ἑνὸς δηλοῦν νὰ ὁμολογηθῇ ἀπὸ αὐτόν ἡ ὀρθὴ πίστις καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ δεβαιωθοῦν ἐσωτερικῶς ἐκεῖνοι, ἀφοῦ δὲν εἶχον πλέον καμμίαν δικαιολογίαν ἀντιλογίας μετὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸς παρεδέχθη τὰς ἐκ μέρους τῶν διατυπωθείσας προτάσεις πίστεως. Πρὶν ὅμως μάθουν διὰ ποῖον σκοπὸν τὸν συναντήσαμεν καὶ τί ἡμεῖς ἐπετύχομεν ἀπὸ τὰς συνομιλίας (μας),
- 35 οἱ περὶ τὸν ἐπίσκοπον Θεόδοτον δὲν μὲ ἔκριναν ἄξιον νὰ μὲ προσκαλέσουν εἰς τὴν πανήγυριν των.⁴⁶⁸ Ἐπομένως ἀπὸ τὴν μέσσην τοῦ δρόμου ἐκάμομεν μεταβολὴν μετὰ λύπης, διότι μᾶς ἔκαιον ἀτελεσφορήτους τοὺς κόπους μας διὰ τὴν
- 40 εἰρήνην τῶν Ἐκκλησιῶν.

467. Ἀπαντᾷ μόνον ἐδῶ, ἀλλὰ φαίνεται εἶναι ὁ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μ. Β. ἐπίσκοπος Σατάλων (βλ. Ἐπιστ. 102 καὶ 103 καὶ παροῦσαν Ἐπιστ., § 4, 17—19).

468. Βλ. καὶ Ἐπιστ. 98, § 1.

3. Μετὰ λοιπὸν ἀπὸ αὐτά, ὅταν εὐρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὀδεύσωμεν πρὸς τὴν Ἀρμενίαν, ἐπειδὴ ἐγνώριζον τὸν ἰδιότροπον χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἤθελον καὶ ἐγὼ νὰ ἀπολογηθῶ ἐνώπιον μάρτυρος ἀξιοπύστου διὰ τὰ ὅσα εἶχον κάμει, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἱκανοποιήσω, μετέδην εἰς τὰ Γήτασα, εἰς τὸ κτῆμα τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου
- 5 Μελετίου, ἀκολουθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν προειρημένον Θεόδοτον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ παρομοίως κατηγορήθημεν ἀπὸ αὐτὸν ὅτι ἤλθομεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν Εὐστάθιον, ἀνεκοίνωσα τὸ συνεπείᾳ τῆς συναντήσεως κατόρθωμα, ὅτι δηλαδὴ τὸν ἐπήραμεν μὲ τὸ μέρος μας νὰ ὁμοδοξῇ μὲ ἐμὲ εἰς ὅλα. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτός (ὁ Θεόδοτος) μὲ διεβεβαίωνεν ὅτι: εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀπὸ ἡμᾶς ὁ Εὐστάθιος
- 10 ἤρνηθη πάλιν τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ ὅτι ἐνόρκως διεβεβαίωνε τοὺς μαθητάς του ὅτι δὲν συνεφώνησε μὲ ἡμᾶς ὅσον ἀφορᾷ τὴν πίστιν εἰς τίποτε, ἐγὼ εἰς αὐτὰ τοῦ ἀπήντησα· (καὶ πρόσεξε, ἐξοχώτατε, μήπως δὲν ἔκαμον τὰς πλέον ὀρθὰς καὶ ἀναντιρρήτους ἀποκρίσεις)· ὅτι ἐγὼ τοῦλάχιστον εἶμαι
- 15 ἀπολύτως δέβαιος, συμπεραίνων τοῦτο καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην τοῦ ἀνθρώπου σταθερότητα, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταπηδᾷ πρὸς τὴν ἀντίθετον γνώμην μὲ τόσῃ ἐλαφρότητα, οὔτε ἄλλοτε νὰ ὁμολογῇ καὶ ἄλλοτε νὰ ἀρνήται ὅσα εἶπεν, καὶ μάλιστα αὐτός, ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἀποφεύγει ὡς φοβερὸν τὸ ψεῦδος ἀκόμη καὶ διὰ τυχαῖα ζητήματα. Πόσον μᾶλλον οὗτος δὲν θὰ ἐδέχετο ποτὲ νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν διὰ πράγματα τόσον μεγάλα καὶ θεωρούμενα ἀπὸ ὅλους τόσον σημαντικά. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη
- 20 τύχῃ νὰ εἶναι ἀληθινὰ τὰ λεγόμενα ἀπὸ σᾶς, πρέπει νὰ τοῦ προτείνετε γραπτὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον νὰ περιέχῃ πλήρη ἔκθεσιν τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ἐὰν μὲν λοιπὸν εὐρωμεν αὐτὸν νὰ συμφωνῇ ἐγγράφως, θὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ ἔχωμεν ἐπικοινωνίαν μαζί του. Ἄν ὅμως τὸν εὐρωμεν νὰ ὀπισθοχωρῇ, θὰ διακόψωμεν τὴν ἐπικοινωνίαν μαζί του. Τὴν πρότασιν αὐτὴν ἐδέχθη καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μελέτιος, καθὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς Διόδωρος,⁴⁶⁹ ὁ συμπρεσβύτερος (διότι ἦτο παρὼν ὅταν αὐτὰ ἐλάβανον χώραν). Τότε ὁ ἀδελφὸς Θεόδοτος, ἂν καὶ
- 25 συνεφώνησεν ἐκεῖ καὶ μάλιστα μᾶς παρεκάλεσε νὰ μεταδῶμεν εἰς τὴν Νικόπολιν, διὰ νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Ἐκκλησίαν του, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τὸν ἔχωμεν συνοδίτην εἰς τὸ ταξίδιον μέχρι τὰ Σάταλα,⁴⁷⁰ ἐν τούτοις μᾶς ἄφησεν εἰς τὰ Γήτασα.

469. Ἦτο «Μελετιανός». Βλ. καὶ Ἐπιστ. 135 καὶ 160 (πρὸς αὐτόν) καὶ 244, 3, 2 καὶ 21—25 (περὶ αὐτοῦ).

470. Ἦσαν ὀχυρὰ πόλεις τῆς Ἀρμενίας. Πρὸς τοὺς Σαταλαίς τὰς ἄνω

35 "Όταν όμως ἔφθασεν εἰς τὴν Νικόπολιν, ἔλησμόνησεν ὅλα ὅσα ἤκουσεν ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ὅλα ὅσα συνεφώνησε μαζί μας καὶ μᾶς ἐξαπέστειλεν, ἀφοῦ μᾶς κατήσχυνε μὲ ὅλα ἐκείνας τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀτιμωτικὰς ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας ἀνέ-
 φερων ὀλίγον προηγουμένως.⁴⁷¹

4. Πῶς λοιπὸν θὰ μοῦ ἦτο δυνατόν, τιμιώτατε Πάτερ, νὰ ἐκτελέσω τὰς διαταγὰς καὶ νὰ δώσω εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐπισκόπους, ἀφοῦ συμμετοχὸς τῆς φροντίδος αὐτῆς ἐπῆ-
 5 ρεν αὐτὴν τὴν στάσιν ἀπέναντί μου; Ἀπὸ αὐτὸν ἐγὼ ἀνέ-
 μενον νὰ ὑποδείξῃ τοὺς καταλλήλους ἀνδρας, λόγῳ τοῦ ὅτι
 10 εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ὑπάρχουν καὶ εὐσεβεῖς καὶ συνετοὶ καὶ
 κάτοχοι τῆς γλώσσης καὶ γινώσται τῶν λοιπῶν ἰδιοτυπιῶν
 τοῦ ἔθνους. Ἄν καὶ γνωρίζω τὰ ὀνόματα αὐτῶν, θὰ σιωπή-
 σω θεληματικῶς, διὰ νὰ μὴ προκύψῃ κάποιο ἐμπόδιον εἰς
 τὸ νὰ καταστοὺν τοῦλάχιστον ἄλλοτε χρήσιμοι εἰς τὴν Ἀρ-
 15 μενίαν. Ἀλλὰ μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν, ἀφοῦ ἔφθασα μέχρι
 τὰ Σάταλα μὲ ἐν τοιοῦτο σῶμα, ἐνόμισα ὅτι τοῦλάχιστον εἰς
 ἄλλα σημεῖα μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀποκατέστησα τὴν τά-
 ξιν μὲ τὸ νὰ συμφιλιώσω τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀρμενίας
 καὶ νὰ συζητήσω μαζί των ὅσα ἐχρειάζετο, ὥστε νὰ ἐγκα-
 20 ταλείψουν τὴν γνωστὴν διάστασίν των καὶ νὰ ἀποκτήσουν
 καὶ πάλιν τὸν εἰλικρινῆ ζῆλον τοῦ Κυρίου χάριν τῶν Ἐκκλη-
 σιῶν. Ἐδωσα μάλιστα εἰς αὐτοὺς καὶ ὁδηγίας δι' ὅσα γενι-
 15 κῶς καὶ ἀδιαφόρως καταπατοῦν εἰς τὴν Ἀρμενίαν περὶ τοῦ
 πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίζουν δι' αὐτά.

Ἐξ ἄλλου μοῦ ἐπεδόθησαν καὶ ψηφίσματα ἐκ μέρους
 τῆς Ἐκκλησίας τῶν Σατάλων, διὰ τῶν ὁποίων διετυποῦτο
 ἡ παράκλησις νὰ τοὺς χειροτονήσω ἐπίσκοπον. Ἐφοόντισα
 ἀκόμη νὰ ἐρευνήσω καὶ τὴν κατηγορίαν ἡ ὁποία διεδόθη εἰς
 20 βάρος τοῦ ἀδελφοῦ μας Κυρίλλου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀρμε-
 νίας. καὶ μὲ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου εὗρον ὅτι ἦτο ψευδὴς καὶ
 προεκλήθη ἀπὸ συκοφαντίαν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι τὸν ἐμί-
 σουν. Μάλιστα τὴν συκοφαντίαν τῶν αὐτὴν τὴν ὡμολόγη-
 σαν φανερώς ἐνώπιόν μας. Τοιουτοτρόπως ἐφάνη ὅτι ἐπε-
 25 τύχαμεν νὰ εἰρηνεύσωμεν πρὸς αὐτὸν τὸν λαὸν τῶν Σατά-
 λων. ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ ἀποφεύγῃ τὴν ἐπικοινωνίαν
 μαζί του. Ἄν ὅμως αὐτὰ ἦσαν μικρὰ καὶ ἀντελῶς ἀνάξια,
 ὅμως ἐκ μέρους μας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ κάτι περισσό-
 τερον ἐξ αἰτίας τῆς διαβολικῆς ἰδιοτροπίας ὡς πρὸς τὴν με-

102 καὶ 103 Ἐπιστολὰς.

471. Τελικῶς, ὡς εἵπομεν καὶ εἰς τὴν σημ. 432, ἐδικαιώθη ὁ Θεός.

ταξύ μας συμφωνίαν. Θὰ ἔπρεπε δεθαίως δι' αὐτὰ τοῦλάχιστον νὰ σιωπῶ διὰ νὰ μὴ παρουσιάζωμαι φέρων εἰς τὴν δημοσιότητα τὰς προσβολὰς μου. Ὅμως ἦλθον εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διηγηθῶ ὅλην τὴν ἀλήθειαν περὶ τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπολογηθῶ εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν σου κατ' ἄλλο τρόπον.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 100 (Ρ'—C)⁴⁷²

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ⁴⁷³

Τὴν ἐπιστολὴν τῆς ἀγάπης σου τὴν εἶδον εἰς τὴν γείτονα χώραν τῶν Ἀρμενίων μὲ τοιαύτην διάθεσιν, ὅπως θὰ ἔβλεπον ἀπὸ μακρὰν οἱ ταξιδεύοντες διὰ θαλάσσης εἰς τὸ πέλαγος ἓνα φάρον νὰ φωτίζει καὶ ἰδίως ἂν συνέβαινε νὰ εἶναι ἡ θάλασσα κάπως ταραγμένη ἀπὸ ἀνέμους.

Πράγματι, ἡ ἐπιστολή σου εἶναι δεθαίως φύσει γλυκεῖα καὶ περιέχει πολλὴν παρηγορίαν. Τότε ὅμως τὴν χάριν ἡ ὁποία ἀνέβλυζεν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἠύξησε πολὺ ἡ περίστασις. Ποία ὅμως ὑπῆρξεν αὐτὴ καὶ πόσον μᾶς ἐλύπησεν, ἐγὼ δεθαίως δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ εἶπω, ἐπειδὴ ἔχω ἀποφασίσει γενικῶς νὰ λησμονῶ τὰ λυπηρὰ γεγονότα. Ὅμως ὁ συνδιάκονός⁴⁷⁴ μας θὰ τὰ διηγηθῇ εἰς τὴν θεοσέδειάν σου.

Πάντως μὲ ἐγκατέλειψε πλέον ἔξ ὀλοκλήρου τὸ σῶμα, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ κάμω χωρὶς πόνον οὔτε τὰς ἐλαχίστας κινήσεις. Εὐχομαι ὅμως νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ παλαιὰ μου ἐπιθυμία τώρα τοῦλάχιστον διὰ τῆς βοήθειας τῶν προσευχῶν σου, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ταξίδιον αὐτὸ μοῦ προεκάλεσε πολλὰς δυσκολίας λόγῳ τοῦ ὅτι ἐπὶ τόσον χρόνον εἶχον παραμεληθῇ τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἄν ὅμως ὁ Θεός, ὅσον ἐξακολουθοῦμεν νὰ ζητῶμεν εἰς τὴν γῆν, μᾶς ἀξιῶσιν νὰ ἴδωμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας τὴν θεοσέδειάν σου. τότε θὰ ἀποκτήσωμεν ὄντως καλὰς ἐλπίδας καὶ διὰ τὸ μέλλον, ὅτι δηλαδὴ δὲν θὰ ἀποκλεισθῶμεν ἐντελῶς (ὡς ἀνάξιοι) τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ.

Τοῦτο λοιπόν, ἔάν εἶναι δυνατόν, παρακαλοῦμεν νὰ

472. Ἐγράφη ἐξ Ἀρμενίας τὸν Ἰούλιον ἢ Αὐγουστον τοῦ 372.

473. Βλ. σημ. 430. Χαρακτηριστικὴ ἡ εἰκὼν περὶ τῆς ἀνακουφίσεως ἐκ τῆς ἐπιστολῆς.

474. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ἦτο διάκονος Καισαρεὺς ἢ Καππαδόκης γενικῶς ἢ ἐξ ἄλλης Ἐκκλησίας. Ἡ «περίστασις» εἶναι τὰ γεγονότα τῆς προηγουμένης κυρίως Ἐπιστολῆς.

γίνῃ εἰς τὴν πανήγυριν, τὴν ὁποῖαν ἐπιτελοῦμεν κατ' ἔτος κατὰ τὴν μνήμην τοῦ μακαρίου Μάρτυρος Εὐψυχίου,⁴⁷⁵ ἢ ὁποῖα ἤδη πλησιάζει, κατὰ τὴν ἐβδόμην ἡμέραν τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου.

- 25 Καὶ πράγματι, πρόκεινται ἐνώπιόν μας πολλὰ ζητήματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀξίζει νὰ ἐνδιαφερθῇ κανεὶς καὶ χρειάζονται τὴν σύμπραξίν σου, τόσον εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαδούλευσιν καὶ ἐξέτασιν τῶν ἐναντίον μου τεκταινομένων ἐκ μέρους τοῦ ἀφελοῦς Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος συγκαλεῖ εἰς τὴν Ἀγκυραν συνόδους καὶ δὲν ἀφήνει ἐνεκμετάλλευστον καμμίαν εὐκαιρίαν νὰ μὲ ἐπιδουλεύεται.⁴⁷⁶

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η ΙΟΙ (ΡΑ'—CΙ)⁴⁷⁷

ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΗ

- Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἐφ' ὅσον διὰ πρώτην φορὰν σὰς ἀποστέλλομεν ἐπιστολήν, νὰ εἶχομεν ὡς ὑπόθεσιν αὐτῆς κάποιο πλεόν εὐχάριστον θέμα. Πράγματι, μόνον τοιοῦτο-τρόπως θὰ ἦσαν τὰ πράγματα σύμφωνα πρὸς τὴν ἐπιθυμανίαν μας, ἐπειδὴ θέλομεν ὅσοι ἔχουν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς τῶν τὴν (χριστιανικὴν) εὐσέβειαν νὰ προκόπτουν εἰς τὸ ἀγαθὸν εἰς ὅλην τὴν ζωὴν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Κύριος,
- 5 ὁ ὁποῖος κυδεονᾶ τὴν ζωὴν μας συμφώνως μὲ τὴν ἀνέκφραστον σοφίαν Του, ἔχει ὀρίσει νὰ συμβαίνουν τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς μας ἐξάπαντος πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ψυχῶν μας, ἔστω καὶ ἂν (φαίνεται ὅτι) μὲ αὐτὰ ἔχει κάμει ὀδυνηρὰν τὴν ζωὴν σου, ἐνῶ συγχρόνως ὠδήγησεν ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι εἴμεθα ἡνωμένοι (μεταξύ μας) μὲ τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, εἰς τὴν συμπάθειάν σας, ὅταν ἐπληροφο-
- 10 ρήθημεν ἐκ μέρους τῶν ἀδελφῶν τί σοῦ συνέβη, ἐκοίναμεν ἀναγκαῖον νὰ σοῦ προσφέρωμεν τὴν δυνατὴν εἰς τοῦτο πα-

475. Ὁ Ἅγιος Μάρτυς Εὐφύχιος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Ἀδοιανοῦ, τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 2ου αἰ. Τὴν ἡμερομηνίαν δίδει ὁ ἱεὺς ὁ Μ. Β. (7η Σεπτεμβρίου). Μετὰ δύο ἔτη (7ην Σεπτ. 374) ἐγκαταστάθη ἡ «Βασιλεία» (βλ. καὶ σημ. 422).

476. Ἡδὴ εἶχε χειροτονηθῇ ἐπίσκοπος καὶ φαίνεται συνέχιζεν ἐνεργείας παρομοίας πρὸς ἀκαίνας τῆς Ἐπιστ. 58 (βλ. καὶ Ἐπιστ. 59 καὶ 60 καὶ τὰς ἐκεῖ σημειώσεις). Περὶ τῆς Ἀγκύρας βλ. 1 MBA, Ἐπιστ. 25, σ. 153, σημ. 421, ὡς καὶ Ἐπιστ. 29 (2 MBA).

477. Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη τὸ 372. Κατὰ τινὰ κώδικα ἐγράφη «τῇ ὁμοζύῳ Ἀριθναίου» (βλ. Ἐπιστ. 179).

- ρηγορίαν. Ἐάν δεδαιότατα ἦτο δυνατόν νά μεταβῶμεν εἰς τὸ μέρος ὅπου διαμένει ἡ εὐγένειά σου, θὰ τὸ ἐπεδιώκομεν ἐξάπαντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ τόσον ἡ σωματικὴ μας ἀσθένεια,
- 15 ὅσο καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑποθέσεων αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀπασχολοῦν συνετέλεσαν ὥστε ν' ἀποβῇ πρὸς μεγάλην ζημίαν τῶν Ἐκκλησιῶν μας ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖον ταξίδιον, τὸ ὁποῖον ἐκάμομεν, ἠθελήσαμεν νά ἔλθωμεν εἰς βοήθειαν τῆς σεμνότητός σου διὰ μέσου τῆς ἐπιστολῆς. Σοῦ ὑπενθυμίζομεν λοιπὸν δι' αὐτῆς ὅτι αἱ θλίψεις αὐταὶ εἰς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιτρέπονται ἀπὸ τὸν προστάτην μας
- 20 Κύριον χωρὶς ὠφέλειαν, ἀλλὰ πρὸς δοκιμασίαν τῆς ἀληθινῆς μας ἀγάπης πρὸς τὸν κτίστην μας Θεόν. Ὅπως δηλαδὴ οἱ μόχθοι τῶν ἀγώνων ὁδηγοῦν τοὺς ἀθλητάς εἰς τοὺς στεφάνους (τῆς νίκης), τοιοῦτοτρόπως καὶ τοὺς Χριστιανοὺς αἱ δοκιμασίαι τοὺς ὁδηγοῦν εἰς τὴν τελειότητα, ἐάν δεχθῶμεν μὲ τὴν ἀνάλογον ὑπομονὴν καὶ μὲ κάθε εὐχαριστίαν ὅσα ἐπιτρέπονται ἀπὸ τὸν Κύριον.

- Τὰ πάντα λοιπὸν κατευθύνονται ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Κυρίου. Δὲν πρέπει νά δεχώμεθα ὡς λυπηρὸν τίποτε ἀπὸ ὅσα μᾶς συμβαίνουν, ἔστω καὶ ἐάν πρὸς τὸ παρὸν πλήττη τὴν ἀδυναμίαν μας. Διότι, ἂν καὶ δὲν γνωρίζωμεν
- 30 τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποῖους καθὲν ἀπὸ τὰ γεγονότα προσφέρεται εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὸν Κύριον ὡς καλόν, ἐν τούτοις πρέπει νά ἔχωμεν τὴν πεποίθησιν ὅτι ὅπωςδῆποτε τοῦτο γίνεται πρὸς τὸ συμφέρον, εἴτε τὸ ἰδικόν μας πρὸς ἀνταμοιβὴν τῆς ὑπομονῆς μας. εἴτε τῆς παραληφθείσης ψυχῆς (τοῦ νεκροῦ). μήπως δηλαδὴ μὲ τὴν περαιτέρω παραμονὴν τῆς
- 35 εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν κατακυριευθῇ⁴⁷⁸ ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν ζωὴν κακίαν. Διότι, ἐάν δεδαίως ἡ ἐλπίς τῶν Χριστιανῶν ἦτο περιωρισμένη εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, φυσικὸν θὰ ἦτο νά θεωρῇται βαρὺς ὁ σύντομος χωοισμὸς ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἐάν ὁμως ἀργὴ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, δι' ὅσους ζοῦν συμφῶνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ λύτρωσις τῆς ψυχῆς
- 40 ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος, τότε δι' οὗτ' ἡ λύτρωσις «ὅπως καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἐλπίδα»;⁴⁷⁹ Πανορθώσου λοιπὸν καὶ μὴ ὑποκύψῃς εἰς τὰς συμφοράς, ἀλλὰ δεῖξε ὅτι ὑπερέχεις καὶ ἔχεις ὑπερβῇ αὐτάς.

478. Πρβλ. Σοφ. Σολ. 4, 11. Εἰς τὸ καίμενον: «ἀναπληροθῆναι» = νά υπερπληρωθῇ καὶ νά μολυνθῇ.

479. Α' Θεσ. 4, 13.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 102 (PB'—CII)⁴⁸⁰

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΑΤΑΛΕΙΣ ΠΟΛΙΤΑΣ

- Συγκεκινημένος από τὰς προσωπικάς σας παρακλήσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνας τοῦ λαοῦ, ὅχι μόνον ἀνέλαβον τὴν φροντίδα τῆς Ἐκκλησίας σας, ἀλλὰ καὶ σὰς ὑπεσχέθην ἐνώπιον τοῦ Κυρίου νὰ μὴ παραλείψω τίποτε ἀπὸ ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμέ. Δι' αὐτὸ ἠναγκάσθην, συμφώνως μὲ τὸν
- 5 λόγον τῆς Γραφῆς,⁴⁸¹ νὰ ψάψω τρόπον τινὰ τὴν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ μου. Ἐν τούτοις ἡ ὑπερβολικὴ ἐκτίμησις τὴν ὁποῖαν τρέφω πρὸς σὰς δέξ. μου ἐπέτρεψε νὰ ἀναλογισθῶ οὔτε τὴν συγγένειαν οὔτε τὴν φιλίαν, ἡ ὁποῖα ἀπὸ τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν μὲ συνδέει πρὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτόν,⁴⁸² ὅταν εὔρέθην ἐνώπιον τῶν αἰτημάτων τὰ ὁποῖα μου ἀπηυθύνθησαν ἀπὸ σὰς. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐλησμόνησα ὅλα ὅσα εἶχον
- 10 δημιουργήσει εἰς ἐμέ μίαν ἰδιαιτέραν οἰκειότητα μαζί του, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ὑπολογίσω οὔτε τὸ πλῆθος τῶν στεναγμῶν τοὺς ὁποίους θὰ κάμῃ ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐστερήθη ἀπὸ τὴν προστασίαν του,⁴⁸³ οὔτε τὰ δάκρυα ὄλων τῶν συγγενῶν του, οὔτε τὴν θλίψιν τῆς γηραιᾶς του μητρὸς, τῆς ὁποίας καὶ μόνῃ ἡ σκέψις ὅτι ἔζη χάρις εἰς τὴν ἱδικὴν του
- 15 φροντίδα προκαλεῖ τὴν θλίψιν εἰς τὴν καρδίαν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡγνόησα ὅλα αὐτά, ἂν καὶ εἶναι τόσα πολλὰ καὶ τόσον συγκινητικά. Ἐν μόνον συνεμερίσθην, τὸ νὰ κοσμήσω ἀφ' ἑνὸς τὴν Ἐκκλησίαν σας μὲ τὴν ἐπισκοπεῖαν αὐτοῦ τοῦ σπουδαίου ἀνδρός, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ τὴν δοθηθῶ καθὼς εἶναι γονατισμένη ἀπὸ τὴν μακροχρόνιον ἀκυβερνησίαν καὶ
- 20 χρειάζεται μεγάλην καὶ στιβαρὰν καθοδήγησιν διὰ νὰ ἀνορθωθῇ. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι τὰ ἰδικά μας. Ὡς πρὸς σὰς ὁμως, ζητοῦμεν νὰ μὴ φανῇτε κατώτεροι τῆς ἱδικῆς μας ἐλπίδος καὶ τῶν ὑποσχέσεων τὰς ὁποίας ἐδώσαμεν εἰς τὸν ἄνδρα, ὅτι δηλαδὴ τὸν στέλλομεν εἰς οἰκείους καὶ φίλους. Καθένας
- 25 ἀπὸ σὰς ἂς προσπαθῇ μὲ προθυμίαν νὰ ὑπερβάλῃ τὸν ἄλλον εἰς ἐνδιαφέρον καὶ εἰς ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον αὐ-

480. Βλ. σημ. 470. Πολῖται ἐνταῦθα λέγονται οἱ ἀσχοῦντες τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, δηλαδὴ οἱ ἄρχοντες. Πρβλ. Ἐπιστ. 97: «τῇ Βουλῇ τῶν Τυάωνων». Ἐγράφη δὲ ἡ Ἐπιστολὴ μεταξὺ 372 καὶ 373.

481. Πρβλ. Ζαχ. 2, 8.

482. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο ὁ Ποιμένιος (βλ. Ἐπιστ. 122). Φαίνεται ὅτι ἦτο σημαίνων κληρικὸς τῆς Καισαρείας καὶ φίλος τοῦ Μ. Β.

483. «Π ρ ο σ τ α σ ί α» εἶναι ἡ ιδιότης τοῦ προστατοῦ, ἦτοι ἐκκλησιαστικοῦ προϊσταμένου ἐπισκοπῆς ἢ ἐνορίας.

- τόν. Φροντίσατε λοιπόν νά ἐπιδείξετε αὐτὴν τὴν εὐγενῆ
 ἀμιλλαν καὶ μὲ τὴν μεγάλην σας περιποίησιν νά εὐχαριστή-
 σετε τὴν καρδίαν του, ὥστε νά δυνηθῇ νά λησμονήσῃ τὴν
 πατρίδα του, νά λησμονήσῃ τοὺς συγγενεῖς, νά λησμονήσῃ
 30 ἓνα λαόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐξηρητημένος ἀπὸ τὴν διαποίμανσίν
 του τόσον, ὅσον τὸ νέον βρέφος ἀπὸ τὴν μητρικὴν θηλήν.
 Ἐστείλαμεν ὁμῶς τὸν Νικίαν προηγουμένως, διὰ νά ἀνακοι-
 νώσῃ εἰς τὴν τιμιότητά σας ὅσα ἐγίναν, ὥστε ἐκ τῶν προ-
 τέρων νά πανηγυρίζετε καὶ νά εὐχαριστῆτε τὸν Κύριον, ὁ
 25 Ὅποῖος μᾶς ἡξίωσε νά σᾶς ἱκανοποιήσωμεν τὴν ἐπιθυμίαν.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 103 (ΡΓ'—CIII)⁴⁸⁴ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΑΤΑΛΕΙΣ⁴⁸⁵

- Ὁ Κύριος ἐπραγματοποίησε τὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ
 Του καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν διὰ μέσου τῆς ταπεινότητός μου
 ποιμένα ἄξιον ἀφ' ἑνὸς τοῦ ὀνόματός του καὶ ἀφ' ἑτέρου
 5 ὄχι «κατηγευόμενον τὸν λόγον»,⁴⁸⁶ ὅπως κάμνουν οἱ πολλοί,
 ἀλλὰ νά ἀρέσκῃ ὑπερβολικῶς ἀκόμη καὶ εἰς ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι
 ἀγαπῶμεν τὴν ὀρθότητα τῆς διδασκαλίας καὶ ἐδέχθημεν νά
 ζῶμεν συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἐν «τῷ ὀνό-
 ματι» τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπλούτισε μὲ τὰ πνευματικά
 Του χαρίσματα.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Η 104 (ΡΔ'—CIV)⁴⁸⁷ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΑΡΧΟΝ ΜΟΔΕΣΤΟΝ⁴⁸⁸

Καὶ μόνον τὸ γεγονός νά γράφῃ κανεῖς πρὸς ἓνα τόσον
 σπουδαῖον ἄνδρα, ἔστω καὶ ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἄλλος ἰδιαίτε-
 ρος λόγος, συντελεῖ τὰ μέγιστα ἐξ ὧν εἰς τιμὴν ὧν αν-
 τιλαμβάνονται τὰ πράγματα. Διότι αἱ ἐπικοινωναὶ μὲ ὄσους
 ὑπερέχουν πάρα πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους προξε-
 νοῦν μεγίστην ἐπισημότητα εἰς αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἀξιῶνται
 νά τὰς ἔχουν.

484. Βλ. σημ. 480.

485. *Ε. ζ.

486. Πρβλ. Β' Κορ. 2, 17.

487. Ἐγράφη τὸ 372.

488. Πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου ἐκείνου ἐπαρχοῦ ὁ ὁποῖος ἐντολῇ τοῦ
 Οὐάλεντος προσεπάθησε νὰ παρασύρῃ τὸν Μ. Β. εἰς τὸν Ἀρειανισμόν (βλ.
 I MBA, σ. 28, σημ. 28).

Ἄλλ' εἰς ἐμέ, ὁ ὁποῖος ἀγωνιῶ δι' ὁλόκληρον τὴν πα-
 5 τρίδα, ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν μεγαλοφυΐαν σου εἶναι καὶ ἀ-
 ναγκαία. Δι' αὐτὸ σὲ παρακαλῶ νὰ συμπεριφερθῇς μὲ καλω-
 σύνην καὶ μὲ τὸν γνωστὸν σου χαρακτῆρα πρὸς τὴν πατρί-
 δα μας καὶ νὰ τείνης χεῖρα βοηθείας πρὸς αὐτὴν καθὼς εἶ-
 ναι γονατισμένη.

Συγκεκριμένως τὸ ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον παρακαλοῦμεν
 10 εἶναι τὸ ἐξῆς. Ἡ παλαιὰ κεφαλικὴ φορολογία⁴⁸⁹ εἶχεν ἐξαι-
 ρέσει τοὺς ἀφιερωμένους εἰς τὸν Θεόν, δηλαδὴ τοὺς ἱερεῖς
 καὶ διακόνους. Αὐτοὶ ὅμως οἱ ὁποῖοι τώρα ἐνήργησαν τὴν
 ἀπογραφὴν, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν λάβει διαταγὴν ἀπὸ τὴν με-
 γάλῃ σου ἐξουσίαν, τοὺς συμπεριέλαβον καὶ αὐτοὺς μετα-
 15 ξὺ τῶν φορολογουμένων, ἐκτὸς ἐὰν τυχὸν μερικοὶ εἶχον
 ἀπαλλαγὴ λόγῳ ἡλικίας. Παρακαλοῦμεν λοιπὸν νὰ μᾶς ἀ-
 φεθῇ αὐτὸ τὸ προνόμιον τῆς ἀτελείας ὡς ἐνθῦμιον τῆς εὐερ-
 γεσίας σου, διὰ νὰ διατηρῇ εἰς ὅλον τὸν ἐφεξῆς χρόνος ἀ-
 γαθὴν ἀνάμνησίν σου, ὥστε νὰ ἐξαίρεθοῦν οἱ ἱερωμένοι, συμ-
 20 φώνως πρὸς τὸν παλαιὸν νόμον περὶ φορολογίας. Ἐξ ἄλ-
 λου ἡ ἀτέλεια νὰ μὴ ἀφορᾷ προσωπικῶς εἰς αὐτοὺς οἱ ὁ-
 ποῖοι κατεγράφησαν τώρα (διότι τοιοῦτοτρόπως ἡ χάρις
 θὰ μεταβιβάσθῃ εἰς τοὺς κληρονόμους, οἱ ὁποῖοι δὲν συμ-
 βαίνει νὰ εἶναι ὅπωςδῆποτε ἄξιοι νὰ ἱερατεύσουν) ἀλλὰ νὰ
 γίνῃ μία κοινὴ ἀπαλλαγὴ τῶν κληρικῶν, κατὰ τὸν τύπον
 ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀπογραφὴν,
 ὥστε αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι διοικοῦν τὰς Ἐκκλησίας νὰ παραχω-
 25 ροῦν τὴν ἀτέλειαν εἰς τοὺς ἐκάστοτε λειτουργοὺς. Αὐτὸ τὸ
 μέτρον ἀφ' ἑνὸς θὰ διαφυλάξῃ εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν σου
 ἀθάνατον τὴν δόξαν τῆς ἀγαθοεργίας, ἀφ' ἑτέρου θὰ συντε-
 λέσῃ ὥστε πολλοὶ νὰ προσεύχωνται ὑπὲρ τοῦ βασιλικοῦ
 οἴκου καὶ τέλος θὰ φέρῃ μέγα ὄφελος εἰς τὸ ἴδιον τὸ κρά-
 τος, διότι τὴν ἀνακούφισιν ἀπὸ τὴν ἀτέλειαν ἡμεῖς δὲν τὴν
 παρέχομεν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς κληρικούς, ἀλλ' εἰς ὅλους
 30 γενικὰ ὅσοι ἐκάστοτε καταπονοῦνται. Ἀλλωστε τοῦτο
 πράττομεν καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς φορολογίας, ὅπως δύναται
 νὰ τὸ διαπιστώσῃ ὁποῖος θέλει.

489. Τὸ διάταγμα διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν κληρικῶν ἀπὸ τὸν «κῆν-
 σον», τὴν φορολογίαν, εἶχεν ἐκδώσει ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Ὁ Μόδεστος δὲν
 εἶχε δώσει ἐντολὴν νὰ ληφθῇ ὅπ' ὅψιν.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
Α Π Α Ν Τ Α

Τ Ο Μ Ο Σ 3

ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΚΡΙΤΙΚΟΝ: ~~Yves~~ Courtonne
(Saint Basile, Lettres, tome I, Paris 1957, p. 142—219
καὶ tome II, Paris 1966, p. 1—4,
Edit. «Les Belles Lettres» - Budé)

ΠΕΡΓΑΜΙΩ

Εἰμὶ μὲν φύσει εὐκολος πρὸς τὴν λήθην, ἐπεγέμετο δέ μοι καὶ τὸ τῶν ἀσχολιῶν πληθος ἐπιτείνειν τὴν ἐκ φύσεως ἀρρωστίαν. Ὡστε, καὶ εἰ μὴ μέμνημαι δεξάμενος γράμματα τῆς εὐγενείας σου, πείθομαι ἐπεσταλκέναι σε ἡμῖν· οὐ γὰρ ἂν πάντως ψευδος εἰπεῖν σε. Τοῦ δὲ μὴ 5 ἀντιφθέγξασθαι οὐκ ἐγὼ αἷτιος, ἀλλ' ὃ μὴ ἀπαιτήσας τὰς ἀποκρίσεις. Νυνὶ δὲ ἡκεί σοι τὰ γράμματα ταῦτα, ὑπὲρ τε τῶν φθασάντων ἀπολογίαν πληροῦντα καὶ ἀρχὴν διδόντα προσηγορίας δευτέρας. Ὡστε, ἐπειδὴν ἐπιστέλλης ἡμῖν, μὴ ὥς ἄρξας δευτέρας περιόδου γραμμάτων διανοοῦ, ἀλλ' 10 ὥς ἀποπληρώσας ἐπὶ τοῖς παροῦσι τὰ ὀφειλόμενα. Καὶ γάρ, καὶ εἰ ἀντίδοσις προαγόντων ἐστὶ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ τῷ πλέον ἢ διπλάσιον ὑπερβάλλειν κατὰ τὸ μέτρον ἑκατέρων τὴν τάξιν ἀποπληρώσει. Ὅρθς ὁποῖα σοφίζεσθαι ἡμᾶς ἢ ἀργίᾳ καταναγκάζει; Σὺ δὲ παῦσαι, ὦ ἄριστε, ἐν 15 μικροῖς ῥήμασι μεγάλας αἰτίας, οὐ μὲν οὖν ἐχούσας ὑπερβολὴν εἰς κακίαν, παρεχόμενος· λήθη γάρ φίλων καὶ ὑπεροψία ἐκ δυναστείας ἐγγινομένη πάντα ἔχει ὁμοῦ τὰ δεινά. Εἴτε γάρ οὐκ ἀγαπῶμεν κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, οὐδὲ τὸν χαρακτήρα ἐπικείμενον ἡμῖν ἔχομεν· εἴτε φρονή- 20 ματος κενοῦ καὶ ἀλαζονείας ὑπεπλήσθημεν τυφωθέντες. ἐμπίπτομεν εἰς τὸ ἀφυκτον κρίμα τοῦ διαβόλου. Ὡστε, εἰ μὲν οὕτως ἔχων διανοίας περὶ ἡμῶν τούτοις ἐχρήσω τοῖς ῥήμασιν, εὐξάι φυγεῖν ἡμᾶς τὴν πονηρίαν ἣν ἐξευρες ἡμῶν ἐν τῷ τρόπῳ· εἰ δὲ συνηθείᾳ τινὶ ἀνεξετάστῳ ἐπὶ 25 τῶν ῥημάτων ἦλθεν ἢ γλῶττα, ἑαυτοὺς παραμυθησόμεθα καὶ τὴν σὴν χρηστότητα τὰς ἐκ τῶν πραγμάτων μαρτυρίας προσθεῖναι παρακαλοῦμεν. Ἐκεῖνο γάρ εἰ ἴσθι, ὅτι ἡ παροῦσα φροντίς ταπεινώσεως ἡμῖν γέγονεν ἀφορμή. Ὡστε σοῦ τότε ἐπιλησόμεθα, ὅταν καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοήσω- 30 μεν. Μὴ τοίνυν ποτέ τὰς ἀσχολίας σημεῖον τρόπου καὶ κακοηθείας ποιήσῃ.

12 εἰ om. B || καὶ εἰ : εἰ καὶ L || ἀντίδοσις : -σεις V ἢ ἀντίδοσις B ||
 13 τοῦ : τό VML || 13-14 ἑκατέρων : -ραν L || 15 παῦσαι : παῦσον L ||
 ἐν : ἐπάγων ἐν L || 17 παρεχόμενος om. L || 18 δεινὰ : δεινότηα L

LVII

ΜΕΛΕΤΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ

Εἴ πως ἐγένετο φανερόν τῇ θεοσεβείᾳ σου τῆς εὐφρο-
 σύνης τὸ μέγεθος ἦν ἐμποιεῖς ἡμῖν δσάκις ἂν ἐπιστέλλῃς,
 οἶδα ὅτι οὐκ ἂν ποτε παραπесоῦσαν γραμμάτων πρόφασιν
 ὑπερέβης, ἀλλὰ καὶ ἐπεόησας ἂν πολλὰς ἡμῖν ποιεῖν
 ἐκάστοτε τὰς ἐπιστολάς, γνωρίζων τὸν ἐπὶ τῇ ἀναπαύσει 5
 τῶν θλίψεων παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Δεσπότου μισθὸν
 ἀποκείμενον. Πάντα γὰρ δδύνης τὰ τῇδε πεπλήρωται, καὶ
 μόνῃ ἡμῖν ἐστὶν ἀποστροφή τῶν δεινῶν ἢ τῆς σῆς δσιό-
 τητος ἔννοια· ἦν ἐναργεστέραν ἡμῖν ἐμποιεῖ ἢ διὰ τῶν
 πάσης σοφίας καὶ χάριτος πεπληρωμένων γραμμάτων σου 10
 δμιλία. Ὡστε, ὅταν λάβωμεν εἰς χεῖρας τὴν ἐπιστολήν
 σου, πρῶτον μὲν τὸ μέτρον αὐτῆς ἐπισκοποῦμεν καὶ
 τοσοῦτον αὐτὴν ἀγαπῶμεν ὥσπερ ἂν περισσεύῃ τῷ πλήθει.
 Ἐπειτα διεξιόντες, τῷ μὲν αἰὶ προστυγχάνῃσι τοῦ λόγου
 χαίρομεν, τῷ τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς προσεγγίζοντες 15
 δυσχεραίνουμεν. Οὕτω πᾶν ὅτιπερ ἂν εἴπῃς τοῖς γράμμα-
 σιν ἔνεστιν ἀγαθόν. Ἀπὸ γὰρ ἀγαθῆς καρδίας ἀγαθόν ἐστι
 τὸ περισσεῦον. Εἰ δὲ καταξιωθείμεν ταῖς σαῖς προσ-
 ευχαῖς, ἕως ἐσμέν ἐπὶ γῆς, καὶ τῆς κατ' ὀφθαλμοὺς
 συντυχίας καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ζώσης φωνῆς λαβεῖν ὠφέ- 20
 λιμα διδάγματα, ἢ ἐφόδια πρὸς τε τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα καὶ
 τὸν μέλλοντα, τοῦτο ἂν μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ἐκρίναμεν
 καὶ προοίμιον τῆς παρὰ Θεοῦ εὐμενείας ἑαυτοῖς ἐτιθέ-
 μεθα. Καὶ ἤδη γε τῆς ὁρμῆς εἰχόμεθα ταύτης, εἰ μὴ
 γνησιώτατοι καὶ τὰ πάντα φιλάδελφοι ἐπέσχον ἡμᾶς, ὧν 25

LVII. — 4-5 ordo ἐκάστοτε ποιεῖν LC || 6 θλίψεων: θλιδομένων LC
 || 11 ὅταν: ὅταν μὲν L || 15 προσεγγίζοντες: κατεγγ- C || 16 ὅτιπερ:
 ὅπερ C || 20 τῆς ζώσης: ζώσης L || 21 αἰῶνα om. L || 25 γνησιώ-
 τατοι: οἱ γνησιώτατοι LCP².

ἵνα μὴ γράμματι δημοσιεύσω τὴν προαίρεσιν, διηγησάμην τῷ ἀδελφῷ Θεοφράστῳ τὰ καθ' ἕκαστον ἀπαγγεῖλαι τῇ σῇ τελειότητι.

LVIII

ΓΡΗΓΟΡΙΩ ΑΔΕΛΦΩ

Πῶς ἂν σοι διὰ γραμμάτων μαχесθείην; Πῶς δ' ἂν ἀξίως σου καθαψαίμην τῆς περὶ πάντα χρηστότητος; Τρίτον τίς, εἶπέ μοι, τοῖς αὐτοῖς περιπίπτει δικτύοις; Τρίτον τίς τῇ αὐτῇ περιπίπτει πάγῃ; Οὐδ' ἂν τῶν ἀλόγων τοῦτο βῆδ' ἰως πάθοι. Μίαν μοι συμπλέξας ἐπιστολὴν ἐκ- 5 μισας, ὥς παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου καὶ κοινοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἀπατῶν με, οὐκ οἶδα ἀνθ' ὅτου. Ἐδεξάμην ὥς παρὰ ἐπισκόπου διὰ σοῦ κομισθεῖσαν. Τί γάρ οὐκ ἔμελλον; Ἐπέδειξα πολλοῖς τῶν φίλων ὑπὸ περιχαρείας, ἡὐχαρίστησα τῷ Θεῷ. Ἠλέγχθη τὸ πλάσμα, αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου 10 διὰ τῆς ἰδίας φωνῆς ἀρνησαμένου. Κατησχύνθημεν ἐπ' ἐκείνη· ἡὐξάμεθα ἡμῖν διαστήναι τὴν γῆν, βῆδ' ἰως καὶ ψεύδους καὶ ἀπάτης ὀνειδίζει περιβληθέντες. Δευτέραν πάλιν ἀπέδωκάν μοι, ὥς διὰ τοῦ οἰκέτου σου Ἀστερίου 15 παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου μοι ἀποσταλείσαν. Οὐδὲ ἐκείνη ἀληθής· αὐτὸς δ' ἐπίσκοπος διεμαρτύρατο ἐπὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἀδελφοῦ Ἀνθίμου, ὥς αὐτὸς ἡμῖν ἀπήγγειλε. Τρίτην πάλιν Ἀδαμάντιος ἦκε πρὸς ἡμᾶς κομίζων. Πῶς

26 δημοσιεύσω: -εύω V || 27-28 ὁρθο τῇ σῇ τελειότητι τὰ καθ' ἕκαστον ἀπαγγεῖλαι LC.

LVIII. — 1 γραμμάτων: -τος VBM || 5 τοῦτο: τοιοῦτον C || συμπλέξας: συμπλέσας LP² || 6 ἐπισκόπου om. VBM || 7 ὁρθο ἡμῶν θεοῦ P || 9 ἐπέδειξα: ὑπ- C || 9-10 ἡὐχαρίστησα: εὐ- ML || 13 ὀνειδίζει: -δη L || 14 ἀπέδωκαν: -κα; L || 15 ἐκείνη: -ην LC || 16 ἀληθής: ἀληθῶς LC || διεμαρτύρατο: διεπέψατο LC || ἐπὶ: ὡς LC || 16-17 τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἀδελφοῦ ἀνθίμου: ὁ αἰδεσιμωτάτος ἀδελφός ἀνθιμος LC || 17 ὡς αὐτὸς om. LC.

ἔδει δέξασθαι τὰ διὰ σοῦ καὶ τῶν σῶν πεμπόμενα· Ἡὐξά-
 μην ἂν λίθου καρδίαν ἔχειν, ὥστε μήτε τῶν παρελθόντων 20
 μεμνησθαι, μήτε τῶν παρόντων αἰσθάνεσθαι, ὑπὲρ τοῦ
 πάσαν πληγὴν εἰς γῆν κεκυφὼς φέρειν ὥς τὰ βοσκήματα.
 Ἄλλὰ τί πάθω πρὸς τὸν ἑμαυτοῦ λογισμόν, μετὰ μίαν καὶ
 δευτέραν πείραν οὐδὲν δυνάμενον ἀνεξετάστως προσίεσθαι·
 Ταῦτα τῆς σῆς ἀπλότητος καθαπτόμενος ἔγραψα, ἦν 25
 ἄλλως πρέπουσαν χριστιανοῖς, τῷ παρόντι καιρῷ ὁρῶ μὴ
 ἀρμόζουσαν, ἵνα πρὸς γοῦν τὸ ἐφεξῆς ἑαυτὸν τε φυλάτ-
 τοις κάμου φειδῇ, ἐπειδὴ, δεῖ γάρ με πρὸς σέ μετὰ παρ-
 ρησίας εἰπεῖν, ἀναξιόπιστος εἶ τῶν τοιούτων διάκονος.
 Πλὴν οὔτινες ἂν ᾧσιν οἱ ἐπεσταλκότες, ἀπεκρινάμεθα 30
 αὐτοῖς τὰ εἰκότα. Εἴτε οὖν αὖ πείραν μοι καθιεῖς, εἴτε τῷ
 ὄντι παρὰ τῶν ἐπισκόπων λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἐπεμψας,
 ἔχεις τὰς ἀποκρίσεις. Σὲ δὲ ἄλλα εἰκὸς ἦν ἐν τῷ παρόντι
 φροντίζειν, ἀδελφόν τε ὄντα καὶ μήπω τῆς φύσεως ἐπιλε-
 λησμένον, μηδὲ ἐν ἐχθροῦ μοίρᾳ ἡμᾶς ὁρῶντα· ἐπειδὴ εἰς 35
 βίον παρήλθομεν συντρίβοντά μὲν ἡμῶν τὸ σῶμα, κακοῦντα
 δὲ καὶ τὴν ψυχὴν τῷ ὑπερβαίνειν τὴν ἡμετέραν δύναμιν.
 Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ οὕτως ἐκπεπολέμωσαι, τούτου ἕνεκεν
 παρῆναι ἔδει νῦν καὶ κοινωνεῖν τῶν πραγμάτων. Ἀδελφοί
 γάρ, φησὶν, ἐν ἀνάγκαις χρήσιμοι ἔστωσαν. Εἰ δὲ τῷ 40
 ὄντι συντυχίαν ἡμετέραν καταδέχονται οἱ αἰδεσιμώτατοι
 ἐπίσκοποι, καὶ τόπον ἡμῖν ὀρισμένον καὶ καιρὸν γνωρισά-
 τωσαν καὶ δι' ἰδίων ἡμᾶς ἀνθρώπων μεταστευλάσθωσαν.
 Ὡςπερ γάρ πρὸς τὸ ἀπαντῆσαι αὐτὸς πρὸς τὸν ἑμαυτοῦ

19 ἔδει: ἔδει με LCP^a || τὰ om. L || τῶν: διὰ τῶν L || πεμπόμενα:
 -νην L || 19-20 ἡὐξάμην: εὐ- MC εὐξάμεθα L || 22 φέρειν: ὑποφέρειν
 LC || 24 οὐδὲν: οὐ L οὐδὲ C || 25 ordo καθαπτόμενος ἀπλότητος LC
 || 26 ἄλλως: ὡς ἄλλως L || τῷ παρόντι καὶ ῥῷ: τοῖς παροῦσι καιροῖς
 LC || ὁρῶ: καθορῶ LC || 28 κάμου: καὶ ἐμοῦ LC || 29 εἶ: ἦς LC || 30
 οὔτινες: εἰ τινες L || 31 αὖ πείραν: αὐτὸς ἀπόπειραν LCP^a || καθ:εἰς:
 καθεῖς M || 33 σὲ: σὺ C || 36 μὲν om. VPBM || 39 ἔδει: σὲ ἔδει LP^a
 || 40 φησιν om. L || χρήσιμοι: σοὶ χρήσιμοι LC || ordo ἔστωσάν
 σοὶ χρήσιμοι LC.

θεῖον οὐκ ἀπαξιδῶ, οὕτως, ἐάν μὴ μετὰ τοῦ πρέποντος 45
σχήματος ἢ κλησὶς γένηται, οὐκ ἀνέξομαι.

LIX

ΓΡΗΓΟΡΙΩ ΘΕΙΩ

1 Ἐσιώπησα. Μὴ καὶ αἰ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι ἐπὶ
πλεῖον τὴν δυσφορωτάτην ζημίαν τῆς σιωπῆς κυρῶσαι
κατ' ἑμαυτοῦ, μήτε αὐτὸς ἐπιστέλλων μήτ' ἀκούων προσ-
φθεγγομένου; Ἐγὼ μὲν γάρ μέχρι τοῦ παρόντος ἐγκαρ-
τερήσας τῷ σκυθρωπῷ τούτῳ δόγματι, ἡγοῦμαι πρέπειν 5
κάμοι τὰ τοῦ προφήτου λέγειν, ὅτι « Ἐκαρτέρησα ὥς ἡ
τίκτουσα », αἰ μὲν ἐπιθυμῶν ἢ συντυχίαν ἢ λόγου, αἰ δὲ
ἀποτυγχάνων διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς ἑμαυτοῦ. Οὐ γάρ δὴ
ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἔχω τοῖς γινομένοις ἐπινοεῖν, πλὴν γε
δὴ τοῦ πεπεισθαι παλαιῶν ἁμαρτημάτων ἐκτίνειν δίκας ἐν 10
τῷ χωρισμῷ τῆς ἀγάπης σου, εἰ δὴ καὶ ὀνομάζειν χωρι-
σμόν ὄσιον ἐπὶ σοῦ καὶ οὐτινοοσὸν τῶν τυχόντων, μὴ ὅτι
γε ἡμῶν, οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐν πατρὸς γέγονας χώρα. Ἀλλ' ἡ
ἁμαρτία μου νῦν, οἷα νεφέλη βαθεῖα τις ἐπισχοῦσα, πάν-
των ἐκείνων ἄγνοιαν ἐνεποίησεν. Ὅταν γάρ ἀπιδῶ πλὴν 15
τοῦ ἔμοι λύπην τὸ γινόμενον φέρειν μηδὲν ἕτερον ἐξ αὐτοῦ
κατορθούμενον, πῶς οὐχὶ εἰκότως ταῖς ἑμαυτοῦ κακίαις
ἀνατίθηναι τὰ παρόντα; Ἀλλ' εἴτε ἁμαρταῖαι τῶν συμβάντων
αἰτίαι, τοῦτό μοι πέρας ἔστω τῶν δυσχερῶν· εἴτε τι τὸ
οἰκονομούμενον ἦν, ἐξεπληρώθη πάντως τὸ σπουδαζό- 20
μενον. Οὐ γάρ ὀλίγος δὲ τῆς ζημίας χρόνος. Διὸ μηκέτι

46 γένηται etiam P²: γεγένηται P.

LIX. — Titulus γρηγορίῳ θείῳ: τῷ αὐτῷ LC.

1 1 σιωπῶσομαι: -σωμαι M || 7 μὲν ... αἰεὶ om. B || λόγου: λόγων
C || 9 ἐπινοεῖν: εἰπαῖν M || 10 ἐκτίνειν: ἐκτινύνειν LCP² || 16 ἔμοι:
ἔμοῦ L || 19 ἔστω: ἔστα: L || 19-20 τὸ οἰκονομούμενον: οἰκονομούμενον
LC || 21 οὐ: οὔτε B.

στέγων πρῶτος ἔρρηξα φωνήν, παρακαλῶν ἡμῶν τε αὐτῶν
ἀναμνησθῆναι καὶ σεαυτοῦ, ὃς πλεόν ἢ κατὰ τὸ τῆς συγγε-
νείας ἑκὸς παρὰ πάντα τὸν βίον τὴν κηδεμονίαν ἡμῶν
ἐπέδωκε, καὶ τὴν πόλιν νῦν ἡμῶν ἔνεκεν ἀγαπᾶν, ἀλλὰ 25
μὴ δι' ἡμᾶς ἀλλοτριοῦν σαυτὸν τῆς πόλεως.

2 Εἰ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἰ τις κοινωνία
Πνεύματος, εἰ τι σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πλήρωσον ἡμῶν
τὴν εὐχήν· ἐνταῦθα στήσον τὰ κατηφῆ, ἀρχήν τινα ὁδὸς
τοῖς φαιδροτέροις πρὸς τὸ ἔξῃς, αὐτὸς τοῖς ἄλλοις καθηγου-
μενος ἐπὶ τὰ βέλτιστα, «λλ' οὐχὶ ἀκολουθεῖν ἐτέρῳ ἐφ' ὃ 5
μὴ δεῖ. Καὶ γὰρ οὐδὲ σώματος χαρακτήρ ἴδιος οὕτω τινὸς
ἐνομίσθη ὥς τῆς σῆς ψυχῆς τὸ εἰρηνικόν τε καὶ ἡμερον.
Πρέποι δ' ἂν οὖν τῷ τοιοῦτῳ τοὺς ἄλλους ἔλκειν πρὸς
ἑαυτὸν καὶ παρέχειν πᾶσι τοῖς ἐγγιζουσί σοι, ὥσπερ
μύρου τινὸς εὐωδίας, τῆς τοῦ σοῦ τρόπου χρηστότητος 10
ἀναπύμπλασθαι. Καὶ γὰρ εἰ τι καὶ ἀντιτείνόν ἐστι νῦν, ἀλλὰ
μικρὸν ὕστερον καὶ αὐτὸ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἐπιγνώ-
σεται. Ἔως δ' ἂν ἐκ τῆς διαστάσεως αἱ διαβολαὶ χώραν
ἔχωσιν, ἀνάγκη δεῖ τὰς ὑποψίας ἐπὶ τὸ χεῖρον συναύ-
ξεσθαι. Ἔστι μὲν οὖν οὐδ' ἐκείνοις πρέπον ἀμελεῖν ἡμῶν, 15
πάντων δὲ πλεόν τῇ τιμιότητί σου. Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἁμαρ-
τάνομέν τι, βελτίους ἐσόμεθα νουθετούμενοι. Τοῦτο δὲ
ἄνευ συντυχίας ἀμήχανον. Εἰ δὲ οὐδὲν ἀδικοῦμεν, ἀντι-
τίνος μισούμεθα; Ταῦτα μὲν οὖν τὰ τῆς ἰδίας ἐμαυτοῦ
δικαιολογίας προῖσχομαι. 20

3 Ἄ δ' ἂν ὑπὲρ ἑαυτῶν αἱ Ἐκκλησίαι εἴποιεν, οὐκ εἰς
καλὸν τῆς διαστάσεως ἡμῶν ἀπολαύουσai, βέλτιον μὲν
σιωπᾶν. Οὐ γὰρ ἵνα λυπήσω τοῖς λόγοις κέχρημαι. ἄλλ'
ἵνα παύσω τὰ λυπηρά. Τὴν δὲ σὴν σύνεσιν πάντως οὐδὲν

2 2 τι: τις PLC τινα M || 6 ordo οὕτως ἴδιος L || 8 πρέποι: πρέπει C || 11 ἀντιτείνόν etiam P^a: ἀντιτίνον PB || 12 αὐτὸ τὸ etiam P^a: αὐτὸ PB || 19 οὖν om. LC.

3 1 ἑαυτῶν: αὐτῶν M || 2 μιν: με VBMC || 3 γὰρ om. LC || κέχρημαι: κέχρημαι τούτοις LC.

διαπέφευγεν, ἀλλὰ πολλῷ μείζω καὶ τελειότερα ὧν ἡμεῖς 5
 νοοῦμεν αὐτὸς ἂν ἐξεύροις τῇ διανοίᾳ καὶ ἄλλοις εἰποις,
 ὅς γε καὶ εἶδες πρὸ ἡμῶν τὰς βλάβας τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ
 λυπῇ μᾶλλον ἡμῶν, πάλαι δεδιδαγμένος παρὰ τοῦ Κυρίου
 μηδενὸς τῶν ἐλαχίστων καταφρονεῖν. Νυνὶ δὲ ἡ βλάβη οὐκ
 εἰς ἓνα ἢ δεύτερον περιορίζεται, ἀλλὰ πόλεις ὅλαι καὶ 10
 δῆμοι τῶν ἡμετέρων παραπολαύουσι συμφορῶν. Τὴν γὰρ
 ἐπὶ τῆς ὑπερορίας φήμην τί χρή καὶ λέγειν ὅποια τις ἔσται
 περὶ ἡμῶν; Πρέποι οὖν ἂν τῇ σῇ μεγαλοφυχίᾳ τὸ μὲν
 φιλόνεικον ἑτέροις παραχωρεῖν, μᾶλλον δὲ κἀκείνων ἐξε-
 λεῖν τῆς ψυχῆς, εἴπερ οἶόν τε, αὐτὸν δὲ δι' ἀνεξικακίας 15
 νικῆσαι τὰ λυπηρά. Τὸ μὲν γὰρ ἀμύνεσθαι παντός ἐστι
 τοῦ ὀργιζομένου. Τὸ δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ὀργῆς ὑψηλότερον
 εἶναι, τοῦτο δὲ μόνου σοῦ καὶ εἴ τίς σοι τὴν ἀρετὴν παρα-
 πλῆσιος. Ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἔρῳ, ὅτι ὁ ἡμῖν χαλεπαίνων εἰς
 τοὺς μηδὲν ἀδικήσαντας τὴν ὀργὴν ἐπαφίησιν. Εἴτε οὖν 20
 παρουσίᾳ, εἴτε γράμματι, εἴτε κλήσει τῇ πρὸς ἑαυτόν,
 εἴτε ᾧπερ ἂν ἐθέλοις τρόπῳ, παραμύθησαι ἡμῶν τὴν
 ψυχὴν. Ἡμῖν μὲν γὰρ εὐχὴ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας φανῆναι
 τὴν θεοσέβειάν σου, καὶ ἡμᾶς τε ὁμοῦ καὶ τὸν λαὸν θερα-
 πεύσαι αὐτῇ τε τῇ ὧσει καὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτός σου. 25

Ἐὰν μὲν οὖν τοῦτο ᾗ δυνατόν, τοῦτο κράτιστον· ἐὰν δέ τι
 ἕτερον δόξῃ, κἀκεῖνο δεξιόμεθα. Μόνον γνωρίσαι ἡμῖν τὸ
 παριστάμενον τῇ φρονήσει σου παρακλήθητι.

6 νοοῦμεν: νομιοῦμεν L || 7 ὅς γε Maur: ὥστε VPBMLC || 8
 δεδιδαγμένος: προδεδιδαγμένος VPM || 12 ἐπὶ: ὑπὲρ M || 13 πρέποι:
 πρέπει C || οὖν: δ' M || ἂν om. C || 19 ὁ om. M || 21 ἑαυτὸν:
 σεαυτὸν V || 23 ψυχὴν: ψυχὴν καταξίωσον LP² || 27 δεξιόμεθα: δεξιό-
 μεθα M || μόνον: μόνον παγίως LCP².

LX

ΓΡΗΓΟΡΙΩ ΘΕΙΩ

Και πρότερον ἡδέως εἶδον τὸν ἀδελφόν μου (τί γάρ οὐκ
 ἐμελλον, ἀδελφόν τε ὄντα ἑμαυτοῦ καὶ τοιοῦτον;), καὶ νῦν
 δὲ τῇ αὐτῇ διαθέσει προσεδεξάμην ἐπιδημήσαντα, μηδὲν
 τι τῆς ἑμαυτοῦ στοργῆς παρατρέψας. Μηδὲ γάρ γένοιτό τι
 τοιοῦτο μηδὲν ὃ με τῆς φύσεως ἐπιλαθέσθαι καὶ ἐκπολε- 5
 μωθῆναι πρὸς τοὺς οἰκείους ποιήσει. Ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ
 σώματος ἀρρωστημάτων καὶ τῶν ἄλλων ἀλγεινῶν τῆς ψυχῆς
 παραμυθίαν ἡγήσάμην εἶναι τὴν τοῦ ἀνδρὸς παρουσίαν,
 τοῖς τε παρὰ τῆς τιμιότητός σου δι' αὐτοῦ κομισθεῖσι
 γράμμασιν ὑπερήσθην· διὸ καὶ ἐκ πολλοῦ ἐπεθύμουν ἔλθεῖν, 10
 οὐκ ἄλλου τινὸς ἕνεκεν ἢ τοῦ μὴ καὶ ἡμᾶς τι σκυθρωπὸν
 διήγημα τῷ βίῳ προσθεῖναι, ὥς ἄρα τις εἴη τοῖς οἰκειο-
 τάτοις πρὸς ἀλλήλους διάστασις, ἡδονὴν μὲν ἐχθροῖς
 παρασκευάζουσα, φίλοις δὲ συμφοράν. ἀπαρέσκουσα δὲ
 Θεῷ, τῷ ἐν τῇ τελείᾳ ἀγάπῃ τὸν χαρακτηρὰ τῶν ἑαυτοῦ 15
 μαθητῶν θεμένῳ. Διὸ καὶ ἀντιφθέγγομαι ἀναγκαιῶς
 εὐχεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν παρακαλῶν καὶ τὰ ἄλλα κήδεσθαι ὥς
 οἰκείων. Τὸν δὲ νοῦν τῶν γινομένων ἐπειδὴ αὐτοὶ ὑπὸ
 ἀμαθίας συνεῖναι οὐκ ἔχομεν, ἐκείνους ἐκρίναμεν ἀληθῆ
 εἶναι νομίζειν ὃν ἂν αὐτὸς ἡμῖν ἐξηγήσασθαι καταξιώσης. 20
 Ἀνάγκη δὲ καὶ τὰ λειπόμενα παρὰ τῆς σῆς μεγαλονοίας
 ὀρισθῆναι, τὴν συντυχίαν ἡμῶν τὴν πρὸς ἀλλήλους καὶ

LX. — 3 δι' om. LC || 5 τοιοῦτο: -τον BM || μηδὲν: με παθεῖν
 μηδὲν L παθ.ῖν μηδὲν CP^a || με: μετὰ P || 5-6 ἐκπολεμωθῆναι: ἐκπο-
 λεμηθῆναι B || 6 ordo ποιήσει πρὸς τοὺς οἰκείους L || 8 εἶναι: αὐταρκε-
 στάτην εἶναι L || 9 τιμιότητος: κοσμιότητος C || 10 διό: δι' & P &
 LCP^a || πολλοῦ: πολλοῦ μοι LCP^a || 11 τι om. C || 17 ὑπὲρ: σε
 ὑπὲρ LC || τὰ ἄλλα: τὰλλα LC || ὥς: ἡμῶν ὥς C || 19 ἀμαθίας:
 ἀμαθείας L || συνεῖναι: συνιέναι C.

καιρὸν τὸν πρέποντα καὶ τόπον ἐπιτήδειον. Εἴπερ οὖν ὅλως ἀνέχεται καταβῆναι πρὸς τὴν ταπείνωσιν ἡμῶν ἢ σεμνότης σου καὶ λόγου τινὸς μεταδοῦναι ἡμῖν, εἴτε μετ' ἄλλων, εἴτε 25 κατὰ σεαυτὸν βούλει γενέσθαι τὴν συντυχίαν, ὑπακουσόμεθα, τοῦτο ἅπαξ ἑαυτοῖς συμβουλευσάντες, δουλεύειν σοι ἐν ἀγάπῃ καὶ ποιεῖν ἐκ παντὸς τρόπου τὰ εἰς δόξαν Θεοῦ παρὰ τῆς εὐλαθείας σου ἡμῖν γραφόμενα. Τὸν δὲ αἰδεσιμώτατον ἀδελφὸν οὐδὲν ἠναγκάσαμεν ἀπὸ γλώττης εἰπεῖν 30 ἡμῖν, διότι οὔτε πρότερον μεμαρτυρημένον εἶχε τὸν λόγον ὑπὸ τῶν ἔργων.

LXI

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ἐνέτυχον τοῖς γράμμασι τῆς δσιότητός σου, δι' ὧν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Λιβύης, τοῦ δυσωνύμου ἀνδρός, κατεστένεξας. Καὶ ὠδύραμεθα μὲν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, ὅτι τοιούτων κακῶν μήτηρ ἐστὶ καὶ τροφός. Ὄδύραμεθα δὲ καὶ τὴν γείτονα τῆς ὑμετέρας Λιβύην, τῶν ἡμετέρων κακῶν ἀπο- 5 λαύουσαν καὶ θηριώδει ἥθει παραδοθεῖσαν ἀνδρὸς ὁμότητι τε ὁμοῦ καὶ ἀκολασίᾳ συζῶντος. Τοῦτο ἦν ἄρα τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τὸ σοφόν· « Οὐαὶ σοι πόλις ἣς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος (ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ τι καὶ χαλεπώτερον) καὶ οἱ ἄρχοντές σου οὐκ ἀπὸ νυκτὸς ἐσθίουσιν », ἀλλὰ μεσούσης τῆς ἡμέρας ἀκολασταίνουσι, βοσκημάτων ἀλογώτερον ἄλλοτρίοις γάμοις ἐπιμαινόμενοι. Ἐκεῖνον μὲν οὖν αἱ μάστιγες μένουσι παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ, τῷ ἴσῳ μέτροφ

26 κατὰ : καὶ μετὰ L καὶ κατὰ C || 27 δουλεύειν : βουλεύειν B || 29 δι' om. VPBM || 31 ἡμῖν om. L || πρότερον : τὸ πρότερον LC.

LXI. — Non exstat in B. Titulus ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ ἀλεξανδρείας : τῷ αὐτῷ LC.

1 ὁσιότητός σου : σῆς ὁσιότητος LC || 3 ἑαυτῶν : ἡμετέραν LC || 4 ordo ἐστὶ μήτηρ M || 5-6 ἀπολαύουσαν : ἀπολαύσασαν LC || 10 οὐκ : οὐχί LC.

ἀντιμετρηθῆσόμεναι ὡς αὐτὸς προλαβὼν ἐπέθηκε τοῖς
 ἁγίοις αὐτοῦ. Ἐγνωρίσθη δὲ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐκ τῶν 15
 γραμμάτων τῆς σῆς θεοσεβείας, καὶ ἀποτρόπαιον αὐτὸν
 πάντες ἡγήσονται, μὴ πυρός, μὴ ὕδατος, μὴ σκέπης αὐτῷ
 κοινωνοῦντες, εἴπερ τι ὄφελος τοῖς οὕτω κεκρατημένοις
 κοινῆς καὶ δημοψήφου καταγνώσεως. Ἀρκοῦσα δὲ αὐτῷ
 στήλη καὶ αὐτὰ τὰ γράμματα ἀναγινωσκόμενα πανταχοῦ. 20
 Οὐ γὰρ διαλείψομεν πᾶσιν αὐτοῦ καὶ οἰκείοις καὶ φίλοις
 καὶ ξένοις ἐπιδεκνύντες. Πάντως δέ, κἂν μὴ ᾤψωνται
 αὐτοῦ παραχρήμα τὰ ἐπιτίμια, ὥσπερ τοῦ Φαραῶ, ἀλλ' εἰς
 ὑστερόν ποτε βαρεῖαν αὐτῷ καὶ ἀλγεινὴν τὴν ἀνάδοσιν
 οὔσει. 25

LXII

Τῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΗ

Καὶ ἔθει ἐπόμενοι παλαιῷ ἐκ μακροῦς τῆς ἀκολουθίας
 κεκρατηκότες καὶ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος, τὴν κατὰ
 Θεὸν ἀγάπην, ὑμῖν ἐπιδεικνύμενοι, διὰ τοῦ γράμματος τὴν
 εὐλάβειαν ὑμῶν ἐπισκεπτόμεθα, κοινωνοῦντες ὑμῖν τῆς τε
 ἐπὶ τῷ σιμβάντι λύπης καὶ τῆς φροντίδος τῶν ἐν χερσίν. 5
 Ὑπὲρ μὲν οὖν τῶν λυπηρῶν τοσοῦτον λέγομεν ὅτι καιρὸς
 ἡμῖν ἀποβλέψαι πρὸς τὰ τοῦ Ἀποστόλου παραγγέλματα
 καὶ μὴ λυπεῖσθαι « Ὡς καὶ οἱ λοιποί, οἱ μὴ ἔχοντες
 ἐλπίδα », οὐ μὴν οὐδ' ἀπαθῶς ἔχειν πρὸς τὸ συμβάν, ἀλλὰ
 τῆς μὲν ζημίας αἰσθάνεσθαι, ὑπὸ δὲ τῆς λύπης μὴ κατα- 10
 πίπτειν, τὸν μὲν ποιμένα τοῦ τέλους μακαρίζοντας, ὡς ἐν
 γήρει πῖονι τὴν ζωὴν καταλύσαντα καὶ ταῖς μεγίσταις

15 αὐτοῦ om. VM || 17 ἡγίσονται : ἡγίσαντο C || μὴ σκέπης : μηδὲ
 σκέπης L || 19 ὁμοψήφου : ὁμοφύγου M || 24 τὴν om. LC.

LXII. — Non exstat in B. In titulo τῇ om. PM || 1 ἀκολουθίας :
 -θείας M ἀληθείας L || 3 ὑμῖν : ἡμῖν M || 11 μακαρίζοντας : -τες LC
 || 12 γήρει : γήρῃ LC.

παρὰ τοῦ Κυρίου τιμαῖς ἐναναπαυσάμενον. Περὶ δὲ τῶν
λοιπῶν ἐκεῖνα παραινεῖν ἔχομεν, ὅτι προσήκει, πᾶσαν ἀπο-
θεμένους κατήφειαν, ἑαυτῶν γενέσθαι καὶ πρὸς τὴν ἀναγ- 15
καίαν πρόνοιαν τῆς Ἐκκλησίας διαναστῆναι, ὅπως ἂν ὁ
ἅγιος Θεὸς ἐπιμεληθῇ τοῦ ἰδίου ποιμνίου, καὶ παράσχοιτο
ὑμῖν ποιμένα κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα, ποιμαίνοντα ὑμᾶς
μετ' ἐπιστήμης.

LXIII

ΗΓΕΜΟΝΙ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

« Τὸν σοφὸν ἄνδρα, κἂν ἑκὰς ναίῃ χθονός, κἂν
μήποτ' αὐτὸν ὄσσοις προσίδῃ, κρίνω φίλον », Εὐρι-
πίδου ἐστὶ τοῦ τραγικοῦ λόγος. Ὡστε, εἰ, μήπω τῆς κατ'
ὀφθαλμοὺς ἡμῖν συντυχίας τὴν γυνώσιν σου τῆς μεγαλο-
φυίας χαρισαμένης, φαμέν εἶναι φίλοι σου καὶ συνήθεις. 5
μὴ κολακεῖαν εἶναι τὸν λόγον κρίνης. Εἴχομεν γάρ φήμην
πρόξενον τῆς φιλίας μεγαλοφώνως τὰ σὰ πᾶσιν ἀνθρώποις
συμβοῶσαν· ἂφ' οὗ μέντοι καὶ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ Ἐλπιδίῳ
συνετύχομεν, τοσοῦτόν σε ἐγνωρίσαμεν καὶ οὕτω κατ'
οκρας ἐαλώκαμέν σου, ὥσανει πολὺν χρόνον συγγεγονότες 10
καὶ διὰ μακρᾶς τῆς πείρας τῶν ἐν σοὶ καλῶν τὴν γυνῶσιν
ἔχοντες. Οὐ γὰρ ἐπαύσατο ὁ ἀνὴρ ἕκαστα ἡμῖν τῶν περὶ σέ
διηγούμενος· τὸ μεγαλοπρεπές τῆς ψυχῆς, τοῦ φρονήμα-
τος τὸ ἀνάστημα, τῶν τρόπων τὴν ἡμερότητα, ἐμπειρίαν
πραγμάτων, σύνεσιν γνώμης, σεμνότητα βίου, φαιδρότητα 15
κεκραμένην, λόγου δύναμιν, τὰ ἄλλα ὅσα αὐτὸς μὲν διὰ
πολλῆς τῆς πρὸς ἡμᾶς δμιλίας ἀπηριζμήσατο, ἡμῖν δὲ

16 ἂν om. M || 17 ἐπιμεληθῇ: -θείη LC.

LXIII. — 2 μήποτ' αὐτόν: μήπω ταυτόν C || 6 εἶναι om. C ||
εἴχομεν nos: ἔχομεν VPBMLC || 7 τὰ σὰ om. LC || πᾶσιν: ἅπασιν
LC || 8 αἰδεσιμωτάτῳ: αἰδεσιμωτάτῳ ἀδελφῷ L || ἐλπιδίῳ: ἐλλαδίῳ
LC || 10 ἄκρας: ἄκραν L || ἐαλώκαμέν: ἐάλωμέν V || 16 τὰ ἄλλα:
τᾶλλα ML.

γράφειν οὐκ ἦν δυνατόν, ἵνα μὴ ἔξω τοῦ μέτρου τὴν ἐπιστολὴν προαγάγωμεν. Πῶς οὖν οὐκ ἔμελλον ἀγαπᾶν τὸν τοιοῦτον; Πῶς γοῦν ἡδυνάμην ἐμαυτοῦ κρατῆσαι πρὸς τὸ 20 μὴ οὐχὶ καὶ ἐκβοᾶν τὸ τῆς ψυχῆς ἐμαυτοῦ πάθος διασημαίνειν; Δέχου τοίνυν τὴν προσηγορίαν, ὦ θαυμάσιε, ἐκ φιλίας ἀληθινῆς καὶ ἀδόλου σοι προσαγομένην· πόρρω γὰρ θωπείας δουλοπρεποῦς τὰ ἡμέτερα· καὶ ἔχε ἡμᾶς τῷ καταλόγῳ τῶν σεαυτοῦ φίλων ἐναριθμίους, γράμμασι συνεχέσι 25 σαυτὸν τε δεικνὺς καὶ παραμυθούμενος τὴν ἀπόλειψιν.

LXIV

ΗΣΥΧΙΩ

Ἐμὲ πολλὰ μὲν ἦν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ συνάπτοντά σου τῇ τιμιότητι· ὃ τε περὶ Λόγους κοινὸς ἔρως, πολλαχοῦ παρὰ τῶν πεπειραμένων περιφερόμενος, ἦ τε πρὸς τὸν θαυμάσιον ἄνδρα Τερεντίνον ἡμῖν ἐκ παλαιοῦ φιλία. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ πάντα ἄριστος καὶ πάσης ἡμῖν οἰκειότητος ὄνομα 5 ἐκπληρῶν, ὁ αἰδεσιμώτατος ἀδελφὸς Ἑλπίδιος, εἰς λόγους ἀφίκετο καὶ ἕκαστα τῶν ἐν σοὶ καλῶν διηγήσατο, δυνατότατος δέ, εἴπερ τις ἄλλος, καὶ ἀρετὴν ἀνθρώπου καταμαθεῖν καὶ παραστήσαι ταύτην τῷ λόγῳ, τοσοῦτι ἡμῖν τὸν ἐπὶ σοὶ πόθον ἐξέκαυσεν ὥστε εὐχεσθαι ἡμᾶς ἐπιστηναί 10 σέ ποτε τῇ παλαιᾷ ἐστίᾳ ἡμῶν, ἵνα μὴ ἀκοῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ πείρᾳ τῶν ἐν σοὶ καλῶν ἀπολαύσωμεν.

19 οὖν om. M || 20 γοῦν om. V.

LXIV. — Non exstat in C.

3 περιφερόμενος: συμπ- L || 4 δὲ om. M.

LXV

ΑΤΑΡΒΙΩ

Και τί πέρας ἔσται τῆς σιωπῆς, εἰ ἐγὼ μὲν τὰ ἐκ τῆς
 ἡλικίας πρεσβεία ἀπαιτῶν ἀναμένοιμι παρὰ σοῦ γενέσθαι
 τὴν ἀρχὴν μοι τῆς προσφωνήσεως, ἡ δὲ σὴ ἀγάπη ἐπὶ
 πλεῖον βούλοιτο τῇ βλαβερᾷ κρίσει τῆς συκοφαντίας ἐγκαρ-
 τερεῖν; Ἄλλ' ὅμως ἐγὼ, τὴν ἐν τοῖς φιλικοῖς ἡτταν νίκης 5
 ἔχειν δύναμιν ἡγησάμενος, ὁμολογῶ σοι μὲν παραχωρεῖν τῆς
 ἐπὶ τῷ δοκεῖν περιγεγενῆσθαι τῆς οἰκείας κρίσεως φιλοτι-
 μίας. Αὐτὸς δὲ πρῶτος ἐπὶ τὸ γράφειν ἦλθον εἰδὼς ὅτι ἡ
 ἀγάπη πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει, οὐδαμοῦ ζητεῖ τὸ ἑαυ-
 τῆς· διὸ οὔτε ἐκπίπτει ποτέ. Ἀταπείνωτος γάρ ὁ κατὰ ἀγά- 10
 πην τῷ πλησίον ὑποτασσόμενος. Ὅπως οὖν καὶ αὐτός, πρὸς
 γοῦν τὸ ἐξῆς τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον καρπὸν τοῦ Πνεύ-
 ματος ἐπιδεικνύμενος τὴν ἀγάπην, ἀπορρίψης μὲν τὸ τῶν
 ὀργιζομένων σκυθρωπὸν ὅπερ ἡμῖν διὰ τῆς σιωπῆς ὑπο-
 φαίνεται, ἀναλάβῃς δὲ χαρὰν ἐν τῇ καρδίᾳ, εἰρήνην πρὸς 15
 τοὺς ὁμοψύχους τῶν ἀδελφῶν, σπουδὴν καὶ μέριμναν ὑπὲρ
 τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Κυρίου διαμονῆς. Γίνωσκε γὰρ
 ὅτι, εἰ μὴ τὸν ἴσον ἡμεῖς ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀνα-
 λάβοιμεν ὅπόσον ἔχουσιν οἱ ἀντικείμενοι τῇ ὑγιαίνουσῃ
 διδασκαλίᾳ εἰς καθαίρεσιν αὐτῶν καὶ παντελεῖ ἀφανισμόν, 20
 οὐδὲν τὸ κωλύον οἷχεσθαι μὲν παρασυρεῖσαν ὑπὸ τῶν
 ἐχθρῶν τὴν ἀλήθειαν, παραπολαῦσαι δέ τι καὶ ἡμεῖς τοῦ

LXV. — Titulus ἀταρβίω: ἀταρβίω κρίναντι μὴ γράφειν διὰ δια-
 βολὴν V.

3 μοι om. LC || 4 συκοφαντίας: ἡσυχίας LC || 5 νίκης om. P add.
 P^a || 7 τῷ: το PM || δοκεῖν: δικαίῳ L || 10 διό: διόπερ LC || οὔτε:
 οὐδὲ C || 11 ὑποτασσόμενος: μὴ ὑποτασσόμενος L || 12 τὸν om. LC ||
 ordo τοῦ πνεύματος καρπὸν LC || 13 ἐπιδεικνύμενος: ἐνδ- LC || 14
 σιωπῆς: ἀγάπης C || 15 ἀναλάβῃς: -εἰς; M || 21 ὑπό: παρὰ P.

κρίματος, μὴ πάσῃ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ ἐν ὁμονοίᾳ τῇ
 πρὸς ἀλλήλους καὶ συμπνοίᾳ τῇ κατὰ Θεόν, τὴν ἐνδεχο-
 μένην μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν ἐπιδει- 25
 ξαμένους. Πρακαλῶ οὖν, ἔκβαλε τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς τὸ
 οἶεσθαι μηδενὸς ἐτέρου εἰς κοινωνίαν προσδεῖσθαι. Οὐ γάρ
 κατὰ ἀγάπην περιπατοῦντος οὐδὲ πληροῦντός ἐστι τὸν
 νόμον τοῦ Χριστοῦ τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς συναφείας
 ἑαυτὸν ἀποτέμνειν. Ἄμα γάρ κίκεῖνο λογίζεσθαι τὴν ἀγα- 30
 θὴν σου προαίρεσιν βούλομαι, διὰ τὸ τοῦ πολέμου κακόν,
 κύκλῳ περιόν, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔλθοι ποτέ, κἂν μετ' ἄλλων
 καὶ ἡμεῖς τῆς ἐπηρείας παραπολαύσωμεν, οὐδὲ τοὺς συναλ-
 γοῦντας εὐρήσομεν, διὰ τὸ ἐν καιρῷ τῆς εὐθηνίας ἡμῶν
 μὴ προκαταβαλέσθαι τοῖς ἡδικημένοις τὸν τῆς συμπαθείας 35
 ἔρανον.

LXVI

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

1 Οὐδένα τοσοῦτον ἡγοῦμαι λυπεῖν τὴν παροῦσαν τῶν
 Ἑκκλησιῶν κατάστασιν, μᾶλλον δὲ σύγχυσιν, εἰπεῖν ἀλη-
 θέστερον, ὅσον τὴν σὴν τιμιότητα συγκρίνοντα μὲν τοῖς
 ἀρχαίοις τανῦν καὶ πᾶρά πόσον ταῦτα ἐκείνων ἐξήλλακται
 λογιζόμενον καὶ διὰ τὴν αὐτὴν δρμὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον 5
 ὑπορρέει τὰ πράγματα, οὐδὲν ἔσται τὸ καλῶον εἰσω ὀλίγου
 χρόνου πρὸς ἄλλο τι σχῆμα παντελῶς μεθαρμοσθῆναι τὰς
 Ἑκκλησίας. Ταῦτα πολλάκις ἐπ' ἑμαυτοῦ γενόμενος διε-

23 πάσῃ : παύσῃ LC || 25-26 ἐπιδειξαμένους : ἐπιδειξαμένους L || 26
 σεαυτοῦ : ἑαυτοῦ M || 28-29 τὸν νόμον : ἐντολὴν LC || 30 γὰρ : δι
 LCP² || 32 ἡμᾶς : ὑμᾶς VPBM || ἔλθοι : εἰσελθοι LC || μετ' : μετὰ
 των LC || 34 εὐθηνίας : εὐθυμίας LC || 35 προκαταβαλέσθαι : προκα-
 ταλαδίτθαι P.

LXVI. — Non exstat in B. Titulus ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ ἀλε-
 ξανδρείας Maur : τῷ αὐτῷ VPMLC.

1 6 ἴσται : ἔστι LC.

νοήθην, ὅτι, εἰ ἡμῖν οὕτως ἐλεεινὴ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ
 παρατροπὴ καταφαίνεται, ποῖαν τινὰ εἰκὸς ἔχειν ἐπὶ τοῦ- 10
 τοις ψυχὴν τὸν τῆς ἀρχαίας εὐσταθείας καὶ ὁμονοίας περὶ
 τὴν πίστιν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ πεπειραμένον; Ἀλλ'
 ὥσπερ τὸ πολὺ τῆς λύπης τὴν σὴν τελειότητα περιστάται,
 οὕτως ἡγοῦμεθα προσήκειν καὶ τῆς ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν
 μερίμνης τὸ πλεόν τῇ σῇ διαφέρειν φρονήσει. Πάλαι οἶδα 15
 καὶ αὐτός, κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσάν μοι μετρίως τῶν πραγ-
 μάτων κατάληψιν, μίαν ἐπιγνούς ὁδὸν βοηθείας ταῖς καθ'
 ἡμᾶς Ἐκκλησίαις, τὴν παρὰ τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων
 σύμπνοιαν. Εἰ γὰρ βουλευθεῖεν ὅν ἀνέλαβον ὑπὲρ ἑνὸς ἡ
 δύο τῶν κατὰ τὴν Δύσει ἐπὶ κακοδοξίᾳ φωραθέντων ζήλον, 20
 τοῦτον καὶ ὑπὲρ τῆς παροικίας τῶν καθ' ἡμᾶς μερῶν ἐπι-
 δεῖξασθαι, τάχα ἂν τι γένοιτο τοῖς κοινοῖς ὄφελος, τῶν τε
 κρατούντων τὸ ἀξιόπιστον τοῦ πλήθους δυσωπουμένων καὶ
 τῶν ἐκασταχοῦ λαῶν ἀκολουθούντων αὐτοῖς ἀναντιρρήτως.
 Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατῶ- 25
 τερ; Τίς συνιδεῖν τὸ δέον ὀξύτερος; Τίς ἐνεργῆσαι τὰ
 χρήσιμα πρακτικώτερος; Τίς πρὸς τὴν καταπόνησιν τῶν
 ἀδελφῶν συμπαθέστερος; Τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιᾶς
 πάσῃ τῇ Δύσει αἰδεσιμώτερος; Κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ
 βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον πολιτείας, τιμιώτατε Πάτερ. Τοὺς 30
 μυρίους ἐκείνους ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους ἐνὶ τούτῳ
 κατακόσμησον ἔργῳ. Ἐκπτεμψόν τινὰς ἐκ τῆς ἀγίας ὑπὸ σέ
 Ἐκκλησίας ἄνδρας δυνατοὺς ἐν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ
 πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Δύσει ἐπισκόπους, διήγησαι αὐτοῖς τὰς
 κατασχούσας ἡμᾶς συμφοράς, ὑπόθου τρόπον ἀντιλήψεω 35
 γενοῦ Σαμουὴλ ταῖς Ἐκκλησίαις, πολεμουμένοις
 λαοῖς συγκακοπάθησον, ἀνένεγκε εἰρηνικὰς προσευχάς,

12 θεοῦ: κυρίου LC || 26 τὸ δέον ὀξύτερος om. VM || 27 πρακ-
 τικώτερος: -τατος M || 28 πολιᾶς etiam P²: πολιτείας VPML² ||
 29 αἰδεσιμώτερος: -τατος C || κατάλιπέ: -λειπέ P || 32 ὑπό: τῆς ὑπό
 LC || 35 ἡμᾶς: ἡμῖν L.

αἰτησον χάριν παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρήνης τι μνημόσυνον
ἐναφείναι ταῖς Ἐκκλησίαις. Οἶδα ὅτι ἀσθενεῖς αἱ ἐπι-
στολαὶ πρὸς συμβουλὴν τοσούτου πράγματος. Ἄλλ' οὔτε 40
αὐτὸς τῆς παρ' ἐτέρων παρακλήσεως χρῆζεις, οὐ μᾶλλον
γε ἢ τῶν ἀγωνιστῶν οἱ γενναιότατοι τῆς παρὰ τῶν παιδῶν
ὑποφωνήσεως, οὔτε ἡμεῖς ἀγνοοῦντα διδάσκομεν, ἀλλ'
ἐσπουδακότι τὴν ὁρμὴν ἐπιτείνομεν.

2 Πρὸς μὲν οὖν τὰ λοιπὰ τῆς Ἀνατολῆς Ἰσως σοὶ καὶ
πλειόνων συνεργίας προσδεῖ καὶ ἀνάγκη ἀναμένειν τοὺς ἐκ
τῆς Δύσεως. Ἡ μέντοι τῆς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν Ἐκκλη-
σίας εὐταξία προδήλως τῆς σῆς ἡρτηται θεοσεβείας, ὥστε
τοὺς μὲν οἰκονομῆσαι, τοὺς δὲ καθησυχάσαι, ἀποδοῦναι 5
δὲ τὴν ἰσχὺν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς συμφωνίας. Καὶ γὰρ
ὅτι ὀφείλεις, κατὰ τοὺς σοφωτάτους τῶν ἱατρῶν, τῆς ἐπι-
μελείας ἐκ τῶν καιριωτάτων ἄρχεσθαι, παντὸς ἀκριβέ-
στερον αὐτὸς ἐπίστασαι. Τί δ' ἂν γένοιτο ταῖς κατὰ τὴν
οἰκουμένην Ἐκκλησίαις τῆς Ἀντιοχείας ἐπικαιριώτερον; 10
Ἦν εἰ συνέβη πρὸς δμόνοιαν ἐπανελθεῖν, οὐδὲν ἐκώλυεν,
ὥσπερ κεφαλὴν ἑρρωμένην, παντὶ τῷ σώματι ἐπιχορηγεῖν
τὴν υἰείαν. Τῷ ὄντι δὲ τῆς σῆς δεῖται σοφίας καὶ
εὐαγγελικῆς συμπαθείας τὰ ἐκείνης τῆς πόλεως ἄρρωσ-
τήματα· ἢ γε οὐχ ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν διατέμνεται μόνον, 15
ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἀλλήλοις λεγόντων
διασπᾶται. Ταῦτα δὲ ἐνῶσαι καὶ εἰς μίαν σώματος
συναγαγεῖν ἁρμονίαν Ἐκείνου μόνου· ἐστὶ τοῦ καὶ τοῖς
ξηροῖς δοτέοις τὴν εἰς νεῦρα καὶ σάρκα πάλιν ἐπάνοδον
τῇ ἀφάτῳ αὐτοῦ δυνάμει χαριζομένου. Πάντως δὲ τὰ 20
μεγάλᾳ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀξίων ἑαυτοῦ ἐνεργεῖ.
Πάλιν οὖν καὶ ἐνταῦθα τῇ σῇ μεγαλοφυίᾳ πρέπειν

38 αἰτησον: -σαι M || τοῦ om. L || 40 τοσούτου: τοῦ τοσούτου
LC || 41 παρακλήσεως: κλήσεως M.

2 3 τὴν om. PM || 6-7 ordo ὅτι καὶ γὰρ PM || 10 ἐπικαιριώτερον:
ἔτι καιριώτερον PM || 12 ὥσπερ: ὥσπερ εἰ C || 13 υἰείαν: υἰείαν LC
|| 17 μίαν: ἐνός LP³ || 21 ὁ om. LC || ἑαυτοῦ: αὐτοῦ LC.

τὴν τῶν τηλικούτων διακονίαν ἐλπίζομεν, ὥστε κατα-
στορέσαι μὲν τοῦ λαοῦ τὸν τάραχον, παῦσαι δὲ τὰς μερι-
κὰς προστασίας, ὑποτάξαι δὲ πάντας ἀλλήλοις ἐν ἀγάπῃ 25
καὶ τὴν ἀρχαίαν ἰσχὺν ἀποδοῦναι τῇ Ἐκκλησίᾳ.

LXVII

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ἔμοι μὲν ἐξαρκοῦν ἐφάνη ἐν τοῖς προτέροις γράμμασι
πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα τοσοῦτον ἐνδείξασθαι ὅτι πᾶν τὸ
κατὰ τὴν πίστιν ἐρρωμένον τοῦ κατὰ τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν
Ἀντιοχείας λαοῦ εἰς μίαν συμφωνίαν χρή καὶ ἔνωσιν
ἐναχθῆναι, πρὸς τὸ δηλῶσαι ὅτι τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπι- 5
σκόπῳ Μελετίῳ δέοι τὰ εἰς μέρη πλείονα νῦν διηρημένα
συνάψαι. Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀγαπητὸς συνδιάκονος
ἡμῶν Δωρόθεος ἐναργεστέραν τὴν περὶ τούτων ἐπεζήτησε
μνήμην, ἀναγκαίως ἐπισημαινόμεθα ὅτι καὶ πάσῃ τῇ Ἀνα-
τολίῃ δι' εὐχῆς καὶ ἡμῖν τοῖς παντοίως αὐτῷ συνημμένοις 10
ἐπιθυμητὸν αὐτὸν ἰδεῖν τὴν Ἐκκλησίαν διέποντα τοῦ
Κυρίου, τῇ τε πίστει ἀνεπλήητον ὄντα καὶ τῷ βίῳ οὐδε-
μίαν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐπιδεχόμενον σύγκρισιν καὶ τῷ τοῦ
παντός, ὡς εἰπεῖν, σώματος τῆς Ἐκκλησίας αὐτὸν προε-
στάναι, τὰ δὲ λοιπὰ οἶον μερῶν ἀποτμήματα εἶναι. Ὡστε 15
πανταχόθεν ἀναγκαῖόν τε ὁμοῦ καὶ συμφέρον τῷ ἀνδρὶ
τούτῳ συναφθῆναι τοὺς ἄλλους, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν
ποταμῶν τοὺς ἐλάττους, περὶ δὲ τοὺς ἄλλους γενέσθαι τινὰ
οἰκονομίαν τὴν κάκεινοις πρέπουσαν καὶ τὸν λαὸν εἰρη-
νεύουσαν καὶ τῇ σῇ συνέσει καὶ περιβοήτῳ ἐντρεχείᾳ καὶ 20

LXVII. — Titulus ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ ἀλεξανδρείας: τῷ αὐτῷ LC.
4° ordo καὶ ἔνωσιν χρή LC || 7 ὁ αὐτός: αὐτός CP² || 11 τοῦ
om. LC || 13 τῷ: τὸ LP² || 15 τὰ δὲ ... εἶναι om. P add. P² || 17
ὥσπερ: ὡς παρὰ L.

σπουδῇ ἐπιβάλλουσιν. Πάντως δὲ οὐκ ἔλαθέ σου τὴν ἀνυπέρβλητον φρόνησιν ὅτι ἤδη καὶ τοῖς ὁμοψύχοις σου τοῖς κατὰ τὴν Δύσιν τὰ αὐτὰ ταῦτα συνήρσεν, ὥς δηλοῖ τὰ γράμματα τὰ διὰ τοῦ μακαρίου Σιλουανοῦ κομισθέντα ἡμῖν.

LXVIII

ΜΕΛΕΤΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

Τέως μὲν ἠβουλῆθημεν κατασχεῖν παρ' ἑαυτοῖς τὸν ἐδλαβεστάτον ἀδελφὸν Δωρόθεον τὸν συνδιάκονον, ὥστε ἐπὶ τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ἀποπεμψάμενοι γνωρίσαι δι' αὐτοῦ ἕκαστα τῶν πεπραγμένων τῇ τιμιότητί σου. Ἐπειδὴ δὲ ἡμέραν ἕξ ἡμέρας ὑπερτιθέμενοι εἰς πολὺ τοῦ χρόνου 5 παρετάθημεν, καὶ ἅμα, ὥς ἐν ἀπόροις, βουλὴ τις ἡμῖν ἐνέπεσε περὶ τῶν προκειμένων, ἀπεστείλαμεν τὸν προειρημένον ἄνδρα καταλαβεῖν ὑμῶν τὴν δσιότητα καὶ δι' ἑαυτοῦ τε ἀνενεγκεῖν ἕκαστα καὶ τὸ ὑπομνηστικὸν ἡμῶν ἐπιδείξαι, ἵνα, εἰ φανεῖται χρησίμως ἔχειν τὰ παρ' ἡμῶν ἐννοηθέντα, 10 εἰς ἔργον ἔλθειν παρὰ τῆς ὑμετέρας τελειότητος σπουδασθεῖη. Ὡς δὲ συντόμως εἰπεῖν, γνώμη ἐκράτησεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην διαβῆναι τὸν αὐτὸν τοῦτον ἀδελφὸν ἡμῶν Δωρόθεον διαναστῆσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν ἡμῶν θαλάσση χρησαμένους, ἵνα τοὺς 15 ἐμποδίζοντας διαφύγωσι. Τοὺς γὰρ παραδυναστεύοντας τοῖς κρατοῦσιν εἶδον μηδὲν βουλομένους μήτε δυναμένους ὑπομιμνήσκειν αὐτὸν περὶ τῶν ἐκβεβλημένων, ἀλλὰ τὸ μὴ τι χεῖρον ἰδεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γιγνόμενον κέρδος

LXVIII. — Non exstat in B. In titulo ἀντιοχείας om. VPMLC add. Maur || 1 ἠβουλῆθημεν: ἐξ- MLCV² || 4 ἐπειδὴ: ἐπεὶ LC || 5 δι' om. VP || 7 προκειμένων: πραχτέων LC || 14 διαναστῆσαι etiam V²: διαστῆσαι VC || ἀπό: ἐκ LC || 15 χρησαμένους: χρησομένους L || 17 βουλομένους: βουλευομένους VM || 19 γιγνόμενον: γινό- LC.

τιθεμένους. Εἰ οὖν καὶ τῇ σῇ φρονήσει χρήσιμον εἶναι 20
τὸ βούλευμα παρασταίη, καταξιώσεις καὶ ἐπιστολάς
τυπῶσαι καὶ ὑπομνηστικά ὑπαγορεῦσαι περὶ ὧν χρῆ
διαλεχθῆναι αὐτὸν καὶ πρὸς τίνας. Ὡστε δὲ ἔχειν τινὰ
ἀξιοπιστίαν τὰ γράμματα, συμπαραλήψει πάντως τοὺς
δμογνώμονας, κἂν μὴ παρῶσι. Τὰ δ' ἐνταῦθα ἔτι ἐστὶν 25
ἐν ἀδήλῳ, τοῦ Εὐδιπίου παραγενομένου μὲν, μὴδὲν δὲ
τέως ἐκφάναντος. Ἀπειλοῦσι μέντοι καὶ συνδρομὴν τινα
δμογνωμόνων αὐτοῖς ἔκ τε τῆς Ἀρμενίας τῆς Τετραπόλεως
καὶ ἐκ τῆς Κιλικίας.

LXIX

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

1 Ἦν ἔκπαλαι περὶ τῆς σῆς τιμιότητος ὑπόληψιν ἔσχο-
μεν, ταύτην δὲ χρόνος προϊὼν ἀεὶ βεβαιοῖ, μᾶλλον δὲ καὶ
συναύξει ταῖς προσθήκαις τῶν κατὰ μέρος ἐπιγινομένων.
Ὅτι τῶν μὲν ἄλλων τοῖς πλείστοις ἔξαρκεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν
ἕκαστον περισκοπεῖν, σοὶ δὲ οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλ' ἡ 5
μέριμνά σοι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοσαύτη ὄση καὶ τῆς
ἰδίως παρὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότης ἡμῶν ἐμπιστευθείσης
ἐπὶκειται, ὅς γε οὐδένα χρόνον διαλείψεις διαλεγόμενος,
νουθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινὰς ἐκάστοτε τοὺς
ὑποτιθεμένους τὰ βέλτιστα. Καὶ νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ 10
πληρώματος τοῦ ὑπὸ σέ κλήρου τὸν αἰδεσιμώτατον ἀδελφὸν
Πέτρον ἐκπεμφθέντα μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἐδεξάμεθα καὶ
τὸν ἀγαθὸν αὐτοῦ τῆς ἀποδημίας σκοπὸν ἀπεδεξάμεθα, ὅν
ἐπιδείκνυται, κατ' ἐντολὰς τῆς σῆς τιμιότητος, τὰ ἀντι-

23 καὶ om. M || 23-24 ordo ἀξιοπιστίαν τινὰ LC || 24 συμπαραλή-
ψει: -ψῆ VLG.

LXIX. — Titulus ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ ἀλεξανδρείας: τῷ αὐτῷ L.

1 1 ἔκπαλαι: ἐκ παλαιοῦ LC || 5 σοί: σὺ M || 13 αὐτοῦ τῆς
ἀποδημίας σκοπὸν [κόπον VPB]: κόπον τῆς ἀποδημίας LC.

τείνοντα προσαγόμενος καὶ τὰ διεσπασμένα συνάπτων. 15
 Ὅθεν τι καὶ ἡμεῖς συμβαλέσθαι τῇ περὶ τοῦτο σπουδῇ
 βουληθέντες, ἐνομίσαμεν ἐπιτηδαιοτάτην ἀρχὴν τοῖς
 πράγμασι δώσειν, εἰ, ὥσπερ, ἐπὶ κορυφὴν τῶν ὄλων τὴν σὴν
 ἀναδράμοιμεν τελειότητα καὶ σοὶ συμβούλῃ τε χρῆσαιμεθα 20
 καὶ ἡγεμόνι τῶν πράξεων. Ὅθεν καὶ τὸν ἀδελφὸν Θεόδωρον
 τὸν διάκονον τῆς ὑπὸ τὸν τιμιώτατον ἐπίσκοπον Μελέτιον
 Ἐκκλησίας, ἀγαθὸν κεκρημένον περὶ τὴν τῆς πίστεως
 ὁρθότητα ζήλῳ καὶ ἐπιθυμοῦντα καὶ αὐτὸν τὴν εἰρήνην
 τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιδεῖν, πρὸς τὴν σὴν θεοσέβειαν 25
 ἀναπέμψαι, ὥστε ταῖς σαῖς ὑποθήκαις ἀκολουθοῦντα (ὧς
 καὶ τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων πείρᾳ καὶ τῷ ὑπὲρ
 τοὺς ἄλλους ἔχειν τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος συμβουλίαν
 ἀσφαλεστέρας ποιεῖσθαι δύνασαι), οὕτως ἐγχειρεῖν τοῖς
 σπουδαζομένοις. Ὅν καὶ ὑποδέξῃ δηλονότι καὶ προσ-
 βλέψεις εἰρηνικοῖς ὀφθαλμοῖς, στηρίξας τε αὐτὸν τῇ 30
 διὰ τῶν προσευχῶν βοθείᾳ καὶ ἐφοδιάσας γράμμασι,
 μᾶλλον δὲ καὶ παραζεύξας τινὰς τῶν αὐτόθεν σπουδαίων
 ἐπὶ τὰ προκείμενα ὁδηγήσεις. Ἐφάνη δὲ ἡμῖν ἀκόλουθον
 ἐπιστεῖλαι τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης ἐπισκέψασθαι τὰ
 ἐνταῦθα καὶ δοῦναι γνώμην, ἵνα, ἐπειδὴ ἀπὸ κοινοῦ καὶ 35
 συνοδικοῦ δόγματος ἀποσταλῆναί τινας δύσκολον τῶν
 ἐκεῖθεν, αὐτὸν αὐθεντῆσαι περὶ τὸ πρᾶγμα, ἐκλεξάμενον
 ἄνδρας ἱκανοὺς μὲν ὁδοιπορίας πόνους διενεγκεῖν,
 ἱκανοὺς δὲ πραότητι καὶ εὐτονίᾳ ἥθους τοὺς ἐνδιασ-
 τρόφους τῶν παρ' ἡμῖν νουθετῆσαι, ἐπιτηδείως δὲ καὶ 40
 οἰκονομικῶς κεκρημένους τῷ λόγῳ καὶ πάντα ἔχοντας
 μεθ' ἑαυτῶν τὰ μετὰ Ἀριμῖνον πεπραγμένα, ἐπὶ λύσει
 τῶν κατ' ἀνάγκην ἐκεῖ γενομένων, καί, τοῦτο μηδενὸς
 εἰδότες, ἀψοφητὶ διὰ θαλάσσης ἐπιστῆναι τοῖς ὡδε, ὑπὲρ
 τοῦ φθάσαι τὴν αἰσθησιν τῶν ἐχθρῶν τῆς εἰρήνης. 45

16 τοῦτο : τούτου P || 20 Θεόδωρον : δωρόθειον LC || 29 ὑποδέξῃ :
 -ξεῖ B || 36 ἀποσταλῆναί : -λείται B || 38 διενεγκεῖν : ὑπεν- LC.

2 Ἐπιζητεῖται δὲ κακεῖνο παρά τινων τῶν ἐντεθεν, ἀναγκαίως, ὥς καὶ αὐτοῖς ἡμῖν καταφαίνεται, τὸ τὴν Μαρκέλλου αἵρεσιν αὐτοὺς ὥς χαλεπὴν καὶ βλαβεράν καὶ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως ἀλλοτρίως ἔχουσιν ἐξορίσαι. Ἐπεὶ, μέχρι τοῦ νῦν, ἐν πᾶσιν οἷς ἐπιστέλλουσι γράμμασι, 5 τὸν μὲν δυσώνυμον Ἀρειὸν ἄνω καὶ κάτω ἀναθεματίζοντες καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξορίζοντες οὐ διαλείπουσι, Μαρκέλλω δέ, τῷ κατὰ διάμετρον ἐκείνῳ τὴν ἀσέβειαν ἐπιδειξάμενῳ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσεβήσαντι καὶ κακῶς τὴν τοῦ Λόγου προσηγορίαν ἐκδεξαμένῳ, οὐδεμίαν μέμψιν ἐπενεγκόντες φαίνονται. Ὅς Λόγον μὲν εἰρησθαι τὸν Μονογενῆ δίδωσι, κατὰ χρεῖαν καὶ ἐπὶ καιροῦ προελθόντα, πάλιν δὲ εἰς τὸν ὅθεν ἐξῆλθεν ἐπαναστρέψαντα, οὔτε πρὸ τῆς ἐξόδου εἶναι οὔτε μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὕφεσάναι. Καὶ τούτου 10 ἀποδείξεις αἱ παρ' ἡμῖν ἀποκείμεναι βιβλοὶ τῆς ἀδίκου ἐκείνης συγγραφῆς ὑπάρχουσιν. Ἀλλ' ὅμως τοῦτον οὐδαμοῦ διαβάλλοντες ἐφάνησαν, καὶ ταῦτα αἰτίαν ἔχοντες ὥς τὸ ἐξ ἀρχῆς, κατ' ἄγνοιαν τῆς ἀληθείας, καὶ εἰς κοινωνίαν αὐτὸν ἐκκλησιαστικὴν παραδεξάμενοι. 20 Ἐκείνου τε οὖν μνησθῆναι πρεπόντως ἀπαιτεῖ τὰ παρόντα, ὥστε μὴ ἔχειν ἀφορμὴν τοὺς θέλοντας ἀφορμὴν, ἐκ τοῦ τῇ σῇ δσιότητι συνάπτειν τοὺς ὑγιαίνοντας καὶ τοὺς πρὸς τὴν ἀληθῆ πίστιν ὀκλάζοντας φανεροὺς πᾶσι ποιῆσαι· ὥστε τοῦ λοιποῦ γνωρίζειν ἡμᾶς τοὺς δμόφρονας 25 καὶ μὴ, ὥς ἐν νυκτομαχίᾳ, μηδεμίαν φίλων καὶ πολεμίων ἔχειν διάκρισιν. Μόνον παρακαλοῦμεν εὐθὺς ὑπὸ τὸν πρῶτον πλοῦν ἐκπεμφθῆναι τὸν προειρημένον διάκονον,

2 2 ὡς om. M || καταφαίνεται : καταφαίνετο M || 3 αὐτοὺς : αὐτοῖς MLC || 4 πίστεως : διδασκαλίας LC || ἀλλοτρίως : ὡς ἀλλοτρίως LC || 7 καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐξορίζοντες om. P || 8 τῷ : τὰ B || 9-10 ordo τοῦ μονογενοῦς τῆς θεότητος M || 13 καὶ om. VBM || 16 ἀποδείξεις : -ξεις L || 18 διαβάλλοντες : διαβαλόντες LC || 21 μνησθῆναι : μεμνησθαι M.

ἵνα δυνηθῇ κατὰ γούν τὸ ἐφεξῆς ἔτος γενέσθαι τι ὧν
 προσευχόμεθα. Ἐκεῖνο δὲ καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων λόγων 30
 συνήσεις τε αὐτὸς καὶ φροντιεῖς δηλονότι ὅπως ἐπισ-
 τάντες, ἐὰν Θεὸς θέλῃ, μὴ ἐναφῶσι ταῖς Ἐκκλησίαις τὰ
 σχίσματα, ἀλλὰ τοὺς τὰ αὐτὰ φρονούντας παντὶ τρόπῳ
 εἰς ἔνωσιν συνελάσῃσι, κἂν τινὰς ἰδίας τῶν πρὸς ἀλλή-
 λους διαφορῶν ἀφορμὰς εὖρωσιν ἔχοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ 35
 τὸν ὀρθοδοξοῦντα λαὸν εἰς πολλὰ κατατέμνεσθαι μέρη
 τοῖς προεστώσι συναφιστάμενον. Πάντα γὰρ δεῖ σπουδάζειν
 δεύτερα ἡγήσασθαι τῆς εἰρήνης καὶ πρὸ πάντων τῆς
 κατὰ Ἀντιόχειαν Ἐκκλησίας ἐπιμεληθῆναι, ὥς μὴ
 ἀσθενεῖν ἐν αὐτῇ τὴν ὀρθὴν μερίδα περὶ τὰ πρόσωπα 40
 σχιζομένην. Μᾶλλον δὲ τούτων ἀπάντων καὶ αὐτὸς εἰς
 ὕστερον ἐπιμελήσῃ, ἐπειδὴν, ὅπερ εὐχόμεθα, Θεοῦ
 συνεργούντος, σοὶ πάντας λάβῃς τὰ τῆς καταστάσεως τῶν
 Ἐκκλησιῶν ἐπιτρέποντας.

LXX

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΠΕΡΙ ΣΥΝΟΔΟΥ

Ἀρχαίας ἀγάπης θεσμούς ἀνανεοῦσθαι καὶ Πατέρων
 εἰρήνην, τὸ οὐράνιον δῶρον Χριστοῦ καὶ σωτήριον
 ἀπομαρνανθὲν τῷ χρόνῳ, πάλιν πρὸς τὴν ἀκμὴν ἐπαν-
 αγαγεῖν ἀναγκαῖον μὲν ἡμῖν καὶ ὠφέλιμον, τερπνὸν δὲ εὖ
 οἶδα ὅτι καὶ τῇ σῇ φιλοχρίστῳ διαθέσει καταφανήσεται. 5
 Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαριέστερον ἢ τοὺς τοσούτῳ τῷ
 πλῆθει τῶν τόπων διηρημένους τῇ διὰ τῆς ἀγάπης ἐνώσει

29 τι om. PBM || 30 δι καὶ : δι PBM || 31 συνήσεις : συνείεις LC
 || 32 θεός : ὁ θεός M || ταῖς ἐκκλησίαις : τὰς ἐκκλησίας C || 33 σχί-
 ματα : σχήματα B || 35 εὖρωσιν ἔχοντας : τύχωσιν ἔχοντες VBM || 42
 ἐπιμελήσῃ : -σει B τιμὴ καὶ ἐπιμελήσῃ M.

LXX. — Exstat tantum in LC.

5 φιλοχρίστῳ : φιλοχρήστῳ C || 6 ἡ : εἰ L.

καθορᾶν εἰς μίαν μελῶν ἁρμονίαν ἐν σώματι Χριστοῦ
 δεδέσθαι; Ἡ Ἀνατολὴ πᾶσα σχεδόν, τιμιώτατε Πάτερ,
 (λέγω δὲ Ἀνατολὴν τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρις Αἰγύ- 10
 πτου) μεγάλῳ χειμῶνι καὶ κλύδωνι κατασειέται, τῆς πάλαι
 μὲν σπαρείσης αἰρέσεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας
 Ἀρείου, νῦν δὲ πρὸς τὸ ἀναίσχυτον ἀναφανείσης καὶ
 οἶονεὶ ῥίζης πικρᾶς καρπὸν δλέθριον ἀναδιδούσης,
 κατακρατούσης λοιπὸν διὰ τὸ τοὺς μὲν καθ' ἑκάστην 15
 παροικίαν προεστῶτας τοῦ ὄρθου λόγου ἐκ συκοφαντίας
 καὶ ἐπηρείας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκπεσεῖν, παραδοθῆναι δὲ
 τοῖς αἰχμαλωτίζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἀκεραιωτέρων τὴν τῶν
 πραγμάτων ἰσχύν. Τούτων μίαν προσεδοκήσαμεν λύσιν.
 τὴν τῆς ὑμετέρας εὐσπλαγχνίας ἐπίσκεψιν, καὶ ἐψυχα- 20
 γώγησεν ἡμᾶς αἶψά τὸ παράδοξον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης
 ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ, καὶ φήμῃ φαιδρωτέρῃ πρὸς
 βραχὺ τὰς ψυχὰς ἀνεργώσθημεν ὡς ἐσομένης ἡμῖν τινος
 ἐπισκέψεως παρ' ὑμῶν. Ὡς δὲ διημάρτομεν τῆς ἐλπίδος,
 μηκέτι στέγοντες ἤλθομεν ἐπὶ τὴν διὰ τοῦ γράμματος 25
 ἡμῶν παράκλησιν διαναστῆναι ὑμᾶς πρὸς τὴν ἀντίληψιν
 ἡμῶν καὶ ἀποστεῖλαι τινὰς τῶν ὁμοψύχων, ἢ τοὺς
 συμβιβάζοντας τοὺς διεστῶτας, ἢ εἰς φιλίαν τὰς
 Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπανάγοντας, ἢ τοὺς γοῦν αἰτίους
 τῆς ἀκαταστασίας φανερωτέρους ὑμῖν καθιστῶντας, 30
 ὥστε καὶ ὑμῖν φανερὸν εἶναι τοῦ λοιποῦ πρὸς τίνας
 ἔχειν τὴν κοινωνίαν προσήκε. Πάντως δὲ οὐδὲν καινὸν
 ἐπιζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς τε λοιποῖς τῶν πάλαι μακαρίων
 καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν σύνηθες καὶ διαφερόντως ὑμῖν.
 Οἶδαμεν γὰρ μνήμης ἀκολουθίᾳ, παρὰ τῶν πατέρων 35
 ἡμῶν αἰτηθέντων καὶ ἀπὸ γραμμάτων τῶν ἔτι καὶ
 νῦν πεφυλαγμένων παρ' ἡμῖν διδασκόμενοι, Διονύσιον,
 ἐκεῖνον τὸν μακαριώτατον ἐπίσκοπον, παρ' ὑμῖν ἐπὶ τε

δρθότητι πίστεως καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ διατρέψαντα,
 ἐπισκεπτόμενον διὰ γραμμάτων τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν 40
 τῶν Καισαρέων καὶ παρακαλοῦντα τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ
 γραμμάτων καὶ πέμπειν τοὺς ἀπολυτρουμένους ἐκ τῆς
 αἰχμαλωσίας τὴν ἀδελφότητα. Ἐν χαλεπωτέρῳ δὲ νῦν καὶ
 σκυθρωποτέρῳ τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ πλείονος δεόμενα τῆς
 ἐπιμελείας. Οὐ γὰρ οἰκοδομημάτων γήινων καταστροφὴν, 45
 ἀλλ' Ἐκκλησιῶν ἄλωσιν ὀδυρόμεθα· οὐδὲ δουλείαν σωμα-
 τικὴν, ἀλλ' αἰχμαλωσίαν ψυχῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν
 ἐνεργουμένην παρὰ τῶν ὑπερμαχοῦντων τῆς αἰρέσεως
 καθορῶμεν. Ὡστε, εἰ μὴ ἤδη διανασταίητε πρὸς τὴν
 ἀντίληψιν, μικρὸν ὕστερον οὐδὲ οἷς ὀρέξετε τὴν χεῖρα 50
 εὐρήσετε, πάντων ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῆς αἰρέσεως
 γενομένων.

LXXI

ΓΡΗΓΟΡΙΩ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΩ

1 Ἐδεξάμην τὰ γράμματα τῆς εὐλαθείας σου διὰ τοῦ
 αἰδεσιμωτάτου ἀδελφοῦ Ἑλληνίου, καὶ ὅσα ἐνέφηνας ἡμῖν
 αὐτός, ταῦτα γυνῶς διηγησαμένου ἀκούσαντες, ὅπως μὲν
 διετέθημεν οὐκ ἀμφιβάλλεις πάντως. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ 5
 ἐκρίναμεν πάσης λύπης ἀνωτέραν ποιεῖσθαι τὴν πρὸς σέ
 ἀγάπην, ἐδεξάμεθα καὶ ταῦτα ὡς ἦν προσήκον, καὶ
 εὐχόμεθα τῷ ἁγίῳ Θεῷ τὰς λειπομένας ἡμέρας ἢ ὥρας
 οὕτω διαφυλαχθῆναι ἐν τῇ περὶ σέ διαθέσει ὡς καὶ ἐν τῷ
 κατόπιν χρόνῳ, ἐν ᾧ οὐδὲν ἡμῖν αὐτοῖς οὔτε μικρὸν οὔτε
 μεῖζον ἐλλειλοῖπόσι συνέγνωνεν. Εἰ δὲ ὁ δεῖνα ἄρτι παρα- 10
 κύψαι φιλοτιμούμενος πρὸς τὸν βίον τῶν χριστιανῶν, εἴτα

LXXI. — Exstat neque in M neque in L. Titulus γρηγορίῳ
 ναζιανζηνῷ : γρηγορίῳ βασιλείῳ C.

1 1 εὐλαθείας σου : σῆς εὐλαθείας C || 3 διηγησαμένου : διηγῆσατο
 C || ὅπως μὲν : δι' ὅπως C || 8 οὕτω om. C.

οιδόμενος αὐτῷ σεμνότητά τινα φέρειν τὸ ἡμῖν συνανα-
 τριβεσθαι, ἃ τε οὐκ ἤκουσε κατασκευάζει καὶ ἃ μὴ
 ἐνόησεν ἐξηγείται, θαυμαστὸν οὐδέν. Ἄλλ' ἐκεῖνο
 θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ὅτι τούτων ἀκροατὰς ἔχει 15
 τοὺς γνησιωτάτους μοι τῶν παρ' ὑμῖν ἀδελφῶν, καὶ οὐκ
 ἀκροατὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ μαθητάς, ὥς ἔοικεν. Εἰ γάρ καὶ
 ἄλλως ἦν παράδοξον τοιοῦτον μὲν εἶναι τὸν διδάσκοντα,
 τοιούτους δὲ τοὺς ἀνεχομένους, ἐμὲ δὲ τὸν διασυστρεφόμενον,
 ἀλλ' οὖν τῶν καιρῶν ἡ καταστροφή ἐπαίδευσεν ἡμᾶς πρὸς 20
 μηδὲν δυσκολίνειν. Πάλαι γάρ τὰ τούτων ἀτιμότερα
 συνήθη ἡμῖν γέγονε διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἐγὼ τοίνυν,
 εἰ μὲν οὐδέπω τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς δέδωκα πείραν τῆς
 ἑμαυτοῦ περὶ τὸν Θεὸν προαιρέσεως, οὐδὲ νῦν ἔχω τι
 ἀποκρίνασθαι. Οὐς γάρ οὐκ ἔπεισεν ὁ μακρὸς χρόνος, 25
 πῶς συμπίσει ἐπιστολὴ βραχεῖα; Εἰ δὲ ἐκεῖνα αὐτάρκη,
 λήροι νομιζέσθωσαν τὰ παρὰ τῶν διαβαλλόντων. Πλήν
 γε ὅτι, ἐὰν ἐπιτρέψωμεν στόμασιν ἀχαλινώτοις καὶ
 καρδίαις ἀπαιδεύτοις λαλεῖν περὶ ὧν ἂν ἐθέλωσιν καὶ
 ἔτοιμα ἔχωμεν πρὸς ὑποδοχὴν τὰ ὧτα, οὐ μόνον ἡμεῖς τὰ 30
 τῶν ἄλλων παραδεξόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι τὰ ἡμέτερα.

2 Τούτων δὲ αἷτιον ἐκεῖνο, ὃ πάλαι μὲν παρεκάλουν μὴ
 γίνεσθαι, νῦν δὲ ἀπαγορεύσας σιωπῶ, τὸ μὴ συντυγχάνειν
 ἡμᾶς ἀλλήλοις. Εἰ γάρ κατὰ τε τὰς ἀρχαίας συνθήκας
 καὶ κατὰ τὴν ὀφειλομένην νῦν ταῖς Ἐκκλησίαις παρ'
 ἡμῶν ἐπιμέλειαν τὰ πολλὰ τοῦ ἑνιαυτοῦ μετ' ἀλλήλων 5
 διήγομεν, οὐκ ἂν ἐδώκαμεν πάροδον τοῖς διαβάλλουσι. Σὺ
 δέ, εἰ δοκεῖ, τούτους μὲν ἴα χαίρειν, αὐτοὺς δὲ παρακλη-
 θητι συγκαμῖν ἡμῖν εἰς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα καὶ

17 ordo γὰρ εἰ VPB || 19 τοιούτους δὲ τοὺς ἀνεχομένους om. C ||
 ἀνεχομένους: ἀντεχ- B || 23 αὐτοῦ: ἑαυτοῖς V || 24 προαιρέσεως:
 αἰρέσεως C || 26 συμπίσει: νῦν πείσει B || 28 ἐὰν: ἂν C || 29 θείλω-
 σιν: θέλωσι C.

23 τε om. C || 4-5 ordo παρ' ἡμῶν ταῖς ἐκκλησίαις C || 6 σὺ: σοὶ
 C || 8 συγκαμῖν: συγκάμνειν C || συγκαμῖν ἡμῖν: συγκαμῖν V || προ-
 κείμενον ἡμῖν: προκείμενον C.

συντυχεῖν μεθ' ἡμῶν τῷ καθ' ἡμῶν στρατευομένῳ. Ἡ
 γάρ ὀφθεῖς μόνον ἐφέξεις αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν, ἢ τοὺς 10
 συγκροτουμένους ἐπὶ τῷ καταστρέψασθαι τὰ τῆς πατρίδος
 πράγματα διαλύσεις γνώριμον αὐτοῖς καταστήσας ὅτι
 αὐτός, τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, τοῦ καθ' ἡμᾶς συλλόγου κατάρ-
 ξεις, καὶ φράξεις πᾶν ἄδικον στόμα τῶν λαλούντων κατὰ
 τοῦ Θεοῦ ἀνομίαν. Κἂν ταῦτα γένηται, αὐτὰ τὰ πράγματα 15
 δείξει τίς μὲν ὁ κατακολουθῶν σοι ἐπὶ τὰ καλά, τίς δὲ ὁ
 μετοκλάζων καὶ προδιδούς δειλίᾳ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.
 Ἐὰν δὲ τὰ τῆς Ἐκκλησίας προδιδόμενα ᾖ, ὀλίγος μοι
 λόγος διὰ βημάτων πείθειν τοὺς τοσοῦτου με τιθεμένους
 ἄξιον ὅσου ἂν τιμήσωνται ἄνθρωποι οὕτω ἑαυτοὺς 20
 μετρεῖν δεδιδωγμένοι. Μετ' οὐ πολὺ γάρ, τῇ τοῦ Θεοῦ
 χάριτι, ἢ διὰ τῶν ἔργων ἀπόδειξις τὰς συκοφαντίας
 ἐλέγξει, διότι προσδοκῶμεν ὑπὲρ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας
 τάχα μὲν τι καὶ μείζον πείσεσθαι· εἰ δὲ μή, πάντως γε
 τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν πατρίδων ἀπελαθήσεσθαι. Ἐὰν δὲ 25
 καὶ μηδὲν τῶν ἐλπιζομένων γένηται, οὐ μακράν ἐστι τὸ
 Χριστοῦ δικαστήριον. Ὡστε, τὴν συντυχίαν εἰ μὲν διὰ
 τὰς Ἐκκλησίας ἐπιζητεῖς, ἕτοιμος συνδραμεῖν ὅπουπερ
 ἂν προκαλῇ· εἰ δὲ ἵνα τὰς συκοφαντίας διαλύσω, οὐ
 σχολή μοι νῦν ἀποκρίνασθαι περὶ τούτων. 30

9 ἢ: εἰ C || 10 ὀφθεῖς: ὀφθῆς C || ἐφέξεις: ὑφ- C || ἢ: καὶ C ||
 13 κατάρξεις: κατάρχεις C || 14 τοῦ om. C || 14-15' ordo κατὰ θεοῦ
 λαλούντων C || 15 κἂν: ἂν C || γένηται: γίνηται PB || 16 τίς ...
 καλά om. B || 18 ὀλίγος: οὐδείς C || 19 τοὺς om. P || ordo τιθε
 μένους με VPB || 20 ἂν: ἂν με C || ἄνθρωποι: οἱ ἄνθρωποι C ||
 ἑαυτοὺς: ἑαυτοῖς C || 23 διότι: ὅτι C || 24 πείσεσθαι: πείθεσθαι B ||
 27 χριστοῦ: τοῦ χριστοῦ C || 26-27 ordo χριστοῦ τὸ δικαστήριον C ||
 27 ordo κεν τὴν συντυχίαν C || 30 ἀποκρίνασθαι: -νεσθαι C.

LXXII

ΗΣΥΧΙΩ

Οὐδὰ σου καὶ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην καὶ τὴν περὶ τὰ
καλὰ σπουδὴν· διόπερ, χρήζων δυσωπῆσαι τὸν ποθεινότατον
υἱὸν Καλλισθένην, ἡγησάμην, εἰ κοινωνόν σε λάβοιμι τῆς
φροντίδος, βῆον κατορθώσῃν τὸ σπουδαζόμενον. Λελύπη- 5
ται ὁ ἀνὴρ κατὰ τοῦ λογιωτάτου Εὐστοχίου, καὶ λελύπηται
δικαίαν λύπην. Ἐγκαλεῖ αὐτοῦ τοῖς οἰκέταις θράσος κατ'
αὐτοῦ καὶ ἀπόνοιαν. Τοῦτον ἀξιοῦμεν παρακληθῆναι,
ἀρκεσθέντα τῷ φόβῳ ὃν ἐφόβησεν αὐτοὺς τε τοὺς θρασυ-
νομένους καὶ τοὺς τούτων δεσπότας, καταλῦσαι τὴν
φιλονεικίαν δόντα τὴν χάριν. Οὕτω γὰρ ἀμφοτέρω 10
ὑπάρχει· καὶ τὸ παρὰ ἀνθρώποις σεμνὸν καὶ τὸ παρὰ Θεοῦ
εὐδόκιμον, ἐὰν τῷ φόβῳ θελήσῃ τὸ μακρόθυμον ἀναμίξαι.
Αὐτός τε οὖν, εἴ τίς σοι προὑπάρχει φιλία πρὸς τὸν
ἄνδρα καὶ συνήθεια, αἴτησον παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν
ταύτην, καί, οὐς ἐὰν γνῶς ἐν τῇ πόλει δυναμένους αὐτὸν 15
δυσωπῆσαι, κοινωνοὺς λαβὲ τῆς φροντίδος εἰπὼν αὐτοῖς
ὅτι τὸ γινόμενον ἐμοὶ μάλιστα κεχαρισμένον ἔσται. Καὶ
ἀπόπεμψαι τὸν συνδιάκονον πράξαντα ὧν ἕνεκεν ἀπεσ-
τάλη. Αἰσχύνομαι γάρ, καταφυγόντων πρὸς με τῶν
ἀνθρώπων, μὴ δυνηθῆναι αὐτοῖς γενέσθαι τι χρήσιμον. 20

LXXII. — 1 περὶ : πρὸς LC || 3 κοινωνόν etiam V² : κοινόν VB
|| 6-7 ordo καὶ ἀπόνοιαν κατ' αὐτοῦ LC || 7-8 παρακληθῆναι ἀρκεσ-
θέντα : ἀρκεσθῆναι παρακληθέντα LC || 8 τε om. C || 11 ὑπάρχει :
ὑπάρξει LC || 13 σοι om. LC || 13-14 ordo πρὸς τὸν ἄνδρα φιλία LC
|| 18 ὧν : τι ὧν LCP².

LXXIII

ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΕΙ

1 Ἡὐχαρίστησα τῷ Θεῷ τοῖς γράμμασιν ἐντυχὼν τῆς
 εὐγενείας σου, πρῶτον μὲν ὅτι ἀνδρὸς τιμᾶν ἡμᾶς
 προαιρουμένου ἀφίκετό μοι προσηγορία (καὶ γὰρ πολλοὺ
 μὲν ἀξίαν τιθέμεθα τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τὴν συντυχίαν),
 δεύτερον δὲ εἰς εὐφροσύνην, τὸ μνήμης ἀγαθῆς τυγχάνειν. 5
 Σύμβολον δὲ μνήμης γράμματα, ἅπερ ἐπειδὴ ἐδεξάμην καὶ
 κατέμαθον τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν, ἐθαύμασα ὅπως, τῷ ὄντι,
 κατὰ τὴν πάντων ὑπόληψιν, πατρικὴν ἡμῖν ἀπένειμας τὴν
 αἰδῶ. Τὸ γὰρ φλεγμαίνοντα καὶ ὀργισμένον καὶ ὀρμήσαντα
 πρὸς τὴν τῶν λελυπηκότων ἄμυναν παραλῦσαι μὲν τὸ 10
 πολὺ τῆς σφοδρότητος, ἡμᾶς δὲ τοῦ πράγματος κυρίου
 ποιήσασθαι, ἔδωκεν ἡμῖν εὐφρανθῆναι ὡς ἐπὶ τέκνῳ
 πνευματικῷ. Ἀντὶ οὖν τούτων τί ἄλλο λειπόμενόν ἐστίν ἢ
 εὐχεσθαί σοι τὰ ἀγαθὰ; Φίλοις μὲν σε ἡδιστον εἶναι,
 ἐχθροῖς δὲ φοβερόν, πᾶσι δὲ ὁμοίως αἰδέσιμον, ἵνα καὶ οἱ 15
 τῶν προσηκόντων τί ἐλλειοιπότες, αἰσθησιν λαβόντες τῆς
 ἐν σοὶ πραότητος, ἑαυτῶν καθάψωνται ὅτι εἰς τοιοῦτόν σε
 ὄντα ἐξήμαρτον.

2 Ἐπειδὴ δὲ προσέταξας τοὺς οἰκέτας ἐπὶ τὸν τόπον ἐν
 ᾧ τὴν ἀταξίαν ἐπεδείξαντο διαχθῆναι, ἀξιῶ τὸν σκοπὸν
 μαθεῖν καθ' ὃν ἐπιζητεῖ τοῦτο ἢ χρηστότης σου. Εἰ μὲν
 γὰρ αὐτὸς παρέσει, καὶ αὐτὸς εἰσπράξει τῶν τετολημ-
 μένων τὴν δίκην, παρέσονται μὲν οἱ παῖδες. Τί γὰρ ἄλλο 5

LXXIII. — 1 1 ἡὐχαρίστησα: εὐ- B || 2 ὅτι om. L || 3-4 πολλοῦ
 μὲν: πολλοῦ μοι L πολλοῦ C || 5 δι om. L || 8 ἡμῖν om. L || ἀπέ-
 νειμας: -μεις VPBM -με C || 12 ὡς om. C || 17 ἑαυτῶν om. L || 17-
 18 ordo ὄντα σε M.

2 1 δι: οὖν LC || 2 διαχθῆναι: διαδύχθῆναι C || 4 παρέσει: -ση
 VMLC || εἰσπράξει: -ξη VMLC.

δεῖ γενέσθαι, εἰ τοῦτό σοι κέκριται; Πλὴν ἀλλ' ἡμεῖς οὐκ οἶδαμεν ποῖαν ἔτι χάριν εἰληφότες ἐσόμεθα, ἐάνπερ μὴ ἐξαρκέσωμεν ἐξελέσθαι τοὺς παῖδας τῆς τιμωρίας. Εἰ δὲ αὐτόν σε ἢ ἐπὶ τῆς λεωφόρου ἀσχολία καθέξει, τίς δ' ὑποδεχόμενος ἐκεῖ τοὺς ἀνθρώπους; Τίς δὲ δ' μέλλων 10 αὐτοὺς ἀντὶ σοῦ ἀμύνεσθαι; Ἄλλ' εἰ δοκεῖ σοι ἔλθειν αὐτοὺς εἰς ὄψιν καὶ τοῦτο πάντως κέκριται, μέχρι Σασίμων κέλευσον γενέσθαι αὐτῶν τὴν παράστασιν καὶ αὐτοὺς δεῖξον σεαυτοῦ τὸ πρᾶον τοῦ ἡθους καὶ μεγαλόθυμον. Λαβὼν γὰρ ὑποχειρίους τοὺς παροξύναντας, καὶ ἐν τούτῳ 15 τὸ ἀκαταφρόνητον τῆς σεαυτοῦ ἀξίας ἐπιδειξάμενος, ἄφες αὐτοὺς ἀβλαβεῖς, ὥς ἐν τοῖς προτέροις γράμμασιν παρεκαλέσαμεν, ἡμῖν μὲν διδοὺς τὴν χάριν, παρὰ δὲ Θεοῦ τὴν ἐφ' οἷς ποιεῖς ἀντίδοσιν ἐκδεχόμενος.

3 Καὶ ταῦτα λέγω οὐχ ὥς οὕτως ὀφείλοντος τελεσθῆναι τοῦ πράγματος, ἀλλὰ συνενδιδούς τῇ ὁρμῇ σου, καὶ φοβούμενος μὴ τι ὑπολείπηται ἀπεπτον τοῦ θυμοῦ, καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν φλεγμαινόντων ὀφθαλμῶν καὶ τὰ ἀπαλώ- 5 τατα τῶν βοηθημάτων ὀδυνηρὰ φαίνεται, οὕτω καὶ νῦν δ' ἡμέτερος λόγος ἐξαγριάνῃ σε μᾶλλον ἢ καταστείλῃ. Ἐπεὶ τὸ εὐπρεπέστατον ἦν καὶ σοὶ μέγιστον κόσμον ἐνεγκεῖν δυνάμενον καὶ ἡμεῖς ἀρκοῦν πρὸς τοὺς ἑμαυτοῦ φίλους καὶ ἡλικιώτας εἰς σεμνολόγημα, τὸ ἡμῖν ἐπιτραπῆναι τὴν ἐκδίκησιν. Πάντως δὲ εἰ καὶ ὁμώμοσται σοὶ δοῦναι αὐτοὺς 10 εἰς τιμωρίαν κατὰ τοὺς νόμους, οὔτε ἢ παρ' ἡμῶν ἐπιτίμησις ἐλάττων ἐστὶν εἰς ἐκδίκησιν, οὔτε δ' θεῖος νόμος ἀτιμότερος τῶν ἐμπολιτευομένων τῷ βίῳ νομίμων. Ἄλλ'

7 οἶδαμεν : οἶδα VPBM || 9-10 τίς ὁ ὑποδεχόμενος ἐκεῖ τοὺς ἀνθρώ-
πους om. P add. P² || 11 ἀμύνεσθαι : ἀμύνασθαι B || 11-12 ordo
αὐτοὺς ἔλθειν LC || 13 ordo αὐτῶν γενέσθαι LC || 14 σεαυτοῦ : -τόν
B || 15 παροξύναντας : -νοντας BL || 16 σεαυτοῦ : ἑαυτοῦ L.

3 3 ὑπολείπηται : ὑπολίπηται C || 4-5 ἀπαλώτατα : -ώτερα M || 6
ἐξαγριάνῃ : -νεῖ L || καταστείλῃ : καταστελεῖ L || ἐπεὶ : ἐπὶ VB || 10-
11 αὐτοὺς εἰς : αὐτοῖς LC.

ἦν δυνατὸν αὐτοὺς ἐνταῦθα ἐπιστραφέντας τοῖς ἡμετέροις
 νομίμοις, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς τὴν ἐλπίδα ἔχεις τῆς σωτηρίας, 15
 καὶ σὲ τῆς ἐπὶ τῷ ὅρκῳ ἀνάγκης ἐλευθερώσαι, καὶ αὐτοὺς
 σύμμετρον τοῖς ἡμαρτημένοις ἐκπληρώσαι τὴν δίκην.
 Ἀλλὰ πάλιν μακρὰν ποιῶ τὴν ἐπιστολήν. Ὑπὸ γάρ τοῦ
 σφόδρα σπουδάζειν πίθανός σοι γενέσθαι, οὐδὲν τῶν εἰς
 διάνοιαν ἐρχομένων ἀποσιωπῆσαι ἀνέχομαι· φοβούμενος 20
 μὴ παρὰ τοῦτο ἄπρακτός μοι ἡ αἵτησις γένηται, ἐλλει-
 πῶς μου τὴν διδασκαλίαν ποιησαμένου. Ἀλλ', ὦ τιμιώτατε
 καὶ γνήσιον θρέμμα τῆς Ἐκκλησίας, βεβαιώσον καὶ ἐμοὶ
 τὰς ἐλπίδας, ἃς ἔχω νῦν ἐπὶ σοί, καὶ τὰς πάντων συμ-
 φώνως περὶ τῆς σῆς ἐμμελείας καὶ πραότητος μαρτυρίας, 25
 καὶ ἐπίστεilon τῷ στρατιώτῃ ἀπαλλαγῆναι ἡμῶν ἐν τάχει,
 ὃς νῦν γε οὐδὲν ἐπαχθείας οὐδὲ ὕβρεως ἐλλέλοιπε, μάλλον
 αἰρούμενός σε μὴ λυπησάσθαι ἢ πάντας ἡμᾶς οἰκείους ἔχειν
 καὶ φίλους.

LXXIV

MARTINIANΩ

1 Ἐμὲ τί οἶει, πόσου ποτ' ἂν τιμήσασθαι τὸ εἰς ταῦτόν
 ποθ' ἡμᾶς ἀλλήλοις ἐλθεῖν καὶ ἐπὶ πλείον σοι συγγενέσθαι
 ὥστε πάντων ἀπολαῦσαι τῶν ἐν σοὶ καλῶν; Καὶ γάρ, εἰ
 μέγα πρὸς μαρτυρίαν παιδεύσεως τὸ πολλῶν ἀνθρώπων
 ἰδεῖν ἄσπετα καὶ νόον γινῶναι, τοῦτο οἶμαι δι' ὀλίγου 5
 χαρίζεσθαι τὴν σὴν ὀμιλίαν. Τί γάρ διαφέρει πολλοὺς
 ἰδεῖν κατὰ μέρος ἢ ἓνα τὸν πάντων ὁμοῦ τὴν πείραν
 ἀναδεξάμενον; Μάλλον δὲ ἐγὼ καὶ πλείστον ἂν ἔχειν εἴ-

16 αὐτοὺς: αὐτοῖς M || 19 πίθανός: πιθανῶς B || 21-22 ἐλλειπῶς:
 ἐλλίπῳς VLC || 22 διδασκαλίαν: διάνοιαν L || τιμιώτατε: -τον LC ||
 28 μὴ οἶμ. VM add. V^a.

LXXIV. — Titulus μαρτινιανῶ om. L.

1 1 ἐμὲ: ἐμὲ δι L || 5 ὀλίγου: ὀλίγων L || 7 τόν: τῶν VPBM.

ποιμι τὸ διάφορον ὅσα ἀταλαίπωρον τὴν γνῶσιν τῶν
καλῶν προξενεῖ καὶ καθαρὰν τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιμιξίας 10
συνάγει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρετῆς. Εἴτε γὰρ πρᾶξις
ἀρίστη, εἴτε λόγος μνήμης ἄξιος, εἴτε πολιτεῖται ἀνδρῶν
ὑπερπεφυκότων τοὺς ἄλλους, πάντα σου τῷ ταμειῷ τῆς
ψυχῆς ἐναπόκειται. Ὡστε οὐκ εἰς ἐνιαυτὸν μόνον, ὥς δ
Ἀλκίνοους τοῦ Ὀδυσσέως, ἀλλ' εἰς πάντα μου τὸν βίον 15
εὐξαίμην ἂν σου ἀκούειν, καὶ μακρὸν ἂν μοι γενέσθαι
τούτου γε ἕνεκα τοῦτον, καὶ ταῦτα δυσχερῶς πρὸς αὐτὸν
διακείμενος. Τί δῆποτ' οὖν ἐπιστέλλω νῦν, παρῆναι δέον;
"Ὅτι με κάμνουσα ἡ πατρίς ἐπείγει πρὸς ἑαυτήν. Οἷα γὰρ
πέπονθεν οὐκ ἀγνοεῖς, ὦ ἄριστε· ὅτι Πενθέως τρόπον 20
Μαινάδες ὄντως τινές, δαίμονες, αὐτὴν διεσπάσαντο.
Διαιροῦσι γὰρ αὐτὴν καὶ ἐπιδιαιροῦσιν, ὥσπερ οἱ κακοὶ
τῶν ἰατρῶν χαλεπώτερα τὰ ἔλκη ποιοῦντες τῇ παρ'
ἑαυτῶν ἀπειρίᾳ. Ἐπεὶ οὖν κέκμηκε κατατεμνομένη,
λείπεται αὐτὴν θεραπεύειν ὥς ἀρρωστοῦσαν. Ἐπέστειλαν 25
οὖν ἐπείγοντες ἡμᾶς οἱ πολῖται, καὶ ἀνάγκη ἀπαντᾶν, οὐχ
ὥς τι ὄφελος ἐσομένους τοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς
ἀπολείψεως μέμψιν ἐκκλίνοντας. Οἶσθα γὰρ ὥς εὐκολοὶ
μὲν ἐλπίσαι οἱ ἀμηχανοῦντες, εὐκολοὶ δέ που καὶ κατα-
μέμψασθαι, ἐπὶ τὸ παρεθὲν αἰεὶ τρέποντες τὰς αἰτίας. 30

2 Καίτοι ἔγωγε καὶ αὐτοῦ τούτου ἕνεκεν ἐδεόμην σοὶ
συνελθεῖν καὶ δοῦναι γνώμην, μᾶλλον δὲ παρακαλέσαι
ἐνθυμηθῆναί τι νεανικὸν καὶ πρέπον τῷ σεαυτοῦ φρονή-

9 ὅσα: ὅσα VPBML || 10 ordo ἐπιμιξίας πρὸς τὸ χεῖρον L ||
12 πολιτεῖται: -εῖα C || 13 σου τῷ: τῷ σῷ LC || ταμειῷ: ταμείῳ LC
|| 15 ἀλκίνοους: -νοος L || 16 εὐξαίμην: ἡϋξαίμην L || 17 τοῦτον: τὸν
βίον PL || καὶ: εὐξασθαι καὶ LP² || ταῦτα: ταῦτα μέντοι L || δυσχερῶς:
δυσκόλως LC || αὐτόν: ἑαυτόν L || 19 με: καὶ LCP² || ἐπείγει: ἀπαι-
τεῖ L || οἱ: ὅσα L || 21 ὄντως: ὄντες C || 23 χαλεπώτερα: -τατα B
|| τὰ om. B || 24 κέκμηκε: κέκληκε B || 26 οὖν: γοῦν LC || 28 ἀπο-
λείψεως: ἀπολήψεως L || 30 αἰεὶ om. M.

- 21 σοι: σου L || 3 σεαυτοῦ: σεαυτοῦ LC.

ματι καὶ εἰς γόνυ κλιθεῖσαν τὴν πατρίδα ἡμῶν μὴ
 περιδεῖν, ἀλλὰ καταλαβόντα τὸ Στρατόπεδον εἰπεῖν μετὰ 5
 παρρησίας τῆς σῆς μήτοι νομίζειν αὐτοὺς δύο κεκτηθῆσαι
 ἀντὶ μιᾶς ἐπαρχίας· οὐ γὰρ ἔξ ἄλλης τινὸς οἰκουμένης
 ἐπεισήγαγον τὴν ἑτέραν, ἀλλὰ παραπλήσιόν τι πεποιή-
 κασιν ὥσπερ ἂν εἴ τις ἵππον ἢ βοὺν κεκτημένος, εἴτα δίχα 10
 διελὼν, δύο νομίζοι ἔχειν ἀνθ' ἑνός· οὕτε γὰρ δύο ἐποίησε
 καὶ τὸν ἕνα διέφθειρεν· εἰπεῖν δὲ καὶ τοῖς παραδυνασ-
 τεύουσι μὴ τοῦτον αὖξιν τὸν τρόπον τὴν Βασιλείαν· οὐ
 γὰρ ἐν ἀριθμῷ εἶναι τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐν τοῖς πράγμασιν·
 ἐπεὶ νῦν γε ἡγούμεθα τοὺς μὲν ἀγνοοῖα τῆς ἀληθείας ἴσως,
 τοὺς δὲ τῷ μὴ βούλεσθαι λυπεῖν τοῖς ῥήμασι, τοὺς δὲ καὶ 15
 οὐ μέλον αὐτοῖς, περιορᾶν τὰ γινόμενα. Εἰ μὲν οὖν ἦν
 δυνατὸν αὐτὸν ἔλθειν πρὸς Βασιλέα, τοῦτο κράτιστον
 μὲν τοῖς πράγμασι, πρέπον δὲ σου τῇ ὅλῃ τοῦ βίου
 προαιρέσει. Εἰ δὲ βαρὺ ἄλλως καὶ διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους
 καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν, ὥς αὐτὸς ἔφη, σύντροφον ἔχουσιν 20
 ἐν ἑαυτῇ τὸν ὄκνον, ἀλλὰ τό γε ἐπιστεῖλαι πόνος οὐδεὶς.
 Ὡστε, τὴν ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοήθειαν χαρισάμενος
 τῇ πατρίδι, πρῶτον μὲν σαυτῷ συνειδήσεις μηδὲν τῶν
 εἰς δύναμιν ἡκόντων ἑλλειποῖν, ἔπειτα μέντοι καὶ τοῖς
 κάμνουσιν, αὐτῷ τῷ φαίνεσθαι συναλγῶν, ἀρκοῦσαν δώσεις 25
 παραμυθίαν. Ἄλλ' εἴθε γὰρ ἦν οἷόν τε αὐτὸν ἐπιστάντα
 τοῖς πράγμασιν ὄψει λαβεῖν τὰ σκυθρωπά. Οὕτω γὰρ ἂν
 ἴσως ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐναργείας τῶν ὀρωμένων συγκινηθεὶς
 ἀφῆκας τινα φωνὴν πρέπουσαν καὶ τῇ σῇ μεγαλονοίᾳ
 καὶ τῇ κατηφείᾳ τῆς πόλεως. Σὺ δὲ ἄλλ' ἡμῖν διηγουμένοις 30
 μὴ ἀπιστήσης ὅτι Σιμωνίδου ὄντως ἦ τινος τοιοῦτου

4 καὶ εἰς : εἰς PBML || κλιθεῖσαν : κληθ- BL || 6 μήτοι : μή τι ML
 || 9 εἴ om. VPBML || δίχα : διχῇ C || 16 ἦν om. C || 18 ὅλη : καλῇ
 I.CP² || 18-19 ordo προαιρέσει τοῦ βίου M || 22 χαρισάμενος : χαρίζο-
 μενος LC || 23 σαυτῷ : σαυτὸν L || 25 αὐτῷ τῷ : αὐτό τό L || 26 ἦν
 om. BLC || 27 τὰ : αὐτὰ τὰ LC || 28 ἐναργείας : ἐνεργείας L || 30 σὺ
 δὲ : οὐδ' B || 31 ὅτι : ἦ ὅτι LC.

μελοποιοῦ ἐδεόμεθα, ἐναργῶς εἰδότης ἐπιστενάζειν τοῖς πάθεσι. Καίτοι τί λέγω Σιμωνίδην, δέον Αἰσχύλον εἰπεῖν ἢ εἰ δὴ τις ἕτερος παραπλησίως ἐκείνῳ, συμφορᾶς μέγεθος ἐναργῶς διαθέμενος, μεγαλοφώνως ὠδύρατο; 35

3 Σύλλογοι μὲν γάρ ἐκεῖνοι καὶ λόγοι, αἱ κατ' ἀγορὰν συντυχίαι τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν καὶ ὅσα πρότερον ἐποίει τὴν ἡμετέραν ὀνομαστήν πόλιν ἡμᾶς ἐπιλελοιπάσιν. Ὡστε τῶν περὶ παιδείαν καὶ λόγους ἦττον ἂν φανεῖν νῦν τις ἐμβαλὼν τῇ ἀγορᾷ ἢ Ἀθήνησι πρότερον οἱ ἀτιμίαν 5 κατεγνώσμενοι ἢ πᾶς χεῖρας ὄντες μὴ καθαροί. Ἀντεισῆγkται δὲ τούτοις Σκυθῶν τινῶν ἢ Μασσαγετῶν ἀμουσία. Μία δὲ φωνὴ ἀπαιτούντων καὶ ἀπαιτουμένων καὶ ξαινομένων ταῖς μᾶστιξι. Στοαὶ δ' ἐκατέρωθεν σκυθρωπὸν ἐπηχοῦσαι οἷον οἰκείαν δοκοῦσιν ἀφιέναι φωνὴν τοῖς 10 γινομένοις ἐπιστενάζουσαι. Γυμνάσια δὲ κεκλεισμένα καὶ νύκτας ἀλαμπεῖς οὐκ ἐξ ἡμᾶς λογίζεσθαι ἢ περὶ τοῦ ζῆν ἀγωνία. Κίνδυνος γὰρ οὐχ ὁ τυχόν, τῶν κρατούντων ὑφαιρεθέντων, ὥσπερ ἐρείσμασι πεσοῦσι συγκατενεχθῆναι τὰ πάντα. Καὶ τίς ἂν λόγος τῶν κακῶν τῶν ἡμετέρων 15 ἐφίκοιτο; Οἱ μὲν οἴχονται φεύγοντες, μέρος τῆς βουλῆς ἡμῶν, οὗ τὸ φαυλότατον, τὴν ἀειφυγίαν Ποδανδοῦ προτιμήσαντες. Ὅταν δὲ Ποδανδὸν εἴπω, τὸν Κεάδαν με οἷον λέγειν τὸν Λακωνικὸν ἢ εἰς πού τῆς οἰκουμένης εἶδες βάραθρον αὐτοφυές, αἰ δὴ καὶ Χαρώνειά τισι προσα- 20 γορεύειν αὐτομάτως ἐπῆλθεν, ἀέρα φθοροποιὸν ἀναπνέοντα. Τοιοῦτῳ τινὶ ἐοικὸς νόμισον καὶ τὸ Ποδανδοῦ

32 ἐδεόμεθα : δεόμεθα B || 33 καίτοι : καὶ L.

3 1 αἱ : αἶ τε C || 3 πόλιν : πόλιν LC || 4 ἦττον : ἦττων I. || 5 ἐμβαλὼν : ἐμβάλλον LV²P² || 6 ἢ τὰς : οἱ τὰς LC || μὴ : οὐ LC || 6-7 ἀντεισῆγkται : -ῆγkθη L || 9 στοαί : τὸ M || 10 ἐπηχοῦσαι : ἀπ- L || 11 κεκλεισμένα etiam C² : κεκλειμένα VBLC || 12 νύκτας : νύκτες LP² || λογίζεσθαι : οὐδὲν λογίζεσθαι LCP² || τοῦ : τὸ P || 15 τῶν κακῶν : κακῶν P || 18 κεάδαν : καιάδαν B || 19 εἰς πού : ὅπου C || 20 ordo βάραθρον εἶδες IC || 21 ordo ἐπῆλθεν αὐτομάτως BC || φθοροποιόν : νοσοποιόν LC.

κακόν. Τριῶν τοίνυν μοιρῶν, οἳ μὲν φεύγουσιν αὐταῖς
 γυναιξὶ καὶ ἐστίαις ἀπαναστάντες· οἳ δὲ ἀπάγονται
 ὥσπερ αἰχμάλωτοι, οἳ πλείστοι τῶν ἐν τῇ πόλει ἄριστοι, 25
 ἔλεεινὸν φίλοις θέαμα, ἐχθροῖς δὲ εὐχὴν ἐκπληροῦντες, εἰ
 δὴ τις γέγονεν ὅλως τοσοῦτον ἡμῖν ἐπαρασάμενος.
 Τριτάτῃ δὲ που μοῖρα λέλειπται. Οὗτοι δὲ τὴν τε ἀπό-
 λειψιν τῶν συνήθων οὐ φέροντες καὶ ἅμα τῆς χρείας
 ἀτονώτεροι ἀπελεγχόμενοι πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν ἀπειρήκασι. 30
 Ταυτὰ σε φανερὰ ποιῆσαι πᾶσι παρακαλοῦμεν τῇ σεαυτοῦ
 φωνῇ καὶ τῇ σεαυτοῦ παρρησίᾳ τῇ δικαίᾳ, ἣν ἔχεις ἀπὸ
 τοῦ βίου, ἐκεῖνο σαφῶς προειπόντα ὅτι, ἐάν μὴ ταχὺ
 μεταβουλεύσωνται, οὐδ' ἔξουσιν εἰς οὓς τὴν φιланθρωπίαν
 ἐνδείξονται. Ἡ γὰρ ἐγένου τι ὄφελος τοῖς κοινοῖς ἢ τό γε τοῦ 35
 Σόλωνος πεπονηκῶς ἔσει, ὃς ἀμύνειν αὐτοῖς τῇ ἐλευθερίᾳ
 οὐκ ἔχων, τῆς ἀκροπόλεως ἥδη κατεχομένης, τὰ ὅπλα
 ἐνδὺς πρὸ τῶν θυρῶν ἐκαθέζετο, εὐδηλος ὢν τῷ σχήματι
 τοῖς γινομένοις μὴ συντιθέμενος. Ἐκεῖνο δ' ἀκριβῶς οἶδα,
 ὅτι, καὶ εἴ τίς σου νῦν τὴν γνώμην μὴ ἀποδέχοιτο, μικρὸν 40
 ὕστερον εὐνοίας τε ὁμοῦ καὶ συνέσεως τὴν μεγίστην δόξαν
 προσθήσει, ὅταν ἴδῃ τὰ πράγματα κατὰ τὴν πρόρρησιν
 ἀπαντήσαντα.

LXXV

ΑΒΟΥΡΓΙΩ

Πολλῶν ὄντων & τὸ σὸν ἦθος ὑπὲρ τοὺς ἄλλους εἶναι
 πεποίηκεν οὐδὲν οὕτως ἰδιὸν ἔστι σὸν ὥς ἡ περὶ τὴν

24 ἀπαναστάντες : ἀναστάντες B || 29 συνήθων : συνοίκων L || οὐ :
 οἱ L || 30 ἀτονώτεροι : ἀπονώτερον C || 31-32 σεαυτοῦ ... σεαυτοῦ :
 σαυτοῦ ... σαυτοῦ LC || 34 μεταβουλεύσωνται : ἀποβ- L || οὐδ' : οὐδένα
 L || 35 ἐνδείξονται : -ζωνται M || ἐγένου : γενήσῃ LC || 36 ἔσει : ἔσῃ
 VMLCP^a || ἀμύνειν αὐτοῖς τῇ ἐλευθερίᾳ : τοῖς ἀπολειφθεῖσι τῶν πολιτῶν
 ἀμύνειν [τῇ ἐλευθερίᾳ add. P^a] LCP^a || 38 θυρῶν : πυλῶν LCP^a ||
 39 μὴ : οὐ LC || 41 ὕστερον : ὕστερόν σοι L || μεγίστην : μεγάλην LC.

LXXV. — Titulus ἀβουργίῳ : τῷ αὐτῷ LC.

πατρίδα σπουδή, δικαίας αὐτῇ ἀποδιδόντος σοὶ τὰς
 ἀμοιβάς, ἐξ ἧς ὀρμηθεὶς τοσοῦτος ἐγένου ὥστε διὰ πάσης
 τῆς οἰκουμένης γνώριμον εἶναι σου τὴν περιφάνειαν. 5
 Αὕτη τοίνυν ἡ πατρίς, ἥ σε ἐνεγκούσα καὶ θρῆψαμένη,
 εἰς τὴν τῶν παλαιῶν διηγημάτων ἀπιστίαν περιελήλυθεν,
 καὶ οὐκ ἂν τις ἐπιστὰς ἡμῶν τῇ πόλει, οὐδὲ τῶν πάνυ
 συνήθων, αὐτὴν γνωρίσειεν. Οὕτως εἰς πᾶσαν ἐρημίαν
 ἀθρόως μετεσκεύασται, πολλῶν μὲν καὶ πρότερον αὐτῆς 10
 ἀφαιρεθέντων τῶν πολιτευομένων, νῦν δὲ σχεδὸν ἀπάντων
 εἰς τὴν Ποδανδὸν μετοικισθέντων. *Ὡν ἀκρωτηριασθέντες
 οἱ λειπόμενοι καὶ αὐτοὶ εἰς πᾶσαν ἀπόγνωσιν καταπε-
 πτώκασι, καὶ πᾶσι τοσοῦτον ἐνεποίησαν ἀθυμίας ὥστε 15
 σπανίζειν λοιπὸν καὶ τῶν οἰκητόρων τὴν πόλιν καὶ γεγε-
 νῆσθαι τὰ τῇδε ἐρημίαν δεινὴν, ἐλεεινὸν μὲν φίλοις θέαμα,
 πολλὴν δὲ χαρὰν καὶ εὐθυμίαν φέρον τοῖς πάλαι ἐφ-
 εδρεύουσιν ἡμῶν τῷ πτώματι. Τίνος οὖν ἐστὶ χεῖρα ἡμῖν
 ὀρέξαι ἢ τίνος συμπαθὲς ἐφ' ἡμῖν ἀφείναι δάκρυον; *Ἀλλ'
 οὐχὶ τῆς σῆς ἡμερότητος, ὅς καὶ ἄλλοτρίᾳ συμπαθοῖς 20
 πόλει τοιαῦτα καμνούσῃ, μὴ ὅτι τῇ σε παραγαγούσῃ εἰς
 τὸν βίον; Εἴ τις οὖν δύναιμι, ταύτην νῦν ἐπὶ τῆς
 παρούσης χρείας ἡμῖν ἐπίδειξαι. Πάντως δὲ μεγάλην
 ἔχεις τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βροπὴν, ὅς ἐπ' οὐδενὸς καιροῦ
 καταλέλοιπέ σε καὶ πολλὰς ἔδωκέ σοι τῆς παρ' ἑαυτοῦ 25
 εὐμενείας τὰς ἀποδείξεις· μόνον ἂν θελήσῃς ὅλως
 διαναστῆναι πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν ἡμῶν καὶ τῇ παρούσῃ
 σοι δυνάμει χρῆσασθαι εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν πολιτῶν
 βοήθειαν.

3 πατρίδα: τριάδα M || αὐτῇ: αὐτῆς B || 7 περιελήλυθεν: ἐλήλυθεν M
 || 9 αὐτὴν: αὐτῇ LC || 10 αὐτῆς om. C || 11 τῶν πολιτευομένων
 Maur: πολιτευομένων VPBMLC || 13-14 καταπεπτώκασι: μεταπε-
 LC || 14 ἀθυμίας: τῆς ἀθυμίας τὸν ὄγκον LCP² || 15-16 γεγενῆσθαι:
 γενέσθαι LC || 20 συμπαθοῖς: -θεῖς LCP² || 21 ὅτι: ὅτι γε LC || 22
 ταύτην: ταύτῃ B || 24 ἔχεις: ἔχῃς B ἔχει L || 25 ἑαυτοῦ: αὐτοῦ M ||
 26 ὅλως: ὅλος BL || 27 παρούσῃ: προσήσῃ LC || 28 σοι om. L.

ΣΩΦΡΟΝΙΩ ΜΑΓΙΣΤΡΩ

Τὸ μὲν μέγεθος τῶν καταλαβουσῶν συμφορῶν τὴν πατρίδα ἡμῶν αὐτὸν ἐμὲ ἠνάγκαζε, καταλαβόντα τὸ Στρατόπεδον, τῇ τε σῇ μεγαλοφυΐᾳ διηγήσασθαι τὴν κατέχουσαν ἡμῶν τὴν πόλιν κατήφειαν καὶ τοῖς λοιποῖς ὅσοι ἐπὶ μεγίστης ἐστὲ δυνάμεως τῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ 5 δὲ ἡ τε τοῦ σώματος ἀρρωστία καὶ ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιμέλεια κατέχει με, τέως διὰ γράμματος ἀποδύρασθαι πρὸς τὴν σὴν μεγαλόνοιαν ἡπείχθην, γνωρίζων ὅτι οὔτε σκάφος ἐν πελάγει πνεύμασι βιαίοις καταβαπτισθὲν οὕτως ἀθρόως ἠφανίσθη ποτέ, οὐ σεισμοῖς ἐκτριβεῖσα πόλις, οὐχ 10 ὕδασιν ἐπικλυσθεῖσα εἰς ἀπώλειαν ἐχώρησε παντελεῖ οὕτως ὥς ἡ ἡμετέρα, τῇ καινῇ ταύτῃ τῶν πραγμάτων οἰκονομίᾳ καταποβεῖσα, εἰς ἀθρόον ἦλθεν ἀφανισμόν. Καὶ μύθος γέγονε τὰ ἡμέτερα. Οἴχεται μὲν γὰρ τὸ Πολίτευμα, πᾶν δὲ τὸ πολιτικὸν σύνταγμα, τῇ περὶ τοὺς κρατοῦντας 15 ἀθυμίᾳ καταλιπὼν τὴν ἐν τῇ πόλει οἴκησιν, διὰ τῆς ἀγροικίας πλανᾶται. Ἐπιλέλοιπε δὲ λοιπὸν καὶ ἡ τῶν ἀναγκαίων διάθεσις, καὶ ὅλως ἀωρότατον θέαμα γεγένηται ἢ πρότερον ἀνδράσι τε λογίοις ἐπαγαλλομένη καὶ τοῖς λοιποῖς οἷς εὐθηνοῦνται πόλεις ἀνενδεῶς διάγουσα. Μίαν 20 δὲ ἐνομίσαμεν, ὥς ἐν δεινοῖς, παραμυθίαν εἶναι τὸ ἐπιστενάζαι τοῖς πάθεσιν ἡμῶν πρὸς τὴν σὴν ἡμερότητα καὶ παρακαλέσαι, εἴ τις δύναμις, χεῖρα δρέξαι τῇ πόλει

LXXVI. — Titulus σωφρονίῳ μαγίστρῳ: τῷ αὐτῷ LC || 4 ἡμῶν om. L || 11 ἀπώλειαν ἐχώρησε παντελεῖ: ἀθρόον ἀφανισμόν ἐ· sen LC || 13 ἀθρόον ἦλθεν ἀφανισμόν: ἀπώλειαν ἐχώρησε παντελεῖ || 16 καταλιπὼν: -πόντες LC || τῆς om. L || 20 πόλεις: πόλις L || διάγουσα: -σαι VMLC.

ἡμῶν εἰς γόνυ κλιθείη. Τὸν δὲ τρόπον δι' οὗ ἂν γένοιο ἐν
 καιρῷ τοῖς πράγμασιν αὐτὸς μὲν εἰσηγεῖσθαι οὐκ ἔχω. 25
 Σοὶ δὲ πάντως καὶ εὐρεῖν διὰ τὴν σύνεσιν βῆδιν καὶ
 χρήσασθαι τοῖς εὐρεθείσι, διὰ τὴν παρὰ Θεοῦ δεδομένην
 σοὶ δύναμιν, οὐ χαλεπὸν.

LXXVII

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΠΕΡΙ ΘΗΡΑΣΙΟΥ

Ἐν καὶ τοῦτο τῆς ἀγαθῆς ἀρχῆς τοῦ μεγάλου ἀπελαύ-
 σαμεν Θηρασίου, τῆς σῆς λογιότητος τὴν ἐπιδημίαν
 συνεχῶς ἡμῖν γινομένην. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐζημιώθημεν
 στερηθέντες τοῦ ἀρχοντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ ἀπαξ ἡμῖν
 παρὰ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα μένει βέβαια καὶ ταῖς ψυχαῖς 5
 ἀλλήλων ἐνοικούμενα διὰ τῆς μνήμης, εἰ καὶ τοῖς σώμασι
 διωρίσμεθα. γράφωμεν γοῦν συνεχῶς καὶ φθειγγόμεθα πρὸς
 ἀλλήλους τὰ ἀναγκαῖα, καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε δ' χειμῶν τὴν
 ὀλιγοχρόνιον ταύτην ἐκεχειρίαν ἐσπείσατο. Ἐλπίζομεν δὲ
 μὴ ἀπολείψεσθαι σε τοῦ βαυμασιωτάτου ἀνδρὸς Θηρασίου, 10
 πρέπον εἶναι κρίναντα κοινωνεῖν τῷ ἀνδρὶ τοιούτων
 φροντίδων, ἡγουν μὲν οὐ καὶ μάτην πρόφασιν ἀσμενίζοντα
 παρέχουσάν σε ἰδεῖν τε τοὺς φίλους καὶ παρ' αὐτῶν θεα-
 θῆναι. Πολλὰ δὲ ἔχων εἰπεῖν καὶ περὶ πολλῶν, εἰς τὴν
 συντυχίαν ὑπερεθέμην, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι ἡγούμενός 15
 ἐπιστολαῖς τὰ τοιαῦτα καταπιστεύειν.

27 χρήσασθαι : χρῆσθαι P || 27-28 ordo σοι δεδομένην LC.

LXXVII. — Exstat tantum in VLC. Titulus ἀνεπίγραφος περὶ
 θηρασίου : περὶ θηρασίου V.

1-2 ἀπελαύσαμεν : ἀπῆλ- VL || 4 στερηθέντες : στερηθῶμεν L || 7
 γράφωμεν Maur : γράφομεν VLC || φθειγγόμεθα Maur : φθειγγόμεθα
 VLC || 8 ὁ om. V || 12 ἡγουν μὲν οὐ ποσ : ἡγούμενον VLC.

LXXVIII

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΥΠΕΡ ΕΛΠΙΔΙΟΥ

Οὐκ ἔλαβεν ἡμᾶς ἡ ἀγαθή σου σπουδὴ περὶ τὸν αἰδε-
 σιμώτατον ἑταῖρον ἡμῶν Ἑλπίδιον, ὅπως τῇ συνήθει
 σεαυτοῦ συνέσει ἔδωκας καιρὸν φιλανθρωπίας τῷ ἄρχοντι.
 Ταύτην οὖν τὴν χάριν νῦν σε τελειῶσαι παρακαλοῦμεν
 διὰ τοῦ γράμματος, καὶ ὑπομῆσαι τὸν ἄρχοντα οἰκείῳ 5
 προστάγματι ἐπὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν καταστήναι τὸν ἄνδρα
 πᾶσαν σχεδὸν τὴν φροντίδα τῶν δημοσίων ἐξηρητημένο.
 Ὡστε πολλὰς ἔξεις καὶ εὐπροσώπους ὑποβάλλειν προφά-
 σεις τῷ ἄρχοντι, ἐξ ὧν ἀναγκαίως ἐπιμένειν αὐτὸν τῇ
 πατρίδι ἡμῶν προστάξει. Οἷα δὲ τὰ ἐνταῦθα καὶ ὅσου 10
 ἄξιος τοῖς πράγμασιν ὁ ἀνὴρ πάντως οὐδὲν δεήσει παρ'
 ἡμῶν διδαχθῆναι, αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ συνέσει ἀκριβῶς
 ἐπιστάμενος.

LXXIX

ΕΥΣΤΑΘΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ

Καὶ πρὸ τοῦ δέχεσθαι τὰ γράμματα ἥδειν τὸν πόνον δν
 ἔχεις ὑπὲρ πάσης ψυχῆς, ἐξαιρέτως δὲ ὑπὲρ τῆς ἡμε-
 τέρας ταπεινώσεως, διὰ τὸ προβεβλησθαι ἐν τῷ ἀγῶνι
 τούτῳ, καὶ δεξάμενος δὲ παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἑλευ-
 σινίου τὰ γράμματα καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν 5
 θεασάμενος ἐδόξασα τὸν Θεόν, τὸν τοιοῦτον παραστάτην

LXXVIII. — Exstat tantum in VLC. 11 δεήσει etiam V²:
 δεήσει V.

LXXIX. — In titulo ἐπισκόπῳ σεβαστείας om. VPBMC.
 3 διὰ : ὡς διὰ M || 4 δε om. L.

καὶ συνασπιστήν, διὰ τῆς πνευματικῆς βοηθείας, ἐν τοῖς
 ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσι χαρισάμενον ἡμῖν. Γινώσκέτω δὲ ἡ
 ἀνυπέρβλητός σου θεοσέβεια μέχρι νῦν προσβολὰς μὲν
 τινὰς παρὰ τῶν μεγάλων ἀρχόντων ἡμῖν γεγενῆσθαι, καὶ 10
 ταύτας σφοδράς, τοῦ τε ἐπάρχου καὶ τοῦ περὶ τὸν κοιτῶνα
 διαλεχθέντων ἰδιοπαθῶς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐναντίων· τέως δὲ
 ἀτρέπτως ἡμᾶς πάσαν προσβολὴν ὑπομείναι τῷ ἑλέει τοῦ
 Θεοῦ, τῷ χαριζομένῳ ἡμῖν τὴν συνεργίαν τοῦ Πνεύματος
 καὶ ἐνδυναμώναντι ἡμῶν δι' αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν. 15

LXXX

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ὅσον τῶν Ἐκκλησιῶν τὰ ἀρρωστήματα ἐπὶ τὸ μείζον
 πρόεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπιστροφόμεθα
 τελειότητα, μίαν ἑαυτοῖς ὑπολείπεσθαι τῶν δεινῶν παρα-
 μυθίαν τὴν σὴν προστασίαν πεπιστευκότες, ὅς, καὶ τῇ
 δυνάμει τῶν προσευχῶν καὶ τῷ εἰδέναι τὰ βέλτιστα τοῖς 5
 πράγμασιν ὑποτίθεσθαι, διασώσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ φοβεροῦ
 τούτου χειμῶνος παρὰ πάντων ὁμοίως τῶν καὶ κατὰ μικρὸν
 ἢ ἀκοῇ ἢ πείρᾳ γνωρίζόντων τὴν τελειότητά σου πιστεύῃ.
 Διὸ μὴ ἀνῆς καὶ προσευχόμενος ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ
 διεγείρων τοῖς γράμμασιν· ὧν εἰ ἥδεις ὁπόσον ἐστὶ τὸ 10
 ὠφέλιμον, οὐκ ἂν ποτε παραπεσοῦσάν σοι γραμμάτων
 ἀφορμὴν πρὸς ἡμᾶς ὑπερέβης. Εἰ δὲ καταξιωθείμεν, τῇ

8 εὐσεβείας: τῆς εὐσεβείας V || χαρισάμενον: χαριζόμενον L || 10
 μεγάλων om. M || 15 ordo τὴν ἀσθένειαν δι' αὐτοῦ M.

LXXX. — Titulus ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ ἀλεξανδρείας: τῷ αὐτῷ
 PML ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ C.

2 ἐπιστροφόμεθα: στρεφόμεθα B || 4 ὅς: ὡς BLC || 5 τοῖς: καὶ ὧ
 τοῖς BLC || 6 ὑποτίθεσθαι: διατί- B || 7 καὶ om. M || κατὰ: παρὰ B
 || 8 πιστεύῃ: πιστεύει M² πιστεύειν LC || 10 διεγείρων: διεγείρων ἡμᾶς
 LC.

συνεργία τῶν προσευχῶν σου, ἰδεῖν σε καὶ ἀπολαύσαι τῶν
ἐν σοὶ ἀγαθῶν καὶ προσθεῖναι τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡμετέρου
βίου τὴν συντυχίαν τῆς μεγάλης σου ὄντως καὶ ἀποστο- 15
λικῆς ψυχῆς, πάντως ἂν ἑαυτοῖς ἐλογισάμεθα ὡς ἐθλίβημεν
ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ ἡμῶν ἀντίρροπον παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ
φιλανθρωπίας ἐσχηκέναι παραμυθίαν.

LXXXI

INNOKENTIU ΕΠΙΣΚΟΠΩ

Ὅσον εὐθύμησα δεξάμενος γράμματα τῆς ἀγάπης σου,
τοσοῦτον ἐλυπήθην ὅτι βαρος ἐπέθηκας ἡμῖν φροντίδος
τῆς ὑπερβαινούσης ἡμῶς. Πῶς γὰρ δυνηθῶμεν ἀπὸ τοσού-
του διαστήματος τοσαύτης ἡμεῖς οἰκονομίας περιγενέσθαι;
Ἔως μὲν γὰρ ὑμᾶς ἔχει ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἰδίους στηρίγ- 5
μασιν ἐπαναπαύεται. Ἐὰν δέ τι περὶ τῆς ὑμετέρας ζωῆς
ὁ Κύριος οἰκονομήσῃ, τίνας δύνamai ὁμοτίμους ἐντεῦθεν
ὑμῖν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν ἐκπέμπειν;
Ὅπερ σὺ ἐπεζήτησας διὰ τῶν γραμμάτων, καλῶς ποῶν
καὶ ἐμφρόνως βουλόμενος ζῶν ἰδεῖν τὸν μετὰ σέ μέλλοντα 10
κυβερνᾶν τὸ ἐκλεκτὸν ποίμνιον τοῦ Κυρίου· ὁ καὶ ὁ μακά-
ριος Μωσῆς καὶ ἐπεθύμησε καὶ εἶδεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ
τόπος μέγας καὶ περιβόητος καὶ τὸ σὺν ἔργον παρὰ πολλοῖς
δομαστὸν καὶ οἱ καιροὶ χαλεποὶ, μεγάλου χρεῖαν ἔχοντες
κυβερνήτου, διὰ τὰς συνεχεῖς ζάλας καὶ τοὺς ἐπανιστα- 15
μένους κλύδωνας τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὐκ ἐνόμισα ἀσφαλές
εἶναι τῇ ἐμῇ ψυχῇ ἀφωσιωμένως τῷ πράγματι χρήσασθαι,
μάλιστα μεμνημένος ὡς ἔγραψας, ὅτι μέλλεις ἐπὶ τοῦ
Κυρίου ἀντικαθίστασθαι μοι, δικαζόμενος πρὸς με ὑπὲρ

16 ἐθλίβημεν: -δοῖμεν M^a || 18 φιλανθρωπίας: βοηθείας LC.

LXXXI. — Non exstat in B. In titulo ἐπισκόπῳ om. M.

1 εὐθύμησα: ἡὖ- L || 5 γὰρ: γὰρ ὅτε L || 7 δύνamai: δύναται LC ||
ordo ἐντεῦθεν ὁμοτίμους LC || 8 αὐτοῦ om. LC.

της ἀμελείας τῶν Ἑκκλησιῶν. Ἵνα οὖν μὴ εἰσέλθω εἰς 20
 κρίσιν μετὰ σοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον κοινωνῶν σε ἔξω της ἀπο-
 λογίας μου, της ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, περιβλεψάμενος ἐν τῷ
 συνεδρίῳ τῷ κατὰ τὴν πόλιν, ἐξελεξάμεν τὸ τιμιώτατον
 σκευος, τὸν ἔκγονον τοῦ μακαρίου Ἑρμογένους, τοῦ τὴν
 μεγάλην καὶ ἄρρηκτον πίστιν γράψαντος ἐν τῇ μεγάλῃ 25
 συνόδῳ, πρεσβύτερον της Ἑκκλησίας ἐκ πολλῶν ἤδη ἐτῶν,
 εὐσταθῆ τὸν τρόπον, ἔμπειρον κανόνων, ἀκριβῆ τὴν πίστιν,
 ἐν ἔγκρατείᾳ καὶ ἀσκήσει μέχρι νῦν διάγοντα, εἰ καὶ ὅτι
 τὸ εὐτονον αὐτοῦ της σκληραγωγίας λοιπὸν κατεδαπάνησε
 τὴν σάρκα, πτωχὸν καὶ μηδένα πορισμὸν ἔχοντα ἐν τῷ 30
 κόσμῳ τούτῳ, ὡς μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τῶν
 χειρῶν ἐκπλέκειν τὸν βίον μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν συνόν-
 των αὐτῷ. Τοῦτον ἔμοι βουλητὸν ἐστὶν ἀποστεῖλαι. Εἰ οὖν
 καὶ αὐτὸς τοιοῦτου χρήζεις ἀνδρὸς, ἀλλὰ μὴ αὐτὸ τοῦτο
 νεωτέρου τινὸς ἐπιτηδεῖου πρὸς τὸ πέμπεσθαι καὶ τὰς 35
 βιωτικὰς ἐξανύειν χρείας, ταχύ μοι διὰ πρώτης ἀφορμῆς
 ἐπιστεῖλαι καταξίωσον, ἵνα πέμψω σοι τοῦτον τὸν ἄνδρα,
 ἐκλεκτὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ πράγματι ἐπιτηδεῖον,
 αἰδέσιμον τοῖς ἐντυγχάνουσι καὶ ἐν πραότητι παιδεύοντα
 τοὺς ἀντιδιατιθεμένους. Ὅν ἡδυνάμην καὶ εὐθὺς ἐκπέμ- 40
 ψαι, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς προλαβὼν ἐπεζήτησας ἄνθρωπον τὰ
 μὲν ἄλλα καλὸν καὶ ἀγαπητὸν ἡμῖν, τοῦ δὲ προειρημένου
 ἀνδρὸς παραπολὺ ἀποδέοντα, ἡβουλήθην φανεράν καταστήσαι
 σοι τὴν ἑμαυτοῦ γνώμην, ἵν', εἰ χρήζεις ἀνδρὸς τοιοῦτου, ἢ

21 ἔξω: εὐρω LC || 23 συνεδρίῳ τῷ: συνεδρίῳ τοῦ πρεσβυτερίου
 τοῦ LCP² || τιμιώτατον: τίμιον L || 24 τόν: ἄνδρα || 25 ἄρρηκ-
 τον: ἄρρηκτον LC || 26 ἐτῶν om. VM || 28 ἐν om. L || 29 αὐτοῦ
 om. L || κατεδαπάνησε: κατεδάμασε LC || 30 καὶ om. VM || μηδένα:
 οὐδένα L || πορισμὸν: περισπασμὸν L || 31 τούτῳ om. L || ordo
 αὐτόν εὐπορεῖν LC || 32 τὸν βίον μετὰ om. L || 34 τοῦτο om. C ||
 35 πρὸς: μόνον πρὸς LC || 38 τοῦ om. LC || πράγματι: γράμματι C
 || 40 τοὺς ἀντιδιατιθεμένους om. L || 43 ἡδουλήθην: ἐδ- M || 43-44
 φανεράν καταστήσαι σοι: σοι φανεράν γενέσθαι LC || 44 χρήζεις:
 χρήζης M || τοιοῦτου: τηλικούτου LC.

ἐκπέμψης τινὰ τῶν ἀδελφῶν τὸν συμπαραληφόμενον αὐτὸν 45
περὶ τὰς νηστείας ἢ ἐπιστείλης ἡμῖν, ἐάν μηδένα ἔχῃς
τὸν δυνάμενον τῆς μέχρις ἡμῶν ὁδοιπορίας τὸν κάματον
ὑποστήναι.

LXXXII

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ὅταν μὲν πρὸς τὰ πράγματα βλέψωμεν καὶ τὰς δυσκο-
λίας κατιδόμεν ὑφ' ὧν πᾶσα ἀγαθοῦ ἐνέργεια οἶον ὑπὸ
τινος δεσμοῦ ἐμποδιζομένη κατέχεται, εἰς ἀπόγνωσιν
ἑαυτῶν ἐρχόμεθα παντελῇ· ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὴν σὴν
ἀπιδόμεν σεμνοπρέπειαν καὶ λογισώμεθα ὅτι σὲ ἰατρὸν τῶν 5
ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀρρωστημάτων ὁ Κύριος ἡμῶν
ἐταμιεύσατο, ἀναλαμβάνομεν ἑαυτῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ
ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν πτώματος τῇ ἐλπίδι τῶν
χρηστοτέρων διανιστάμεθα. Λέλυται πᾶσα Ἐκκλησία, ὡς
οὐδὲ ἡ σὴ φρόνησις ἀγνοεῖ. Καὶ ὁρᾷς πάντως τὰ ἕκαστα- 10
χοῦ, οἶον ἀφ' ὕψλης τινος σκοπιᾶς τῆς τοῦ νοῦ θεωρίας,
ὅπως, καθάπερ ἐν πελάγει πολλῶν ὁμοῦ συμπλεόντων, ὑπὸ
τῆς βίας τοῦ κλύδωνος πάντες ἀλλήλοις προσρῆγγυνται
καὶ γίνεται τὸ ναυάγιον, πῇ μὲν ἐκ τῆς ἑξωθεν αἰτίας
βιαίως κινούσης τὴν θάλατταν, πῇ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἐμ- 15
πλεόντων ταραχῆς ἀντιβαιόντων ἀλλήλοις καὶ διωθου-
μένων... Ἀρκεῖ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἔδσαι τὸν λόγον, οὔτε τῆς
σῆς σοφίας ἐπιζητούσης τι πλεόν οὔτε τῆς καταστάσεως
ἐπιτρεπούσης ἡμῖν τὴν παρρησίαν. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς
ἱκανὸς κυβερνήτης; Τίς ἀξιόπιστος διαναστῆσαι τὸν 20

45 ἐκπέμψης: -ψαι M || 46 ἐπιστείλης: -λεις M || μηδένα: τινα LC.
LXXXII. — Non exstat in P, ex mutilatione.

1 βλέψωμεν: ἀποδλέψωμεν LC || 2 ἀγαθοῦ: ἀγαθὴ LC || 8 κατὰ
om. M || τῇ ἐλπίδι: πρὸς τὴν ἐλπίδα LC || 13 πάντες: πάντες ὁμοῦ
LC || 14 ἐκ τῆς om. B || 15-16 ἐμπλεόντων: πλεόντων LC.

Κύριον ἐπιτιμῆσαι τῷ ἀνέμῳ καὶ τῇ θαλάσῃ ; Τίς ἕτερος
 ἢ ὁ ἐκ παιδὸς τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐναθλήσας ἀγῶσιν ;
 Ἐπεὶ οὖν ὥρμηται νῦν γνησίως πᾶν τὸ περὶ ἡμᾶς ὑγιαῖνον
 κατὰ τὴν πίστιν εἰς τὴν πρὸς τοὺς ὁμοδόξους κοινωνίαν
 καὶ ἔνωσιν, θαρροῦντες ἤλθομεν εἰς τὴν παράκλησίν σου 25
 τῆς ἀνεξικακίας ἐπιστεῖλαι πᾶσιν ἡμῖν ἐπιστολὴν μίαν
 παραίνεσιν ἔχουσιν τῶν πρακτέων. Οὕτω γὰρ βούλονται
 παρὰ σοῦ τὴν ἀρχὴν ὑπάρξαι αὐτοῖς τῶν κοινωνικῶν
 διαλέξεων. Ἐπειδὴ δὲ ἴσως ὑποπτοὶ καταφαίνονται σοὶ τῇ
 μνήμῃ τῶν παρελθόντων, ἐκεῖνο ποιήσον, θεοφιλέστατε 30
 Πάτερ· ἐμοὶ τὰς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἐπιστολὰς
 διάπεμψαι, ἢ διὰ τινος τῶν αὐτόθεν πιστῶν ἢ καὶ διὰ τοῦ
 ἀδελφοῦ Δωροθέου τοῦ συνδιακόνου ἡμῶν, ὃς ὑποδεξά-
 μενος οὐ πρότερον δώσω μὴ λαβὼν τὰς παρ' αὐτῶν ἀπο-
 κρίσεις· ἐὰν δὲ μὴ, ἡμαρτηκὼς ἔσομαι εἰς σὲ πάσας τὰς 35
 ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. » Πάντως δὲ οὐ πλείονος ἄξιον
 φόβου τοῦτο τῷ ἐξ ἀρχῆς εἰπόντι πρὸς τὸν πατέρα ἢ ἐμοὶ
 νῦν πρὸς σὲ τὸν πνευματικὸν πατέρα λέγοντι. Εἰ δὲ τοῦτο
 παντὶ τρόπῳ ἀπηγόρευται παρὰ σοί, ἀλλ' ἡμᾶς γε τῆς
 ἐπὶ τῇ διακονίᾳ αἰτίας ἕφες, ἀδόλως καὶ ἀκατασκευῶς, 40
 ἐπιθυμίᾳ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν
 συναφείας τῶν ὁμονοούντων εἰς τὰ πρὸς Κύριον, ἐπὶ
 τὴν πρεσβειάν ταύτην καὶ μεσιτείαν ἀφικομέν. ς.

24 τοὺς om. M || 25 θαρροῦντες : θαρρούντως LC || 27 γὰρ om. L ||
 29 καταφαίνονται : -νήσονται LC || σοὶ om. LC || 32 αὐτόθεν : -θι LC ||
 35 μὴ om. BM || 38 λέγοντι : -τα M || 43 καὶ μεσιτείαν om. LC.

LXXXIII
ΚΗΝΣΙΤΟΡΙ

Ἔμοι πρὸς τὴν σὴν εὐγένειαν συνήθεια μὲν καὶ ἡ κατ' ὀφθαλμοὺς συντυχία πάνυ βραχεῖα γέγονε, γυνῶσις δὲ ἡ ἐξ ἀκοῆς, δι' ἣς πολλοῖς συναπτόμεθα τῶν ἐπιφανῶν, οὐκ ὀλίγη τε οὐδὲ εὐκαταφρόνητος. Εἰ δὲ καὶ σοὶ τις ἐκ τῆς φήμης περὶ ἡμῶν ὑπάρχει λόγος, αὐτὸς ἂν εἰδείης 5 ἄμεινον. Τὸ δ' οὖν σὸν παρ' ἡμῖν τοιοῦτόν ἐστιν οἷον εἵπομεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκάλεσέ σε ὁ Θεὸς εἰς πρᾶγμα φιλανθρωπίας ἐπίδειξιν ἔχον, δι' οὗ δύνάτον ἐστὶ διορθωθῆναι ἡμῶν τὴν πατρίδα παντελῶς ἐδαφισθεῖσαν, ἡγοῦμαι πρέπειν μοι ὑπομνησαί σου τὴν χρηστότητα, 10 ἵνα ἐπ' ἐλπίδι τῆς παρὰ Θεοῦ ἀνταποδόσεως τοιοῦτον σεαυτὸν καταξιώσης παρασχέσθαι ὥστε ἀθανάτου μὲν τῆς μνήμης ἀξιουσθαι, γενέσθαι δὲ αἰωνίων ἀναπαύσεων κληρονόμον ἐκ τοῦ ἐλαφροτέρας ποιῆσαι τοῖς καταπο- 15 νουμένοις τὰς θλίψεις. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μοι τίς ἐστι κτήσις περὶ Χαμανηνήν, ἀξιώ σε προστῆναι αὐτῆς ὡς οἰκίας. Μὴ θαυμάσης δέ, εἰ ἑμαυτοῦ λέγω τὰ τῶν φίλων, μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς καὶ φιλίαν πεπαιδευμένος καὶ μεμνημένος τοῦ σοφῶς εἰπόντος· « Ἄλλον ἑαυτὸν εἶναι τὸν φίλον. » Τὴν τοίνυν κτήσιν τὴν διαφέρουσαν τῷδε, ταύτην ὡς 20 ἑμαυτοῦ παρατίθεμαι τῇ τιμιότητι σου, καὶ παρακαλῶ, ἐπισκεψάμενον τὰ τῆς οἰκίας δυσχερῆ, δοῦναι αὐτοῖς καὶ τῶν παρελθόντων χρόνων παραμυθίαν καὶ πρὸς τὸ μέλλον

LXXXIII. — Exstat tantum in VLC. Titulus κηνσίτορι Maur: τῷ αὐτῷ VLC.

3 πολλοῖς: πολλοὶ VL || 5 ἡμῶν: ἡμᾶς V || 7 εἵπομεν Maur: εἵποιμεν VLC || δὲ om. VLC add. Maur || 16 χαμανηνήν: μηχανήν VL || ἀξιώ σε: ἀξιώσαι C || 19 σοφῶς Maur: σαφῶς VLC || 21 παρατίθεμαι: τίθεμαι V || τιμιότητι σου: σῇ τιμιότητι V.

αἵρετὴν αὐτοῖς κατασκευάσαι τὴν οἴκησιν, τὴν φευκτὴν
καὶ ἀπηγορευμένην διὰ τὸ πλῆθος τῆς ἐπικειμένης αὐτῇ 25
συντελείας. Σπουδάσω δὲ καὶ αὐτὸς περιτυχὼν σου τῇ
κοσμιότητι ἐντελέστερον περὶ ἐκάστου διαλεχθῆναι.

LXXXIV

ΗΓΕΜΟΝΙ

1 Σχεδὸν μὲν ἄπιστόν ἐστιν ὁ μέλλω γράφειν, γεγράφεται
δὲ τῆς ἀληθείας ἕνεκεν ὅτι, πᾶσαν ἔχων ἐπιθυμίαν, ὥς
οἶόν τε ἦν, πυκνότατα διαλέγεσθαι σου τῇ καλοκαγαθίᾳ,
ἐπειδὴ εὖρον ταύτην τῶν γραμμάτων τὴν ἀφορμὴν, οὐκ
ἐπέδραμον τῷ ἔρμαϊ, ἀλλ' ἀπώκνησα καὶ ἀνεδύην. Τὸ 5
οὖν παράδοξον ἐν τούτῳ ὅτι, ἅπερ ἡνύχονην ὑπάρξαι, ταῦτα
γενόμενα οὐκ ἐδεχόμην. Αἴτιον δὲ ὅτι αἰσχύνομαι δοκεῖν
μὴ φιλίας ἕνεκεν καθαρῶς, ἀλλὰ χρεῖαν τινὰ θεραπεύων
ἐκάστοτε γράφειν. Ἀλλὰ με εἰσηλθεν ἐκεῖνο (ὃ καὶ σὲ
βούλομαι διανοηθέντα μὴ τοι νομίζειν ἡμᾶς ἐμπορικῶς 10
μᾶλλον ἢ φιλικῶς ποιεῖσθαι τὰς διαλέξεις), ὅτι χρή τι
διάφορον ἔχειν τὰς τῶν ἀρχόντων προσρήσεις παρὰ τοὺς
ιδιώτας. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἐντευκτέον ἡμῖν ἱατρῷ τε ἀνδρὶ
καὶ τῷ τυχόντι, οὔτε ἄρχοντι, δηλονότι, καὶ ιδιώτῃ, ἀλλὰ
πειρατέον τοῦ μὲν ἐκ τῆς τέχνης, τοῦ δὲ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας 15
ἀπολαύειν εἰς τὰ ἡμέτερα. Ὡςπερ οὖν τοῖς ἐν ἡλίῳ
βαδίζουσιν ἔπεται πάντως ἡ σκιά, καὶ αὐτοὶ μὴ προέλων-
ται, οὕτω καὶ ταῖς πρὸς τοὺς ἄρχοντας διμιλίαις ἀκολουθεῖ
τι καὶ παρεμπόρευμα, ἢ τῶν καμνόντων βοήθεια. Τὴν μὲν
οὖν πρώτην αἰτίαν τῆς ἐπιστολῆς πληροῦτω αὐτὸ τὸ 20
προσεῖπέν σου τὴν μεγαλόνοιαν · ὃ, καὶ μηδεμίᾳ πρόφασις

LXXXIV. — 1 1 μὲν om. M || 4 ordo τῶν τῶν γραμμάτων LC ||
5 ἐπέδραμον: ἀπ- C || 6 ἡνύχονην: εὐ- M || ὑπάρξαι: -ξείν LC || 8 φι-
λίας: φιλίας γε LC || 9 με: μοι I. || 21 τὴν μεγαλόνοιαν: τῇ μεγαλονοίᾳ I..

τῷ γράφειν προσῆ, ἀγαθὸν κεφάλαιον αὐτὸ χρή νομίζεσθαι. Προσείρησο τοίνυν ἡμῖν, ὦ ἀριστε, καὶ φυλάττοιο τῷ βίῳ παντί, ἀρχὰς ἐξ ἀρχῶν ἀμείβων καὶ ἄλλοτε ἄλλους ταῖς ἐπιστasiais εὐεργετῶν. Τοῦτο γάρ ἐμοὶ τε ποιεῖν σύνηθες 25 καὶ σοὶ ὀφειλόμενον παρὰ τῶν καὶ κατὰ μικρὸν πεπειραμένων τῆς περὶ τὸ ἀρχειν σου ἀρετῆς.

2 Μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν δέξαι καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀθλίου γέροντος ἰκεσίαν, ὃν ἀφῆκε μὲν τῶν δημοσίων γράμμα βασιλικόν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ Βασιλέως αὐτὸ τὸ γήρας ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἀναγκαίαν ἀτέλειαν. Ἐβεβαίωσας δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἄνωθεν χάριν αἰδοῖ τῆς φύσεως καὶ 5 προμηθείας τῶν δημοσίων, ἐμοὶ δοκεῖν, ὥς ἂν μὴ ἀνθρώπῳ παρανοοῦντι διὰ τὸν χρόνον κινδυνεύοι τι τῶν ἰσχυρῶν. Δι' ἑτέρας δὲ ὁδοῦ πάλιν πῶς αὐτὸν ἔλαβες, ὦ θαυμάσιε, παραγαγὼν εἰς τὸ μέσον; Τὸν γάρ ὕδου αὐτοῦ, οὕτω τέταρτον ἔτος ἀπὸ γενέσεως ἄγοντα, κελεύσας τοῦ βου- 10 λευτηρίου μετέχειν, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ τὸν πρεσβύτην διὰ τοῦ ἐκγόνου πάλιν ἐξ ἀρχῆς παράγεις εἰς τὰ δημόσια; Ἀλλὰ νῦν ἰκετεύομεν ἀμφοτέρων σε λαβεῖν τῶν ἡλικιῶν οἶκτον καὶ ἀμφοτέρους ἀνεῖναι διὰ τὰ προσόντα ἑκατέρῳ ἑλεεινά. Ὁ μὲν γάρ οὐκ εἶδε γονέας οὐδ' ἐγνώρισεν, ἀλλὰ 15 δι' ἄλλοτρῶν χειρῶν εἰς τὸν βίον τοῦτον εἰσῆλθεν, εὐθύς ἐκ σπαργάνων ἀμφοτέρων ὀρφανισθείς. Ὁ δὲ τοσοῦτον ἐταμιεύθη τῷ βίῳ ὥς μὴδὲν αὐτὸν εἶδος συμφορᾶς παρελθεῖν. Ἐπεῖδὲ μὲν γάρ υἱοῦ τελευτὴν ἄωρον, εἶδε δὲ οἶκον ἔρημον διαδόχων, ὕψεται δὲ νῦν, ἔαν μὴ τι αὐτὸς ἀξίον 20 τῆς σεαυτοῦ φιλανθρωπίας διανοηθῆς, τὴν παραμυθίαν τῆς ἀπαιδίας ταύτην ἀφορμὴν αὐτῷ μυρίων γενησομένην κακῶν. Οὐ γάρ δή που τὸ παιδίον εἰς βουλευτὰς συντελέσει

22 τῷ : τοῦ L || 23 τοίνυν : νῦν B || 25 τε : καὶ L || ποιεῖν : ποιῶντι M

2 6 προμηθεΐας : -θείας ML || 7 παρανοοῦντι : παρανομοῦντι BM || 12 ἐκγόνου : ἐγγόνου LC || 16 εὐθύς om. C || 17 ἀμφοτέρων : ἐπ' ἀμφοτέρων LC || 18 αὐτόν : αὐτῷ L || 19 υἱοῦ : υἱός L || 21 σεαυτοῦ : σεαυτοῦ L || 22 ordo αὐτῷ ἀφορμὴν L || 22-23 ordo κακῶν γενησομένην LC.

ἢ ἐκλέξει τὰς εἰσφοράς ἢ στρατιώταις χορηγήσει τὸ
 σιτηρέσιον, ἀλλ' ἀνάγκη πάλιν τοῦ ἀθλίου γέροντος τὴν 25
 πολιὰν καταισχύνεσθαι. Δὸς οὖν χάριν καὶ τοῖς νόμοις
 ἀκόλουθον καὶ τῇ φύσει συμβαίνουσιν, τῷ μὲν προστάξας
 μέχρι τῆς τῶν ἀνδρῶν ἡλικίας συγχωρηθῆναι, τὸν δὲ ἐπὶ
 τῆς κλίνης ἀναμένειν τὸν θάνατον· πραγμάτων δὲ συν-
 ἔχειαν καὶ τὸ τῆς ἀνάγκης ἀπαραίτητον ἄλλοι προβαλλέσ- 30
 θωσαν. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ σοῦ τρόπου ἢ κακῶς πράττοντας
 περιδεῖν ἢ νόμων ὀλιγωρεῖν ἢ φίλοις μὴ εἶξαι καθικε-
 τεύουσι, κἂν τὰ ἐξ ἀνθρώπων σε περιεστήκει πράγματα.

LXXXV

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΔΕΙΝ ΟΡΚΟΥΝ

Οὐ παυόμεθα κατὰ πάσαν σύνοδον διαμαρτυρόμεναι καὶ
 ἰδίᾳ ἐν ταῖς συντυχίαις περὶ τῶν αὐτῶν διαλεγόμενοι
 ὥστε τοὺς ὅρκους ἐπὶ τοῖς δημοσίοις τελέσμασι μὴ ἐπάγεσ-
 θαι παρὰ τῶν ἀπαιτητῶν τοῖς ἀγροίοις. Λειπόμενον ἦν
 καὶ διὰ τοῦ γράμματος περὶ τῶν αὐτῶν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ 5
 ἀνθρώπων διαμαρτύρασθαι ὅτι προσήκει παύσασθαι ἡμᾶς
 τὸν θάνατον ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπάγοντας, καὶ
 ἄλλους ἐπινοῆσαι τινὰς τρόπους τῶν ἀπαιτήσεων, τὰς δὲ
 ψυχὰς συγχωρεῖν τοῖς ἀνθρώποις ἀτρώτους ἔχειν.
 Ταῦτα πρὸς σέ γράφομεν, οὐχ ὥς σοῦ δεομένου τῆς ἐκ 10
 τῶν λόγων παρακλήσεως (οἴκοθεν γὰρ ἔχεις τὰς περὶ τὸ
 φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀφορμάς), ἀλλ' ἵνα διὰ σοῦ πάντες
 οἱ ἀνεχόμενοι σου διδαχθῶσι μὴ παροργίζειν τὸν Ἅγιον

33 σε om. M || περιεστήκει: -κη V.

LXXXV. — Titulus περὶ τοῦ μὴ δεῖν ὀρκοῦν: τοῦ αὐτοῦ ἀνεπίγραφος ὥστε παύσασθαι τοὺς τῶν δημοσίων πράκτορας τοὺς ὅρκους τοῖς ὑποτελέσειν ἐπάγοντας M.

3 δημοσίοις: ἰδίοις L || 5 περὶ τῶν αὐτῶν om. M || 12 κύριον: θεὸν M.

μηδὲ ἀπηγορευμένον πρᾶγμα τῇ πονηρᾷ συνηθείᾳ εἰς
ἀδιαφορίαν κατάγειν. Καὶ γὰρ οὔτε ὀφελὸς τι αὐτοῖς πρὸς 15
τὰς ἀπαιτήσεις ἐκ τῶν ὅρκων ἐστὶ καὶ ὁμολογούμενον
κακὸν τῇ ψυχῇ προσλαμβάνουσιν. Ἐπειδὴν γὰρ καταμε-
λετήσωσι τὰς ἐπιτορκίας οἱ ἄνθρωποι, οὐκέτι ἑαυτοὺς
ἐπείγουσι πρὸς τὴν ἔκτισιν, ἀλλὰ ἀπάτης ὄπλον καὶ
ἀναβολῆς ἀφορμὴν ἐξευρησθαι αὐτοῖς τὸν ὅρκον οἴονται. 20
Εἴτε οὖν ὀξεῖαν ἐπάγει τὴν ἀνταπόδοσιν τοῖς ἐπιωρκη-
κόσιν ὁ Κύριος, οὐχ ἔξουσι τοὺς ὑπακούοντας, τῶν ὑπευ-
θύνων ὑπὸ τῆς τιμωρίας ἀναλωθέντων· εἴτε διὰ μακρο-
θυμίας ἀνέχεται ὁ Δεσπότης, ὁ προλαβὼν εἶπον, ὅτι οἱ
πεπειραμένοι τῆς ἀνοχῆς τοῦ Κυρίου καταφρονοῦσιν 25
αὐτοῦ τῆς χρηστότητος, μὴ ἀνομείτωσαν διακενῆς μηδὲ
παροξυνέτωσαν ἐφ' ἑαυτοὺς τὸν Θεόν. Εἴρηται ἡμῖν τὰ
ἡμῖν ἐπιβάλλοντα, ὕψονται οἱ ἀπειθοῦντες.

LXXXVI

ΤΩ ΗΓΕΜΟΝΙ

Οἶδα μεγίστην καὶ πρώτην σπουδὴν οὔσαν τῇ τιμιότητί
σου πάντα τρόπον χαρίζεσθαι τῷ δικαίῳ, δευτέραν δὲ τὸ
καὶ τοὺς φίλους εὐποιεῖν καὶ τῶν προσφευγόντων τῇ προ-
στασίᾳ τῆς σῆς μεγαλονοίας ἀντιποιεῖσθαι. Πάντα τοίνυν
εἰς ταῦτόν συνέδραμεν ἐπὶ τῆς παρούσης ὑποθέσεως. Καὶ 5
γὰρ δίκαιόν ἐστι τὸ πρᾶγμα ὑπὲρ οὗ τὴν πρεσβείαν ποιού-
μεθα καὶ ἡμῖν κεχαρισμένον, οὓς ἐν τοῖς φίλοις ἀριθμεῖν
τοῖς σεαυτοῦ κατηξίωσας, καὶ ὀφειλόμενον τοῖς τὴν στερ-

15 ἀδιαφορίαν: διαφορίαν C || 17 προσλαμβάνουσιν: προλ- L || 17-
18 καταμελετήσωσι: καταμιλήσωσι LC || 18 τὰς: τῆς CV² || ἑαυτοῦς:
αὐτοῦς C || 20 οἴονται: οἶον τε L || 27 εἴρηται: εἰρηνται C.

LXXXVI. — 2 πάντα: κατὰ LC || 3 τοὺς om. C || 8 σεαυτοῦ:
ἑαυτοῦ LC.

ρότητά σου εἰς τὴν ὑπὲρ ὧν πεπ- βοήθειαν ἐπικα-
 λουμένοις. Σίτον γάρ, ὃν μόνον εἶχε πρὸς τὴν ἀναγκαίαν 10
 τοῦ βίου διαγωγὴν ὁ ποθεινότατος ἀδελφὸς Δωρόθεος,
 διήρπασάν τινες ἐν Βηρίσοις τῶν τὰ δημόσια διοικεῖν
 πεπιστευμένων, εἴτε ἀφ' ἑαυτῶν ἐλθόντες ἐπὶ τὴν βίαν
 εἴτε καὶ ἐτέρων αὐτοῖς ὑποθεμένων. Πλὴν οὐδαμῶθεν αὐτοῖς
 τὸ πρᾶγμα ἀνέγκλητον. Τί γάρ ἦττον ἀδικεῖ ὁ οἰκοθεν πονη- 15
 ρὸς ἢ ὁ ἐτέρων κακίᾳ ὑπηρετούμενος; Καὶ τοῖς πεπονθόσιν
 ἢ ζημία ὁμοία. Τοῦτον ἀξιοῦμεν δι' ὧν ἀφῆρέθη μὲν ἀπο-
 λαβεῖν καὶ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἐπὶ ἐτέρους τὴν αἰτίαν τῶν
 τετολμημένων ἀναφέρειν. Ὅσου δὲ ἀξίον τὸ τὴν ἐκ τῆς
 σιτοδείας διαφυγεῖν ἀνάγκην, τοσούτου τὴν χάριν τιμησό- 20
 μεθα τὴν παρὰ τῆς σῆς μεγαλοφυΐας, ἐὰν ἄρα δοῦναι
 καταξιώσης.

LXXXVII

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ

Ἐθαύμασα πῶς σοῦ μεσιτεύοντος τοσοῦτον ἐτολήθη
 κακὸν κατὰ τοῦ συμπρεσβυτέρου ὥστε ἦν μόνην εἶχεν
 ἀφορμὴν τοῦ βίου, ταύτην διαρπασθῆναι. Καὶ τὸ δεινό-
 τατον, ὅτι οἱ τοῦτο τετολμηκότες ἐπὶ σέ τὴν αἰτίαν ὧν
 πεποιήκασιν ἀναφέρουσιν, ὃν οὐχ ὅπως ἐπιτρέπειν τὰ 5
 τοιαῦτα γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ παντὶ σθένει διακωλύειν ἀκό-
 λουθον ἦν, μάλιστα μὲν κατὰ πάντων, εἰ δ' ἄρα, κατὰ γοῦν
 τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τούτων ὅσοι ἡμῖν δμόψυχοι καὶ τὴν
 αὐτὴν τῆς εὐσεβείας ὁδὸν πορευόμενοι. Εἴ τι οὖν φροντί-

10 πρὸς : εἰς LC || 12 βηρίσοις : κηρίσοις M βηρίσσοις C || 17 ἀφη-
 ρέθη μιν : ἀφῆρέθημεν PBL || 19 ἀναφέρειν : φέρειν LC || ὅσου : ὅσον
 M || 20 τοσούτου : -τον P.

LXXXVII. — Titulus ἀνεπίγραφος ὑπὲρ τῶν αὐτῶν : ἀνεπίγρα-
 φος V.

2 συμπρεσβυτέρου : πρεσβυτέρου LC || 4 ἐπὶ σέ om. LC || 5 ὃν :
 εἰς ὃν LC || 7 δ' om. L.

Ζεις τοῦ ἀναπαύσαι ἡμᾶς, ταχέως διορθωθῆναι τὰ γενό- 10
 μενα ποιήσον. Δύνασαι γάρ σὺν Θεῷ καὶ ταῦτα καὶ ἔτι
 μείζω τούτων κατορθοῦν οἷς ἂν ἐθέλῃς. Ἐπέστειλα δὲ
 καὶ τῷ ἄρχοντι τῆς πατρίδος, ἵνα, ἐὰν ἀφ' ἑαυτῶν μὴ
 θελήσωσι ποιῆσαι τὰ δίκαια, ἐκ τῆς κινήσεως τῶν δικα-
 στηρίων ἀναγκασθῶσι ποιῆσαι. 15

LXXXVIII

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΕΠΙ ΑΠΑΙΤΗΤῃ ΧΡΗΜΑΤΩΝ

Τὴν δυσκολίαν τῆς συγκομιδῆς τοῦ πραγματευτικοῦ
 χρυσοῦ πάντων μάλιστα ἡ σὴ τιμιότης κατέμαθε, καὶ τῆς
 πενίας ἡμῶν οὐδένα μάρτυρα τοιοῦτον ἔχομεν οἷον σέ, δς
 ἐκ τῆς μεγάλης φιλανθρωπίας καὶ συνέπαθες ἡμῖν καὶ
 συμπερινηνέχθης μέχρι τοῦ παρόντος τὰ δυνατά, οὐδαμοῦ 5
 τὸ πρῶον τῆς ἑαυτοῦ τῶν τρόπων καταστάσεως ἐκ τῆς τῶν
 ἄνωθεν ἐπικειμένων ταραχῆς παρακινήσας. Ἐπεὶ οὖν ὑπο-
 λείπεται ἡμῖν ἐκ τοῦ παντὸς σταθμοῦ ὀλίγον ἔτι χρυσίον
 καὶ τοῦτο ἀνάγκη ἐκ τοῦ ἐράνου, εἰς δν προετρεψάμεθα
 πᾶσαν τὴν πόλιν, συγκομισθῆναι, παρακαλοῦμέν σου τὴν 10
 ἡμερότητα μικρόν τι ἐκτείνειν ἡμῖν τὴν προθεσμίαν, πρὸς
 τὸ καὶ τοὺς ἔξω τῆς πόλεως ὑπομνησθῆναι. Ἐν ἀγροῖς γάρ
 ἔστι τὸ πολὺ τῶν ἐν τέλει, ὥς οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖς. Ἐὰν
 μὲν οὖν ἢ δυνατόν παρὰ τοσάοδε λίτρας ἐκπεμφθῆναι,
 τοσοῦτον γάρ ἡμῖν ὑπολέλειπται, τοῦτο γενέσθαι παρακα- 15
 λοῦμέν σε, κάκεῖνο ἐπαποσταλήσεται ὕστερον· ἐὰν δὲ πᾶσα
 ἢ ἀνάγκη ἀθρόον αὐτὸ παραπεμφθῆναι τοῖς θησαυροῖς,
 ὅπερ ἔξ ἀρχῆς ἠξιώσαμεν, πλατυτέραν ἡμῖν γενέσθαι τὴν
 προθεσμίαν.

12 ἐθέλῃς: ἐθέλεις C || 13 ordo μὴ ἀφ' ἑαυτῶν L || 14 ἐκ: διὰ LC.
 LXXXVIII. — Exstat tantum in VLC. In titulo ἀνεπίγραφος
 om. V.

14 ἢ: ἤν L || 15 ὑπολέλειπται: ὑπολείπεται L.

LXXXIX

ΜΕΛΕΤΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ

1 Ὁ ἀγαθὸς Θεός, παρασχόμενος ἡμῖν προφάσεις προ-
 σγοριῶν πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα, τὸ σφοδρὸν τοῦ πόθου
 παραμυθεῖται. Μάρτυς γάρ αὐτὸς τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν ἦν
 ἔχομεν εἰς τὸ θεάσασθαι σου τὸ πρόσωπον καὶ ἀπολαύσαι
 τῆς ἀγαθῆς σου καὶ ψυχωφελοῦς διδασκαλίας. Καὶ νῦν δὲ 5
 διὰ τοῦ εὐλαβεστάτου καὶ σπουδαιστάτου ἀδελφοῦ Δωρο-
 θεοῦ, τοῦ συνδιακόνου ἐρχομένου, παρακαλοῦμέν σε προ-
 ηγουμένως προσεύχεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα μὴ πρόσκομμα
 ᾖμεν τῷ λαῷ μηδὲ ἐμπόδιον ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς πρὸς
 τὸ δυνωπῆσαι τὸν Κύριον. Ἐπειτα καὶ ὑπομιμνήσκομεν 10
 καταξιδῶσαι σε πάντα τυπῶσαι διὰ τοῦ προειρημένου
 ἀδελφοῦ, καί, εἴ τι δεῖ ἐπισταλῆναι τοῖς κατὰ τὴν Δύσιν,
 διὰ τὸ ὀφείλειν ἀναγκαίως καὶ δι' ἡμετέρου αὐτοῖς ἀπε-
 νεχθῆναι γράμματα, αὐτὸν ὑπαγορεῦσαι τὰς ἐπιστολάς.
 Ἡμεῖς γάρ ἐπιτυχόντες Σαβίνου, τοῦ παρ' αὐτῶν ἀπο- 15
 σταλέντος διακόνου, ἐπεστείλαμεν πρὸς τε τοὺς Ἰλλυριοὺς
 καὶ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν ἐπισκόπους
 καὶ τινὰς τῶν ἰδίως πρὸς ἡμᾶς ἐπιστειλάντων. Εὐλογον δὲ
 ὡς ἀπὸ κοινοῦ τῆς συνόδου ἀποσταλῆναι τινὰ τὸν κομίζοντα
 δευτέρα γράμματα, ἅπερ αὐτὸς κέλευσον τυπωθῆναι. 20

2 Καὶ περὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου Ἀθανασίου,
 ἀκριβῶς γινώσκουσιν τὴν τελείαν σου φρόνησιν ὑπομιμνή-
 σκομεν ὅτι ἀμήχανον τοῖς παρ' ἑμοῦ γράμμασιν ἐπιδοῦναι
 ἢ ποιῆσαι τι τῶν ὀφειλομένων, ἐὰν μὴ καὶ παρ' ὑμῶν, τῶν

LXXXIX. — Non exstat in L. Titulus μελετίῳ ἐπισκόπῳ : τῷ
 αὐτῷ C.

1 16 ἐπεστείλαμεν : ἀπ- C || 17 καὶ γαλλίαν om. VPM add. P² ||
 18 ἰδίως : ἰδίῳ B.

τότε τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ ἀναβαλλομένων, δέξεται τινὰ 5
 τρόπον. Αὐτὸς γὰρ λέγεται πάνυ ὠρμηθῆναι πρὸς τὸ συνα-
 φθῆναι ἡμῖν καὶ κατὰ δύναμιν συμβαλέσθαι, λυπεῖσθαι δὲ
 ὅτι καὶ τότε παρεπέμφθη ἀκοινώνητος καὶ ἔτι νῦν ἀτελεῖς
 μένουσιν αἱ ὑποσχέσεις. Τάδε κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ὅπως
 διάκειται οὐκ ἔλαθε πάντως τὰς ἀκοὰς τῆς θεοσεβείας 10
 σου, καὶ δι' αὐτοῦ δὲ ἀκριβέστερον πάντα ὁ προειρημένος
 ἀδελφὸς διηγῆσεται. Ὅν καταξίωσον εὐθὺς ἐκπέμψαι μετὰ
 τὸ Πάσχα, διὰ τὸ ἀναμένειν τὰς ἀπὸ Σαμοσάτων ἀποκρί-
 σεις· οὗ καὶ τὴν προθυμίαν ἀπόδεξαι καὶ εὐχαῖς αὐτὸν
 ἐνισχύσας πρόπεμψον εἰς τὰ προκείμενα. 15

XC

ΤΟΙΣ ΑΓΙΩΤΑΤΟΙΣ ΑΔΕΛΦΟΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ ΤΟΙΣ ΕΝ Τῇ ΔΥΣΕΙ

1 Ὁ ἀγαθὸς Θεός, ὁ αἰεὶ ταῖς θλίψεσι παραζευγνύς τὰς
 παρακλήσεις, ἔδωκε καὶ νῦν ἡμῖν ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν ὀδυ-
 νῶν εὐρέσθαι τινὰ μετρίαν παράκλησιν ἐκ τῶν γραμμάτων
 ἃ παρὰ τῆς ὑμετέρας ὀρθότητος ὁ τιμιώτατος ἡμῶν πατὴρ
 ἐπίσκοπος δεξάμενος διεπέμψατο ἡμῖν, ὕγιος πίστεως 5
 μαρτυρίαν καὶ τῆς ἀνεπηρεάστου ὁμονοίας καὶ συμπνοίας
 ἀπόδειξιν ἔχοντα, ὥστε καὶ ποιμένας ἀναδεικνύναι τοῖς
 ἔχνεσι τῶν Πατέρων ἀκολουθοῦντας καὶ τὸν λαὸν τοῦ
 Κυρίου μετ' ἐπιστήμης ποιμαίνοντας. Ταῦτα πάντα ἡὑφρα-
 νεν ἡμᾶς τοσοῦτον ὥστε λῶσαι ἡμῶν τὴν κατῆφειαν καὶ 10

2 5-6 ἀναβαλλομένων ... αὐτὸς om. B || 7 κατὰ: τὰ κατὰ VCP³ ||
 συμβαλέσθαι: συμβάλλεσθαι M || 8 νῦν om. C || 14 ἀπόδειξαι: ἀπέ-
 δειξαν B.

XC. — 1 1-2 ordo τὰς παρακλήσεις παραζευγνύς LC || 2 ordo ἡμῖν
 καὶ νῦν LC || ἐπὶ: ἐν C || 3 ἐκ: ἐκ τε BLC || 5 ἐπίσκοπος: ἀθανά-
 σιος ὁ ἐπίσκοπος LC || 6 ὁμονοίας: ὑμῶν ὁμονοίας LC || καί: τε καὶ
 LC || 7 ἀναδεικνύναι: ἀποδειχθῆναι M || τοῖς: τοὺς τοῖς LC || 9-10
 ἡὑφρανέν: εὔ- MLC.

μεϊδιάμά τι βραχὺ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐμποιῆσαι ἀπὸ τῆς
 σκυθρωπῆς ταύτης τῶν πραγμάτων κινήσεως ἐν ᾧ ἡ
 καθεστήκαμεν. Ἐπέτεινε δὲ ἡμῖν τὴν παράκλησιν ὁ
 Κύριος διὰ τοῦ εὐλαβεστάτου υἱοῦ καὶ συνδιακόνου Σαβί- 15
 νου, ὃς καὶ τὰ παρ' ὑμῖν καλὰ διηγησάμενος ἀκριβῶς
 ἔθρεψεν ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ ἡμέτερα δὲ τῇ πείρᾳ
 μαθὼν ἐναργῶς ὑμῖν ἀναγγελεῖ, ἵνα προηγουμένως μὲν διὰ
 τῆς ἐκτενοῦς καὶ φιλοπόνου δεήσεως τῆς πρὸς τὸν Κύριον
 συναγωνίζησθε ἡμῖν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐνδεχομένην παρα-
 μυθίαν ταῖς καταπονουμέναις Ἐκκλησίαις εἰσενέγκασθαι 20
 μὴ παραιτήσησθε. Κέκμηκε γάρ ἐνταῦθα, ἀδελφοί τιμιώτα-
 τοι, καὶ ἀπείρηκε πρὸς τὰς συνεχεῖς προσβολὰς τῶν ἐναν-
 τίων ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ τι πλοῖον ἐν πελάγει μέσῳ ταῖς
 ἐπαλλήλοις πληγαῖς τῶν κυμάτων βασανιζόμενον, εἰ μὴ τις
 γένοιτο ταχεῖα ἐπισκοπὴ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Κυρίου. 25
 Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῶν ποιούμεθα τὴν
 ὑμετέραν πρὸς ἀλλήλους σύμπνοιάν τε καὶ ἐνότητα, οὕτω
 καὶ ὑμᾶς παρακαλοῦμεν συμπαθεῖσαι ἡμῶν ταῖς διαιρέσεσι
 καὶ μὴ, ὅτι τῇ θέσει τῶν τόπων διεστήκαμεν, χωρίζειν
 ἡμᾶς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ', ὅτι ἐνούμεθα τῇ κατὰ τὸ Πνεῦμα 30
 κοινωνίᾳ, εἰς τὴν ἐνὸς σώματος ἡμᾶς συμφωνίαν ἀνα-
 λαμβάνειν.

2 Γνώριμα δὲ τὰ θλίβοντα ἡμᾶς, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν.
 εἰς πᾶσαν γάρ τὴν οἰκουμένην ἐκκέχυται. Καταπεφρόνηται
 τὰ τῶν Πατέρων δόγματα, ἀποστολικαὶ παραδόσεις ἔξου-
 θένηνται, νεωτέρων ἀνθρώπων ἐφευρέματα ταῖς Ἐκκλη-

11 ordo ἐμποιῆσαι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν LC || 12 τῶν πραγμάτων
 κινήσεως : καταστάσεως τῶν πραγμάτων LC || 14 εὐλαβεστάτου υἱοῦ
 καί : υἱοῦ ἡμῶν τοῦ εὐλαβεστάτου LC || 15 ordo ἀκριβῶς διηγησά-
 μενος LC || 16 δὲ om. LC || 19 συναγωνίζησθε : -ξασθαι L || ἐνδεχο-
 μένην : ἐνδεχομένην, ἡμῖν LC || 21 κέκμηκε : καὶ κέκμηκε P || ἐνταῦθα :
 τὰ ἐνταῦθα LC || 24 ἐπαλλήλοις : ἀλλεπαλλήλοις M || 26 ordo ἑαυτῶν
 ἀγαθόν LC || 29 τῇ om. B.

2 2 ἐκκέχυται : λοιπὸν ἐξήχεται LC || 3-4 ἐξουθένηνται : ἐξου-
 θένονται LC || 4 νεωτέρων : νεωτεροποιῶν LC.

σίαις ἐμπολιτεύεται· τεχνολογοῦσι λοιπόν, οὐ θεολογοῦσιν 5
 οἱ ἄνθρωποι· ἢ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρωτεῖα φέρεται,
 παρωσαμένη τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ. Ποιμένες ἀπελεύ-
 νονται, ἀντεισάγονται δὲ λύκοι βαρεῖς, διασπῶντες τὸ
 ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ. Οἴκοι εὐκτήριοι ἔρημοι τῶν ἐκκλη-
 σιαζόντων, αἱ ἐρημίαι πλήρεις τῶν ὀδυρομένων. Οἱ πρεσ- 10
 βύτεροι ὀδύρονται, τὰ παλαιὰ συγκρίνοντας τοῖς παροῦσιν·
 οἱ νέοι ἐλκεϊνότεροι, μὴ εἰδότες οἶον ἐστέρηνται. Ταῦτα
 ἱκανὰ μὲν κινήσαι εἰς συμπάθειαν τοὺς τὴν Χριστοῦ ἀγά-
 πην πεπαιδευμένους, συγκρινόμενος δὲ τῇ ἀληθείᾳ τῶν
 πραγμάτων ὁ λόγος ἀξίας πολὺ τῆς αὐτῶν ἀπολείπεται. 15
 Εἴ τι οὖν παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Πνεύματος,
 εἴ τι σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, κινήθητε πρὸς τὴν ἀντίληψιν
 ἡμῶν. Λάβετε ζῆλον εὐσεβείας, ἐξέλεσθε ἡμᾶς τοῦ χει-
 μῶνος τούτου. Λαλεῖσθω καὶ παρ' ὑμῖν μετὰ παρρησίας τὸ
 ἀγαθὸν ἐκεῖνο κήρυγμα τῶν Πατέρων, τὸ καταστρέφον μὲν 20
 τὴν δυσώνυμον αἵρεσιν τὴν Ἀρείου, οἰκοδομοῦν δὲ τὰς
 Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ ἐν ᾗ ὁ Υἱὸς ὁμο-
 ούσιος τῷ Πατρὶ ὁμολογεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον
 ὁμοτίμως συναριθμεῖται τε καὶ συλλατρεύεται, ἵνα ἢν ὑμῖν
 ἔδωκεν ὁ Κύριος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας παρρησίαν καὶ τὸ ἐπὶ 25
 τῇ ὁμολογίᾳ τῆς θείας καὶ σωτηρίου Τριάδος καύχημα,
 τοῦτο καὶ ἡμῖν διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν καὶ τῆς συνεργίας
 ὑμῶν χαρίσεται. Τὸ δὲ καθέκαστον αὐτὸς ὁ προειρημένος
 συνδιάκονος ἀναγγελεῖ ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ. Καὶ πᾶσι δὲ τοῖς
 γενομένοις κανονικῶς παρὰ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος 30
 συνεθέμεθα, τὸν ἀποστολικὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ τῆς ὀρθο-
 δοξίας ἀποδεξάμενοι.

5 οὐ: καὶ οὐχὶ LC || 13 εἰς: πρὸς LC || 15 ἀξίας πολὺ τῆς: παρὰ
 πολὺ τῆς ἀξίας LC || 17 τι: τίνα M || καὶ οἰκτιρμοί: οἰκτιρμοῦν M ||
 19 ὑμῖν pos: ἡμῖν VPBMLC || 21 posterius τὴν: τοῦ LC || 23 ordo
 ὁμολογεῖται τῷ πατρὶ LC || τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον: τὸ ἅγιον πνεῦμα C ||
 24 ἢν: οὖν L || ὑμῖν: ἡμῖν C || 25 ordo ὁ κύριος ἔδωκεν LC || 28-
 32 τὸ δὲ καθέκαστον ... ἀποδεξάμενοι: deest in VPBM.

ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΙΛΛΥΡΙΩΝ

Χάρις τῷ Κυρίῳ, τῷ δόντι ἡμῖν ἀρχαίας ἀγάπης καρπὸν
 ἰδεῖν ἐν τῇ σῇ καθαρότητι, ὅς γε τοσοῦτον διεστῶς τῷ
 σώματι συνήψας ἡμῖν σεαυτὸν διὰ γράμματος καί, τῷ
 πνευματικῷ σου καὶ ἀγίῳ πόθῳ περιπτυσσόμενος ἡμᾶς,
 ἀμύθητόν τι φίλτρον ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνεποίησας. Ἔργῳ 5
 γὰρ ἐμάθομεν τῆς παροιμίας τὴν δύναμιν, ὅτι «Ὡς περ ψυχῇ
 διψῶση ψυχρὸν ὕδωρ, οὕτως ἀγγελία ἀγαθὴ ἐκ γῆς μακρό-
 θεν». Δεινὸς γάρ ἐστι παρ' ἡμῖν λιμὸς ἀγάπης, ἀδελφε
 τιμῶνται. Καὶ ἡ αἰτία πρόδηλος, ὅτι διὰ τὸ πληθυνθῆναι
 τὴν ἀνομίαν ἐψύγη τῶν πολλῶν ἡ ἀγάπη. Διὰ τοῦτο καὶ 10
 πολλοὺ ἄξιον ἡμῖν ἐφάνη τὸ γράμμα καὶ ἀμειβόμεθά σε διὰ
 τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός, τοῦ εὐλαβεστάτου συνδιακόνου ἡμῶν
 Σαβίνου, δι' οὗ καὶ γνωρίζομέν σοι ἑαυτοὺς καὶ παρακα-
 λούμεν σε ἐπαγρυπνεῖν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν προσευχαῖς, ἵνα
 δῷ ποτε ὁ ἅγιος Θεὸς καὶ τοῖς ἐνταῦθα πράγμασι γαλήνην 15
 καὶ ἡσυχίαν καὶ ἐπιτιμῆσιν τῷ ἀνέμῳ τούτῳ καὶ τῇ
 θαλάσῃ, ὥστε παύσασθαι ἡμᾶς τοῦ σάλου καὶ τῆς ἀνατρο-
 πῆς ἐν ᾗ νῦν καθεστήκαμεν, αἰ καταποντισθῆσθαι
 παντελῶς ἀναμένοντες. Ἀλλὰ τοῦτο μεγάλως ἐν τοῖς
 παροῦσιν ὁ Κύριος ἡμῖν ἐχαρίσατο, τὸ ὑμᾶς ἀκοῦειν ἐν 20
 ἀκριβεῖ συμφωνίᾳ καὶ ἐνότητι εἶναι πρὸς ἀλλήλους καὶ
 ἀκωλύτως παρ' ὑμῖν τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας περιαγγέλ-
 λεσθαι· ὁ τε δὴ ποτε γὰρ (εἴπερ μὴ συγκέκλεισται λοιπὸν ὁ

XCI. — In titulo Ἰλλυριῶν : Ἰλλυρίῳ BM.

1 κυρίῳ : θεῷ M || 3 σεαυτὸν : ἑαυτὸν LC || 5 τι : τὸ LC || 8 ὁρδο
 λιμὸς παρ' ἡμῖν LC || 10 ἐψύγη : ψυγῆσεται LC || ὁρδο ἡ ἀγάπη τῶν
 πολλῶν LC || 12 συνδιακόνου ἡμῶν : καὶ ἀδελφοῦ ἡμῶν συνδιακόνου L
 συνδιακόνου ἡμῶν καὶ ἀδελφοῦ C || 16 ἐπιτιμῆσιν : -σει B || 19 ἀλλὰ :
 διὰ L || 22 ὑμῖν : ἡμῖν M.

χρόνος τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' ἔτι ἡμέραι τῆς ἀνθρωπίνης
ζωῆς ὑπολείπονται) ἀνάγκη παρ' ὑμῶν ἀνανεωθῆναι τὴν 25
πίστιν τῇ Ἀνατολῇ καὶ δι' ἐλάβετε παρ' αὐτῆς ἀγαθῶν,
τούτων ἐν καιρῷ-παρασχέσθαι αὐτῇ τὴν ἀντιδοσιν. Τὸ γὰρ
ὕγιαίνον ἐνταῦθα μέρος καὶ τὴν τῶν πατέρων εὐσέβειαν
ἐκδικοῦν ἱκανῶς κέκμηκε, πολλαῖς καὶ ποικίλαις μηχανη-
μάτων προσβολαῖς ἐν τῇ ἑαυτοῦ μεθοδεῖα τοῦ διαβόλου 30
αὐτὸ κατασείσαντος. Ἀλλ' εὐχαῖς ὑμετέραις, τῶν ἀγα-
πῶντων τὸν Κύριον, σθεσθεῖν μὲν ἢ πονηρὰ καὶ λαοπλά-
νος αἵρεσις τῆς Ἀρείου κακοδοξίας, ἀναλάμψει δὲ ἡ
ἀγαθὴ τῶν Πατέρων ἡμῶν διδασκαλία, τῶν συνελθόντων
κατὰ τὴν Νίκαιαν, ὥστε σύμφωνον τῷ σωτηρίῳ βαπτί- 35
σματι τὴν δοξολογίαν ἀποπληροῦσθαι τῇ μακαρίᾳ Τριάδι.

XCII

ΠΡΟΣ ΙΤΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΥΣ

1 Τοῖς θεοφιλεστάτοις καὶ δσιωτάτοις ἀδελφοῖς συλλει-
τουργοῖς, τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν /μοψύχοις
ἐπισκόποις Μελέτιος, Εὐσέβιος, Βασίλειος, Βάσσοις,
Γρηγόριος, Πελάγιος, Παῦλος, Ἀνθιμος, Θεόδωτος, Βίτος,
Ἀβραάμιος, Ἰοβίνος, Ζήνων, Θεοδῶρητος, Μαρκιανός- 5
Βάραχος, Ἀβραάμιος, Λιβάνιος, Θαλάσσιος, Ἰωσήφ, Βοη-
θός, Ἀτρείος, Θεόδωτος, Εὐστάθιος, Βαρσούμας, Ἰωάν,
νης, Χοσσορόης, Ἰωσάκης, Νάρσης, Μάρις, Γρηγόριος,
Δαφνὸς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Φέρει μὲν τινα παραμυθίαν ταῖς ὀδυνωμέναις ψυχαῖς 10

33 αἵρεσις : διαίρεσις L || 36 ἀποπληροῦσθαι : ἀναπλ- C.

XCII. — Titulus deest in LC.

1 1 ἀδελφοῖς om. VBMLC || 2 τὴν om. L || 4 ordo παῦλος ἀνθιμος
πελάγιος L || 5 Ἰοβίνος : Ἰουβίνος M || 5-9 Ἰοβίνος ... δαφνός : καὶ οἱ σὺν
αὐτοῖς ἀδελφοί L || 7 ἀτρείος : ἰάτριος C || 8 χοσσορόης : χοσρόης C ||
Ἰωσάκης : Ἰσαάκης M || μάρης : μάρης M.

καὶ στεναγμὸς πολλάκις ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας ἀνα-
 πεμπόμενος, καὶ που καὶ δάκρυον ἀποστάξαν τὸ πολὺ τῆς
 θλίψεως διεφόρησεν. Ἡμῖν δὲ οὐχ ὅσην στεναγμὸς καὶ
 δάκρυον παραμυθίαν ἔχει τὸ ἐξείπειν ἡμῶν τὰ πάθη τῇ
 ἀγάπῃ ὑμῶν, ἀλλὰ τις ἡμᾶς καὶ ἐλπίς χρηστοτέρα θάλλει, 15
 ὥς τάχα ἂν, εἰ ἐξαγγελιαίμεν ὑμῖν τὰ λυποῦντα, διανα-
 στήσομεν ὑμᾶς πρὸς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν, ἣν πάλαι μὲν
 προσεδοκήσαμεν παρ' ὑμῶν ταῖς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ἑκ-
 κλησίαις γενήσεσθαι, οὐδέπω δὲ τετυχήκαμεν, πάντως που
 τοῦ ἐν σοφίᾳ τὰ ἡμέτερα διοικούντος Θεοῦ κατὰ τὰ ἀθεώ- 20
 ρητα αὐτοῦ τῆς δικαιοσύνης κρίματα πλείονι χρόνῳ παρα-
 ταθῆναι ἡμᾶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς τούτοις οἰκονομήσαντος.
 Οὐ γὰρ δήπου ἡγνοήσατε τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀδελφοί τιμιώτατοι,
 ὧν ἡ ἀκοή καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς οἰκουμένης διέδραμεν,
 οὐδὲ ἀσυμπαθεῖς που ὑμεῖς πρὸς τοὺς δμοψύχους τῶν 25
 ἀδελφῶν, μαθηταὶ ὑπάρχοντες τοῦ Ἀποστόλου τοῦ
 πληῖρωμα εἶναι τοῦ νόμου τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην
 διδάσκοντος. Ἀλλ', ὅπερ εἵπομεν, ἐπέσχεεν ὑμῶν τὴν ὁρμὴν
 ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις, ἐκπληρωθῆναι ἡμῖν τὴν διατε-
 ταγμένην ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν θλίψιν ἐπιμετροῦσα. 30
 Ἀλλὰ νῦν γοῦν καὶ πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ζήλον καὶ
 τὴν ἡμετέραν συμπάθειαν διαναστῆναι ὑμᾶς παρακαλοῦμεν,
 πάντα μαθόντας, καὶ ὅσα πρὸ τούτου τὰς ἀκοάς ὑμῶν
 διέφυγε, παρὰ τοῦ εὐλαβεστάτου ἀδελφοῦ ἡμῶν τοῦ συν-
 διακόνου Σαβίνου, ὃς δυνήσεται ὑμῖν καὶ ὅσα τὴν ἐπι- 35
 στολὴν διαφεύγει παρ' ἑαυτοῦ διηγῆσασθαι· δι' οὗ παρακα-
 λοῦμεν ὑμᾶς ἐνδύσασθαι σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ καὶ ἀποθέσθαι
 μὲν πάντα ὅκνον, ἀναλαβεῖν δὲ τὸν κόπον τῆς ἀγάπης, καὶ

11 τοῦ om. LC || 13 ὅσην : ὅσον LC || 14-15 τῇ ἀγάπῃ : πρὸς τὴν
 ἀγάπην LC || 15 καὶ om. ML || ἐλπίς om. L || 16 λυποῦντα : λυποῦντα
 ἡμᾶς LC || 16-17 διαναστήσομεν : -σωμεν VM -σαιμεν LC || 17 μὲν
 om. LC || 19 που om. LC || 20 τοῦ : τοῦ τὰ πάντα LC || 24 εἰς : ἐπὶ
 LC || διέδραμεν : ἐξέ- LC || 28 εἵπομεν : εἵπαμεν LC || 35 δυνήσεται :
 -σῇται M.

μήτε ὁδοῦ μήκος μήτε τάς κατ' οἶκον ἀσχολίας μήτ' ἄλλο
τι τῶν ἀνθρωπίνων ὑπολογίσασθαι.

40

2 Οὐ γάρ περὶ μιᾶς Ἑκκλησίας ὁ κίνδυνος, οὐδὲ δύο ἢ
τρεῖς αἱ τῷ χαλεπῷ τούτῳ χειμῶνι περιπεσοῦσαι. Σχεδὸν
γάρ ἀπὸ τῶν ὄρων τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι Θηβαίδος τὸ τῆς
αἰρέσεως κακὸν ἐπινέμεται. Ὡς τὰ πονηρὰ σπέρματα
πρότερον μὲν ὁ δυσώνυμος Ἀρειὸς κατεβάλετο· βιζωθέντα 5
δὲ διὰ βάθους ὑπὸ πολλῶν τῶν ἐν μέσῳ φιλοπόνως τὴν
ἀσέβειαν γεωργησάντων, νῦν τοὺς φθοροποιούς καρποὺς
ἐξεβλάστησεν. Ἀνατέτραπται μὲν τὰ τῆς εὐσεβείας
δόγματα, συγέχυνται δὲ Ἑκκλησίας θεσμοί. Φιλαρχαὶ δὲ
τῶν μὴ φοβουμένων τὸν Κύριον ταῖς προστασίαις ἐπιπη- 10
δῶσι καὶ ἐκ τοῦ προφανοῦς λοιπὸν ἄθλον δυσσεβείας ἢ
προεδρία πρόκειται, ὥστε ὁ τὰ χαλεπώτερα βλασφημήσας
εἰς ἐπισκοπὴν λαοῦ προτιμότερος. Οἴχεται σεμνότης ἱερα-
τικὴ, ἐπιλελοίπασιν οἱ ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης τὸ
ποίμνιον τοῦ Κυρίου, οἰκονομίας πτωχῶν εἰς ἰδίας ἀπο- 15
λαύσεις καὶ δώρων διανομὰς παραναλισκόντων αἰ τῶν
φιλαρχούντων. Ἡμαῦρωται κανόνων ἀκρίβεια, ἐξουσία τοῦ
ἁμαρτάνειν πολλή. Οἱ γὰρ σπουδαῖς ἀνθρωπίναις παρελθόν-
τες ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῆς σπουδῆς τὴν χάριν
ἀνταναπληροῦσι τῷ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόναι τοῖς 20
ἁμαρτάνουσιν. Ἀπόλωλε κρίμα δίκαιον, πᾶς τις τῷ θελή-
ματι τῆς καρδίας αὐτοῦ πορεύεται. Ἡ πονηρία ἄμετρος,
οἱ λαοὶ ἀνουθέτητοι, οἱ προσεστώτες ἀπαρρησίαστοι. Δούλοι
γάρ τῶν δεδωκότων τὴν χάριν οἱ δι' ἀνθρώπων ἑαυτοῖς τὴν
δυνάστείαν κατακτησάμενοι. Ὡδὴ δὲ καὶ ὄπλον τισὶ τοῦ 25
πρὸς ἀλλήλους πολέμου ἢ ἐκδίκησις δέηθεν τῆς ὁρθοδοξίας
ἐπινενόηται, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας ἐπικρυψάμενοι ὑπὲρ
τῆς εὐσεβείας ἐχθραίνειν κατασχηματίζονται. Ἄλλοι δὲ

39 μήτ'· μὴ LC.

2 2 περιπεσοῦσαι· παραπ- LC || 8 ἐξεβλάστησεν· -σαν VPBM ||
μὲν· μὲν γάρ LCP^a || 16 αἰ· πάντα L || 18 σπουδαῖς ἀνθρωπίναις·
διὰ σπουδῆς ἀνθρωπίνης LC || 20 ἐνδιδόναι· διδόναι LC.

τὸν ἐπὶ τοῖς αἰσχύστοις ἐκκλίνοντες ἔλεγχον τοὺς λαοὺς εἰς
 τὴν κατ' Ἀλλήλων φιλονεικίαν ἐκμαίνουσιν, ἵνα τοῖς κοι- 30
 νοῖς κακοῖς τὸ καθ' ἑαυτοὺς συσκιάσωσι. Διὸ καὶ ἄσπονδός
 ἔστιν ὁ πόλεμος οὗτος, τῶν τὰ πονηρὰ εἰργασμένων τὴν
 κοινὴν εἰρήνην ὡς ἀποκαλύπτουσιν αὐτῶν τὰ κρυπτὰ τῆς
 αἰσχύνης ὑφορωμένων. Ἐπὶ τούτοις γελῶσιν οἱ ἄπιστοι,
 σαλεύονται οἱ ὀλιγόπιστοι· ἀμφίβολος ἡ πίστις, ἄγνοια 35
 κατακέχυται τῶν ψυχῶν, διὰ τὸ μιμεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν
 τοὺς δολοφοντας τὸν λόγον ἐν κακουργίᾳ. Σιγῇ μὲν γὰρ τὰ
 τῶν εὐσεβοῦντων στόματα, ἀνεῖται δὲ πᾶσα βλάσφημος
 γλῶσσα· ἐβεβηλώθη τὰ ἅγια, φεύγουσι τοὺς εὐκτηρίους
 οἴκους οἱ ὑγιαίνοντες τῶν λαῶν ὡς ἀσεβείας διδασκαλεῖα, 40
 κατὰ δὲ τὰς ἑρημίας πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Δεσπότην
 μετὰ στεναγμῶν καὶ δακρύων τὰς χεῖρας αἵρουσιν. Ἐφθασε
 δὲ πάντως καὶ μέχρις ὧν τὰ γινόμενα ἐν ταῖς πλείσταις
 τῶν πόλεων, ὅτι οἱ λαοὶ σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ καὶ αὐτοῖς
 τοῖς πρεσβύταις πρὸ τῶν τειχῶν ἐκχυθέντες ἐν τῷ ὑπαίθρῳ 45
 τελοῦσι τὰς προσευχάς, φέροντες πάσας τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος
 κακοπαθίας σὺν πολλῇ τῇ μακροθυμίᾳ, τὴν παρὰ τοῦ
 Κυρίου ἀντίληψιν ἀναμένοντες.

3 Τίς θρῆνος τῶν συμφορῶν τούτων ἄξιος; Ποῖαι πηγαὶ
 δακρύων κακοῖς τοσοῦτοις ἐξαρκέσουσιν; Ἐως οὖν ἔτι
 δοκοῦσιν ἐστάναι τινές, ἕως ἔτι ἵχνος τῆς παλαιᾶς κατα-
 στάσεως διασώζεται, πρὶν τέλεον ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπελ-
 θεῖν τὸ ναυάγιον, ἐπείχθητε πρὸς ἡμᾶς, ἐπείχθητε 5
 ἤδη, ναὶ δεόμεθα, ἀδελφοὶ γνησιώτατοι· δότε χεῖρα τοῖς
 εἰς γόνυ κλιθεῖσι. Συγκινηθῆτω ἐφ' ἡμῖν τὰ ἀδελφικά
 ὧν σπλάγχνα, προχυθῆτω δάκρυα συμπαθείας. Μὴ

30-31 ordo κακοῖς κοινοῖς M || 34 τούτοις : τούτους L || 36 μιμεῖ-
 σθαι : μιμείσθαι L || 40 διδασκαλεῖα : -εῖον VBM || 41 τοῖς om. LC ||
 43 δι : γὰρ LC || ὧν : ἡμῶν L || 44 παισὶ : παιδίους LC || 45 πρεσβύ-
 ταις : πρεσβυτέροις C || 47 κακοπαθίας : -θείας MLC.

3 2 ordo τοσοῦτοις κακοῖς LC || ἐξαρκέσουσιν : ἀρκέσωσιν L ἀρκέ-
 σουσιν C || 4 διασώζεται : -ζηται MLC || πρὶν : πλὴν L || 4-5 ταῖς
 ἐκκλησίαις ἐπελθεῖν : ἐπέλθῃ ταῖς ἐκκλησίαις LC.

παρίδῃτε τὸ ἡμῖς τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τῆς πλάνης
καταποθέν, μὴ ἀνάσχησθε ἀποσβεσθῆναι τὴν πίστιν παρ' 10
οἷς πρῶτον ἐξέλαμψε. Τί οὖν ποιήσαντες ἀντιλήψεσθε
τῶν πραγμάτων καὶ πῶς τὸ πρὸς τοὺς θλιβομένους συμπα-
θὲς ἐπιδείξεσθε, οὐ παρ' ἡμῶν πάντως δεήσει μανθάνειν
ὑμᾶς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὑμῖν ὑποθήσεται.
Πλὴν γε ὅτι τάχους χρεῖα πρὸς τὸ περισώσασθαι τοὺς 15
ὑπολειφθέντας καὶ παρουσίας ἀδελφῶν πλειόνων, ὥστε
πλήρωμα εἶναι συνόδου τοὺς ἐπιδημοῦντας, ἵνα, μὴ μόνον
ἐκ τῆς τῶν ἀποστειλάντων σεμνότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ
οἰκείου ἀριθμοῦ, τὸ ἀξιόπιστον ἔχωσιν εἰς διόρθωσιν· οἱ
καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν παρὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν 20
πίστιν ἀνανεώσονται καὶ τὴν αἵρεσιν ἐκκηρύξουσιν καὶ ταῖς
Ἐκκλησίαις τὰ εἰρηνικὰ διαλέξονται τοὺς τὰ αὐτὰ φρο-
νούντας συνάγοντες εἰς δμόνοιαν. Τοῦτο γάρ δήπου τὸ
πάντων ἐλεεινότατον, ὅτι καὶ τὸ δοκοῦν ὑγιαίνειν ἐφ' ἑαυτὸ
ἐμερίσθη, καὶ περιέστηκεν ἡμᾶς, ὥς ἔοικε, παραπλήσια 25
πάθῃ τοῖς ποτε κατὰ τὴν Οὐεσπασιανοῦ πολιορκίαν τὰ
Ἱεροσόλυμα περισχοῦσιν. Ἐκεῖνοί τε γάρ ὁμοῦ μὲν τῷ
ἔξωθεν συνείχοντο πολέμῳ, ὁμοῦ δὲ καὶ τῇ ἔνδοθεν στάσει
τῶν ὁμοφύλων κατανηλίσκοντο. Ἡμῖν δέ, πρὸς τῷ φανερῷ
πολέμῳ τῶν αἵρετικῶν, ἔτι καὶ ὁ παρὰ τῶν δοκούντων ὁμο- 30
δοξεῖν ἐπαναστάς εἰς ἔσχατον ἀσθενείας τὰς Ἐκκλησίας
κατήγαγεν. Ἐφ' ἃπερ καὶ μάλιστα τῆς παρ' ὑμῶν χρήζο-
μεν βοηθείας, ὥστε τοὺς τὴν ἀποστολικὴν δμολογούντας
πίστιν, ἃπερ ἐπενόησαν σχίσματα διαλύσαντας, ὑποτα-

9 παρίδῃτε: περίδῃτε LC || τῆς οἰκουμένης om. M || 10 ἀνά-
σχησθε: -χισθε L || 13 ἐπιδείξεσθε: ἐπιδέξησθε L ἐπιδείξιν,σθε C ||
μανθάνειν: μαθεῖν LC || 16 ὑπολειφθέντας: περιλ- L || 21 ἐκκηρύ-
ξουσιν: -ξωσιν MLC || 22 διαλέξονται: -ξωνται L || 23 συνάγοντες:
συναγαγόντες C || 27 περισχοῦσιν: περιέχουσιν L || τῷ: τὰ C || 29 ὁμο-
φύλων: ἀλλοφύλων M || 30-31 ὁ ... ἐπαναστάς: ἡ ... ἐπαναστάσις LC
|| ὁμοδοξεῖν: ὀρθοδοξεῖν C || 31 εἰς: πρὸς LC || 34 ἃπερ ἐπενόησαν:
ἃ παρεπινόησαν L || σχίσματα: σχήματα C.

γῆναι τοῦ λοιποῦ τῇ αὐθεντίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα ἄρτιον 35
 γένηται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς μέλεσιν εἰς ὁλο-
 κληρίαν ἐπανελθόν, καὶ μὴ μόνον τὰ παρ' ἐτέροις μακα-
 ρίζωμεν ἀγαθὰ, ὅπερ νῦν ποιοῦμεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας
 αὐτῶν Ἐκκλησίας ἐπίδωμεν τὸ ἀρχαῖον καύχημα τῆς
 ὀρθοδοξίας ἀπολαβούσας. Τῷ ὄντι γάρ τοῦ ἀνωτάτου μακα- 40
 ρισμοῦ ἄξιον τὸ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ χαρισθὲν παρὰ τοῦ
 Κυρίου, τὸ μὲν κίβδηλον ἀπὸ τοῦ δοκίμου καὶ καθαροῦ δια-
 κρίνειν, τὴν δὲ τῶν Πατέρων πίστιν ἄνευ τινὸς ὑποστολῆς
 κηρύσσειν, ἣν καὶ ἡμεῖς ἐδεξάμεθα καὶ ἐπέγνωμεν ἐκ τῶν
 ἀποστολικῶν χαρακτήρων μεμορφωμένην, συνθέμενοι καὶ 45
 αὐτῇ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῷ συνοδικῷ γράμματι κανονικῶς
 καὶ ἐνθέσμως δεδωγματισμένοις.

XCIII

ΠΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝ ΠΑΤΡΙΚΙΑΝ
 ΠΕΡΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Καὶ τὸ κοινωνεῖν δὴ καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ μετα-
 λαμβάνειν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
 καλὸν καὶ ἐπωφελές, αὐτοῦ σαφῶς λέγοντος· «Ὁ τρώγων
 μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἔχει ζωὴν αἰώ-
 νιον. » Τίς γὰρ ἀμφιβάλλει ὅτι τὸ μετέχειν συνεχῶς τῆς 5
 ζωῆς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ζῆν πολλαχῶς; Ἡμεῖς μέντοιγε
 τέταρτον καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ
 Κυριακῇ, ἐν τῇ τετράδι καὶ ἐν τῇ Παρασκευῇ καὶ τῷ
 Σαββάτῳ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, ἐὰν ᾖ μνήμη

35 τῇ αὐθεντίᾳ: τὴν αὐθεντείαν L || 38 τὰς: τῆς C || 39 ordo ἐπί-
 δωμεν ἐκκλησίας LC || 42 δοκίμου: ἀδοκίμου L || καὶ om. L || 42-43
 διακρίνειν: διακρίνειν ἐπαγγελλομένων L διακρίνειν ἐπαγγελλομένην P^a.

XCIII. — Exstat tantum in VLC.

1 δὴ nos: δι VLC || 6 ἄλλο: ἄλλο τί VL.

Ἄγιου τινός. Τὸ δὲ ἐν τοῖς τοῦ διωγμοῦ καιροῖς ἀναγκά- 10
 ζεσθαι τινα, μὴ παρόντος ἱερέως ἢ λειτουργοῦ, τὴν
 κοινωνίαν λαμβάνειν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ μηδαμῶς εἶναι βαρὺ
 περιττόν ἐστιν ἀποδεικνύναι, διὰ τὸ καὶ τὴν μακρὰν
 συνήθειαν τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πιστώσασθαι.
 Πάντες γάρ οἱ κατὰ τὰς ἐρήμους μονάζοντες, ἔνθα μὴ 15
 ἐστὶν ἱερεὺς, κοινωνίαν οἱκοι κατέχοντες ἀφ' ἑαυτῶν μετα-
 λαμβάνουσιν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἕκαστος
 καὶ τῶν ἐν λαβῇ τελούντων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔχει
 κοινωνίαν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ ὅτε βούλεται μεταλαμβάνει
 δι' ἑαυτοῦ. Ἀπαξ γάρ τὴν θυσίαν τοῦ ἱερέως τελειώσαν- 20
 τος καὶ δεδωκότος, ὁ λαβὼν αὐτὴν ὡς ὅλην ὁμοῦ, καθ'
 ἑκάστην μεταλαμβάνων, παρὰ τοῦ δεδωκότος εἰκότως
 μεταλαμβάνειν καὶ ὑποδέχεσθαι πιστεύειν ὀφείλει. Καὶ
 γὰρ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ἱερεὺς ἐπιδίδωσι τὴν μερίδα καὶ
 κατέχει αὐτὴν ὁ ὑποδεχόμενος μετ' ἐξουσίας ἀπάσης καὶ 25
 οὕτω προσάγει τῷ στόματι τῇ ἰδίᾳ χειρὶ. Ταῦτόν τοίνυν
 ἐστὶ τῇ δυνάμει, εἴτε μίαν μερίδα δέξεται τις παρὰ τοῦ
 ἱερέως εἴτε πολλὰς μερίδας ὁμοῦ.

XCIV

ΗΛΙΑ ΑΡΧΟΝΤΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ

ᾠρμησα μὲν καὶ αὐτὸς καταλαβεῖν σου τὴν τιμιότητα,
 ὥς ἂν μὴ τῇ ἀπολείψει ἑλαττόν τι ἔχοιμι τῶν διαβαλλόντων·
 ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀρρωστία τοῦ σώματος διεκώλυσε, σφοδρό-
 τερον πολλῶ τῆς συνηθείας ἐπιθεμένη, ἀναγκάως ἦλθον

10 τοῦ om. V || 11 τὴν : καὶ τὴν V || 13 καὶ om. C || 15 ἐρήμους :
 ἐρημίαι; VL || 19-20 καὶ ὅτε ... ἑαυτοῦ om. C || 23 μεταλαμβάνειν
 Maur: -νει VLC || 24 καὶ ἐν : ἐν V || 24-25 καὶ κατέχει : κατέχει δὲ V.

XCIV. — In titulo ἡλίᾳ: τῷ LC.

3 ἡ om. B.

ἐπὶ τὸ γράμμα. Ἐγὼ τοίνυν, θαυμάσιε, συντυχὼν πρόην 5
 τῇ τιμιότητί σου, ὥρμησα μὲν καὶ περὶ πάντων τῶν κατὰ
 τὸν βίον μου πραγμάτων ἀνακοινώσασθαί σου τῇ φρονήσει,
 ὥρμησα δὲ καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἕνεκα ποιήσασθαί τινα λόγον,
 ὥς ἂν μὴ ταῖς μετὰ ταῦτα διαβολαῖς χώρα τις ὑπολείποιτο.
 Ἄλλ' ἐπέσχον ἑμαυτόν, λογιζόμενος περίεργον εἶναι 10
 παντελῶς καὶ πέρα τοῦ μέτρου φιλότιμον ἀνδρὶ τοσοῦτον
 πλῆθος πραγμάτων ἐξηρημένῳ, ἔτι καὶ τὰς ἔξω τῶν
 ἀναγκαίων ἐπιβάλλειν φροντίδας Ὅμοι τε, εἰρήσεται γάρ
 τάληθές, καὶ ἄλλως ὤκνησα μήποτε εἰς ἀνάγκην ἔλθωμεν
 ταῖς κατ' ἀλλήλων ἀντιλογίαις τρῶσαι τὴν ψυχὴν σου, 15
 ὀφείλουσαν ἐν τῇ καθαρᾷ περὶ τὸν Θεὸν εὐλαβείᾳ τέλειον
 τὸν μισθὸν τῆς θεοσεβείας καρποῦσθαι. Τῷ ὄντι γάρ, ἐάν
 σε πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέψωμεν ἡμεῖς, ὀλίγην σοι σχολὴν
 πρὸς τὰ δημόσια καταλείψωμεν καὶ παραπλήσιον ποιήσομεν
 ὥσπερ ἂν εἴ τις κυβερνήτην, νεοπαγὴ ναὺν ἐν μεγάλῳ 20
 κλύδωνι διευσθύνοντα, τῇ προσθήκῃ τοῦ φόρτου καταβα-
 ρύνοι, δέον ἀφαιρεῖν τι τῶν ἀγωγίμων καὶ συνεπικουφί-
 ζειν ὥς δυνατόν. Ὅθεν μοι δοκεῖ καὶ Βασιλεὺς ὁ μέγας,
 τὴν πολυπραγμοσύνην ἡμῶν ταύτην καταμαθὼν, ἔασαι
 ἡμᾶς ἐφ' ἑαυτῶν τὰς Ἐκκλησίας οἰκονομεῖν. Τοὺς μέντοι 25
 ταῖς ἀδόλοις ἀκοαῖς σου παρενοχλοῦντας ἐρωτηθῆναι βού-
 λομαι τί χεῖρον ἔχει τὰ δημόσια παρ' ἡμᾶς ἢ τί μικρόν ἢ
 μείζον τῶν κοινῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας περὶ τὰς Ἐκκλησίας
 οἰκονομίας ἡλάττωται, πλὴν εἰ μὴ τις λέγοι βλάβην τοῖς
 πράγμασι φέρειν οἶκον εὐκτῆριον μεγαλοπρεπῶς κατεσ- 30
 κευασμένον ἀναστήσαι τῷ Θεῷ ἡμῶν καὶ περὶ αὐτὸν
 οἴκησιν, τὴν μὲν ἐλευθέριον ἐξηρημένην τῷ κορυφαίῳ, τὰς
 δὲ ὑποβεθηκυίας τοῖς θεραπευταῖς τοῦ θείου διανενεμη-

5 θαυμάσιε: ὦ θαυμάσιε LC || 5-6 ordo τῇ τιμιότητί σου πρόην M
 || 9 ὑπολείποιτο: ὑπολίποιτο LC || 11 τοσοῦτον: -τω LC || 13 ὁμοῦ
 τε: ὁμοῦ L ὁμοῦ δι C || 15 σου om. L || 17 ordo σου τὴν ψυχὴν C || 17
 θεοσεβείας: θεότητος C || 18 ἐπιστρέψωμεν: ἐπιτρέψωμεν L || 29 ἡλάτ-
 τωται: -ωμαι M || 32 ἐξηρημένην: ἐξηρημένην PBML.

μένας ἐν τάξει, ὧν ἡ χρῆσις κοινὴ πρὸς τε ὑμᾶς τοὺς
 ἄρχοντας καὶ τοὺς παρεπομένους ὑμῖν. Τίνα δὲ ἀδικοῦμεν 35
 καταγῶγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες, οἷς ἂν κατὰ πάρο-
 δον ἐπιφοιτῶσι καὶ τοῖς θεραπείας τινὸς διὰ τὴν ἀσθέ-
 νειαν δεομένοις, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τούτοις παραμυθίαν
 ἐγκαθιστῶντες, τοὺς νοσοκομοῦντας, τοὺς ἰατρεύοντας, τὰ
 νωτοφόρα, τοὺς παραπέμποντας; Τούτοις ἀνάγκη καὶ 40
 τέχνας ἐπεσθαι, τὰς τε πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίας καὶ ὅσαι
 πρὸς εὐσχήμονα βίου διαγωγὴν ἐφευρέθησαν, οἴκους πάλιν
 ἑτέρους ταῖς ἐργασίαις ἐπιτηδείους, ἅπερ πάντα τῷ μὲν
 τόπῳ κόσμος, τῷ δὲ ἄρχοντι ἡμῶν σεμνολόγημα, ἐπ' αὐτὸν 45
 τῆς εὐφημίας ἐπανιούσης. Ὅς γε οὐδὲ τούτου ἔνεκεν
 πρὸς τὴν ἐπιστάσιαν ἡμῶν ἐξεβιάσθης, ὥς μόνος ἐξαρκῶν
 τῷ μεγέθει τῆς γνώμης τὰ τε κατερρηκότα τῷ χρόνῳ
 ἀναλαβεῖν καὶ οἰκίσαι τὰς ἀοικήτους καὶ ὅλως εἰς πόλεις
 τὰς ἐρημίας μετασκευάσαι. Τὸν οὖν εἰς ταῦτα συνεργοῦντα 50
 ἐλαύνειν καὶ ὑβρίζειν, ἡ τιμὰν καὶ περιέπειν ἀκολουθό-
 τερον ἦν; Καὶ μὴ οἰθηθῆς, ὦ ἄριστε, λόγον εἶναι μόνον τὰ
 παρ' ἡμῶν· ἤδη γάρ ἐσμεν ἐν τῷ ἔργῳ, τὰς ὕλας τέως
 συμποριζόμενοι. Τὰ μὲν οὖν πρὸς τὴν τοῦ ἄρχοντος ἀπο-
 λογίαν τοιαῦτα. Ἄ δὲ δεῖ πρὸς τὰς τῶν φιλαιτίων 55
 μέμψεις, ὥς χριστιανῷ καὶ φίλῳ πεφροντικότι ἡμῶν τῆς
 ὑπολήψεως, ἀποκρίνασθαι ἀναγκαῖον νῦν ἀποσιωπῆσαι, ὥς
 καὶ μακρότερα τοῦ μέτρου τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἄλλως οὐκ
 ἀσφαλῆ γράμμασιν ἀψύχοις καταπιστεύεσθαι. Ἵνα δὲ μὴ
 τὸν πρὸ τῆς συντυχίας χρόνον, ταῖς διαβολαῖς τινῶν
 ὑπαχθεῖς, ὑφείναι τι τῆς περὶ ἡμᾶς εὐνοίας ἀναγκασθῆς, 60
 τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ποιήσων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνόν φασι, δια-
 βαλλομένου τινὸς τῶν συνήθων, τὴν μὲν ἑτέραν τῶν
 ἀκοῶν ἀνεῖναι τῷ διαβάλλοντι, τὴν δὲ ἑτέραν ἐπιμελῶς

34-35 ordo τοὺς ἄρχοντας ὑμᾶς M || 36 οἷς ἂν: τοῖς LCP² || 47
 τῷ χρόνῳ: τῶν ἔργων LC || 48 οἰκίσαι: οἰκῆσαι ML || 51 ordo
 μόνον εἶναι L || 56-57 ὥς καί: ὥς M || 58 ἀσφαλῆ: -λῆς LC.

ἐπιφράξασθαι τῇ χειρὶ, ἐνδεικνύμενον ὅτι δεοὶ τὸν ὀρθῶς
κρίνειν μέλλοντα μὴ ὅλον εὐθύς τοῖς προλαβοῦσιν ἀπά- 65
γεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἡμῖς τῆς ἀκροάσεως ἀκέραιον διασώζειν
πρὸς ἀπολογίαν τῷ μὴ παρόντι.

XCV

ΕΥΣΕΒΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ

Πάλαι ἐπιστείλας τῇ θεοσεβείᾳ σου ἄλλων τέ τινων
ἐνεκεν καὶ τοῦ συντυχεῖν ἡμᾶς ἀλλήλοις, διήμαρτον τῆς
ἐλπίδος, οὐκ ἀφικομένων τῶν γραμμάτων εἰς τὰς χεῖρας
τῆς σῆς τιμιότητος, τοῦ μακαρίου διακόνου Θεοφράστου
δεξαμένου μὲν τὰ γράμματα ἡμῶν ἐπὶ τινὰ περιοδίαν ἀναγ- 5
καίως ἀποδημούντων, μὴ διαπεψμαμένου δὲ τῇ θεοσεβείᾳ
σου, τῷ προκαταληφθῆναι τῇ ἀρρωστίᾳ ὑφ' ἧς ἐτελεύτησεν.
Ὅθεν τοσοῦτον ὕστερος ἦλθον τοῦ καιροῦ πρὸς τὸ γράφειν
ὥστε μὴδὲ ὀφελὸς τι ἐλπίζειν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἔσεσθαι
ταύτης, εἰς στενὸν παντελῶς κατακλεισθέντος τοῦ χρόνου. 10
Ὁ γάρ τοι θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Μελέτιος καὶ Θεό-
δοτος ἐπέταξαν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς διαβῆναι, ἀγάπης τε
ἐπίδειγμα τὴν συντυχίαν ποιούμενοι καὶ τινὰ καὶ διόρθωσιν
γενέσθαι τῶν νῦν παραλυπούντων βουλόμενοι. Ἀπέδειξαν
τε ἡμῖν χρόνον μὲν τῆς συντυχίας τὰ μέσα τοῦ προσιόντος 15
μηνὸς Ἰουνίου, τόπον δὲ Φαργαμοῦν τὸ χωρίον ἐπίσημον
μαρτύρων περιφανείᾳ καὶ πολυανθρωπίᾳ συνόδου τῆς κατὰ
ἔτος ἑκαστον παρ' αὐτοῖς τελουμένης. Ἐπεὶ δὲ ἔδει με,
μετὰ τὴν ἐπάνοδον μαθόντα τὴν κοίμησιν τοῦ μακαρίου

67 παρόντι : παρέχοντι B.

XCV. — Titulus εὐσεδίῳ ἐπισκόπῳ σαμοσάτων : τῷ αὐτῷ L τῷ
αὐτῷ εὐσεδίῳ C.

5 περιοδίαν : περιοδεῖαν V || 6 ἀποδημούντων : -τος P || 12 ἡμῖν :
ἡμᾶς L || 13 τὴν : τὴν σὴν C || 16 φαργαμοῦν : φαργαγοῦν LC || 17
περιφανείᾳ : ἐπιφ- C || πολυανθρωπία : πολυάνθρωπον H || 18 με om. P.

διακόνου καὶ τὰς ἐπιστολάς ἀργὰς παρ' ἡμῖν κειμένας, μὴ 20
 ἡσυχάσαι, διὰ τὸ ἔτι ἡμέρας ἡμῖν τριάκοντα καὶ τρεῖς ἐπὶ
 τὴν προθεσμίαν ὑπολειφθῆναι, ἀπέστειλα κατὰ σπουδὴν
 τῷ αἰδεσιμωτάτῳ ἀδελφῷ Εὐσταθίῳ τῷ συλλειτουργῷ
 ἡμῶν τὰ γράμματα ταῦτα, ὥστε δι' αὐτοῦ παραπεμφθῆναι 25
 σου τῇ σεμνότητι καὶ πάλιν ἐν τάχει ἀνακομισθῆναι ἡμῖν
 τὰς ἀποκρίσεις. Εἰ μὲν γὰρ δυνατόν ἢ ἄλλως ἀρέσκον σοι
 παραγενέσθαι, καὶ αὐτοὶ παρεσόμεθα· εἰ δὲ μὴ, αὐτοὶ μὲν,
 ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ, τὸ περυσινὸν ἀποτίσομεν χρέος τῆς
 συντυχίας, ἐὰν μὴ τι πάλιν ἐπιγένηται ἡμῖν ἐξ ἁμαρτιῶν
 κώλυμα, τὴν δὲ τῶν ἐπισκόπων ἔντευξιν εἰς ἕτερον χρόνον 30
 ὑπερβησόμεθα.

XCVI

ΣΩΦΡΟΝΙΩ ΜΑΓΙΣΤΡΩ

Καὶ τίς οὕτω φιλόπολις δὲ τὴν ἐνεγκοῦσαν καὶ θρεψα-
 μένην πατρίδα ἴσα γονεῦσι τιμῶν, ὥς αὐτὸς σύ, κοινῇ τε
 πάσῃ τῇ πόλει καὶ ἰδίᾳ ἐκάστῳ τὰ ἀγαθὰ συνεχόμενος,
 καὶ οὐκ εὐχόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ βεβαιῶν τὰς εὐχὰς διὰ 5
 σαυτοῦ. Δύνασαι γάρ που, σὺν Θεῷ, τὰ τοιαῦτα καὶ δυναιὶ
 γε ἐπὶ μήκιστον, οὕτω χρηστὸς ὢν. Ἄλλ' ὁμῶς ἐπὶ σοῦ
 ὄναρ ἐπλούτησεν ἡ πατρίς ἡμῶν, ἄνδρα μὲν ἔχουσα τὸν
 τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῆς ἐπιτραπέντα, οἷον οὐ φασιν ἄλλον
 οἱ τὰ παλαιότατα τῶν παρ' ἡμῖν ἐπιστάμενοι ἐπὶ τῶν
 ἀρχικῶν θρόνων πρότερον ἀναβῆναι, ἐπιπρεῖα δὲ τινῶν 10
 ἀφαιρεθείσα ταχέως, οἱ τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἀνδρὸς καὶ
 ἀθώπευτον τοῦ πρὸς αὐτὸν πολέμου ἀφορμὴν ἐποιήσαντο

24 δι' αὐτοῦ· διὰ τοῦ L.

XCVI. — Titulus σωφρονίῳ μαγίστρῳ Maur: τῷ αὐτῷ VPBMLC.
 4-5 διὰ σαυτοῦ· δι' ἑαυτοῦ LC || 6 οὕτω χρηστὸς ὢν om. L || 7
 ἐπλούτησεν· ἐπλούτισεν M || 9-10 τῶν ἀρχικῶν θρόνων· τὸν ἀρχικόν
 θρόνον V.

καὶ διαβολὰς αὐτῷ κατεσκεύασαν, λαθόντες τὰς ἀκοὰς
 τῆς σῆς τελειότητος. Διὸ πανδημεὶ πάντες σκυθρωπά-
 ζομεν, ζημιωθέντες ἄρχοντα μόνον δυνάμενον εἰς γόνυ 15
 κλιθεῖσαν ἤδη τὴν πόλιν ἡμῶν ἀνορθῶσαι, ἀκριβῆ φύλακα
 τοῦ δικαίου, εὐπρόσιτον τοῖς ἀδικουμένοις, φοβερόν τοῖς
 παρανομοῦσιν, ἴσον καὶ πένησι καὶ πλουσίοις, καί, τὸ
 μέγιστον, τὰ τῶν χριστιανῶν πράγματα πρὸς τὴν ἀρχαίαν
 ἐπανάγοντα τιμὴν. Τὸ γὰρ ὅτι ἀδωρότατος ὢν ἴσμεν 20
 ἀνθρώπων καὶ οὐδὲν παρὰ τὸ δίκαιον χαρίζομενος, ὥς
 μικρότερα τῆς λοιπῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός, παρελπίομεν.
 Ταῦτα ὡς μὲν τοῦ καιροῦ μαρτυροῦμεν, ὥσπερ οἱ μονο-
 δοῦντες ἑαυτοὺς παραμυθούμενοι, οὐχὶ τοῖς πράγμασι τι
 ποιοῦντες χρήσιμον. Πλὴν οὐδὲ τοῦτο ἄχρηστον ἐν τῇ 25
 μεγάλῃ σου ψυχῇ τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός ἀποκεῖσθαι χάριν
 τε εἰδέναι ὥς εὐεργέτη τῆς ἐνεγκούσης, καί, εἴ τις ἐπι-
 φύοιτο αὐτῷ τῶν διὰ τὸ μὴ προτιμηθῆναι τοῦ δικαίου
 χαλεπαινόντων, ὑπερμαχεῖν καὶ προϊστασθαι, πᾶσι ποιή-
 σαντα φανεν ὅτι οἰκεῖον σεαυτῷ τὸν ἄνδρα τίθεσαι, 30
 ἄρκοῦσαν ἀφορμὴν εἰς οἰκειότητα τὴν ἀγαθὴν περὶ αὐτοῦ
 μαρτυρίαν τιθέμενος καὶ τὴν τῶν πραγμάτων πείραν οὐ
 κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἀναλογίαν ὑπάρχουσαν. Ἄ γάρ οὐδ'
 ἂν ἐν πολλοῖς ἔτεσι παρ' ἑλλου γένοιτο, ταῦτα ἐν ὀλίγῳ
 παρ' αὐτοῦ κατῴρθωται. Ἄρκοῦσα δ' ἡμῖν χάρις καὶ τῶν 35
 συμβάντων παραμυθία, ἔαν καὶ Βασιλεῖ συστήσης αὐτὸν
 καὶ τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ διαβολὰς ἀποσκευάσῃ. Ταῦτά
 σοι πᾶσαν οἴου τὴν πατρίδα διὰ μιᾶς τῆς ἡμετέρας φωνῆς
 διαλέγεσθαι καὶ κοινὴν εἶναι πάντων εὐχὴν γενέσθαι τι
 τῷ ἀνδρὶ διὰ τῆς σῆς τελειότητος δεξιόν. 40

16 ἀκριβῆ: ἀληθῆ LC || 20 ἐπανάγοντα: ἐπαναγαγόντα L || 21
 οὐδέν: οὐδεν' LC || 22 ordo τοῦ ἀνδρός ἀρετῆς L || παρ λίσπομεν:
 -λείπομεν PB || 23 μὲν om. LC || 24 ἑαυτοὺς: ἑαυτοῖς LC || 26 χάριν:
 καὶ χάριν LC || 27 εὐεργέτη: -την LC || 30 τίθεσαι: τίθισθαι BM ||
 35 χάρις: ἡ χάρις C || 36 συστήσης: συστήσας V || 38 πᾶσαν om.
 C || ἡμετέρας: ἡμέρας C.

XCVII

ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΥΑΝΩΝ

Ὁ ἀνακαλύπτων βαθέα καὶ φανερῶν βουλὰς καρδιῶν
 Κύριος ἔδωκε καὶ τοῖς ταπεινοῖς σύνεσιν τῶν δυσθεωρήτων,
 ὧς τινες οἴονται, τεχνασμάτων. Οὐδὲν οὖν ἡμᾶς ἔλαθεν
 οὐδὲ τῶν πεπραγμένων τι κεκρυμμένον. Ἄλλ' ὅμως ἡμεῖς
 οὔτε ὀρώμεν οὔτε ἀκούομεν ἄλλο τι ἢ τὴν εἰρήνην τοῦ 5
 Θεοῦ καὶ ὅσα πρὸς αὐτὴν φέρει. Εἰ γὰρ ἕτεροι δυνατοὶ
 καὶ μεγάλοι καὶ ἑαυτοῖς πεποισβότες, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ μὴδὲν
 καὶ τοῦ οὐδενὸς ἄξιοι οὐκ ἂν ποτε τοσοῦτον ἑαυτοῦς
 ὑπολάβοιμεν ὥστε ἐν τῇ μονῳσει δύνασθαι νομίσαι
 περιέσεσθαι τῶν πραγμάτων, ἀκριβῶς εἰδότες ὅτι πλέον 10
 ἡμεῖς τῆς ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀδελφῶν ἐπικουρίας δεόμεθα
 ἢ ὅσον ἡ ἑτέρα τῶν χειρῶν τῆς ἑτέρας. Ἐπεὶ καὶ ἐξ
 αὐτῆς τῆς τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευῆς τὸ ἀναγκαῖον
 τῆς κοινωνίας ὁ Κύριος ἡμᾶς ἐδίδαξεν. Ὅταν γὰρ πρὸς
 αὐτὰ ταῦτα ἀπιδῶ τὰ μέλη ἡμῶν, ὅτι ἐν οὐδὲν ἑαυτῷ 15
 πρὸς ἐνέργειαν αὐταρκες, πῶς ἑμαυτὸν λογισομαι ἐξαρκεῖν
 ἑαυτῷ πρὸς τὰ τοῦ βίου πράγματα; Οὔτε γὰρ ἂν ποῦς
 ἀσφαλῶς βαδίσειε μὴ συνυποστηρίζοντος τοῦ ἑτέρου, οὔτ'
 ἂν ὀφθαλμὸς ὑγιῶς ἴδοι μὴ κοινωνὸν ἔχων τὸν ἕτερον καὶ
 μετ' αὐτοῦ συμφώνως προσβάλλον τοῖς ἑαυτοῦ. Ἡ ἀκοή 20
 ἀκριβεστέρα, ἢ δι' ἀμφοῖν τοῖν πόροις τὴν φωνὴν δεχο-
 μένη, καὶ ἀντιληψὶς κραταιότερα τῇ κοινωνίᾳ τῶν δακτύ-
 λων. Καὶ ἀπαξιαπλῶς οὐδὲν οὔτε τῶν ἐκ φύσεως οὔτε τῶν

XCVII. — 1 ordo καρδιῶν βουλὰς C || 2 καὶ τοῖς: τοῖς M ||
 4 οὐδὲ: οὔτε LC || 6 ὅσα: ὅσα τοιαῦτα C || γὰρ: γὰρ καὶ LC || 8 οὐ-
 δένος: μὴδ- LC || οὐκ: ὥστε οὐκ LC || ἑαυτοῦς: ἑαυτοῖς LC || 9
 ὑπολάβοιμεν: λάβοιμεν LC || ὥστε: ὡς LC || 15 οὐδὲν: οὐδὲ L ||
 16 λογισομαι: -σωμαι PB || 18-19 οὔτ' ἂν: οὔτε LC.

ἐκ προαιρέσεως κατορθουμένων ὁρῶ ἄνευ τῆς τῶν ὁμο-
 φύλων συμπνοίας ἐπιτελούμενον, ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ προ- 25
 σευχή μὴ ἔχουσα τοὺς συμφωνούντας ἀδρανεστέρα ἐστὶ
 πολλῷ ἑαυτῆς καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο μέσος γενήσεσθαι
 δύο ἢ τριῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἐν ὁμονοίᾳ. Καὶ αὐτὴν
 δὲ τὴν οἰκονομίαν ὁ Κύριος κατεδέξατο, ἵνα εἰρηνοποιήσῃ
 διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς 30
 εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡστε διὰ πάντα ταῦτα ἐν
 εἰρήνῃ μένειν τὰς λειπομένας ἡμῶν ἡμέρας εὐχόμεθα, ἐν
 εἰρήνῃ δὲ γενέσθαι τὴν κοίμησιν ἡμῶν αἰτοῦμεν. Ὑπὲρ
 ταύτης οὐδὲ πόνον ἐλλείπειν ὄντινα οὖν ἔγνωκα, οὐ
 ταπεινόν τι φθέξασθαι ἢ ποιῆσαι, οὐχ ὁδοιπορίας μήκος 35
 ὑπολογίσασθαι, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὀχληρῶν ὑποστείλασθαι,
 ὥστε τῶν μισθῶν τῆς εἰρηνοποιίας ἐπιτυχεῖν. Κἂν
 μὲν ξηγηταί τις ταῦτα καθηγούμενοις ἡμῖν, τοῦτο
 ἄριστον καὶ εὐχῆς τυγχάνει πέρας· ἐὰν δὲ πρὸς τὴν
 ἐναντίαν ἀφέλκῃ, ἐγὼ μὲν οὐδὲ οὕτω τῆς ἑμαυτοῦ κρίσεως 40
 ἀποστήσομαι. Αὐτὸς δὲ ἕκαστος τῆς οἰκείας ἐργασίας ἐν
 ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως τοὺς καρποὺς ἐπιγνώσεται.

XCVIII

ΕΥΣΕΒΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ

1 Πάνυ ὀρμημένος καταλαβεῖν τὴν Νικόπολιν, μετὰ τὸ
 δέξασθαι τὰ παρὰ τῆς κοσμιότητός σου γράμματα ἄρνησιν

26 ἐστὶ om. VBM || 28 δύο : μεταξὺ δύο LC || αὐτόν : αὐτὸν ὡς M
 || 31 τοῖς om. VPBM || ordo ταῦτα πάντα LC || 34 ἐλλείπειν
 ὄντινα : οὐ τίνα ἐκλείπειν L λείπειν ὄντινα C || οὖν om. L || 36 ὀχλη-
 ρῶν : μοχθηρῶν LC || 39 εὐχῆς : εὐχρήστου L || τυγχάνει om. L ||
 πέρας : τὸ πέρας L.

XCVIII. — Titulus εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ σαμοσάτων Maur : τῷ αὐτῷ
 VPBMLC.

1 2 τὰ παρὰ : παρὰ L || κοσμιότητός : ὁσιότητός LC.

ἔχοντα τῆς ἀφίξεως παρείθην ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καὶ πάσης
 ὁμοῦ τῆς ἀσθενείας ἀνεμνήσθην. *Ἦλθε δέ μοι εἰς ἔννοιαν
 καὶ ἡ τῶν κεκληκότων ἀφοσίωσις, ὅτι, παροδικὴν πρὸς 5
 ἡμᾶς ποιησάμενοι τὴν κλήσιν διὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου
 ἀδελφοῦ Ἑλληνίου τοῦ ἐξισοθντος Ναζιανζόν, δεύτερον
 περὶ τῶν αὐτῶν ὑπομιμνήσκοντα ἡ ὁδηγοῦντα ἡμᾶς οὐ
 κατηξίωσαν ἀποστεῖλαι. Ἐπεὶ οὖν ὑποπτοι αὐτοῖς ἔσμεν
 διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἐφοβήθημεν μὴ που τὸ φαιδρὸν 10
 αὐτοῖς τῆς πανηγύρεως τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν ἐπιβολώσωμεν.
 Μετὰ μὲν γὰρ τῆς σῆς μεγαλοφυίας καὶ πρὸς τοὺς με-
 γάλους ἀποδύσασθαι πειρασμοὺς οὐκ ὀκνοῦμεν, ἄνευ δέ
 σοῦ οὐδὲ ταῖς τυχούσαις θλίψεσιν ἀντιβλέπειν αὐτάρκως
 ἔχομεν. Ἐπεὶ οὖν ἐκκλησιαστικῶν ἔνεκεν γίνεσθαι ἡμῶν ἡ 15
 πρὸς αὐτοὺς ἔντευξις ἔμελλε, τὸν μὲν τῆς πανηγύρεως
 καιρὸν παρελίπομεν, εἰς ἡσυχίαν δὲ καὶ ἀτάραχον διαγωγὴν
 τὴν συντυχίαν ὑπερεθέμεθα καὶ προηγήμεθα καταλαβόντες
 τὴν Νικόπολιν διαλεχθῆναι περὶ τῶν ταῖς Ἐκκλησίαις
 ἀναγκαίων τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Μελετίῳ, εἰ μέλλοι 20
 παραιτεῖσθαι τὴν ἐπὶ Σαμόσατα ὁδόν· εἰ δὲ μὴ, αὐτοῦ
 συνδραμούμεθα, ἐὰν παρ' ἀμφοτέρων τοῦτο ἡμῖν κατάδηλον
 γένηται, παρὰ τε αὐτοῦ ἐκείνου ἀντιγράψαντος ἡμῖν περὶ
 τούτων (ἐπεστείλαμεν γάρ) καὶ παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας.

2 Ἐπισκόποις δὲ τοῖς ἐκ τῆς δευτέρας Καππαδοκίας
 συντυγχάνειν ἐμέλλομεν· οἳ, ἐπειδὴ ἑτέρας ὀνομάσθησαν
 ἐπαρχίας, ἐνόμισαν ἀθρόως καὶ ἄλλοθενεῖς καὶ ἄλλόφυλοι
 πρὸς ἡμᾶς γεγενῆσθαι· οἳ τοσοῦτον ἡμᾶς ἡγνόησαν ὅσον οἱ
 μὴδὲ τὴν ἀρχὴν πεπειραμένοι μὴδὲ εἰς λόγους ποτὲ 5
 ἀφικόμενοι. Προσεδοκᾶτο δὲ καὶ ἑτέρα συντυχία τοῦ
 αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου Εὐσταθίου, ἡ καὶ γενομένη ἡμῖν.

3 ὑπὸ: ἀπὸ L || ἀθυμίας: ἐπιθυμίας L || 9 κατηξίωσαν: ἡξίωσαν
 BLC ἀπηξίωσαν M || 10 τὰς: τῆς C || 12 μὲν om. M || 14 ἀντιβλέ-
 πειν: -ίψαι LC || 17 παρελίπομεν: παρελείπομεν PB || 17-18 δὲ
 καὶ... συντυχίαν om. P add. P^a || 18 καὶ προηγήμεθα om. P add. P^a.

2 2 συντυγχάνειν: τυγχάνειν B || 7 γενομένη: γιν- L.

Διὰ γάρ τὸ παρὰ πολλῶν καταβοᾶσθαι αὐτὸν ὡς περὶ τὴν
πίστιν παραχαράσσοντά τι, ἀφικόμεθα αὐτῷ εἰς λόγους
καὶ εὖρομεν σὺν Θεῷ πρὸς πᾶσαν ὀρθότητα εὐγνωμόνως 10
ἀκολουθοῦντα. Τὰ δὲ τῶν ἐπισκόπων γράμματα παρὰ τὴν
αἰτίαν αὐτῶν ἐκείνων οὐκ ἐκομίσθη τῇ τιμιότητί σου οὐς
ἐχρῆν τὰ παρ' ἡμῶν διαπέμψασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ παρήλθε
τῇ συνεχείᾳ τῶν φροντίδων ἐκκρουσθέντα τῆς μνήμης.
Τὸν δὲ ἀδελφὸν Γρηγόριον καὶ γὰρ ἡβουλόμην οἰκονομεῖν 15
Ἐκκλησίαν τῇ αὐτοῦ φύσει σύμμετρον. Αὕτη δὲ ἦν πᾶσα
εἰς ἓν συναχθεῖσα ἡ ὑφ' ἡλίου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀδύνατον,
ἔστω ἐπίσκοπος, μὴ ἐκ τοῦ τόπου σεμνυνόμενος, ἀλλὰ τὸν
τόπον σεμνύνων ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὅντως γὰρ μεγάλου ἐστὶν οὐ
τοῖς μεγάλοις μόνον ἀρκεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα 20
ποιεῖν τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει. Τί δὲ δεῖ ποιῆσαι τῷ Παλματίῳ,
μετὰ τοσαύτας παρακλήσεις τῶν ἀδελφῶν ἔτι ὑπηρετοῦντι
τῷ Μαξίμῳ πρὸς τοὺς διωγμούς; Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ νῦν
ὀκνοῦσιν ἐπιστεῖλαι· παραγενέσθαι γὰρ καὶ ὑπὸ ἀσθενείας
σώματος καὶ ὑπὸ ἀσχολιῶν οἰκειακῶν οὐκ ἐπιτρέπονται. 25
Γίνωσκε μέντοι, θεοφιλέστατε Πάτερ, ὅτι πάνυ χρήζει
τῆς παρουσίας σου τὰ ἡμέτερα καὶ ἀνάγκη σε τὸ τίμιον
γῆρας ἔτι ἀπαξ κινησαι, ὑπὲρ τοῦ στησαι περιφερομένην
λοιπὸν καὶ ἐγγὺς πτώματος οὔσαν τὴν Καππαδοκίαν.

8 καταβοᾶσθαι: βοᾶσθαι M || 9 παραχαράσσοντά: -ττοντά C || 13-
14 ordo τῇ συνεχείᾳ παρήλθε M || 15 ἡβουλόμην: ἐβ- MC || 16-17
ordo πᾶσα συναχθεῖσα εἰς ἓν L συναχθειῖσα πᾶσα εἰς ἓν C || 17 ὑφ'
ἡλίου: ὑφ'ἡλίου L || ἐπειδὴ: ἐπεὶ M || 21 δι' δεῖ: δι' δὴ M δι' L || 22
ὑπηρετοῦντι: ὑπεραιτοῦντι B || 25 σώματος: τοῦ σώματος C || οἰκεια-
κῶν: οἰκιακῶν B.

1 Πάνυ πολλὴν σπουδὴν ἐνστησάμενος πειθαρχῆσαι, μερικῶς γοῦν, καὶ τῷ βασιλικῷ προστάγματι καὶ τῷ φιλικῷ τῆς
 σῆς τιμιότητος γράμματι, οὗ ἐγὼ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν
 γνῶσιν γέμειν ὁρθῆς προαιρέσεως καὶ ἀγαθῆς διανοίας
 πεπίστευκα, εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν προθυμίαν οὐκ ἐπετρά- 5
 πην. Αἴτιον δέ, τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἀληθέστατον αἱ ἔμαι
 ἁμαρτίαι, πανταχοῦ μοι προαπαντῶσαι καὶ ὑποσκελίζουσαι
 μου τὰ διαθήματα, ἔπειτα καὶ ἡ τοῦ δοθέντος ἡμῖν εἰς
 συνεργίαν ἐπισκόπου πρὸς ἡμᾶς ἀλλοτρίωσις. Οὐκ οἶδα
 γὰρ ὅ τι παθὼν ὁ αἰδεσιμώτατος ἀδελφὸς ἡμῶν Θεόδοτος, ὁ 10
 ἐπαγγειλάμενος ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς πάντα συμπράξειν καὶ
 προθύμως ἡμᾶς ἀπὸ Γητασῶν ἐπὶ Νικόπολιν καταγαγών,
 ἐπειδὴ εἶδεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς πόλεως, οὕτως ἐβδελύξατο καὶ
 οὕτως ἐφοβήθη τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὥς μήτε εἰς ἐωθινήν
 εὐχὴν μήτε εἰς ἑσπερινὴν ἀνασχέσθαι ἡμᾶς παραλαβεῖν, 15
 δίκαια μὲν ποιῶν ὥς πρὸς ἡμᾶς καὶ πρέποντα τῷ ἑμῷ
 βίῳ, οὐ λυσιτελοῦντα δὲ τῇ κοινῇ καταστάσει τῶν Ἐκκλη-
 σιῶν βουλευόμενος. Τὴν δὲ αἰτίαν τούτων προέφερεν ἡμῖν
 ὅτι ἡνεσχόμεθα εἰς κοινωνίαν τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκο-
 πον Εὐστάθιον παραδέξασθαι. Τὸ μέντοι γενόμενον παρ' 20
 ἡμῶν τοιοῦτόν ἐστιν.

2 Ἡμεῖς κληθέντες εἰς σύνοδον παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Θεο-
 δότου τελουμένην καὶ ὁρμήσαντες δι' ἀγάπην ὑπακοῦσαι
 τῇ κλήσει, ἵνα μὴ δόξωμεν ἄπρακτον καὶ ἀργὴν ποιεῖσθαι

XCIX. — 1 4 γνῶσαν: γνῶσιν I.C || 13 οὕτως: οὕτως ἡμᾶς I.C ||
 15 ἀνασχέσθαι: ἀνέχεσθαι M || 18 προέφερεν: προσέ- B || 19-20
 ἐπισκόπον om I.

2 1-2 γενόμενον: γενόμενα M.

τὴν συντυχίαν, ἐσπουδάσαμεν εἰς λόγους ἔλθειν τῷ προει-
 ρημένῳ ἀδελφῷ Εὐσταθίῳ. Καὶ προτεínaμεν αὐτῷ τὰ περὶ 5
 τῆς πίστεως ἐγκλήματα ὅσα προφέρουσιν αὐτῷ οἱ περὶ τὸν
 ἀδελφὸν Θεόδοτον, καὶ ἡξιώσαμεν, εἰ μὲν ἐπιτεταίῃ τῇ
 πίστει, φανερὸν ἡμῖν καταστήσῃ, ὥστε ἡμᾶς εἶναι κοινω-
 νικοῦς· εἰ δὲ ἀλλοτρίως ἔχει, ἀκριβῶς εἰδέναι ὅτι καὶ
 ἡμεῖς ἐξομεν πρὸς αὐτὸν ἀλλοτρίως. Πολλῶν τοίνυν γενο- 10
 μένων λόγων πρὸς ἀλλήλους καὶ πάσης ἐκείνης τῆς ἡμέρας
 ἐν τῇ περὶ τούτων σκέψει θαπανεθείσης, καταλαβούσης
 λοιπὸν τῆς ἐσπέρας διεκοίθημεν ἀπ' ἀλλήλων εἰς οὐδὲν
 ὁμολογούμενον πέρας τὸν λόγον προαγαγόντες. Τῇ δὲ ἑξῆς
 πάλιν, ἔωθεν συγκαθεσθέντες, περὶ τῶν αὐτῶν διελεγόμεθα, 15
 ἐπελθόντος ἤδη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Ποιμενίου, τοῦ πρεσβυ-
 τέρου τῆς Σεβαστείας, καὶ σφοδρῶς ἡμῖν τὸν ἐναντίον
 γυμνάζοντος λόγον. Κατὰ μικρὸν οὖν ἡμεῖς τε ὑπὲρ ὧν
 ἔδοξεν ἡμῖν ἐγκαλεῖν ἀπελυόμεθα κάκεινους εἰς τὴν τῶν
 ἐπιζητουμένων ὑφ' ἡμῶν συγκατάθεσιν προσηγάγομεν, 20
 ὥστε χάριτι τοῦ Κυρίου εὐρεθῆναι ἡμᾶς μηδὲ εἰς τὸ μικρό-
 τατον πρὸς ἀλλήλους διαφερομένους. Οὕτω τοίνυν περὶ
 ἐνάτην που ὥραν ἀνέστημεν ἐπὶ τὰς προσευχὰς εὐχαρι-
 στήσαντες τῷ Κυρίῳ, τῷ δόντι ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν καὶ τὸ
 αὐτὸ λέγειν. Ἐπὶ τούτοις ἔδει μ' καὶ ἔγγραφόν τινα παρὰ 25
 τοῦ ἀνδρὸς ὁμολογίαν λαβεῖν, ὥστε καὶ τοῖς ἐναντιούμενοις
 αὐτῷ φανεράν γενέσθαι τὴν συγκατάθεσιν καὶ τοῖς λοιποῖς
 ἱκανὴν εἶναι τοῦ ἀνδρὸς τῆς προαιρέσεως τὴν ἀπόδειξιν.
 Ἄλλ' ἡβουλήθη αὐτὸς ὑπὸ πολλῆς ἀκριβείας, τοῖς ἀδελφοῖς
 συντυχῶν τοῖς περὶ Θεόδοτον, παρ' αὐτῶν λαβεῖν γραμμα- 30
 τεῖον πίστεως καὶ αὐτὸ προτείνειν τῷ προειρημένῳ, ἵνα

8 ordo καταστήσαι ἡμῖν L || 8-9 κοινωνικοῦς : κοινωνικοῦς M || ordo
 κοινωνικοῦς εἶναι LC || 9 καὶ om. P || 13-14 διεκοίθημεν ... πέρας om.
 ML || 14 τῇ : τῆς B || 18 οὖν om. VBM || 19 τῶν : ὑπὲρ τῶν LC
 || 20 ἐπιζητουμένων : ζη- L || προσηγάγομεν : προη- LC || 21-22 μικ-
 ρότατον : σμι- LC || 23 ἐνάτην : ἐνν- M || ἀνέστημεν : ἐστήκαμεν M ||
 ἐπὶ etiam P² : περὶ VPBM || 29 ἡβουλήθη : ἐβ- BLC.

ἀμφότερα γένηται, ἥ τε ὀρθὴ πίστις παρ' αὐτοῦ ὁμολογηθῇ
καὶ αὐτοὶ πληροφορηθῶσι, μηδεμίαν ἔχοντες ἀντιλογίας
ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ τὰς παρ' αὐτῶν προτάσεις παραδεχθῆναι.
Ἄλλὰ, πρὶν μαθεῖν τίνος ἕνεκεν συνετύχουμεν καὶ τί ἡμῖν 35
ἐκ τῆς ὁμιλίας κατάρβωται, οἱ περὶ τὸν ἐπίσκοπον Θεό-
δοτον οὐκέτι ἡμᾶς εἰς τὴν σύνοδον προτρέψασθαι κατη-
ξίωσαν. Ἄλλ' ἀπὸ μέσης ἀνεζεύξαμεν τῆς ὁδοῦ, ἀθυμή-
σαντες ὅτι ἀτελεῖς ἡμῖν ποιοῦσι τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης
τῶν Ἐκκλησιῶν καμάτων.

40

3 Μετὰ ταῦτα τοῖνυν, ἐπειδὴ κατέλαβεν ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη
τῆς ἐπὶ τὴν Ἀρμενίαν ὁδοῦ, εἰδὼς τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἰδιότρο-
πον καὶ βουλόμενος ἐπὶ μάρτυρι ἀξιοπίστῳ αὐτός τε ὑπὲρ
τῶν πεπραγμένων ἀπολογήσασθαι κάκεινον πληροφορησάι,
ἦλθον ἐπὶ τὰ Γήτασα τὸν ἀγρὸν τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκό- 5
που Μελετίου, συμπρόντος μοι καὶ αὐτοῦ τοῦ προειρη-
μένου Θεοδότου· καὶ οὕτως ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἐνεκλήθημεν παρ'
αὐτοῦ περὶ τῆς πρὸς Εὐστάθιον συναφείας, εἶπον τὸ ἐκ
τῆς συντυχίας κατάρβωμα, ὅτι ἔλαβον αὐτὸν εἰς πάντα
ἡμῖν ὁδοδοξοῦντα. Ὡς δὲ διεβεβαιούτο ἔξαρνον γεγενῆσθαι 10
μετὰ τὴν ἀφ' ἡμῶν ἀναχώρησιν καὶ διαβεβαιουῖσθαι αὐτὸν
τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ μαθηταῖς ἢ μὴν εἰς μηδὲν ἡμῖν περὶ τῆς
πίστεως συντεθεῖσθαι, ἀπήντων ἐγὼ πρὸς ταῦτα (καὶ σκό-
πει, θαυμασιώτατε, εἰ μὴ δικαιοτάτας καὶ ἀναντιρρήτους
ἐποιοῦμένην πρὸς τοῦτο τὰς ἀποκρίσεις) ὅτι ἐγὼ μὲν πέπει- 15
σμαι, εἰκάζων ἐκ τῆς λοιπῆς εὐσταθείας τοῦ ἀνδρὸς, μὴ
οὕτως αὐτὸν κούφως περιτρέπεσθαι πρὸς τὰ ἐναντία μηδὲ
νῦν μὲν ὁμολογεῖν, νῦν δὲ ὑπὲρ ὧν εἶπεν ἀρνεῖσθαι, ἄνδρα

32 ordo πίστις ὁμολογηθῇ παρ' αὐτοῦ L παρ' αὐτοῦ πίστις ὁμο-
λογηθῇ C || ὁμολογηθῇ: -γῆται VBM || 33 αὐτοί: οὗτοι LC.

31 ἡμᾶς om. VPBM add. P^a || 3 ἐπὶ: ὑπὸ LCP^a || 6 μοι: μου C ||
8 περὶ τῆς ... συναφείας: ἐπὶ τῇ ... συναφείᾳ LC || εἶπον: εἶπεν B || 8-
9 τὸ ... κατάρβωμα: τὰ ... κατορθώματα LC || 11 καὶ om. P || 12
αὐτοῦ: ἑαυτοῦ LC || ἢ μὴν εἰς: εἰς VBM ἢ μὲν εἰς C || 15 μὲν om. B
|| 16 ordo τοῦ ἀνδρὸς εὐσταθείας LC || 18 ἄνδρα: τὸν ἄνδρα M.

καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ψευδὸς ὡς φοβερόν ἀποφεύ-
γοντα, μὴ ὅτι γε περὶ τῶν τηλικούτων πραγμάτων καὶ 20
οὕτω παρὰ πᾶσι βεβοημένων ἐλέσθαι ἂν ποτε ἐναντιωθῆναι
τῇ ἀληθείᾳ. Εἰ δὲ ἄρα καὶ ἀληθὴ εἶναι συμβῇ τὰ θρυλού-
μενα παρ' ὕμῶν, προτείνει αὐτῷ γραμματεῖον πᾶσαν ἔχον
τῆς δρθῆς πίστεως τὴν ἀπόδειξιν χρή. Ἐάν μὲν οὖν εὕρω
αὐτὸν συντιθέμενον ἐγγράφως, ἐπιμενῶ τῇ κοινωνίᾳ· ἐάν δὲ 25
λάβω ἀναδυόμενον, ἀποστήσομαι αὐτοῦ τῆς συναφείας.
Ἀποδεξαμένου τὸν λόγον τοῦ ἐπισκόπου Μελετίου καὶ τοῦ
ἀδελφοῦ Διοδώρου τοῦ συμπρεσβυτέρου (παρὴν γὰρ τοῖς
γινομένοις), συνθέμενος ὁ αἰδεσιμώτατος ἀδελφὸς Θεό-
δοτος ἐκεῖ καὶ παρακαλέσας ἡμᾶς κατελθεῖν ἐπὶ Νικόλ 30
πολιν, ἵνα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐπισκεψώμεθα κα-
αὐτὸν λάβωμεν τῆς μέχρι Σατάλων ὁδοιπορίας συνέμπορον,
καταλιπὼν ἡμᾶς ἐν Γητάσοις, ἐπειδὴ κατέλαβε τὴν Νικό-
πολιν, ἐπιλαθόμενος ὧν παρ' ἔμοῦ ἤκουσεν ὧν τε συνέβητο
ἡμῖν, ἐκείναις ταῖς ὕβρεσι καὶ ταῖς ἀτιμίαις ὧς μικρῷ 35
πρόσθεν διηγησάμεν καταισχύνας ἡμᾶς ἀπέπεμψε.

4 Πῶς οὖν ἦν δυνατόν μοι, τιμιωτάτῃ κεφαλῇ, ποιῆσαι
τι τῶν προστεταγμένων καὶ δοῦναι ἐπισκόπους τῇ Ἀρμενίᾳ,
οὕτω πρὸς με τοῦ κοινοῦ τῆς φροντίδος διατεθέντος;
Παρ' οὗ ἐγὼ προσεδόκων τοὺς ἐπιτηδείους ἄνδρας εὐρή-
σειν, διὰ τὸ εἶναι ἐν τῇ παροικίᾳ αὐτοῦ καὶ εὐλαβεῖς καὶ 5
συνετοὺς καὶ τῆς γλώττης ἐμπείρους καὶ τὰ λοιπὰ ἰδιώ-
ματα τοῦ ἔλλους ἐπισταμένους· ὧν εἰδὼς τὰ δνόματα,
ἐκὼν σιωπήσομαι, ἵνα μὴ τι ἐμπόδιον γένηται πρὸς τὸ ἐν
ἐτέρῳ γοῦν χρόνῳ χρησιμευθῆναι τὴν Ἀρμενίαν. Καὶ νῦν
γενόμενος μέχρι Σατάλων ἐν τοιοῦτῳ σώματι, τὰ μὲν λοιπὰ 10
ἔδοξα τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι καθιστάν, εἰρηνεύσας τοὺς τῆς

21 παρὰ πᾶσι: παράπαν B || 22 ordo συμβῇ εἶναι L || 22-23 θρυλού-
μενα: θρυλλ- M || 25 ordo ἐγγράφως συντιθέμενον C || 33 ἐπειδὴ:
ἐπειδὴ δὲ L || κατέλαβε: -δομεν LCP² || 34 ἔμοῦ: ἡμῶν LG.

4 1 ordo μοι δυνατόν LC || 2 προστεταγμένων: προτε- L.

Ἄρμενίας ἐπισκόπους καὶ διαλεχθεὶς αὐτοῖς τὰ πρέποντα, ὥστε ἀποθέσθαι τὴν συνήθη διαφορὰν καὶ ἀναλαβεῖν τὴν γνησίαν τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν σπουδὴν, δοὺς αὐτοῖς καὶ τύπους περὶ τῶν ἀδιαφόρως κατὰ τὴν Ἄρμενίαν 15 παρανομουμένων, ὅπως αὐτοῖς προσήκεν ἐπιμελείσθαι. Ἐδεξάμην δὲ καὶ ψηφίσματα παρὰ τῆς Ἐκκλησίας Σατά- λων, παράκλησιν ἔχοντα δοθῆναι αὐτοῖς παρ' ἡμῶν ἐπί- σκοπον. Ἐπιμελὲς δέ μοι ἐγένετο καὶ τὴν περιχεθεῖσαν βλασφημίαν τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν Κυρίλλῳ, τῷ ἐπισκόπῳ Ἄρ- 20 μενίας, ἀνερעυνῆσαι, καὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ εὐρο- μεν αὐτὴν ψευδῶς κινήθεισαν ἐκ διαβολῆς τῶν μισούντων αὐτόν· ἦν καὶ φανερώς ὡμολόγησαν ἐφ' ἡμῶν. Καὶ ἐδόξα- μεν μετρίως ἡμεροῦν πρὸς αὐτόν τὸν ἐν Σατάλοις λαόν, ὥστε μηκέτι αὐτοῦ τὴν κοινωνίαν φεύγειν. Εἰ δὲ μικρά 25 ταῦτα καὶ οὐδενὸς ἄξια, ἀλλὰ παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἦν πλεον δυνατὸν γενέσθαι διὰ τὴν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου περιεργίας ἡμῶν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἀσυμφωνίαν. Ταῦτα ἔδει μὲν σιωπᾶν, ἵνα μὴ δόξω δημοσιεύειν ἑμαυτοῦ τὰ ὀνειδιθῆ, ἀλλ', ἐπειδὴ οὐκ ἦν ἄλλως ἀπολογήσασθαι σου τῇ μεγαλοφυΐᾳ, 30 εἰς ἀνάγκην ἦλθον πᾶσαν τῶν γεγόνότων τὴν ἀλήθειαν διηγῆσασθαι.

C

ΕΥΣΕΒΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ

Οὕτως εἶδον τὰ γράμματά σου τῆς ἀγάπης ἐν τῇ γείτονι χώρᾳ τῆς Ἀρμενίων ὥς ἂν ἴδοιεν οἱ θαλαττεύοντες πυρσὸν ἐν πελάγει πόρρωθεν φρυκτωρούμενον, ἄλλως τε καὶ

13 διαφορὰν: ἀδιαφορίαν LCP² || 15 περὶ etiam P²: ὑπὲρ VPBM || 19 ἐγένετο: τοῦτο ἐγένετο LCP² || 20 ordo τῷ ἀδελφῷ βλασφη- μίαν L || 23-24 ἦν καὶ ... αὐτόν τόν om. P add. P² || ἐδοξαμεν: ἐδεξάμην B || 26 οὐδὲν: οὐδὲ M || 28 ἴδει: με ἴδει LC || μὲν om. LC.
C. — Titulus εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ σαμοσάτων: τῷ αὐτῷ VPBM.
1 ordo τῆς ἀγάπης σου LC || 2 ἄρμενίων: -ίας LC.

ἀγριαίνουσά πως τύχη ὑπ' ἀνέμων ἢ θάλασσα. Καὶ γὰρ
 φύσει μὲν ἡδὺ καὶ παρηγορίαν ἔχον πολλὴν τὸ τῆς σῆς 5
 σεμνότητος γράμμα, τότε δὲ τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν ὁ καιρὸς
 συνηύξησεν, ὃν ὁποῖος ἦν καὶ ὅπως ἡμᾶς λυπήσας ἐγὼ μὲν
 οὐκ ἂν εἴποιμι, κρίνας ἀπαξ ἐπιλαθέσθαι τῶν λυπηρῶν· ὁ
 μέντοι συνδιάκονος ἡμῶν διηγῆσεται σου τῇ θεοσεβείᾳ.
 Ἐμὲ δὲ ἐπέλειπε παντελῶς τὸ σῶμα, ὥς μηδὲ τὰς μικρο- 10
 τάτας κινήσεις δύνασθαι ἀλύπως φέρειν. Πλὴν ἄλλ' εὐχο-
 μαὶ δυνηθῆναί μοι τὴν παλαιάν ἐπιθυμίαν νῦν γοῦν διὰ τῆς
 βοηθείας τῶν σῶν προσευχῶν ἐκπληρωθῆναι, εἰ καὶ ὅτι
 πολλὴν μοι πεποίηκε τὴν δυσκολίαν ἡ ἀποδημία αὕτη,
 τοσούτῳ χρόνῳ ἀμεληθέντων τῶν κατὰ τὴν ἡμετέραν 15
 Ἐκκλησίαν πραγμάτων. Ἐάν δὲ ὁ Θεός, ἕως ἔσμεν ὑπὲρ
 γῆς, καταξίωσῃ ἡμᾶς ἰδεῖν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τὴν
 σὴν θεοσεβειαν ὄντως ἀγαθὰς ἐλπίδας καὶ ἐπὶ τοῖς μέλ-
 λουσιν ἔξομεν ὥς οὐ πάντῃ ἀπόβλητοι τῶν δωρεῶν γενησώ-
 μεθα τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γοῦν, εἴαν ἢ δυνατόν, παρακαλοῦμεν 20
 ἐπὶ τῆς συνόδου γενέσθαι ἦν δι' ἔτους ἄγομεν ἐπὶ τῇ
 μνήμῃ τοῦ μακαριωτάτου μάρτυρος Εὐψυχίου ἐγγιζούσῃ
 λοιπὸν κατὰ τὴν ἐβδόμην τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς ἡμέραν.
 Καὶ γὰρ καὶ φροντίδος ἄξια ἡμῖν περικείται πράγματα τῆς
 παρὰ σοῦ δεόμενα συνεργίας, εἷς τε κατάστασιν ἐπι- 25
 σκόπων καὶ εἷς βουλὴν καὶ σκέψιν τῶν μελετωμένων καθ'
 ἡμῶν παρὰ τῆς χρηστότητος Γρηγορίου τοῦ Νυσσαέως,
 δις συνόδους συγκροτεῖ κατὰ τὴν Ἀγκύραν καὶ οὐδένα
 τρόπον ἐπιβουλεύων ἡμῖν ἀφίησιν.

4 τύχη: τύχοι LC || ordo ἢ θάλασσα ὑπ' ἀνέμων M || 6 τὴν:
 μάλιστα τὴν LCP² || ἀπ' αὐτοῦ: ἐπ' αὐτῷ LC || 8 ἐπιλαθέσθαι: ἐκλ-
 C || 10 ἐπέλειπε: ἐπέλειπε VLC || 10-11 μικροτάτας: μι- MLC ||
 19-20 ἀπόβλητοι τῶν δωρεῶν γενησώμεθα: ἐσμεν ἀπόβλητοι τῶν
 δωρεῶν LC || 22 μακαριωτάτου: μακαρίου LC || ἐγγιζούσῃ: προσεγ-
 LCP² || 23 μηνός: om. VPB || ordo ἡμέραν τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός:
 LC || 24 περικείται: πρόκ- VLC || 25 συνεργίας: -γείας PB || 26-27
 καθ' ἡμῶν om. M.

ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΗ

Εὐχῆς ἄξιον ἦν πρώτην διαπεμπομένους ἐπιστολὴν
 εὐθυμοτέραν ἔχειν τὴν τῶν γραμμάτων ὑπόθεσιν. Οὕτω
 γάρ ἂν ἡμῖν τὰ κατὰ γνώμην ὑπῆρξε, διότι πᾶσι βουλόμεθα
 τοῖς ἐν εὐσεβείᾳ ζῆν προαιρουμένοις πάντα τὸν βίον εἰς
 ἀγαθὸν εὐοδοῦσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ διοικῶν τὴν ζωὴν ἡμῶν 5
 Κύριος κατὰ τὴν ἄρρητον αὐτοῦ σοφίαν πάντως πρὸς τὸ
 συμφέρον τῶν ψυχῶν τῶν ἡμετέρων ταῦτα φρονόμησε
 γενέσθαι δι' ὧν σοὶ μὲν δδυνηρὰν κατέστησε τὴν ζωὴν,
 ἡμᾶς δὲ τοὺς τῇ κατὰ Θεὸν ἀγάπῃ συνημμένους εἰς
 συμπάθειαν ἡγαγε, μαθόντας παρὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐν 10
 οἷς γέγονας, ἀναγκαῖον ἡμῖν ἐφάνη τὴν ἐνδεχομένην
 παράκλησιν προσαγαγεῖν σοι. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατόν
 καὶ διαβῆναι μέχρι τοῦ τόπου ἐν ᾧ συμβαίνει διάγειν σου
 τὴν εὐγένειαν, περὶ παντὸς ἂν τοῦτο ἐποιησάμην. Ἐπεὶ
 δὲ καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀρρωστία καὶ τῶν συνεχόντων 15
 ἡμᾶς πραγμάτων τὸ πλεῖθος καὶ αὐτὴν ταύτην ἦν ὑπέ-
 στημεν ὁδὸν ἐπὶ πολλῇ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιῶν
 ζημίᾳ παρεσκεύασε διὰ γραμμάτων ἐπισκέψασθαί σου
 τὴν σεμνότητα προεθυμήθημεν, ὑπομιμνήσκοντες ὅτι αἱ
 θλίψεις αὗται οὐκ ἄργῶς τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ παρὰ 20
 τοῦ ἐπισκοποῦντος ἡμᾶς Κυρίου γίνονται, ἀλλὰ ἐπὶ

CI. — Titulus παραμυθητικῆς: παραμυθητικὴ τινι θλίψεσιν ἀδοκῇ-
 τοις περιπεσόντι M.

2 ἔχειν: σχεῖν L || 3 ordo ἡμῖν ἂν M || 7 τῶν ψυχῶν τῶν ἡμετέ-
 ρων: τῶν ἡμετέρων ψυχῶν M || 8 σοὶ μὲν: μὲν συ M || 9 εἰς: εἰ B.

δοκιμασίᾳ τῆς ἀληθινῆς πρὸς τὸν κτίσαντα ἡμᾶς Θεὸν ἀγάπης. Ὡς γὰρ τοὺς ἀθλητάς οἱ τῶν ἀγώνων κάματοι τοῖς στεφάνοις προσάγουσιν, οὕτω καὶ τοὺς χριστιανούς ἡ ἐν τοῖς πειρασμοῖς δοκιμασία πρὸς τὴν τελειώσιν ἄγει, 25 ἔαν μετὰ τῆς πρεπούσης ὑπομονῆς ἐν εὐχαριστίᾳ πάσῃ τὰ οἰκονομούμενα παρὰ τοῦ Κυρίου καταδεξώμεθα. Ἀγαθότητι Δεσπότης διοικεῖται τὰ πάντα. Οὐδὲν τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ὥς λυπηρὸν ὑποδέχασθαι χρή, κἂν πρὸς τὸ παρὸν ἄπτηται τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τοὺς λό- 30 γους ἀγνοοῦμεν, καθ' οὓς ἕκαστον τῶν γινομένων ὥς καλὸν παρὰ τοῦ Δεσπότης ἡμῖν ἐπάγεται· ἀλλ' ἐκεῖνο πεπεισθαι δεφείλομεν ὅτι πάντως συμφέρει τὸ γινόμενον, ἢ ἡμῖν διὰ τὸν τῆς ὑπομονῆς μισθόν, ἢ τῇ παραληφθείσῃ ψυχῇ, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐπιβραδύνασα τῆς ἐμπολι- 35 τευομένης τῷ βίῳ κακίας ἀναπλησθῇ. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡ τῶν χριστιανῶν ἐλπίς περιώριστο, εἰκότως χαλεπὸν ἂν ἐνομίσθῃ τὸ θάττον διαζευχθῆναι τοῦ σώματος· εἰ δὲ ἀρχὴ τοῦ ἀληθινοῦ βίου τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσιν ἐστὶ τὸ τῶν δεσμῶν τούτων τῶν σωματικῶν τὴν ψυχὴν 40 ἐκλυθῆναι, τί λυπούμεθα « ὥς καὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα » ; Παρακλήθητι οὖν μὴ ὑποπесεῖν τοῖς πάθεσιν, ἀλλὰ δεῖξαι ὅτι ὑπέρκεισαι καὶ ὑπερῆρας·

CII

ΤΟΙΣ ΣΑΤΑΛΕΥΣΙ ΠΟΛΙΤΑΙΣ

Ἐγὼ τὰς τε ἰδίας ὑμῶν παρακλήσεις καὶ τὰς τοῦ λαοῦ παντὸς δυσωπηθεὶς καὶ ἐδεξάμην τὴν φροντίδα τῆς καθ'

24 τοὺς χριστιανούς : τοῖς χριστιανοῖς L || 31 γινομένων : γιγνομένων LC || 41 καὶ om. LC.

CII. — Exstat neque in P neque in C. Deest in P per mutilationem manuscripti.

2 καὶ ἐδεξάμην : κατεδεξάμην L.

ὑμᾶς Ἐκκλησίας καὶ ὑπεσχόμεν ὑμῖν ἐνώπιον Κυρίου
 μηδὲν ἐλλείψειν τῶν εἰς δύναμιν ἐμὴν ἡκόντων. Διὸ
 ἠναγκάσθην, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οἷον τῆς κόρης τοῦ 5
 ἑμοῦ ὀφθαλμοῦ ἄψασθαι. Οὕτως τὸ ὑπερβάλλον τῆς καθ'
 ὑμᾶς τιμῆς οὐδενός μοι συνεχώρησεν εἰς μνήμην ἔλθειν,
 οὐ συγγενείας, οὐ τῆς ἐκ παιδὸς συνηθείας τῆς ὑπαρ-
 χούσης μοι πρὸς τὸν ἄνδρα, πρὸ τῶν παρ' ὑμῶν αἰτηθέν-
 των· ἀλλὰ πάντων μὲν τῶν ἰδίᾳ μοι ὑπαρχόντων πρὸς 10
 αὐτὸν εἰς οἰκειότητος λόγον ἐπιλαθόμενος, μὴ ὑπολογισά-
 μενος δὲ μηδὲ τοῦ στεναγμοῦ τὸ πλήθος δ καταστενάζει
 μου δ λαὸς δ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ζημιωθείς, μὴ πάσης
 αὐτοῦ τῆς συγγενείας τὸ δάκρυον, μὴ μητρὸς αὐτοῦ γη-
 ραιᾶς καὶ ἐπὶ μόνῃ τῇ παρ' αὐτοῦ θεραπείᾳ σαλευούσης 15
 τὴν θλίψιν εἰς καρδίαν λαβών· πάντων ὁμοῦ τοιούτων
 ὄντων· καὶ τοσούτων ἀλογήσας ἑνὸς ἐγενόμην τοῦ τὴν ὑμε-
 τέραν Ἐκκλησίαν κατακοσμήσαι μὲν τῇ τοῦ τηλικούτου
 ἀνδρὸς προστασίᾳ, βοηθῆσαι δὲ αὐτῇ ἐκ τῆς χρονίας
 ἀπροστασίας εἰς γόνυ λοιπὸν κλιθείῃ καὶ πολλῆς καὶ 20
 δυνατῆς χειραγωγίας εἰς τὸ διαναστῆναι δεομένη. Τὰ μὲν
 οὖν ἡμέτερα τοιαῦτα. Τὰ δὲ παρ' ὑμῶν ἀπαιτοῦμεν λοιπὸν
 μὴ ἐλάττωνα φανῆναι τῆς ἡμετέρας ἐλπίδος καὶ τῶν
 ὑποσχέσεων ἃς πεποιήμεθα τῷ ἀνδρί, ὅτι πρὸς οἰκείους
 καὶ φίλους αὐτὸν ἐξεπέμψαμεν, ἐκάστου ὑμῶν ὑπερβαλέ- 25
 σθαι τὸν ἕτερον ἐν τῇ περὶ τὸν ἄνδρα σπουδῇ καὶ ἀγάπῃ
 προθυμουμένου. Ὅπως οὖν ἐπιδειξήσθε τὴν καλὴν ταύτην
 φιλοτιμίαν καὶ τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς θεραπείας παρακα-
 λέσητε αὐτοῦ τὴν καρδίαν, ὥστε λήθην μὲν αὐτῷ ἐγγε-
 νέσθαι πατρίδος, λήθην δὲ συγγενῶν, λήθην δὲ λαοῦ το- 30

3 κυρίου: τοῦ κυρίου L || 5 γεγραμμένον: εἰρημένον L || οἷον:
 οἶον L || 11 εἰς οἰκειότητος λόγον: τῆς οἰκειότητος λόγων L || 11-12
 ὑπολογισάμενος: ὑπολογισάμενος M || 12 μηδὲ: μήτε L || 15 σαλευ-
 ούσης: -ση BM || 16 ordo τὴν καρδίαν εἰς θλίψιν M || 17 ὄντων:
 ἀλγεινῶν L || 21 διαναστῆναι: ἀναστῆναι M || δεομένη Maur: -νης
 VBML || 22 οὖν om. M || 28-29 παρκαλέσητε: -τα: M.

σοῦτον ἐξηρτημένου τῆς προστασίας αὐτοῦ ὅσον παιδίον νεαρὸν τῆς μητρὸς θηλῆς. Προαπεστείλαμεν δὲ Νικίαν, ὥστε τὰ γενόμενα φανερά καταστήσῃ τῇ τιμιότητι ὑμῶν καὶ προλαβόντας ὑμᾶς ἐορτάζειν καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Κυρίῳ τῷ δι' ἡμῶν καταξιώσαντι τὴν εὐχὴν ὑμῶν ἐκπλη- 35 ρωθῆναι.

CIII

ΤΟΙΣ ΣΑΤΑΛΕΥΣΙΝ

Ἦγαγεν εἰς ἔργον ὁ Κύριος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τὰ αἰτήματα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διὰ τῆς ἡμετέρας ταπεινώσεως ἡτοιμένα ἄξιον μὲν τοῦ δνόματος καὶ οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς καπηλεύοντα τὸν λόγον, δυνάμενον δὲ καὶ ἡμῖν τοῖς τὴν δρθότητα τοῦ κήρύγματος ἀγαπῶσι καὶ τὴν κατ' ἐντολὰς 5 τοῦ Κυρίου ζωὴν καταδεξαμένοις ἀρέσκειν καθ' ὑπερβολὴν ἐν τῷ δνόματι τοῦ Κυρίου τοῦ πληρώσαντος αὐτὸν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ χαρισμάτων.

CIV

✓ ΜΟΔΕΣΤΩ ΕΠΑΡΧΩ

Αὐτὸ τὸ γράφειν πρὸς ἄνδρα τοσοῦτον, καὶ μὴδεμία πρόφασις ἑτέρα προσῇ, μέγιστόν ἐστι τῶν εἰς τιμὴν φερόντων τοῖς αἰσθανομένοις, διότι αἱ πρὸς τοὺς παμπληθεῖς

CIII. — Non exstat in L. Titulus τοῖς σαταλεῦσιν: τοῖς σαταλεῦσιν μήνυσις τοῦ χειροτονηθέντος αὐτοῖς ἐπισκόπου Μ ἀνεπίγραφος ἐπὶ ἐκκλησίᾳ C.

1 αὐτοῦ om. C || 4 ἡμῖν: ὑμῖν C || 5 ἐντολὰς: -λήν C || 8 ordo χαρισμάτων αὐτοῦ C.

CIV. — Non exstat in B. Titulus μόδεστῳ ἐπαρχῷ nos: τῷ αὐτῷ VPMLC.

3 παμπληθεῖς: -θεῖς L.

τῶν λοιπῶν ὑπερέχοντας ὁμιλίας μεγίστην τοῖς ἀξιουμέ-
 νοις τὴν περιφάνειαν προξενοῦσιν. Ἐμοὶ δ' ὑπὲρ πατρίδος 5
 πάσης ἀγωνιῶντι ἀναγκαῖα πρὸς τὴν σὴν μεγαλόνοιαν ἢ
 ἔντευξις, δι' ἧς ἱκετεύω πρῶως καὶ κατὰ τὸν σεαυτοῦ
 τρόπον ἀνασχέσθαι καὶ χεῖρα δρέξαι τῇ πατρίδι ἡμῶν εἰς
 γόνυ ἤδη κλιθεῖση. Ἔστι δὲ ὑπὲρ οὗ ἱκετεύομέν σε τὸ
 πρᾶγμα τοιοῦτον. Τοὺς τῷ Θεῷ ἡμῶν ἱερωμένους, πρεσ- 10
 βυτέρους καὶ διακόνους, ὁ παλαιὸς κήνσος ἀτελεῖς ἀφῆκεν.
 Οἱ δὲ νῦν ἀπογραφάμενοι, ὡς οὐ λαβόντες παρὰ τῆς
 ὑπερφυοῦς σου ἐξουσίας πρόσταγμα, ἀπεγράψαντο, πλὴν
 εἰ πού τινες ἄλλως εἶχον ὑπὸ τῆς ἡλικίας τὴν ἄφεισιν.
 Δεόμεθα γοῦν μνημόσυνον τῆς σῆς εὐεργεσίας τοῦτο ἡμῖν 15
 ἐναφειθῆναι παντὶ τῷ ἐπιόντι χρόνῳ ἀγαθὴν περὶ σοῦ
 μνήμην διαφυλάττον καὶ συγχωρηθῆναι κατὰ τὸν παλαιὸν
 νόμον τῆς συντελείας τοὺς ἱερατεύοντας, καὶ μὴ εἰς
 πρόσωπον τῶν νῦν καταλαμβανομένων γενέσθαι τὴν ἄφεισιν
 (οὕτω γὰρ εἰς τοὺς διαδόχους ἢ χάρις μεταβήσεται οὗς οὐ 20
 πάντως συμβαίνει τοῦ ἱερατεύειν ἀξιόους εἶναι), ἀλλὰ κατὰ
 τὸν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἀπογραφῇ τύπον κοινὴν τινὰ συγχώ-
 ρησιν κληρικῶν γενέσθαι, ὥστε ὑπὸ τῶν οἰκονομούντων
 τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἐκάστοτε λειτουργοῦσι τὴν ἀτέλειαν
 δίδοσθαι. Ταῦτα καὶ τῇ σῇ μεγαλοφυίᾳ ἀθάνατον τὴν ἐπὶ 25
 τοῖς ἀγαθοῖς δόξαν διαφυλάξει καὶ τῷ βασιλικῷ οἴκῳ πολ-
 λούς τοὺς ὑπερευχομένους παρασκευάσει καὶ αὐτοῖς τοῖς
 δημοσίοις μέγα παρέξει ὄφελος, ἡμῶν οὐ πάντως τοῖς
 κληρικοῖς, ἀλλὰ τοῖς αἰεὶ καταπονουμένοις τὴν ἀπὸ τῆς
 ἀτελείας παραμυθίαν παρεχομένων, ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς 30
 ἐλευθερίας ποιοῦμεν, ὡς ἔξεστι γινῶναι τῷ βουλομένῳ.

7 δι' ἧς: ἧς LC || σεαυτοῦ etiam C²: σεαυτοῦ LC || 9 ἤδη om.
 LC || 13 πρόσταγμα: προστάγματα LC || 14 εἰ: εἰ μὴ LC || 15 γοῦν:
 οὖν LC || 16 ἐναφειθῆναι: ἀφειθῆναι LC || 17 διαφυλάττον: φυλάσσον L
 διαφυλάσσον C || 18 τῆς συντελείας τοὺς ἱερατεύοντας: τὴν συντέλειαν
 τοῖς ἱερατεύουσι LC || 30. ὅπερ: ὥσπερ P || 31 ἐλευθερίας: ἐλευθέρως
 LC.

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐστοιχειοθετήθη εἰς τὸ τυ-
πογραφεῖον Ἰ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ἐξετυπώθη
δὲ καὶ ἐβιβλιοδετήθη εἰς τὸ ἐργοστάσιον
Γραφικῶν Τεχνῶν Ἀφῶν ΡΟΗ.

Διεύθυνσις Ἑκδοτικῆς Παραγωγῆς
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Α. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΡΟΗΣ

Ἑκδόσεις:

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΚΛΗΙΓΓΟΣ 28 ΤΗΛΕΦ. 628.295 - 627.741